

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Ústav dějin křesťanského umění

Církevní a obecné dějiny

Jaroslav Mrňa

**Farní kroniky jako pramen církevních a
sociálních dějin na příkladu pamětních
knih farností v děkanství
velkomeziříčském**

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

Praha 2015

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 3. 12. 2015

Jaroslav Mrňa

Bibliografická citace

Farní kroniky jako pramen církevních a sociálních dějin na příkladu pamětních knih farností v děkanství velkomeziříčském [rukopis]: disertační práce / Jaroslav Mrňa; vedoucí práce: Tomáš Petráček. – Praha, 2014. – 188 s. (+ 87 s. příloha)

Anotace

Farní kroniky v sobě ukrývají nesmazatelný odkaz jednotlivých duchovních správců a jsou mnohdy jedinou dochovanou stopou jejich myšlenek a činností. Jednotlivé záznamy pak v sobě uchovávají nejen mentalitu svých pisatelů, ale také velmi cenné údaje ze životního příběhu samotné farnosti. Disertační práce *Farní kroniky jako pramen církevních a sociálních dějin na příkladu pamětních knih farností v děkanství velkomeziříčském* přináší první ucelený pohled na problematiku existence farních kronik a jejich využití pro moderní historickou práci na poli církevních a sociálních dějin. Snaží se upozornit na důležitou funkci těchto ego-dokumentů pro rekonstrukci dějin života ve farnosti. Vedle zhodnocení přínosu kroniky jako uměleckého díla, pamětní či úřední knihy, práce zahrnuje i bližší pohled na různé typy těchto dokumentů a strukturu jejich zápisů. K analýze i komparaci byl vytvořen reprezentativní vzorek 915 exemplářů farních kronik z české i moravské církevní provincie, jejichž přehled přináší jedna z příloh. V rámci rozdílných formulářů pro zaznamenání údajů předkládá autor práce pohled na problematiku norem, které byly vydávány v tuzemsku i zahraničí pro založení i vedení pamětních knih ve farnostech. Dále je zde věnována pozornost na historický vývoj velkomeziříčského děkanství a komparaci kronik jednotlivých farností. Závěr patří zhodnocení poznatků a možnostem dalšího využití pramene.

Klíčová slova

kronika, farní kroniky, ego-dokumenty, farnost, děkanství, Velké Meziříčí, Velká Bíteš, Tasov, 19. století, 20. století

Abstract

Parish chronicles as a source of religious and social history using the example of commemorative books of parishes in the deanery of Velke Mezirici.

The parish chronicles in themselves conceal an indelible link of parish administrators and they are often the only surviving trace of their thoughts and actions. Individual records in themselves preserve not only the mentality of their writers, but also the valuable data from the life story of parishes. The dissertation thesis *Parish chronicles as a source of religious and social history using the example of commemorative books of parishes in the deanery of Velke Mezirici* brings the first complete view of the issue of the existence of parish chronicles and their use of the modern historical work in the field of religious and social history. It tries to highlight the important role of ego-documents to reconstruct the history of the life in the parish. In addition to the evaluation of the positive effects of the chronicle as a work of art, commemorative or official books, the thesis includes closer look at different types of documents and the structure of their scripts. For the analysis and the comparison there was made a representative sample of 915 specimens of parish chronicles of Czech and Moravian ecclesiastical provinces whose inventory provides one of the annexes. Within the different of forms for recording data the author of the work presents the perspective on the issue of standards which were published home and abroad for the establishment and the management of commemorative books in parishes. Further attention is paid to the historical development of Velke Mezirici Deanery and also to the comparison of the chronicles of parishes. The conclusion includes assessment of the findings and the potential future use of the source.

Keywords

chronicle, parish chronicles, ego-documents, parish, deanery, Velke Mezirici, Velka Bites, Tasov, 19th century, 20th century

Počet znaků (včetně mezer): 395 309

Poděkování

Velmi rád bych poděkoval všem, kteří mi jakýmkoliv způsobem pomáhali při vzniku této práce.

V první řadě patří upřímné a srdečné poděkování vedoucímu práce doc. PhDr. Tomáši Petráčkovi, Ph.D., Th.D., a to nejen za odborné vedení, cenné rady a připomínky, ale také za velkou podporu, trpělivost a laskavý přístup.

Dále bych rád srdečně poděkoval Římskokatolickému farnímu úřadu ve Velkém Meziříčí, jmenovitě panu děkanovi P. ThDr. Łukaszi Szendzielorzovi, a všem duchovním správcům dotčených farností, kteří mi vždy vyšli ochotně vstříc a podporovali mne v mé práci. Můj upřímný dík patří rovněž pracovnícím a pracovníkům diecézních archivů v české i moravské církevní provincii i jiných archivních institucích za jejich milý a ochotný přístup při poskytování archivních materiálů.

V neposlední řadě chci velmi poděkovat svým představeným v kněžské formaci, spolubratrům bohoslovcům a rodině za trpělivost, modlitební i morální podporu a povzbuzení během badatelské činnosti i psaní této práce.

Obsah

Úvod.....	8
1. Farní kronika na pozadí historických prací českého a světového dějepiscetví.....	16
1.1. Vývoj kronikářského řemesla od prvopočátků do konce starověku.....	16
1.2. Středověké dějepiscetví.....	19
1.3. Kronikářství v husitském období.....	24
1.4. Humanistické a renesanční dějepiscetví.....	26
1.5. Barokní dějepiscetví.....	31
1.6. Osvícenství a historická kritika pramenů.....	35
1.7. Rozvoj historické metody v období romantismu.....	39
1.8. Farní kronika jako umělecké dílo, pamětní a úřední kniha.....	41
1.8.1. Farní kronika jako umělecké dílo.....	41
1.8.2. Farní kronika jako pamětní kniha.....	45
1.8.3. Farní kronika jako úřední kniha.....	49
2. Struktura formuláře a normy pro vedení farních kronik.....	52
2.1. Analýza formuláře farních kronik.....	53
2.1.1. Liber memorabilium.....	54
2.1.2. Protocollum domesticum.....	55
2.1.3. Pamětní kniha.....	58
2.1.4. Ostatní.....	59
2.1.5. Výskyt jmenovaných formulářových typů v českých i moravských diecézích.....	60
2.2. Normy pro vedení farních kronik.....	62
2.2.1. Normy pro vedení farních kronik na území české a moravské církevní provincie.....	62
2.2.2. Normy pro vedení farních kronik v sousedních církevních provinciích.....	71
3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství.....	77
3.1. Od středověkých počátků do konce 14. století.....	78
3.2. Od husitství k luterskému učení.....	81
3.3. Od luterství k rekatolizaci.....	85

3.4. Nástup rekatolizace a barokní zbožnosti.....	88
3.5. „Dlouhé“ devatenácté století.....	99
3.6. Dvacáté století a současná situace.....	103
4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství a jejich komparace.....	110
4.1. Velké Meziříčí.....	111
4.2. Bory.....	126
4.3. Březí u Osové Bítýšky.....	131
4.4. Budišov u Třebíče.....	132
4.5. Heřmanov u Velké Bíteše.....	134
4.6. Křižanov.....	136
4.7. Křoví.....	138
4.8. Měřín.....	139
4.9. Netín.....	142
4.10. Osová Bítýška.....	143
4.11. Pavlov u Radostína nad Oslavou.....	146
4.12. Pyšel.....	148
4.13. Radostín nad Oslavou.....	150
4.14. Ruda.....	153
4.15. Tasov.....	155
4.16. Uhřínov.....	157
4.17. Velká Bíteš.....	158
4.18. Závěrečná komparace.....	162
Závěr.....	165
Seznam užitých zkratk.....	168
Seznam použitých pramenů a literatury.....	170
Seznam příloh.....	187
Přílohy.....	189

Úvod

„Tabida consumit ferrum lapidemque vetustas. Nullaque res majus tempore robur habet. Scripta ferunt annos!“¹

Autor rancířovské farní kroniky vystihl záměrně na počátku své práce její cíl pomocí citátu z pontských listů římského básníka Ovidia. Jeho slova plně vyjadřují sílu psaného slova a jeho místa v dějinách. Vedle kamenných a železných připomínek lidské představivosti i vládnoucího diskursu, které mají své kouzlo i tehdy, když se jedná jen o pouhé fragmenty připomínající jejich někdejší krásu, mají i literární díla, mnohdy zachovaná jen v heslech i útržcích a tvořící kulturní dědictví lidského ducha napříč staletími, svůj nezastupitelný význam. Oproti hmotným pamětihodnostem však lidské slovo nestárne, ale zraje během své pouti jednotlivými etapami životních příběhů a společenských diskursů. Zachytit jej není mnohdy jednoduché a předat jej dál je úkol ještě složitější. Mnohým z těch, kteří se o to pokusili, dnes vděčíme za bezedný pokrm pro duši s odkazem na jejich touhy, přání i každodenní vzácnost okamžiku.

Cílem této disertační práce je poukázat na jeden z důležitých ego-dokumentů,² který uchovává již zmíněné bohatství. Pamětní knihy farností přinášejí čtenáři nahlédnutí do života jedné komunity se vším, co je vlastní společnosti i jednotlivci. Ukazují pohled kronikáře na události kolem sebe, duchovního správce se všemi starostmi i povinnostmi církevní správy a mentalitu i rituály malé či větší komunity v každodennosti jejího života. Pro svoji univerzální funkci, cennou výpovědí hodnotu a často přehlíživý postoj badatelů jsem si téma farních kronik vybral ke zpracování již ve své bakalářské práci, která měla odpovědět na otázky vedení domácího protokolu ve

¹ Volně přeloženo: „Zhoubný zub času hlodá železo i tvrdý kámen. Nemá nic větší sílu než čas. Napsané slovo však nikdy roky nepřemůžou!“; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Rancířov, *Pamětní kniha*, inv. č. 1, fol. 3v.

² „Ego-dokumenty,“ také „Selbstzeugnisse“ jsou historické prameny, v nichž vystupuje do popředí samotné „ego“ autora. Pro svoji povahou nebyly většinou určeny ke zveřejnění. Jedná se o paměti, autobiografie, kroniky, deníky, korespondenci, památníky, testamenty apod.; srov. Winfried SCHULZE (ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996.

velkomeziříčské farnosti.³ Vzhledem k omezenému prostoru v bakalářské práci a krátkému časovému úseku pro badatelskou činnost jsem v sobě živil myšlenku zpracování tématu vedení pamětních knih farností v celém velkomeziříčském děkanství, české i moravské církevní provincii a nejbližším okolí naší vlasti. Výsledkem této badatelské touhy je předkládaná práce nesoucí název „*Farní kroniky jako pramen církevních a sociálních dějin na příkladu pamětních knih farností v děkanství velkomeziříčském.*“ Její originální přínos tkví ve skutečnosti, že se jedná o první souborné dílo, jež pojímá problematiku farních kronik v jejím plném rozsahu s mnohdy překvapivými závěry. Není úmyslem autora podat zcela vyčerpávající informace k danému tématu, ale spíše nabídnout možnosti a otevřít otázky k dalšímu studiu v perspektivě různých společenských věd: archivnictví, církevní dějiny, historiografie, sociální vědy apod., neboť se před námi nachází jeden z nejrozmanitějších historických pramenů v dějinách lidstva.

Již název práce napovídá její možné členění na dva celky – farní kronika jako pramen a pamětní knihy velkomeziříčského děkanství. Vzhledem k rozsahu práce je ovšem rozdělena do čtyř kapitol, které jsou členěny pro lepší přehlednost do několika podkapitol. Ty pak doplňuje poznámkový aparát, jenž shrnuje na konci umístěný seznam užitých pramenů a literatury.

První kapitola přináší pohled na farní kroniky jako narativního pramene zasazeného do širšího dějinného vývoje české a částečně světové historiografie. Velmi rozsáhlé téma je zúženo pouze na narativní prameny shodné nebo podobné svými vlastnostmi definici pojmu kronika. Důvodem je možné pojetí kroniky jako literární památky, ke které lze přistupovat mezioborově, tedy pohledem literárněvědným, historiografickým i sociologickým.⁴ Z podstaty textů vyplývá záměr autorů, kteří v rámci daných pravidel zachovávali úroveň faktografickou a stylistickou. Díla pak plnila více úloh, než bylo jejich úkolem. Lze tedy vnímat farní kroniku, vedle její funkce uchovávání událostí pro paměť, také jako umělecké dílo a úřední knihu? Tuto otázku se pokusí zodpovědět pomyslná druhá část první kapitoly. Ke zpracování stručného přehledu vývoje kronikářství na pozadí české i světové historiografie mi nejlépe posloužila práce Františka Kutnara a Jaroslava Marka *Přehledné dějiny českého*

³ Jaroslav MRŇA, *Protocollum domesticum farnosti velkomeziříčské (1816-1938)*, České Budějovice 2009 (= Bakalářská práce na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).

⁴ Srov. Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009.

a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století,⁵ jejíž nejnovější vydání pochází z roku 2009. Vedle citované literatury u jednotlivých kronik se jejich problematikou ve větším rozsahu zabývají další čeští i světoví autoři.⁶ Jednou z klíčových prací je kniha Václava Pubala *Kroniky a kronikáři*.⁷ Publikace byla vydána k 30. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou. V letech 1973-1975 byla vyhlášena soutěž kronikářů v rámci této oslavy, jež končila celkovým zhodnocením a výstavou vítězných kronik v Pantheonu Národního muzea v Praze. Kniha Václava Pubala je i přes svůj vznik v myšlenkách vládnoucí ideologie zdařilým dílem na poli historiografie kronikářského řemesla v různých institucích státní a církevní správy.

Pamětním knihám ve farnostech se věnuje studie Jany Opeltové a Věry Slavíkové *Poklady farních archivů - 2. Pamětní knihy farností*,⁸ ale také bakalářské⁹ a diplomové¹⁰ práce vznikající na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a nověji též absolventské práce na Masarykově univerzitě v Brně.¹¹ Pro pochopení rozličných úloh

⁵ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.

⁶ Srov. především: Jana NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000; Graeme DUNPHY, *Encyklopedia of the Medieval Chronicle*, Leiden 2010; Richard W. BURGESS – Michael KULIKOWSKI, *Mosaics of Time. The Latin Chronicle Traditions from the First Century BC to the Sixth Century AD. Volume I. A Historical Introduction to the Chronicle Genre from its Origins to the High Middle Ages*, Turnhout 2013; Peter JOHANEK, *Weltchronistik und regionale Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, in: Hans Patze, *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im Spätmittelalter*, Vorträge und Forschungen 31, Sigmaringen 1987, s. 287-330; Jan DŁUGOSZ, *Roczniki czyli kroniky sławnego królestwa polskiego*, Warszawa 2004.

⁷ Václav PUBAL, *Kroniky a kronikáři*, Praha 1976.

⁸ Jana OPPELTOVÁ – Věra SLAVÍKOVÁ, *Poklady farních archivů - 2. Pamětní knihy farností*, Informace královéhradecké diecéze 2, 2008.

⁹ Miluše WAGNEROVÁ, *Farní kronika Olešnice (1787 – 1887)*, České Budějovice 2008; Jana HLAVOVÁ, *Nejstarší pamětní kniha farnosti Vlachovo Březí (1746-1806)*, České Budějovice 2010; Libor STANĚK, *Pamětní knihy farního úřadu Malenice (1734-1945)*, České Budějovice 2010; Eliška HOMOLKOVÁ, *Pamětní knihy fary Němčice 1759-1939*, České Budějovice 2011.

¹⁰ Libor STANĚK, *Pamětní knihy farností Volyňského vikariátu 17. – 19. stol. ve vzájemné komparaci*, České Budějovice 2012.

¹¹ Marie KRUPÍČKOVÁ, *Šimbořice ve světle místních kronik*, Brno 2015 (=Diplomová práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně); Vendula ODEHNALOVÁ, *Rekonstrukce farní*

farních kronik mi posloužily ony samotné. Ke studiu jejich umělecké hodnoty pomocí částečného diplomatického rozboru vnějších a vnitřních znaků jednotlivých exemplářů farních kronik mi bylo k ruce nepřekonané dílo na poli knihovědy, které představuje knihu ze všech úhlů pohledu, a jež vytvořil knihovědec Petr Voit. Jeho *Encyklopedie knihy* přináší závěry domácího a zahraničního badatelského výzkumu v této oblasti. Dílo obsahuje 2420 abecedně seřazených biografických, geografických a věcných hesel, která jsou doplněna seznamem odborné literatury a obrazovým doprovodem. Nalezneme zde informace o papíru, písmu, grafických technikách, knihtisku, tiskařích, nakladatelích a knihkupcích u nás i ve světě, ilustrátorech, kartografech, textových a výtvarných prvcích, literární typologii, knižní vazbě a obchodu.¹²

Rekonstrukce pojetí kroniky jako pamětní knihy by se neobešla bez vlastních poznámek jednotlivých autorů, kteří mnohdy s nadějí začínali psát své hodnotné dílo. Pomocí komparativní metody se zde snažím analyzovat myšlení autorů farních kronik z pohledu širších kulturně-historických souvislostí v některých dílech českých dějepisců, jež má sloužit k lepší interpretaci jejich široce vnímaného významu, smyslu a funkce. V mnohých případech jsou farní kroniky a s nimi související stylistické, kulturní, výtvarné dědictví i někdejší společenský diskurs v podstatě jedinou informací o způsobu života a jedinečným historickým pramenem dané lokality. Nechybí zde ani zmínka o současném stavu vedení pamětních knih ve farnostech. Pro definici farní kroniky jako úřední knihy mi nejlépe posloužila diplomatická hesla z *Vademeca pomocných věd historických* od autorů Ivana Hlaváčka, Jaroslava Kašpara a Rostislava Nového, jehož páté vydání vyšlo v roce 2007.¹³

kroniky Římskokatolické farnosti Lažánky u Brna – 19. a 20. století, Brno 2015 (=Diplomová práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně); Tereza PETRÁŠOVÁ, *Obraz farnosti Určice ve farní kronice*, Brno 2015 (=Bakalářská práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně); Alžběta ŘEHÁKOVÁ, *Pamětní kniha fryštácké farnosti 1617-1893*, Brno 2015 (=Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).

¹² Petr VOIT, *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*, 1. vyd., Praha 2006.

¹³ Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2004.

Předmětem zájmu druhé kapitoly je samotná struktura formuláře a normy pro vedení pamětních knih ve farnostech. Vzhledem k předpokládané kvantitě výskytu farních kronik na jednotlivých místech farní správy v české a moravské církevní provincii byl vybrán jakýsi „reprezentativní vzorek“ 915 exemplářů (metoda sondy), v němž jsou zastoupeny pamětní knihy z různých diecézí a slouží k analýze zkoumaných jevů a jejich komparaci.¹⁴ Základní otázkou pomyslné první části této kapitoly je výskyt možné diference mezi jednotlivými exempláři pamětních knih. Pro její zodpovězení byly vytvořeny pracovní názvy (typologie) a v nich zastoupeny různé kroniky podle typu formuláře, který se často ukrýval již v jejich samotném názvu. Po nezbytné analýze následuje komparace a lokace jejich výskytu v české a moravské církevní provincii.

Velmi bohatým zdrojem informací pro vytvoření reprezentativního vzorku mi byla publikace vycházející z kolektivu autorů kolem Marie Tošnerové v Komisi pro soupis a studium rukopisů při Archivu Akademie věd České republiky. Jedná se o čtvrtý díl *Průvodce po rukopisných fondech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, jež nese název *Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice* a přináší mimo jiné rozsáhlý, ale neúplný soupis pamětních knih ve farnostech.¹⁵ Vedle této cenné práce posloužil ke sběru informací badatelský průzkum v archivních fondech jednotlivých diecézí a některých farních úřadů. Přehled všech zkoumaných exemplářů společně s jejich grafickou analýzou (lingvistické hledisko, chronologické umístění počátků vedení apod.) lze nalézt v příloze. Pomyslná druhá část této kapitoly se snaží objasnit otázku výskytu zákonné úpravy vedení farní kroniky v české i moravské církevní provincii s přesahem do duchovní správy v sousedních zemích.

Pro samotnou heuristiku možných norem posloužily nejlépe archivní fondy jednotlivých diecézí, které jsem navštívil osobně nebo oslovil s dotazem po existenci zákonných úprav často vzešlých z biskupských konsistoří. Závěry jsou pak interpretovány pomocí genealogie výskytu farních kronik na pozadí církevní správy v českých zemích. Komparací různých typů nařízení, úprav a instrukcí pak odpovídám na otázku možné podobnosti těchto zákonných opatření v tuzemském i mezinárodním prostoru.

¹⁴ Viz příloha č. 14.

¹⁵ Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl IV., Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*, Praha 2004.

Třetí kapitola disertační práce vypráví dějinný příběh děkanství velkomeziříčského od počátků do současných dnů a může sloužit jednak jako úvod k následující kapitole, jednak může posloužit jako návod k rekonstrukci dějin různých církevních institucí s využitím údajů z farních kronik. Historie děkanství je vyprávěna v kontextu s dějinami sídelního města a největší farnosti, jež jsou úzce spjaty s vývojem vrchnostenské správy meziříčského dominia, jehož územní prostor přesahoval hranice farností. Nahlédneme zde do středověkých počátků osídlení v prostoru dnešního města i okolních farností a prvních kroků jejich duchovní správy. Připomeneme si bouřlivé období od husitství k luterskému učení, jejichž neustálý boj se zdejší katolickou církví ukončil až nástup rekatolizace a barokní zbožnosti. Své historické putování zakončíme zmínkou o nelehkém osudu farností za obou světových válek, komunistického režimu až po vytvoření demokratického státu.

Pro rekonstrukci tohoto dějinného příběhu bylo použito dostupných pramenů, dosavadních zpracování a literatury. Z doposud nevydaných pramenů, které mi posloužily k této práci, jsou nejdůležitější dochované kroniky jednotlivých farností, které jsou předmětem komparace v následující kapitole. Z vydaných pramenů mi nejvíce posloužil moravský diplomatář *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* ve vydáních z let 1854, 1858, 1890 a 1897.¹⁶ Regesty některých důležitých listin a privilegií, které městu daroval panovník či jeho vrchnost, přináší práce Petra Chlumeckého *Die Regesten oder die chronologischen Verzeichnisse der Urkunden in den Archiven zu Iglau, Trebitsch, Triesch, Gross-Bitesch, Gross-Meseritsch und Pirnitz*.¹⁷ Ojedinelým pramenem, jenž vypovídá o historii města a farnosti, je bezesporu kronika Františka Ignáce Konteka, jež poskytuje pohled do života v sídelním městě děkanství v barokní době. Její velmi zdařilou edici přinesl v knize *Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka 1401-1723. Městská kronika barokní Moravy*

¹⁶ Josef CHYTIL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* VI., Brünn 1854; VII., Brünn 1858; Vincenc BRANDL (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* XII, Brünn 1890; XIII., Brünn 1897.

¹⁷ Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten oder die chronologischen Verzeichnisse der Urkunden in den Archiven zu Iglau, Trebitsch, Triesch, Gross-Bitesch, Gross-Meseritsch und Pirnitz*, in: *Die Regesten im Markgrathume Mähren*, Brünn 1856.

zdejší historik a archivář Mgr. Martin Štindl, Ph.D.¹⁸ Z nevelké nabídky regionální literatury mi byla nejčastěji oporou kniha P. Augustina Kratochvíla *Velkomeziříčský okres*, která vyšla jako jedna z částí Vlastivědy moravské v roce 1907.¹⁹ V této edici vyšly také práce Ladislava Zavadila a Jana Tiraye *Bítešský okres* a Františka Dvorského *Třebický okres*.²⁰ Dílo budišovského faráře P. Augustina Kratochvíla bylo do nedávné doby nejrozsáhlejší publikací vztahující se k historii města a celého tehdejšího okresu. Tou nedávnou dobou je myšlen rok 2008, tedy 101 let od vydání Kratochvílovy práce, kdy vyšla k příležitosti 600. výročí od udělení plných městských práv kniha *Velké Meziříčí v zrcadle dějin* od kolektivu autorů pod vedením Zdeňka Fišera.²¹ Tato práce je výsledkem moderního výzkumu týmu historiků a přináší podrobný přehled historie města mezi dvěma řekami. Mimo něj se zde nachází pro badatele důležitý výčet vlastivědné a historické literatury o Velkém Meziříčí.²²

K rekonstrukci dějin rozsáhlých konfesijních bojů ve městě i okolí mi byla nápomocna práce Josefa Závodského *Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí. Nábožensko-kulturní obraz moravského města*, jež byla vydána v první polovině 20. století nákladem zdejšího Krajinického musea a přináší tehdejší pohled na tuto problematiku.²³ Pro rekonstrukci dějin jednotlivých farností mi, vedle jmenovaných farních kronik, posloužily kvalitní práce regionálních historiků.²⁴ Mým největším pomocníkem pro seznámení se s životem v moravských farnostech v dávných dobách byla kniha Rudolfa Zuberu *Osudy moravské církve v 18. století*, která vyšla ve dvou dílech. První díl této ojedinělé publikace přináší pohled na vývoj a strukturu

¹⁸ Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka 1401-1723. Městská kronika barokní Moravy*, Tišnov 2004.

¹⁹ Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, Vlastivěda moravská. II. Místopis, Brno 1907.

²⁰ Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, Vlastivěda moravská. II. Místopis, Brno 1900; František DVORSKÝ, *Třebický okres*, Vlastivěda moravská. II. Místopis, Brno 1906.

²¹ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, Brno 2008.

²² Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 425-429.

²³ Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí. Nábožensko-kulturní obraz moravského města*, Velké Meziříčí 1937.

²⁴ Marie BLÁHOVÁ – Karel KŘEČEK, *Netín s osadou Zásoka. Vlastivědná kronika*, Tišnov 2007; Oldřich HNÍZDIL, *Měřín 1298-1998. 700 let*, Velké Meziříčí 1998; Jaromír KOTÍK, *Letopisy obce Křoví*, Křoví 2000; Vladimír MAKOVSKÝ, *Velké Meziříčí. Historické a jiné zajímavosti*, Velké Meziříčí 2007; Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov II.*, Velké Meziříčí 2006; Jan TIRAY, *Dějiny města Velké Byteše*, Velké Meziříčí 1888.

olomouckého biskupství a jeho vnitřní organizaci.²⁵ Druhý díl obsahuje podrobný popis života kněží od přípravy na povolání až po péči o svěřené duše v jednotlivých farnostech. Zabývá se též zbožností v 18. století, cenzurou, konfesionalizací a nekatolíky na Moravě.²⁶

Již název poslední kapitoly *Farní kroniky velkomeziříčského děkanství a jejich komparace* napovídá její zaměření, tedy analýzu jednotlivých kronik a jejich vzájemnou komparaci. Farní kroniky všech sedmnácti inkorporovaných farností jsou zde podrobeny částečnému diplomatickému rozboru vnějších a vnitřních znaků, z něhož je na závěr kapitoly provedena stručná komparace. Vzorem pro rozbor a porovnání jednotlivých pamětních knih je farní kronika velkomeziříčské farnosti *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, jež využívá typického formuláře pro takto nazývané kroniky v brněnské diecézi.²⁷ Její úplnou analýzu včetně obsahu jednotlivých kapitol přináší první podkapitola této části práce. S tímto formulářem jsou pak komparovány podobně vedené exempláře jiných pamětních knih sledovaných farností. Jejich drobné nuance pak odpovídají na otázku po rigorositě vedení kroniky typu *protocollum domesticum*. Zdroje užití při heuristice a zásady popisu jednotlivých farních kronik jsou zmíněny v úvodu k této poslední kapitole.

Po závěrečném shrnutí vytyčených cílů následuje seznam užitých zkratk, seznam pramenů a literatury a přílohy, které mají doplnit či pomocí ilustrace přiblížit samotnou problematiku řešenou v textu. Součástí příloh je také rozsáhlý soupis farních kronik z české a moravské církevní provincie, které byly vybrány jako reprezentativní vzorek pro zamýšlenou analýzu. Vedle názvu samotných farností, příslušné spádové diecéze a analyzované farní kroniky, zde čtenář nalezne informaci o počátku a konci jejího vedení, jazyk dokumentu a v poznámce také odkaz na zdroj, z něhož byly čerpány informace či odkaz, kde se příslušná pamětní kniha v současné době nachází.

²⁵ Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století I*, Praha 1987.

²⁶ Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století II*, Olomouc 2003.

²⁷ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, inv. č. 248; srov. Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

1. Farní kronika na pozadí historických prací českého a světového dějepisectví

Vývoj kronikářství je zasazen do širšího kontextu českého i částečně světového dějepisectví, kde právě kroniky hrály hlavní úlohu v uchování kultury a mentality jednotlivých dějinných epoch. Sami kronikáři pocházeli většinou ze vzdělaných vrstev společnosti a s velkými pracemi svých možných vzorů se jistě seznamovali. Pro pochopení důležitého úkolu kronik, farních pamětních knih je nutné přiblížit si genealogii historického myšlení na poli heuristiky, hermeneutiky a interpretace událostí dob dávno minulých.

1.1. Vývoj kronikářského řemesla od prvopočátků do konce starověku

Ottův slovník naučný o kronikách mluví jako o díle, které je *dějepravné, stojící na stanovisku prostě referujícím. Od pouhých annálů (letopisů v. t.), kladoucích jednotlivé události bez výběru a bez souvislostí za sebou pořádkem chronologickým, liší se k.[ronika] tím, že nehledí již tak přísně k pořádku chronologickému (který však nicméně stále ještě stojí v popředí), dbá více souvislosti osobní, vyznačuje se poněkud umělejší formou a značí tedy, ač nepovznáší se k pragmatickému pojmání dějin a jest rázu ještě dosti primitivního, přece již pokrok ve vývoji dějepisectví ... kroniky jednotlivých zemí, národů, biskupství, měst, klášterů.*²⁸ Velký slovník naučný z nakladatelství Diderot pak kroniku považuje za „a) *zápis historických událostí v jejich časové posloupnosti bez snahy o postihu hlubších příčinných souvislostí*“ nebo jako „b) *pravidelný chronologický zápis událostí; pamětní kniha s takovými zápisy (rodinná kronika, obecní kronika).*“²⁹

Oproti analistickým záznamům (annus - rok) nemá tedy být kronika jen chronologickým výčtem událostí, ale spíše uměleckým dílem samotné osobnosti autora, v němž se zrcadlí jeho specifický narativní styl, který má obohatit čtenáře nejen

²⁸ Ottův slovník naučný, *Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Patnáctý díl*, Praha 1900, s. v. kronika.

²⁹ *Velký slovník naučný*, a/1, Praha 1999, s. v. kronika.

o dějinné vědomosti, ale i o krásu onoho vyprávěcího žánru.³⁰ Již antický starověk přišel s myšlenkou narativních textů s častými politickými či etickými soudy, ale také měl čtenáře oslovit jejich poutavý, současný a mnohdy fantastický vyprávěcí styl. Velký římský řečník Marcus Tullius Cicero často obhajoval tuto zajímavou myšlenku ve svém výroku o dějinách, které mají být *opus oratorium maximum*, tedy vrcholné umělecké dílo. Známy je také jeho výrok: „Historie je svědectví času, světlo pravdy, život paměti, učitelka života, zvěstovatelka dávných dob“.³¹ Právě literární fikce byla předmětem historiografie Aelia Tubera, Licinia Macera, Valeria Antia či etika Tita Livia Patavia. Další římský rétor Marcus Fabius Quintilianus († asi 96) zase přirovnával historii k poezii, jež má čtenáře motivovat k zájmu o její studium. Antropocentrické tendence v dějinném příběhu, které nalézáme již u Herodota či Thukydidy, naprosto vylučují působení jakékoliv „prozřetelnosti“, jež měla vést vyvolený národ. Hybatelem všech věcí je podle oněch řeckých a římských analistů právě člověk.³² Za skutečně „kriticky myslícího“ historika lze označit až Polybia († asi 120 př. n. l.), který byl a je dodnes vzorem mnohým historiografům, jenž chtějí jít skutečně *ad fontes*.³³

Propojit onen starověký pohled na dějiny s „teologickým pohledem“, s biblí se pokusil až palestinský biskup Eusebius z Caesareje († asi 339) ve svých dílech *Chronologia* a *Historia ecclesiastica*. Z jeho pera tedy vznikl nový historiografický žánr – světová kronika, jež nahradil osudy Říma, osudem vyvoleného Izraele a rétoriku, ozdobu antických kronik, nahradil výklad dějin spásy. Asi o dvě generace mladší učitel církve sv. Augustin z Hyppa († asi 430) dal tomuto novému pojetí dějin trvalou formu. Ve svém díle *De civitate Dei* popisuje dějiny spásy od stvoření světa až po poslední soud. Tento námět se stal mnohým středověkým kronikářů vzorem pro jejich práci. Kronika již není pouhý výčet toho, co se přihodilo, ale vybízí čtenáře k napodobení

³⁰ Srov. Ivo POSPÍŠIL, *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*, Brno 1986; Jitka PAŠKOVÁ, *Kronika jako literární žánr*, Praha 2011 (=Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze); Kateřina BLÁHOVÁ – Ondřej SLÁDEK (edd.), *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, Praha 1997.

³¹ „Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuncia vetustatis“ – srov. Marcus Tullius CICERO, *O řečníku*, Praha 1940.

³² Václav ČERNÝ, *Staré francouzské kroniky*, Praha 1962, s. 8.

³³ Srov. např.: Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995; Klaus MEISNER, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart 1990; Nikos MILTSIOS, *The Shaping of Narrative in Polybius*, New York-Berlin 2013.

dobrých činů, o nichž se v ní vyprávělo či naopak k zastrašení toho, kdo bude jednat stejně v případě zde uvedeného špatného jednání. Podle tohoto modelu byl z hlediska teologicko-morálních zásad posuzován každý, o kom se v kronice psalo. Další literární žánry té doby – legendy, životopisy svatých – často přinášely až nadpřirozené či zázračné jevy pro povzbuzení náboženského života. S ním je spojeno také prožívání liturgie v průběhu celého tzv. církevního roku. Již od 5. století se nám objevují velikonoční tabulky, které soužily k určení data velikonočních a jiných svátků. Prázdná místa oněch kalendárií pak sloužila k drobným poznámkám ze života člověka, tedy různé přírodní úkazy, úmrtí, stav úrody, další hospodářské či politické události apod.³⁴

³⁴ TAMTÉŽ, s. 9-10.

1.2. Středověké dějepisectví

Ve středověku mělo dějepisectví působit pomocí umělecké formy na jednotlivé čtenáře stejně tak, jako práce bez historického tématu. Platily zde pravidla tehdejší rétoriky a poetiky. Stejně jako ve starověku i zde mělo dílo okouzlit svoji barvitostí, aktuálností nelze se tedy pozastavovat nad jejich primitivností, objektivností či iracionalitou. Kronikářova mentalita mohla svět a vše kolem skutečně vnímat stejným způsobem, jak ji ve svém díle uvádí a čtenáře to nijak neuvádělo do rozpaků. Kronikářská činnost bylo v této době výsadou církevního prostředí. Jedině světští a řádoví duchovní v kláštorech, kapitulách či písařských dílnách (skriptoriích) ovládali ono potřebné umění písma. Do jejich děl se pak promítalo také jejich ideologické působení i kult.³⁵

Uceleným a souvislým výkladem s ohledem do minulosti se právě středověké kroniky liší od análů. Jedním z takových příkladů je *Historia Francorum*, od 16. století označovaná jako „Fredegarova kronika“³⁶, byla sepsána zřejmě franským scholastikem Fredegarem v 7. století. Její záznamy zde poprvé uvádějí vedle Franků a Avarů také Slované a jejich působení ve střední Evropě. Tento literární žánr se využil ve středověku také pro kroniky „světové“, kde historie začíná narozením Krista, národní-zemské se stejným motivem, později pak i drobnější kronikářská díla s dějinným příběhem biskupství, kláštera nebo i právě založených a vzkvétajících měst. Vedle kronik, análů či legend byla podle starověkého vzoru v době Karla Velikého oživena také tradice životopisů. Všechny tyto druhy historického spisování byly až do 11. století psány pouze latinsky, tedy univerzální řečí katolické církve. Ani v českém prostředí tomu nebylo jinak.³⁷

³⁵ Srov. také Herbert GRUNDMANN, *Geschichtschreibung im Mittelalter*, Göttingen 1965; Reginald Lane POOLE, *Chronicles and Annals. A Brief Outline of Their Origin and Growth*, Oxford 1926; Harry Elmer BARNES, *A History of Historical Writing*, New York 1963; Matthew KEMPSHALL, *Rhetoric and the Writing of History, 400–1500*. Manchester-New York 2011.

³⁶ Srov. Roger COLLINS, *Die Fredegar-Chroniken*, Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte 44, Hannover 2007.

³⁷ Václav ČERNÝ, *Staré francouzské kroniky*, s. 10-11; Marie BLÁHOVÁ – Zdeněk FIALA (edd.), *Kosmova kronika česká*, Praha 1972, s. 226-227; František HEŘMANSKÝ – Rudolf MERTLÍK (edd.), *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1976, s. 5.

Počátky českého dějepiscetví jsou nerozlučně spjaty s legendami o světcích, jež je nutno chápat s notnou dávkou kritického myšlení a správného provedení analýzy s ohledem na prostředí, ve kterém vznikly. Mimo nepřesné historické údaje v nich ovšem nalezneme umělecky hodnotné, již několikrát zmiňované, popisy dobročinných či zázračných skutků. Nelze tedy ono dílo hodnotit přísně kritickým pohledem, ale zaměřit se spíše na jeho uměleckou stránku, která je hodnotným odkazem českého národa budoucím generacím. Na tomto místě lze zmínit alespoň ty nejznámější: tzv. *moravsko-panonské legendy*, *Život Metodějův* a *Život Konstantinův* psané staroslověnsky nebo velmi často historiky diskutovanou *Kristiánovu legendu*, tedy lépe *Vita et passio sancti Wenceslai et sanctae Ludmile ave eius*.³⁸ Máme zde také prokopské legendy *Vita minor* či vojtěšské veršované *Versus de passione sancti Adalberti*.³⁹ Legendy nebyly jen ve službě vznikající církvi, ale také posilovaly národní ideologii na poli vlastní identity a zároveň rovnocennosti v univerzální společnosti evropského křesťanstva. Vládnoucí panovnický rod v nich nabýval své důležitosti vlivem jakéhosi nadpozemského posvěcení. Z českého prostředí zřejmě vyšlo také autorství uherské legendy o zdejším nejznámějším světci sv. Štěpánovi - *Legenda maior sancti Stephani regis*, která v sobě nese přísně církevní ráz – asketickou svatost a velkou štedrost vůči církvi.⁴⁰

Ani české země nezaostávali za velkými evropskými státy v oblasti kronikářské činnosti. Vedle franského Řehoře z Tours, anglosaského Bedy Ctihodného, saského Widukinda, ruského Nestora a polského Vincenta Kadlubka vyniká také náš kronikář a svatovítský kanovník Kosmas (†1125). Již několikrát zmíněná podoba středověké kroniky i zde měla své místo. Oproti análům netvořily kroniky pouhý výčet událostí řazený chronologicky za sebou, ale fakta již dříve posbíraná a uspořádaná do souvislého vyprávění. Práce středověkých kronikářů je ovlivněna nejen oním křesťanským pohledem na život a svět, ale také národní identitou a vášnivým zaujetím samotného

³⁸ Miloslav POJSL, *Počátky církevní správy na Moravě, biskupství a arcibiskupství v Olomouci*, Uherské Hradiště 2015, s. 22-39; srov. také: Petr KUBÍN, *Znovu o Kristiána*, in: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 63-72.

³⁹ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 20-22; srov. také Jaroslav KOLÁR – Markéta SELUCKÁ (edd.), *Středověké legendy o českých světcích*, Praha 2011.

⁴⁰ Dagmar BARTOŇKOVÁ – Jana NECHUTOVÁ (edd.), *Legendy a kroniky Koruny uherské*, Praha 1988, s. 15; srov. také: György GYÖRFFY, *István király és műve*, Budapest 1977.

vypravěče. Většinou vzdělaní autoři nepíší vědecko-badatelské práce, ale pomocí ustálených literárních norem z dědictví narativní tradice starověku vytváří nemalá umělecká díla, v nichž mnohé národy i dnes hledají své kořeny.

Kredibilita historických příběhů však musí být ověřena přiměřenou kritikou s ohledem na mentalitu, sociální zařazení a společenský diskurs onoho vypravěče. Zmíněné vlastnosti středověkého kronikářství v plné formě ukazuje první latinsky psaná kronika na našem území, tedy *Chronica Boemorum* již zmíněného kanovníka Kosmy. Kosmas zde přináší první ucelený příběh českých zemí od jejich mytických počátků až po jeho současnost. Na sklonku svého života vytvořil dílo vynikající po obsahové, myšlenkové i stylistické stránce. Ve své práci se snaží opřít o tehdejší „dějepisickou práci“ čerpající z hodnověrných pramenů, vlastní zkušenosti či bezpečnému názoru. Raději některé události zamlčel, neboť si nebyl jistý jejich věrohodností. Sám píše: „Upadl by však v hrubou nelibost, kdo by se pokusil našim nynějším lidem, libujícím si v pravém opaku, podrobně líčiti, jakých byli mravů, jak poctivých, jak byli prostí a kupodivu ušlechtilí tehdejší lidé, jak mezi sebou věrni a jeden k druhému milosrdný, jak byli též mírní, střídmi a zdrženliví. Proto se o tom nezmiňujeme a chceme jen něco málo, ale pravdivého pověděti o tom, jaký byl onen první věk.“⁴¹ I tak je jeho kronika oslavou přemyslovské dynastie, jejíž starobylost obhájí citáty z bible, antické literatury a pověstmi, které zde byly formou vyprávění předávány z generace na generaci. Dílo odráží Kosmovo vlastenectví, jeho mysl a cit pro vše české a odpor pro vše německé a polské, což zapříčinila rivalita mezi příslušníky těchto zemí v různých oblastech života zdejší společnosti.⁴²

Kvalitní Kosmovo dílo se šířilo a stalo se vzorem pro mnohé pokračovatele již ve 12. a 13. století. Známé práce tzv. *Mnichův sázavského*, *Kanovníka vyšehradského* či neznámého autora *Vyprávění o boji*, kanovníka Vincentia či opata Jarlocha, kteří měli nepochybně v rukou rukopis svého vzoru a první dva na něj navazují, již nedosahují takové stylistické kvality jako jejich předchůdce. Stejně tak tzv. *druzí pokračovatelé*

⁴¹ Marie BLÁHOVÁ – Zdeněk FIALA (edd.), *Kosmova kronika*, s. 13; srov. také Dušan TŘEŠTÍK, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, Praha 1968.

⁴² František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 16-27.

Kosmovi v Annales pragenses zanechali jen nesourodé záznamy z let 1196-1278.⁴³ Opětovný vzestup kvalitní středověké kronikářské tvorby v českých zemích nalézáme v osobě třetího opata cisterciáckého kláštera na Zbraslavi Petra Žitavského (†1339), který ve svém díle *Chronikon Aulae Regiae*, vedle událostí klášterního života, zaznamenal v jedinečné souvislosti události celé země, středoevropského prostoru od smrti Přemysla Otakara II. až do roku 1338, kdy se naposledy objevuje v pramenech jeho jméno. Sepisování kroniky převzal Petr po smrti mnicha Oty Durynského zřejmě v roce 1314, který zde oslavoval svého dobrodince krále Václava II. ve velmi poutavých vyprávěních často rétoricky zbarvených. Zcela opačný přístup k tehdejšímu panovníkovi zaujal nově zvolený opat. Zůstal však nadále ve stycích s panovnickým dvorem a svoji pozornost obrátil k Elišce, jako dědičce přemyslovské dynastie a následně i synu Karlovi. Věrohodnost záznamů je dána postavením Petra Žitavského v těsné blízkosti vládnoucích vrstev. Kronika pak získává podobu literárně zbarvených deníkových záznamů, neboť perfektně ovládal stylistiku, básnickou techniku (leoninské hexametry) i rétoriku. Vzhledem k rozlehlosti díla (4000 veršů) je zbraslavská kronika největším literárním počinem předhusitské latinské historiografie u nás.⁴⁴

Společně se Zbraslavskou kronikou se na našem území objevuje zcela odlišný literární žánr historického spisování. Česky psaná rýmovaná kronika připisovaná prý boleslavskému kanovníku Dalimilovi z Meziříčí je unikátní svojí literární stylizací. Jedná se o první dílo v mateřském jazyce českého národa a přináší tehdy velmi oblíbený literární žánr rýmovaných kronik. Obrací se na nejširší čtenářské obecnost politicky útočným způsobem, jež má upozornit na chyby, poučit a působit na politické dění v tehdejší české společnosti. Stejně jako Zbraslavská kronika je i tato obrazem politického myšlení a společenského sváru 14. století, neboť vznikla v době krize českých zemí po vymření přemyslovské dynastie. Pomocí veršované formy záznamů mohla snadněji proniknout do paměti šlechty i poddaných.

⁴³ Srov. Marie BLÁHOVÁ – Karel HRDINA (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974; srov. také Dagmar BARTOŇKOVÁ (ed.), *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et Chronical*, Brno 1966.

⁴⁴ František HEŘMANSKÝ – Rudolf MERTLÍK (edd.), *Zbraslavská kronika*, s. 5-15; srov. také Otakar DORAZIL, *Zbraslavská kronika. O pisatelích kroniky*, in: Otakar Dorazil, *Kroniky mluví*, Praha 1946, s. 105-108.

Toto dědictví převzaly také mnohé pozdější kroniky doby Karla IV., který podporoval historickou práci za účelem politickým, ideologickým a dynastickým, neboť chtěl uchovat pro věčnou paměť svoje státnické dílo. Toto období je opět úpadkem kronikářského řemesla. Ani svatovítský kazatel František Pražský († asi 1353), kanovník Beneš Krabice z Weitmile (†1375), opatovický opat Neplach (†1371), chudenický farář Přibík Pulkava z Radetína (†1380) a ani sám Karel IV. svým životopisem *Vita Caroli imperatoris* nedosáhli literární úrovně Kosmy či Petra Žitavského. Již v tomto období nalézáme drobné zápisy z řad laické veřejnosti v tzv. *Starých letopisech českých* (1378-1526). Několik desítek dochovaných rukopisů svědčí o značném rozvoji gramotnosti jak u drobných šlechticů, tak i v měšťanské a kněžské vrstvě tehdejší společnosti. I přesto bylo ovšem nutné proměnit sociální smýšlení i mentalitu nejširších vrstev populace, které měla na svědomí husitská revoluce.⁴⁵

⁴⁵ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 33-44; Jaroslav KAŠPAR – Jaroslav PORÁK, *Ze Starých letopisů českých*, Praha 1980, s. 8; srov. také: Marie BLÁHOVÁ – Marie KRČMOVÁ – Hana VRBOVÁ, *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1977.

1.3. Kronikářství v husitském období

Doba husitské revoluce přinesla změnu v chápání dějin zachycovaných v dílech dějepisců. Jejich zájem směřoval více k současnému dění než k pohledu do minulosti. Svým dílem přispívali k nábožensko-politické agitaci, vedle různých písní, traktátů, manifestů či kázání. Kronika měla zpřítomnit čtenáři české dějinné vědomí a ukázat důležitost tehdejší přítomnosti co možná největšímu počtu příslušníků různých společenských vrstev. V této mentalitě, v onom společenském diskursu řešení sociálních a náboženských otázek se kronikářství dostává z klášterů a písařských dílen do rukou laických dějepisců, především z řad měšťanů. Z mnohých je nejvýznamnější právě měšťan vladyckého původu, Husův vrstevník a právník mistr Vavřinec z Březové (†asi 1437). Ani on se nevyhnul nestrannému pohledu na tehdejší události, často se odkazující na pravdivost oněch záznamů. Z jeho pera vzešla vedle oslavné básně po vítězství husitů u Domažlic *Carmen insignis Coronae Bohemiae*⁴⁶ také mnohem známější latinsky psaná a snad záměrně nedokončená *Husitská kronika (Chronikon)*. V ní se odráží jasné politické smýšlení obhájce pražského měšťana proti Zikmundovi a táborům. Vedle onoho politického zaměření ovšem udivuje svojí bohatostí na poli historické práce ve zpracování faktů, souvislostí a vypravěčským uměním. Po stručném úvodním slově o historii kališnického hnutí od roku 1414 následuje vlastní interpretace dějin revolučních událostí z let 1419-1421. Jistá dramatičnost v líčení bojových scén jen odkazuje na euforii oné doby, v níž je vše posuzováno podle jednání člověka ve shodě s Boží vůlí, později s vůlí vyvoleného národa.

Kriticky-katolický pohled na české husitské hnutí přináší latinsky psaná *Česká kronika (Historia Bohemica)*⁴⁷ italského humanisty, politika a pozdějšího papeže Pia II. Eneáše Silvia Piccolominiho (1405-1464), který ve svém díle představil a zpřístupnil dějiny české země celému tehdejšímu vzdělanému světu. Jako současník mnohých protagonistů husitské revoluce jeho historie velmi ostře hodnotí, s jistým katolickým zaujetím, chování českého lidu. Z drobných obhajob jednání vzoru vyznavačů kalicha mistra Jana Husa nesmíme zapomenout na dílo Petra z Mladoňovic (†1451) *Relatio de*

⁴⁶ „Báseň vznešené koruny české.“

⁴⁷ Srov. také Dana MARTÍNKOVÁ – Alena HADRAVOVÁ – Jiří MATL, *Aeneae Silvii Historia Bohemica. Enea Silvio Historie česká*, Praha 1998.

*Magistri Joannis Hus causa Constantiensi acta*⁴⁸ a jeho český výtah *O utrpení M. Jana Husi*, dále drobný kronikářský spis, poněkud kompilační *Kronika univerzity pražské*, latinsky psanou kronikářskou práci karlštejnského mana Bartoška z Drahonice († asi 1445) tzv. *Kroniku*, jež je pohledem na husitství z katolického prostředí, z husitské strany táboritů pocházející třídílná latinsky psaná tzv. *Cronika causam sacerdotum Thaboriensium continens* (*Kronika tábořská*) od prvního a zároveň posledního tábořského biskupa Mikuláše z Pelhřimova, zvaného Biskupec (†asi 1459), v níž popisuje události z let 1419-1444.

O cestách obhájců reformačně smýšlejících českých zemí do zahraničí pojednávají různé deníky. Sirotčí kněz Petr Žatecký popsal cestu a průběh jednání českých husitů na basilejském koncilu ve svém *Liber diurnus de gestis Bohemorum in concilio Basiliensi*.⁴⁹ Z rozkazu českého krále Jiřího z Poděbrad vyšly další delegace českých vyslanců do ciziny, z jejichž cest se nám zachoval z pera panaře Jaroslava *Deník českého poselstva ku králi francouzskému roku 1464* a zpráva mistra Václava Korandy Mladšího (†1473), tzv. *Poselství krále Jiřího do Říma k papeži 1462*. Nelze také opomenout *Deník* Václava Šaška z Bífkova (†asi 1493) či slavný *Dialogus* vyšehradského probošta Jana mladšího z Rabštejna (†1473). Novoměstský vzdělaný písař Prokop (†1482) již znal práci Vavřincovu i Eneášovu a vytvořil podle Dalimilova vzoru rýmovaný pamflet *Krátké sebranie z kronik českých k výstraze věrných Čechů*. Je mu připisováno autorství ve zlomcích dochované *Rýmované kroniky české*.⁵⁰

⁴⁸ „Zpráva o mistru Janu Husovi na kostnickém koncilu.“

⁴⁹ „Deník o jednání Čechů na sněmu basilejském.“

⁵⁰ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 44-51; srov. také: Miloš Václav KRATOCHVÍL (ed.), *Husitská kronika Vavřince z Březové*, Praha 1956; Ivan HLAVÁČEK (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981.

1.4. Humanistické a renesanční dějepisectví

V době raného humanismu se objevují v českých zemích první inkunábule, z nichž nejstarší je *Trojánská kronika* z pera Quidona de Columnis (†1479), která není typickým kronikářským dílem, ale spíše zábavnou narativní prózou. V brněnské tiskárně pak byla vytištěna tzv. *Chronikon rerum Hungariae* od humanistického teologa a přívržence Matyáše Korvína Jana z Turče-Thuröczyho (1422-1488).⁵¹ Právě knihtisk zapříčinil rozvoj a šíření kronikářského řemesla. V návaznosti na mistry onoho dějepisectvého žánru, zejména na Kosmu, kronikáře doby císaře Karla IV. a humanistu Eneáše Silvia Piccolominiho vznikají v českých zemích stejně kvalitní díla. V historické práci hraje více roli kritický přístup ke skutečnostem a konfesijní orientace autora. Důvodem této skutečnosti je stále vzdělanější okruh čtenářů. Jak již bylo řečeno, tak humanistické dějepisectví přináší mimo jiné renesanci kronikářského řemesla, jež navazuje a dále rozvíjí původní antické a středověké formy záznamu událostí. Bez pochyby jedním z prvních mistrů psaného slova latinského humanismu je katolický konvertita, básník a prozaik Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (asi 1461-1510). Z jeho rozsáhlého díla jmenujme alespoň *De situ Pragae et incolentium mortibus*.⁵² Jeho zájem o dějiny jej vedl také k jakési „heuristice“ historického materiálu, při níž měl za cíl vytvořit zřejmě velké dějepisné dílo.⁵³

Konfesní spory katolíků a utrakvistů o moc v Praze zachytil ve své *Kronice o bouři pražské roku 1524 neboli Knize o pozdvižení jedněch proti druhým v obci pražské (Kronika pražská)* malostranský písař Bartoš (asi 1470-1535). Svoji práci dovedl až do roku 1530 a svým osobitým stylem i záměrem naznačil budoucí orientaci české humanistické historiografie.⁵⁴ Dobu vnitřních bouří zachytil ve své latinské kronice z let 1518-1526 také mistr Jiří Písecký (asi 1490-1545). S využitím vynálezu

⁵¹ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 56-57; Emma URBÁNKOVÁ, *Nejstarší prvotisky českého původu*, in: František Šmahel (ed.), *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Praha 1970, s. 15-59.

⁵² „O položení Prahy a mravech jejích obyvatelů.“

⁵³ Srov. také Marta VACULÍKOVÁ (ed.), *Bohuslaus Hassensteinius a Lobkowicz: Opera poetica*, Leipzig 2006.

⁵⁴ Srov. edici: Karel Jaromír ERBEN (ed.), *Bartoš písař. Bartošova Kronika pražská od léta 1524 až do konce léta 1530*, Praha 1851.

knihtisku a tudíž možnosti oslovit co možná největší okruh čtenářů, jejichž mentalitu a společenský diskurs lze nasměrovat podle potřeby politického systému, vznikají v českých zemích během let 1537-1552 hned čtyři velká kronikářská díla. Liší se koncepcí i konfesní příslušností autorů, ale přinášejí jasný pohled na každodennost tehdejší společnosti. Prvním z oněch českých humanistických kronikářů je starokališnický kněz Bohuslav Bílejovský (1480-1555), který roku 1537 vydal svoji *Českou kroniku*. Ta se blíží svým stylem spíše náboženskému traktátu tak, jak jej známe z doby husitské revoluce, neboť opět vyvyšovala důležitost kalicha v náboženském vývoji Čech od prvních křesťanských misí. Obrana prvenství starokališnické církve jen odráží její postavení v této době mezi jinými katolickými denominacemi.

Z utrakvistického prostředí pochází *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích* z roku 1539 od humanistického básníka Martina Kuthena ze Šprinsberku (†1564). Ve svém díle se Kuthen vyhýbá otevřeným komentářům událostí dávno minulých i současných z důvodu závislosti na pomoci svých katolických mecenášů. Jako první z českých kronikářů přináší otázku prvotního osídlení českých zemí jinými kmeny, než dříve uváděnými Slovy.⁵⁵ O dva roky později vyšlo tiskem nejznámější dílo své doby a později velmi citované dílo kanovníka svatovítské kapituly Václava Hájka z Libočan (†1553) *Kronika česká*. K její přípravě využil již existující rukopisné kroniky, pověsti, ústní zprávy, výpisy z listin a desek zemských. S těmito prameny ovšem nekriticky zacházel a často si události z dějin doplňoval o smyšlenky a mýty jen proto, aby se vnutil do přízně svým chlebohárců z řad šlechty. Stranickost ani subjektivitu Hájek nezakrývá. Kronika se později stává nástrojem v rukou vlastenců a zastánců českého jazyka, jimž poskytuje záštitu v dobách nejtěžších. O historickém spisování sám Hájek píše: „Mnozí zajisté předkové naši, muži osvícení, milost k svým budoucím světa tohoto obyvatelům majíce v rozličných národích a rozličnými jazyky knihy a kroniky spisovali, chtějíce tím obecné dobré budoucích svých a náměstkův ozdobiti...žádných prací nelitujíc, snažnou pilností na to se vydali, aby těch věcí, kteréž znáti a věděti tak potřebné jako užitečné jest, paměť a jako nesmrtelnost zuostala a budoucím zůstavena byla, na to se snaživše vydali.“⁵⁶

Z Hájka čerpal inspiraci a mnohdy i citoval olomoucký biskup Jan Skála z Doubravky, řečený Dubravius (1486-1553) ve svém kronikářském díle *Historiae*

⁵⁵ Srov. Josef VOLF, *Jan Matyáš ze Sudetů*, Památky archeologické 22, 1908, s. 531-566.

⁵⁶ Jaroslav KOLÁR (ed.), *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká*, Praha 1981, s. 33.

regni Boiemiae, jež vyšlo roku 1552. Latinsky psaná kronika vyšla také několikrát v cizině. Právnický vzdělaný měšťan Sixt z Ottersdorfu (1500-1583) obohatil českou humanistickou historiografii o *Akta aneb knihy památné čili Historie oněch dvou nepokojných let v Čechách 1546 a 1547*. Ve svém díle Sixt ospravedlňuje jednání vzbouřených měst v tzv. „stavovském odboji“ proti Ferdinandu I. Svým přístupem k historické práci se podobá Polybilovi, neboť jde přímo *ad fontes*. Prameny komentuje kritickým pohledem své doby s citem pro právo a spravedlnost. Pro svoji kritičnost císaře a šlechty nemohlo dílo vyjít tiskem, zůstalo tedy v opisech. Z prostředí jednoty bratrské lze zmínit strážce historického smyslu i svých pramenných pokladů, kteří ve svých dílech brání poklady své církve. Z mnohých zmiňme alespoň Lukáše Pražského (†1528), Jana Černého-Nigrana (†1565), Jana Blahoslava (†1571) či Vavřince Orlíka (†1587).

V této době vznikají z per českých autorů (překladatelů) také kroniky o jiných národech či náboženstvích. Nejznámější jsou *Flaviova Kronika židovská* od Václava Plácela z Elbinku, kosmografické dílo heidelberského profesora Sebastiana Münstera *Kozmografia česká, Kronika nová o národě tureckém* od Jana Kocína z Kocínětu (1543-1610) a Daniela Adama z Veleslavína (1546-1599), *Moskevská kronika* od Matouše Hosia (†1589) a překlad *Světové kroniky* Jana Kariona od Buriana Sobka z Kornic.⁵⁷ Právě ony univerzální „světové“ kroniky, zmiňované již ve starověkém a středověkém období (Eusebius z Caesareje, později např. Regio z Prümü, Otto z Freisingu, Gottfried z Vitterba), našly svoji půdu také v období humanismu. Vedle již zmiňované *Světové kroniky* Jana Kariona vypracovali univerzální kroniku také protestant Johannes Sleidanus (†1556), na katolické straně *Weltchronik* (1493) norimberského lékaře Hartmanna Schedela (†1514) či *Weltbuch* (1534) Sebastiana Francka (†1543). Klarionova i Schedelova kronika sloužila k výuce na pražské univerzitě.⁵⁸

⁵⁷ Srov. Petr VOREL (ed.), *Dějiny evropského světa 1453-1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém českém vydání Kroniku světa Jana Cariona roku 1584*, Praha 2008.

⁵⁸ Srov. Ondřej HÝSEK, *Vybrané kroniky tzv. zobecněného humanismu a jejich autoři v kontextu doby. Srovnání historiografických spisů Václava Hájka z Libočan, Martina Kuthena ze Šprinsberka, Bohuslava Bílejovského, Jana Dubravia a Sixta z Ottersdorfu*, Brno 2013, s. 67-68 (=Disertační práce na Ústavu české literatury a knihovnictví Filosofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně); Zdeněk BENEŠ, *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického*

Období českého humanismu přeje také kalendárium, s nimiž jsme se setkali již na konci starověku. Historické kalendáře vycházejí tiskem a stávají se velmi oblíbenou pomůckou k záznamům různých událostí běžného života. Jejich vděčná role v mnohém napomáhala ke vzniku lidového kronikářství ve městech a na vesnicích. Nejznámější je *Rerum bohemicarum ephemeris sive Kalendarium historicum*⁵⁹ (1584) od zámožného domažlického měšťana Prokopa Lupáče z Hlaváčova (†1587). Velkou oblibu si získal česky psaný *Kalendář historický* od významného historika a vydavatele Daniela Adama z Veleslavína (1546-1599), který vydal též edici Kuthenovy a Silviovy kroniky pod názvem *Kroniky dvě o založení země české roku 1585*.⁶⁰

Také šlechtické prostředí má své kroniky či genealogie, z nichž nejvíce vyniká *Kronika rožmberská* archiváře Václava Březana (věnoval se i Švanberkům a Šlikům) a dílo přinášející genealogii svobodných a politicky důležitých stavů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bartoloměje Paprockého z Hlohol (1540-1614). Jeho *Zrcadlo slavného markrabství moravského (1593)*, *Diadochus, tj. posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného království českého, tj. panského, rytířského a městského (1602)* a *Štambuch slezský (1609)* přináší téměř shodný pohled na ony vyjmenované společenské stavy v Diadochu s jistým pohrdavým pozadím k nižším vrstvám společnosti. Ony stále přehlížené vrstvy se v předbělohorské době také chopí kronikářského řemesla.⁶¹

V tomto období máme v českých zemích i německých državách doloženy první městské kroniky, úřední i soukromé paměti. Jako příklad nám mohou posloužit známé *Paměti* vzdělaného měšťana Mikuláše Dačického z Heslova (1555-1626), které přinášejí nový typ kronikářského spisování do prostředí rodinného života s pohledem na společensko-politické události „předbělohorské krize.“ Politické dění oné doby zachytili ve svých dílech vzdělanec jednoty bratrské Karel starší ze Žerotína (např. *Zápisové*

dějepisectví, Praha 1993; Edmund B. FRYDE, *Humanism and Renaissance Historiography*. London 1983.

⁵⁹ „Deník českých událostí nebo Historický kalendář.“

⁶⁰ Srov. Naďa KUBŮ – Dana PICKOVÁ, *Historické kalendáře v českém humanistickém dějepisectví*, *Historický obzor* 3, č. 10, 1992, s. 286-291; František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 84-85.

⁶¹ Srov. také Anna KUBÍKOVÁ, *Rožmberské kroniky. Krátký a sumovní výtah od Václava Březana*, České Budějovice 2005; Irena HRABĚTOVÁ, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992.

o soudě panském z let 1594-1614) či politik, člen jednoty bratrské a oběť „staroměstské exekuce“ Václav Budovec z Budova (*Akta o příbězích, kteří se dali ode tří stavů království Českého, tělo a krev pod obojí přijímajících od roku 1608 do 23. února 1610*).⁶²

Období domácí humanistické historiografie přináší také první pokusy o ryze historickou práci tak, jak ji v době pozměněné podobě známe dnes. Jejimi hlavními představiteli jsou profesor hvězdářství Marek Bydžovský z Florentina (1540-1612) se svým dílem *Maxmilianus rex Bohemiae i Diarium sub Rudolpho rege* z let 1562-1596⁶³ a zmiňovaný spolupracovník tiskaře a vydavatele Veleslavína Jan Kocín z Kocinétu s kritickým výkladem právních pramenů z roku 1581 – *Nové rozvržení veškerého práva*.⁶⁴

⁶² Srov. také Vincenc BRANDL (ed.), *Spisy Karla st. ze Žerotína*, 3 svazky, Brno 1870-1972; Radek FUKALA, *Karel starší ze Žerotína a české stavovské povstání*, *Historický obzor* 9/10, č. 12, 2001, s. 194-202; Roman VONDRA, *Václav Budovec z Budova (1551-1621)*, *Historický obzor* 7/8, č. 19, 2008, s. 184-187.

⁶³ Srov. Jaroslav KOLÁR (ed.), *Svět za tři českých králů*, Praha 1987; Karel Jaromír ERBEN, *Výbor z literatury české. Díl druhý. Od počátku XV až do konce XVI století*, Praha 1868, s. 1658-1667.

⁶⁴ Srov. také: Josef KOTALÍK, *Písek a Písecko v literatuře*, Písek 1966; František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 85-91.

1.5. Barokní dějepisectví

Pobělohorské období baroka rozdělilo českou historiografii na domácí (katolickou) a exulantskou (protestantskou). Rekatolizace zasáhla do myšlení mnohých tvůrců historických děl a dala prostor lidové tvorbě měšťanského a vesnického lidu i jim rovné kněžské inteligence. Zájem o minulost nebyl jen záminkou pro náboženskou výchovu obyvatelstva, ale i obranou národních zájmů v politickém boji. Jakýmsi pomyslným mostem mezi humanistickou a barokní historiografií je dílo *Historie církevní* exulanta Pavla Skály ze Zhoře (1583-1640), které vzniklo v míšeňském Freiburgu a nebylo nikdy dokončeno. Dílo, za které by se nemusel stydět žádný ze současných historiků, odráží autorovu skvělou intelektuální vybavenost na poli staré i soudobé evropské historiografie, znalost stylistických technik i historikovy práce. Stejně jako kdysi Bartoš Písař, Sixt z Ottersdorfu se i Pavel Skála opíral o konkrétní písemnosti pro větší kredibilitu svých tvrzení, ovšem již s užitím interpretace opsaných pramenů. Dějiny jsou podle něj bojem pravé církve s Antikristem. Ve své práci popisuje dějiny chronologicky ve formě teologicko-racionálního výkladu. Stále se vrací *ku pořádku historie*,⁶⁵ aby tak přinesl ucelený a přehledný soupis dějin od počátku křesťanství až do roku 1639.

Skálovo dílo inspirovalo i další české exulanty k historickému spisování v menším rozsahu. Máme dochované dílo Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdruzic (1580-1648), bratra cestovatele Kryštofa – *Paměti* (1624-1648), dále Václava Nosidla z Geblic (†asi 1638) a písaře Jana Kezelia Bydžovského (1576-1654), který po návratu z emigrace v Sasku napsal *Kroniku mladoboleslavskou* (od počátků města do r. 1653).⁶⁶ Dalším emigrantem píšícím o českém stavovském státě a jeho politické i náboženské roztržičnosti byl novoutrakvista, profesor v Toruni Pavel Stránský (1583-1657). Ve svém latinsky psaném díle *Respublica Bojema*⁶⁷ přináší obhajobu protestantismu i české národní svébytnosti, kterou ve značné míře potíral panovnický absolutismus. Stránského práce byla vždy v rukou obránců zájmů českého národa v dobách nejtěžších

⁶⁵ Josef JANÁČEK, *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984, s. 42.

⁶⁶ Srov. Luděk BENEŠ, *Osobnosti Mladoboleslavska*, Mladá Boleslav 2009, s. 88.

⁶⁷ „O státě českém“

zkoušek jeho samostatnosti a svéprávnosti. Vyšla několikrát v cizině, poprvé ve známém laydenském nakladatelství bratří Elzevirů v roce 1634.⁶⁸

České povstání líčí ve svém polemickém traktátu poprvé až novoměstský lékař z tábora jednoty bratrské Ondřej Haberveš z Habernfeldu ve svém latinsky psaném díle *Bellum Bohemicum*⁶⁹ z roku 1645. Nejznámějším a zároveň posledním biskupem jednoty byl Jan Amos Komenský (1592-1670), který kromě známých, pedagogicky cenných spisů vytvořil také několik historických děl určených k zachování pro trvalou paměť. Jeho, dnes ztracené práce *O starožitnostech Moravy* a *O původu a činech rodu Žerotínů* a latinsky psaná *Ecclesiae Slavonicae brevis historiola*⁷⁰ svědčí o znalosti starší i soudobé bratrské historiografii, ale také o pouze faktografické povaze jeho historického myšlení. Bouřlivé události třicetileté války popisuje vedle anonymního autora *Kroniky holešovské* také pražský dějepisec Václav František Kocmánek (†1679) ve svém *Summovním krátkém vypsání o hrozném válce*. Stylisticky obratné a jazykově čistě sepsané paměti ve svém *Historickém spisování* přináší katolický konvertita a významný český kancléř Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (1572-1652).⁷¹

Vyspělé barokní dějepisectví zastupuje a udává pozdější historické práci směr jezuita Bohuslav Balbín (1621-1688). Jeho vlastenecké tendence i smysl k protireformačnímu úsilí katolické církve vykazuje většina jeho dějepisných prací. O Balbínovi je známo, že připravoval velké dílo na poli českých dějin, z něhož se uchovala pouze jakási příprava v podobě *Epitome rerum Bohemicarum*.⁷² Vedle svého nejznámějšího počínu, vlastenecky útočné *Rozpravě na obranu jazyka slovanského, zvláště českého* vydal historicky cenné, ovšem nedokončené dílo *Miscellanea historica regni Bohemiae* (první díl roku 1679) a specifická historická spisování v podobě

⁶⁸ Srov. Paulo STRANSKII, *Respublica Bohemiae*, Ludg. Batavorum: Ex officina Elzeviriana 1634;

František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 91-97; srov. také Bohumil JANDA (ed.), Pavel Stránský. *O státě českém*, Praha 1946.

⁶⁹ „Česká válka.“

⁷⁰ „Stručná historie církve slovanské.“

⁷¹ Srov. také Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004; TÝŽ, *Von der Selbstopologie zur Apologie der Gegenreformation. Konversion und Glaubensvorstellungen des Oberstkanzlers Wilhelm Slavata (1572-1652)*, in: Ute Lotz-Heumann u. a. (Hg.), *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte 205)*, Gütersloh 2007, 287-322.

⁷² „Výtah z českých dějin.“

barokně typického údivu nad zázraky u tehdy největších mariánských poutních míst (Varta: *Diva Vartensis* – 1655, Brno-Tuřany: *Diva Turzanensis* – 1658 a Svatá Hora u Příbrami: *Diva Montis Sancti* – 1658). Moravskými dějinami se po vzoru Bohuslava Balbína zabýval pražský kanovník Tomáš Pešina z Čechorodu (1629-1680), který zamýšlel vytvořit historicko-vlastivědné, vlastenecky laděné dílo, tzv. Moravopis, z něhož spatřil světlo světa jen úvod, tedy *Prodromus Moravographiae, tj. Předchůdce Moravopisu* z roku 1663. Politicko-vojenské dějiny poté vylíčil v díle *Mars Moravicus* z roku 1677 a na dějiny i pamětihodnosti katedrály sv. Víta poukázal ve svém *Phosphorus septicornis*, oboje bylo vydáno v latině, Phosphorus se dočkal i vydání v českém jazyce. Podobným vlastenecko-obranným účelům mělo sloužit dílo světských řádových kněží, jež podle Balbínova vzoru připravovali českou Historii sacra. Vedle Matěje Benedikta Beluckého, Jana Vojtěcha Berghauera bylo pozoruhodné nekritické dílo Jiřího Středovského (1679-1713). Tento pavlovický farář vydal životy sv. Cyrila a Metoděje v tzv. *Sacra Moraviae historica* a moravského vlastivědného průvodce *Mercurius Moraviae memorabilium* (1705).⁷³

Regionálními dějinami se z balbínovského okruhu a jezuitského tábora zabýval Jan Kořínek (1626-1680) ve svém díle *Staré paměti kutnohorské*, dále vyšehradský kanovník Jan Florián Hammerschmidt (1652-1735) v kronikách měst Klatovy (*Historie Klatovská* – 1699) a Praha (*Gloria Pragensis*). Dějiny města Plzně zůstaly v rukopise (*Historia urbis Plsnae*) jezuita Jana Tannera (1623-1694). V této době roste zájem o regionální dějiny u obyvatel českých a moravských měst a vesnic. Vznikají mnohé rukopisné kroniky s tradicí kronikářské produkce. Ani farní benefícia nejsou výjimkou. Mnohé z farních kronik mají svůj počátek právě v období barokního dějepisectví.⁷⁴ U duchovní i světské inteligence se setkáváme s deníky, které měli reprezentovat individualitu a vzdělání pisatele i mentalitu své sociální skupiny. Z mnohých jmenujme alespoň křížovnického velmistra Jiřího Pospíchala (1634-1699), líbeznického faráře

⁷³ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 101-109; srov. také Václav VONDRA, *Bohuslav Balbín (1621-1688)*, *Historický obzor* 11/12, č. 20, 2009, s. 276-279;

⁷⁴ Srov. např. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Nové Město na Moravě, *Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: I.*, inv. č. 39 (1620); Řkf u kostela sv. Štěpána Praha-Nové Město, *Liber memorabilium I.* (1641); SOkA Český Krumlov, Farní úřad Hořice na Šumavě, *Gedenkbuch der Pfarre Höritz*, neinventarizováno (1654); SOkA Frýdek-Místek, Farní úřad Bruzovice, *Kronika fary Bruzovice - 1. díl*, inv. č. 32 (1704).

Jiřího Václava Paroubka (1704-1778), bojnického kantora Mikuláše Františka Kerneria (1600-asi 1689), či tiskem vydané *Diarium* (1758) archiváře a jazykozpytce Jana Karla Rohna (1711-1799).⁷⁵

⁷⁵ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 109-113; srov. také Sophie BOURGAULT – Robert SPARLING (edd.), *A Companion to Enlightenment Historiography*, Brill 2013.

1.6. Osvícenství a historická kritika pramenů

Vlivem potřeby kritického studia pramenů, jejich interpretaci, vývojem metody práce s fakty se z historického studia (bylo součástí filozofie) stává v období osvícenství věda, akademická disciplína položená na úroveň ostatních vědeckých disciplín. Vedle vlivu Montesquiea, Voltaira, Rousseaua, Huma, Robertsona, Gibbona na styl historické narativní práce byla česká historická věda ovlivněna univerzitou z Göttingenu a jejími profesory Johannem Lorenzem Mosheimem (1693-1755), Johannem Christopherem Gattererem (1727-1799), dále historiky Adolfem Ludwigem Schläzerem (1735-1809), Michaellem Ignazem Schmidtem (1736-1794), Ludwigem Thimotheem Spittlerem (1752-1810) či Arnoldem Ludwigem Hermannem Heerem (1760-1842).⁷⁶

Historickou kritiku pramenů prezentovanou v díle benediktina Jeana Mabillona (1632-1707) *De re diplomatica libri sex* (1681)⁷⁷ uvedli do praxe v české osvícenské historiografii benediktini Magnoald Ziegelbauer (1689-1750) ve svém díle *Bibliotheca scriptorum bohemicorum*, Josef Bonaventura Piter (1708-1764)⁷⁸ s edicemi *Scriptores rerum bohemicarum* či *Monasticon Moraviense diplomatico-historico-chronologicum* a piarista Gelasius Dobner (1719-1790). Nejmladší Dobner vydal šestisvazkové dílo *Monumenta historica Bohemiae nusquam edita* (1764-1785), v němž shromáždil, vedle starých českých kronik po Pulkavovu (bez Kosmy), mnohé listiny z různých církevních a šlechtických archivů. Měl v plánu vytvořit ze sebraných listin i český diplomatář. Dobner je především známý svojí kritickou edicí *Kroniky české* od Václava Hájka z Libočan, kterou doplnil bohatým poznámkovým aparátem a pokusil se v ní zbořit mýty o počátku osídlení a christianizace českých zemí.⁷⁹ Dobnerovým žákem i spolubratrem byl další historik, zakladatel české numismatiky Mikuláš Adaukt Voigt (1733-1787). Z jeho kulturně-historických a vlastenecky laděných děl zmiňme alespoň jeho *Acta litteraria Bohemiae et Moraviae I., II.* (1774-1783). Ze světského prostředí je výraznou postavou české osvícenské historiografie František Martin Pelcl (1734-1801). Vedle oblíbeného přehledu české historie *Kurtzgefasste Geschichte der Böhmen* (1774)

⁷⁶ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 133-141.

⁷⁷ Srov. Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum*.

⁷⁸ Srov. Karel UHL, *Bonaventura Piter, rajhradský probošt, moravský zemský prelát a český historik*, *Moravan* 82, 1933, s. 39-52.

⁷⁹ Srov. Josef HAUBELT, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979.

sepsal vlasteneckou *Novou kronyku českou* (1791-1796), v níž došel jen do husitství. Obě díla se vyznačují obratnou stylistikou tohoto prvního profesora české řeči a literatury na pražské univerzitě.⁸⁰

Stejně jako vlastenecký editor a literární historik, člen pavlánského řádu František Faustín Procházka (1749-1809) vydal Dalimilovu a Pulkavovu kroniku (1786), tak i Pelcl, společně s Dobrovským přišli s kritickým vydáním Kosmovy kroniky i jeho pokračovatelů Františka Pražského a Beneše Krabice z Weitmile v díle *Scriptores rerum bohemicarum* (1783-1784). Český filolog, slavista a jezuita Josef Dobrovský (1753-1829) byl vzorem typického osvícenského vědce s důsledným smyslem pro historickou kritiku. Vedle svých významných filologických prací, jimiž prakticky zachránil český jazyk, vynikal svojí textovou kritikou pramenů, k níž měl jako filolog blízko. Svůj talent pro historické myšlení dokazuje ve svém díle *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* (1791)⁸¹, v jeho rozborech českých legend i v první, s malými změnami, dodnes platné periodizaci dějin. Literatura i jazyk jsou pro něj plnohodnotnou součástí národního myšlení a pohnutých českých dějin, která si zaslouží stejnou pozornost analyticko-kritické historiografie.⁸²

V moravském prostředí podle Pelclova vzoru syntetického dějepisného díla vznikla práce olomouckého profesora Josefa Vratislava Monsea (1733-1792) *Versuch einer kurtzgefassten politischen Landesgeschichte des Markgrafthums Mähren*⁸³ ve dvou dílech roku 1785 a 1788.⁸⁴ Kroměřížští piaristé Adolf Pilař (1742-1795) a František Moravec (1734-1814) vypracovali také syntézu dějin Moravy ovšem na širší pramenné základně ve své třídílné práci *Moraviae historia politica et ecclesiastica*⁸⁵ z let 1785-1787.⁸⁶

⁸⁰ Srov. také Milan KUDĚLA – Zdeněk ŠIMEČEK – Radoslav VEČERKA, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*, Praha 1995.

⁸¹ „Dějiny české řeči a literatury.“

⁸² Srov. Josef TÁBORSKÝ, *Reformní katolík Josef Dobrovský*, Brno 2007; František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 145-165.

⁸³ „Stručné politické dějiny Markrabství moravského.“

⁸⁴ Srov. Jiří FIALA – Martina NOVÁKOVÁ, *Moravský osvícenec Josef Vratislav Monse (1732-1792)*, Olomouc 2003.

⁸⁵ „Politické a církevní dějiny na Moravě.“

⁸⁶ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 170.

Potřeby osvětské společnosti splňoval i za cenu nevyhovující pramenné kritiky a narativního stylu stavovský historiograf František Pubička (1722-1807). Jeho šestidílné *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven*⁸⁷ (1770-1801) je popularizační dílo s chronologickým výčtem dějin. František Palacký chtěl na toto dílo navázat. Pro řadu nedostatků (formální, ideologická a obsahová stránka díla) raději vytvořil zcela nové dílo na jiných základech. Moravské dějiny připravil podobnou formou jako Pubička žďárský opat a osvícenec Otto Steinbach z Kranichsteina (1751-1791) ve svém díle *Kleine Geschichte von Mähren für die Jugend*⁸⁸ (1783). Steinbach je znám také svými dějinami tolerance.⁸⁹ Všeobecné dějiny na pražské univerzitě vyučovali jejich první profesori Jan Jindřich Wolf (1745-1784) a Ignác Cornova (1740-1822). Právě Ignác Cornova se do české osvětské historiografie zapsal se svými doplňky ke kronice Pavla Stránského (1792-1803)⁹⁰ a s monografií o Bohuslavu Hasištejnském z Lobkovic (1808).⁹¹ Josefinisticky smýšlející Cornova sepsal také práci o vládě Josefa II., která vyšla roku 1801.⁹²

S růstem zájmu o české dějiny narůstala také sběratelská činnost, která čerpala s děl velkých českých dějepisců i místních městských a vesnických pamětníků. V tomto prostředí vzniká tzv. lidové kronikářství, jež přináší českou historiografii do nejširších vrstev lidské společnosti. Z neznámějších písmáků jmenujme alespoň Františka Jana Vaváka (1741-1816) a jeho *Paměti*⁹³ či setníka Jana Jeníka z Bratřic (1756-1845) s dílem *Bohemica*. Městské kronikářství zastupují plzeňský profesor Josef Vojtěch sedláček (1785-1836) se svými *Paměti plzeňskými* (1821) a luštěnický farář František Novotný (1768-1826) s *Kronikou mladoboleslavskou* (1822).⁹⁴ V oblibě byla také různá

⁸⁷ „Chronologické dějiny Čech za Slovanů.“

⁸⁸ „Malé (stručné) dějiny Moravy pro mládež.“

⁸⁹ Jeho práce *Versuch einer Geshichte der alten und neuen Toleranz im Königreich Böhmen und Markgrafthum Maehren* vyšla v roce 1785.

⁹⁰ *Paul Stransky's Saat von Böhmen I.-VII.*

⁹¹ *Der grosse Böhme Bohuslav von Lobkowicz und zu Hassenstein nach seinen Schriften geschildert.*

⁹² *Leben Josephs des Zweiten*; srov. také František KUTNAR, *Život a dílo Ignáce Cornovy*, ČČH 36, 1930, s. 327-350; 491-519.

⁹³ Srov. Jindřich SKOPEC, *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře mimického z let 1770-1816*, Praha 1910.

⁹⁴ Srov. také Pavel BĚLINA, *Politické události let 1789-1797 v názorech měšťanské inteligence a lidových písmáků v českých zemích*, ČČH 6, 1987, s. 844-874.

popularizační historicky zaměřená díla. Dějiny českých zemí popularizovalo dílo Jana Rulíka (1744-1812), který se inspiroval pro napsání svého šestidílného *Kalendáře historického* (1797-1810) u již zmíněného známého tiskaře Daniela Adama z Veleslavína. Společně s redaktorem Janem Hýblem (1786-1834) uvedl Rulík do českého jazyka vlasteneckou německy psanou *Kroniku nejnovější a věrnou poselkyni starožitného a nového národu českého* (čtyři díly, 1809-1827) velkomýtského rady Františka Antonína Pabsta (1785-1814). O Pubičku a Pelcla se opírá ve svém díle *Ursprünglich chronologische geschichte Böhmens*⁹⁵ (1806-1807) ekonom Johann Mehler (1739-1809).⁹⁶ Podobně jako Dobrovský, také Josef Jungmann (1773-1847) dal do služby národnímu obrozeneckému úsilí jazykové dědictví českého národa. Jeho *Krátká historie národu, osvícení a jazyka* zahrnuje mimo jiné i hospodářskou, sociální a kulturní stránku dějin.⁹⁷

⁹⁵ „Původní chronologické dějiny Čech.“

⁹⁶ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 166-179.

⁹⁷ TAMTÉŽ, s. 180-181; srov. také Robert SAK, *Josef Jungmann. Život obrozence*, Praha 2007.

1.7. Rozvoj historické metody v období romantismu

Nový pohled na historickou metodu, samotnou podstatu historického spisování přineslo dílo Johanna Gottfrieda Herdera (1744-1803) *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784-1791), ve kterém přináší pohled na dějiny, jako neustálý vývoj různých sil duchovní povahy. Zachovat dědictví minulosti bylo zárukou platnosti pozitivních hodnot v přítomnosti a počátek cesty do budoucnosti. Svěbytnost národů s jejich bohatými dějinami byla předmětem dějepisectví 19. století. Dějiny se v této době stávají vděčným tématem také v umělecké literatuře. Vzniká historický román, který přibližuje ono národní dědictví v někdy neskutečných obrazech minulosti (F. R. Chateaubriand, V. Hugo, později A. Jirásek). Hlavní roli v oblasti dějepisectví hrálo v této době německé historické myšlení, jež se mnohdy navracelo k osvícenské historicko-filologické kritice. V tomto duchu byla v Prusku založena z podnětu Karla von Stein *Gesellschaft für ältere deutsche Geschichte* v roce 1819. Tato společnost započala roku 1826 vydávat monumentální edici pramenů *Monumenta Germaniae historica*. Mnohým generacím badatelů se tento organizačně náročný podnik stal vzorem a normou pro svoji historickou práci.⁹⁸

V českých zemích bylo pro účely rozvoje věd, tím i historiografie, za podpory vlastenecké šlechty zřízeno Museum království českého v roce 1817. Vlivem historika a národního buditele Františka Palackého začalo muzeum vydávat od roku 1827 *Časopis Společnosti vlasteneckého musea v Čechách*, který byl prvním českým historickým periodikem. Vedle vědeckého časopisu *Krok* vznikaly pod rukama zkušených historiografů první pramenné edice *Scriptores zrum bohemicarum* či *Archiv český* založený roku 1840. Na Moravě vzniklo ve stejné době (1817) Zemské muzeum (Františkovo) a vydávalo také svůj *Mitteilungen*. Moravské prostředí dalo vzniknout také diplomatáři přičiněním Antonína Bočka, jehož *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (od r. 1836) obsahuje i mnohá falza.⁹⁹ České prostředí si tento počín vynahradilo vydáním edice s výtahy z listin, tedy *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, jejichž první svazek vytvořil archivář a spisovatel Karel Jaromír Erben (1811-1870).

⁹⁸ František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, 200-206.

⁹⁹ Srov. Jindřich ŠEBÁNEK, *Moderní padělky v diplomatári Bočkově*, ČMM 60, 1936.

Původně estetický kritik, později jeden z největších českých historiografů František Palacký (1798-1876) není známý jen pro své genealogie šlechtických rodů, ale spíše pro svoji poctivou historickou práci, která je výsledkem cest za prameny po mnoha archivech a jiných institucích.¹⁰⁰ V roce 1836 začal vydávat své *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě* (původně v německé verzi, od r. 1848 již jen česky), které byly jeho životním dílem a ještě po mnoho let se k němu vrací i dnešní historiografie, aby je hodnotila současným kritickým pohledem. Pramenným přínosem k době husitství je již výše zmiňovaná edice *Staří letopisné čeští od r. 1378 do 1527* z roku 1829 přinášející záznamy událostí neznámých kronikářů, která vyšla v Dobrovského a Pelclových *Scriptores rerum bohemicarum*. Palacký si tyto zápisy oblíbil pro jejich zcela otevřené chápání dějin v každodennosti tehdejší doby. Jedno ze svých drobných děl věnoval také kronikářskému řemeslu. České kronikářské práce i život jejich autorů představil a kriticky zhodnotil ve svém *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*.¹⁰¹ Mladý historik Palacký zde analyzuje nejstarší české kronikáře až po Václava Hájka z Libočan v jejich dílech přináší i strukturovaný přehled způsobu uchování a jejich dosavadní edice. Dílo jen dokazuje jeho velmi dobré schopnosti pro poctivou historickou práci a povzneslo jej do lůna historické vědy.¹⁰² Zmínkou o tomto velkém otci moderní historiografie, na jehož metodu navazují pozdější dějepisci, zakončíme náš přehledový vývoj dějin českého a světového dějepisectví. V rozmezí Palackého životních dat dochází k rozkvětu a především, vlivem zákonných úprav, k novému zakládání farních kronik nejen na území české a moravské církevní provincie.¹⁰³

¹⁰⁰ Srov. Franz PALACKY, *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837. Zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte*, Prag 1838.

¹⁰¹ Srov. Franz PALACKY, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*, Prag 1830.

¹⁰² František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny*, s. 210-230; srov. také Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798-1876). Životopis*, Praha 1998.

¹⁰³ Srov. např. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Třebíč, *Protocollum domesticum a Jacobo Dworžetsky parochi Trebitschensi ab Ecclesiam S[an]cti Martini et Decano foranes clucumbratum. Memorabilia Ecclesiae et parochiae*, inv. č. 2 (1798); DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Velký Újezd, *Protocollum domesticum*, inv. č. 1 (1848); Farní úřad Řepín, *Pamětní kniha (založena Františkem Veselým) – Marie TOŠNEROVÁ a kol., Průvodce*.

1.8. Farní kronika jako umělecké dílo, pamětní a úřední kniha

Není možné objektivně hodnotit díla velkých českých i světových dějepisců s farními kronikami duchovních správců. Abychom ovšem pochopili důležitost pamětních knih farních beneficií a jejich zařazení do širšího kontextu historických děl minulosti a současnosti pokusíme se přiblížit vnější i vnitřní znaky těchto strážců paměti církevních institucí.

1.8.1. Farní kronika jako umělecké dílo

Nadpis této podkapitoly možná mnohé čtenáře přivede na myšlenku přeceňování úlohy farních kronik v oblasti umění. Je zřejmé, že jednotlivé pamětní knihy nelze postavit na roveň velkým uměleckým dílům vystavovaným ve světoznámých galeriích. Lze jim ovšem přisoudit podobný status jako mnohdy výtvarně velmi hodnotným exemplářům knižní kultury, které uchovávají vedle mentality jednotlivých období českých i světových dějin také část jejich uměleckého dědictví. Úmyslem tedy není srovnávání, ale přiblížení jednoduché, ale zdobné stránky zdánlivě strohých knih. Jednotlivý „umělcí“ nepocházejí ze slavných dílen renesančních, barokních či moderních malířských škol, nemají za sebou kaligrafické vzdělání písařských škol, ale umějí dát svým dílům, vedle mnohdy stylisticky hodnotné podoby textu, také dekorativní motiv odkazující na jejich představivost a smysl pro estetiku.

Při prvním kontaktu s farní kronikou se upne náš zrak na její vazbu a stane se prvním předmětem našeho hodnocení. Vazba je pokryv knižního korpusu (knižní blok - tělo knihy s deskami), která slouží k jeho ochraně a skrze svoji, mnohdy nákladnou výzdobu, také k reprezentaci samotné knihy. Vzhledem k propojení utilitárních a estetických funkcí je nedílnou součástí knižní kultury.¹⁰⁴ U nejstarších exemplářů farních kronik se ke zpevnění knižního bloku užívalo dřevěných desek potažených vepřovou či hovězí usní. Většina titulů s dřevěnými deskami má vnitřní nebo vnější skosení hran a je vybavena háčkovou či hranovou sponou s trnem, která slouží

¹⁰⁴ Srov. Petr VOIT, *Encyklopedie*.

k uzavření knižního korpusu.¹⁰⁵ Ořízka pak bývá nejčastěji červeně stříkaná, vzácně i zlatě natíraná či nezdobená. Naprostá většina exemplářů farních kronik je opatřena lepenkovými deskami s různými pokrivy, z nichž nejčastěji bylo užito hnědě nebo bíle stříkané usně – kůže (vepřovice, teletina, hovězina). U těchto knih bývá nejčastěji ozdoben pouze hřbet, jehož pole je opatřeno zlatým válečkovým desénem či nárožními kolky s dominantou. Na deskách pak ojediněle nacházíme slepotiskovou výzdobu se zlacením. Poměrně často se na lepenkových vazbách s různobarevným papírovým pokryvem objevuje na hřbetu a vnějších rozích též barevně stříkaná useň, sloužící k výzdobě i ochraně desek.¹⁰⁶ Vlivem uložení knih ve vlhkém prostředí a nesprávného zacházení bývá kožená vazba často poškozena plísněmi či různě poškrábána a potrhána.

Kromě kožených vazeb se velmi zřídka nacházejí mezi pamětními knihami farností též vazby pergamenové, jež byly vyrobeny z kůže ovčí, koz nebo telat. Jejich zdobení není tak nákladné, jako u vazeb z usně. Pergamen bývá často jen bílý nebo popsáný, použitý z různých zrušených středověkých liturgických rukopisů.¹⁰⁷ Pergamenové vazby byly často doplněny zelenými nebo modrými textilními tkanicemi. Vlivem nestálé vlhkosti docházelo k častému praskání či pokroucení použitého pergamenu. Dalším, velmi užívaným, pokryvem je lepenka, tedy papír. Jeho výzdoba je často velmi rozmanitá. Vedle různobarevně stříkaného, natíraného se zde objevuje papír tragantový, mramorovaný či obyčejný šedý. Ořízka bývá nejčastěji červeně, vzácněji zlatě stříkaná či natíraná. Papírový pokryv trpí nejčastěji vlhkostí či mechanickým poškozením. U některých titulů se setkáme s kombinací těchto materiálů, nejčastěji pak užití kožených prvků na hřbetě a vnějších rozích u papírového pokryvu, tedy polokožená vazba. Přední strana lepenkových desek s papírovým pokryvem bývá často zdobena štítkem, který obsahuje název kroniky a někdy i data jejího vedení. Jeho podoba je též reprezentativní, neboť je mnohdy vyveden v různých tvarech, barvách či velikostech.¹⁰⁸ Výtvarnému ztvárnění pak odpovídá i užitý styl a barva písma. Lepenkové desky s usňovým nebo látkovým pokryvem bývají zdobeny slepotiskem a štítek zde nahrazuje nápis vyvedený právě technikou slepotisku, často natíraný vhodnou výraznou barvou. Hřbet knihy bývá též ozdoben identifikačním

¹⁰⁵ Viz příloha č. 5.

¹⁰⁶ Viz příloha č. 6.

¹⁰⁷ Petr VOIT, *Encyklopedie*, s. 971.

¹⁰⁸ Viz příloha č. 7.

štítkem se stejným nebo částečně odlišným výtvarným provedením než na přední straně desek. Podobně jako u mnohých liturgických či jiných knih určených k veřejné prezentaci, jsou také vazby farních kronik nákladně zdobeny buď již zmiňovanými kovovými nebo mosaznými prvky, zřídka i s užitím zlata či stříbra. Některé z nich jsou pak opravdovými unikáty svých tvůrců.

Zadní stranu vazby tvoří tzv. přideštlí, na něž navazuje většinou tzv. předsádka, jež chrání samotné tělo knihy. Obě tyto zmiňované součásti knižního korpusu bývají často zdobeny vylepeny mramorovaným či tragantovým papírem, ve většině případů pouze bílým zesíleným papírem, který někdy slouží k vlastnickým či prostě nahodilým poznámkám i malůvkám. Často bývá zadní i přední přideštlí a předsádka využito k tzv. indexu, dnes bychom řekli obsahu, tedy přehledu řazení jednotlivých kapitol v knize. Také k jeho vypracování je užito estetických prvků, neboť reprezentuje obsah celého dokumentu. Snadná orientace je pak již samozřejmostí.

U většiny kronik začíná samotné tělo knižního exempláře titulní stranou, která nese název farního benefícia, pamětní knihy, přípisky důvodů založení apod. Velmi často je právě titulní strana první příležitostí k poznání uměleckého nadání samotného kronikáře. V mnohých kronikách nalezneme na titulní straně vyobrazení farního kostela,¹⁰⁹ jeho patrona, samotné obce. Často bývá titulní strana ozdobena ornamenty nejrůznějšího charakteru, od kombinace různých stylů písma přes ozdobné rámy se stuhami až k pouze jednoduchým linkám, které mají zvýraznit její reprezentativní úlohu.¹¹⁰ U některých pamětních knih se setkáme se stejným stylem výtvarného zpodobnění titulního listu a jednotlivých stránek kroniky či alespoň se stejným nebo podobným způsobem zdobení jednotlivých liter u nadpisů kapitol. Právě názvy kapitol bývají po titulním listě další částí knihy, která je zdobena, většinou pro usnadnění orientace v knize. Někdy se jedná pouze o změnu velikosti nebo podoby jednotlivých liter.

Samotný text kroniky, není-li psána na psacím stroji či osobním počítači, je pomyslným „rájem“ pro grafology, paleografy, filology, prostě všechny zástupce vědních oborů, kteří se zabývají studiem písemného projevu člověka. Nalezneme zde širokou paletu různých grafických stylů jednotlivých duchovních správců či jiných kronikářů. Často se jedná o pouhé poznámky těch, kteří jen krátce vedli svěřené

¹⁰⁹ Viz příloha č. 8 a 9.

¹¹⁰ Viz příloha č. 10.

beneficium. Někdy může jít i o jedinou zmínku o činnosti později slavných osobností církevní správy, podle níž lze dohledat jiné údaje pro jejich biografii. Jednotlivé textové záznamy jsou mnohdy členěny do již zmíněných kapitol a vepsány většinou do jednoho sloupce. Někdy nechybí ani orientační linky dodávající textu souměrný vzhled. Velmi časté jsou také marginální poznámky umístěné na jeho okraj pro snadnější orientaci mezi zaznamenanými událostmi. K základní orientaci v dokumentu patří mnohdy opomíjená paginace nebo foliace. Její pořadí pak je dáno přímo již zmiňovaným indexem na předešlé, předsádce či jiném listu knihy. Orientaci velmi usnadňují také hojně užívané štítky u každé kapitoly, kdy jejich větší část vyčnívá z ořízky. Na jednotlivých listech kroniky někdy nalezneme tzv. filigrány, tedy jakési „výrobní značky“ papíren, podle kterých lze určit dílnu, z níž papír pochází. I tento nepatrný vodoznak bývá mnohdy bohatě vyzdoben, neboť jen on sám identifikuje dílo a odkazuje na svého mistra. Bývá zhotoven často z různých velikostí a stylu písma nebo užívá jen jednoduché zvířecí či rostlinné motivy.

Doprovodným prvkem jednotlivých záznamů v textu jsou nejčastěji tabulky různého provedení a tvaru, dále obrázky ilustrující obsah, různé ozdoby napodobující tiskařskou produkci, např. viněty, které slouží především k vyplnění prázdného prostoru v jednotlivých částech knihy a opticky je oddělují. Nejčastěji bývají tvořeny pletencem s rostlinnými (z fr. vignette – původně vinná réva), náboženskými či heraldickými motivy, jež zachovávají určitý geometrický tvar. Svůj vzhled často mění společně s příchodem různých uměleckých slohů.¹¹¹ V některých exemplářích farních kronik nalezneme také různé mapy, někdy výtvarně pečlivě zpracované s geodetickou přesností, které mnohdy zobrazují pozemky náležející k beneficium.¹¹²

Velmi častým průvodním materiálem jednotlivých zmínek v textu jsou fotografie, mědiryty, výstřižky z novin či jiné předměty (bankovky, známky, pečetě apod.), jež bývají vlepeny (přitíženy) přímo v textu nebo tvoří pouze přílohu ve zvláštní složce. Vlivem časté manipulace či v horším případě krádeže jsou mnohdy dochovány pouze v neúplné podobě. Stejně jako kovová schránka s dobovými předměty a vzkazem budoucím generacím, které bývají uloženy v měděné bání pod křížem u mnohých

¹¹¹ Petr VOIT, *Encyklopedie*, s. 991-994; viz příloha č. 4.

¹¹² Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Rancířov, *Pamětní kniha*, s. 49-64.

kostelů a kaplí, tak i kronika může podobným způsobem vydávat svědectví o užívaných prostředcích hmotných i duchovních v generaci dávno minulé.

1.8.2. Farní kronika jako pamětní kniha

Primárním úkolem pamětních knih farností je uchovávat informace, události určené pro paměť. V předchozích podkapitolách jsme si vysvětlili pojem „kronika“ a představili práce mnohých autorů, kteří přišli se stejnou myšlenou vytvoření díla, jež bude mnohým generacím sloužit k nahlédnutí do minulosti. K jejímu uskutečnění využili tehdejších dostupných prostředků, svého vzdělání, zkušeností a v mentalitě, stylistickém i uměleckém směru své doby vytvořili dílo, které se často díky jiným historiografům podařilo dochovat do současnosti. Jednotlivými typy pamětních knih farních beneficí a norem, které jejich vedení nařizovaly či jen upravovaly, se budeme věnovat ve druhé kapitole této práce. V samostatné podkapitole se pokusíme srovnat různé stylistické vzory mnohdy velkých historiografů s prací obyčejných, neméně významných pisatelů farních kronik.

Na prvních listech pamětní knihy můžeme občas zahlédnout jakýsi úvodní povzdech či jen citát související s jejím vedením. Pro ilustraci lze uvést povzdech a přání autora první adamovské farní kroniky, který píše: *„In nomine Domini! Kronika to je historie. Není lehký úkol kronikáře. Musí psát pravdu. Jaký smysl by mělo nalhávání. S lehkým perem a radostným úsměvem zapíše věci radostné. Ale musí namočit své pero a psát i tenkrát, kdy srdce je sevřeno a ústa stažena a do očí derou se slané slzy. Ano i tenkrát je třeba psát. Takový je přece život: smích i pláč, úsměv i slzy, radost a bolest. A v každé farnosti je obojí: radost i žalost. Tak na stránkách kroniky bude obojí: k naučení i výstraze pro všechny, kteří budou číst, číst s ochotným srdcem.“*¹¹³ Druhá adamovská kronika začíná slovy: *„Cum Deo! Aby to, co se stalo budoucím věkům zde pravdivě zachyceno bylo a k poučení všem tak sloužilo.“*¹¹⁴ Oba uvedené příklady slouží k ilustraci myšlenek i pokory toho, kdo se chystá zachytit věrně a pravdivě události kolem sebe. Stejně tak kronikář zakládající druhé pokračování nemotické farní kroniky líčí úmysl své práce: *„Shledav, že v domácí památní knize svz:*

¹¹³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Adamov, *Farní kronika*, inv. č. 33, s. 1.

¹¹⁴ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Adamov, *Farní kronika*, inv. č. 34, s. 1.

*I mnohé zápisky týkající se předmětu téhož roztroušeně jsou umístěny, uvázal jsem se v založení a sepsání nové památní knihy na základě staré. Co roztroušeně u této jest zaznamenáno, v jedno jsem snesl a poněkud doplnil, co méně důležitým se mi vidělo, jsem vynechal, na jiné pak zejména na opisy listin do staré památní knihy jsem poukázal.*¹¹⁵ Jak objektivní a pravdivé jsou zachycené informace, posuzuje vždy až čtenář úhlem pohledu své doby, vybaven znalostmi a ovlivněn často vítězícím společenským diskursem. Stejným způsobem byli inspirováni ke své práci velcí autoři kronik, kteří, aniž by to mnohdy tušili, dokázali zachytit náladu a diskurs své doby i v pouhém chronologickém výčtu událostí.

V nejstarších kronikách starověku, středověku, raném novověku, šlechtických i měšťanských, nalezneme často velmi poeticky vyprávěný příběh počátku národa, města, šlechtického rodu. Pro zdůraznění starobylosti onoho místa se autor kroniky nebál sáhnout do oblasti mýtů a legend. Dušan Třeštík ve své knize *Mysliti dějiny* k tomuto tématu dodává: „*Mezi historickým vyprávěním a vyprávěním imaginativním není podstatný rozdíl. Ten je jen v jejich nároku na pravdu. Mýty byly pravdivá vyprávění o nepravděpodobných věcech, dějiny jsou pravdivá vyprávění o pravděpodobných věcech. Dějiny tedy fungují jako mýtus tím, že vyprávějí příběhy věcí, odpovídají na otázku po jejich původu. Říkají tím, jaké věci jsou, ale také – možná – jaké by měly být. Ne však naopak.*“¹¹⁶ Mnozí pisatelé farních kronik, inspirováni velkými díly svých vzorů, často sahají do bájných dějin počátku beneficí dle porůznu dochovaných pověstí daného regionu. Vznikají tak, dnes úsměvné, příběhy sahající do dob počátku křesťanství. Je nezbytně nutné tyto údaje podrobit historické kritice ovšem s ohledem na úmysl kronikáře, který jen chtěl pozvednout důležitost onoho místa a ozdobit, stejně jako citovaní adamovští kronikáři, své dílo.¹¹⁷ Tyto myšlenky nalézáme u Bedy Ctihodného, Kosmy, Dalimila, Petra Žitavského, Vařince z Březové, rožmberského archiváře Václava Březana atd.

¹¹⁵ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Nemočice, *Památní kniha fary Nemočické II*, inv. č. 2, fol. 1r.

¹¹⁶ Dušan TŘEŠTÍK, *Mysliti dějiny*, Praha-Litomyšl 1999, s. 86.

¹¹⁷ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 1-3.

Je jednoduché vyslovit myšlenku, že při líčení dějin je třeba povznést se nad vášně a odpoutat se od zaujatých myšlenek i soudů.¹¹⁸ Na druhou stranu je velmi těžké pojmout množství informací skutečně kredibilním a smysluplným způsobem. Většina z farních kronik tvoří opravdu jen výčet jednotlivých událostí. Přesto však se najdou autoři toužící po uchování jejich názoru na určitou část popisovaného dějinného příběhu, který je pozitivně či negativně formoval. Zde se mnohdy autoři farních kronik podobají Vavřinci z Březové, jenž ve svém dramatickém líčení dějin husitské revoluce odráží euforii své doby. V některých pamětních knihách máme pouhou zmínku o významné události historie, jiné přinášejí celé statě rozebírající den po dni průběh jednotlivých významných příběhů dějin, často dramaticky vyličených.¹¹⁹

Podobně jako např. u Dalimila i v mnohých kronikách vybízí jejich autor čtenáře k zamyšlení a poučení se z daných okolností. Vzorovým příkladem nám může být ponaučení s jistým dobovým stylem autora zbraslavské kroniky (Zbraslav u Velké Bíteše), který píše: „*Ve francouzských válkách razili peníz zvaný „hladový tolar“ z roku 1816. Tehdy byly zlaté časy. Hladový tolar to dokazuje. Na jedné straně peníze je vyryt obraz, znázorňující matku s dítětem a nápis: „Dej mi chleba, mám hlad.“ Na druhé straně čteme: „Neklesejme na mysl, Bůh ještě žije.“ Budme pamětlivi těchto slov vždy, kdykoliv malomyslníme.*“¹²⁰ Ve stejné kronice jiný pisatel velmi často uváděl výčet událostí malým zamyšlením. Pro ilustraci: „*V lidském konání následuje někdy čin hned po myšlence. Často však k provedení krásné myšlenky je zapotřebí dnů, měsíců ba i roků.*“¹²¹ Farním kronikám tedy nelze upírat jejich poučnou, někdy i uměleckou stránku, jež dodává jednoduchému výkladu hlubší myšlenkový základ.

Také s historickou kritikou Dobrovského, Pelcla i Palackého se můžeme setkat u vzdělanějších pisatelů pamětních knih. Jejich zájem o historii jim často otevíral pomyslné dveře k opravdu vědecké historické práci.¹²² Tuto svoji zkušenost pak

¹¹⁸ Srov. Benedetto CROCE, *Historie jako myšlení a jako čin*, Brno 2006, s. 61.

¹¹⁹ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Pamětní kniha*, inv. č. 3.

¹²⁰ TAMTÉŽ, s. 8.

¹²¹ TAMTÉŽ, s. 10.

¹²² Srov. např. podrobné vyprávění střížovského faráře o francouzském vpádu na Moravu roku 1805 - DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Střížov, *Memorabilia Ecclesiae Střížoviensis Anno MDCCLXXXV Vinchoata et Juxta mandatum Suae Reverendissimae Illustrissimae Episcopalis Gratiae Joannis Baptistae Domini Domini Episcopi Brunensis Pastoris vigilantissimi concinnata*, inv. č. 1, fol. 1r-1v.

přenášeli do farností, kam byli posíláni a praktikovali ji při zakládání či pokračování výčtu záznamů určených pro paměť. Jako příklad nám může posloužit příběh netínského duchovního správce P. Jakuba Příhody (1746-1824), který se narodil ve Velkém Meziříčí. V roce 1771 byl po studiích vysvěcen na kněze a působil jako kaplan v Moravanech u Brna a jeden rok ve svém rodišti (1772). Roku 1773 byl ustanoven farářem na poutním místě v Netíně. Zde v roce 1789 založil a kriticky i nekriticky vedl domácí protokol zdejší farnosti.¹²³ Po odchodu na děkanské místo do Velkého Meziříčí roku 1808 i zde v roce 1816 zakládá a stejným způsobem vedl farní kroniku děkanství.¹²⁴ V obou kronikách je zachována jakási kontinuita vyprávění i mnohdy kritického hodnocení dějin. Z jeho záznamů si tak můžeme udělat docela podrobný přehled tehdejší mentality a vnímání historických událostí jednoho z mnohých duchovních správců na pomezí Moravy a Čech.¹²⁵ Jen pro ilustraci uvádím pohled křovského faráře na situaci v první republice: „*Na všech stránkách v republice přibývá vražd, sebevražd, krádeží, loupeží i ve chrámu Páně, proto po každé mši sv. nutno nositi kalich do fary, výsledek to uvolněné kázně, přemrštěné humanity, zavádění lajcké morálky do škol.*“¹²⁶

V současné době se stále častěji setkáváme s laickými kronikáři, kteří pamětní knihu dopisují podle údajů získaných od duchovního správce s ročním zpožděním. Jejich obětavá činnost pomáhá ulehčit práci již tak vytíženým kněžím a dává mnohdy nahlédnout do mentality svěřených duší, jež jsou velmi často ovlivněny společenským diskursem. V pamětních knihách se mnohdy u jednotlivých záznamů ze života farnosti objevují také zmínky o politickém dění v naší vlasti i světě, nejen s křesťanskou tematikou. Vylíčené události velmi často podléhají kritickému pohledu svých pisatelů, kteří je hodnotí po stránce různých odvětví teologických věd (morální teologie apod.). Pro badatele tyto údaje představují cenný materiál pro studium výchovy a vzdělání laických pomocníků (pastoračních asistentů) v jednotlivých farnostech. Svým zájmem tito novodobí kronikáři velmi často obohacují jednotlivé údaje o osobní zkušenosti, např. s duchovními správci, jejichž život vidí z jiného pohledu, než kdyby jej popisovali oni sami. Máme zde často záznamy o jejich obětavé službě věřícím až do posledních

¹²³ Srov. Řkf Netín, *Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis*.

¹²⁴ Srov. Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

¹²⁵ Viz kapitola 2. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství a jejich komparace.

¹²⁶ Řkf Deblín, *Hausprotocol der Krzower Lokalie*, s. 97.

dnů, kdy se již sami potýkali s těžkostmi stáří. Jednotlivé svědectví tzv. farních hospodyň, které se obětavě staraly o nemohoucího kněze, vypovídají o každodennosti života duchovních správců.¹²⁷

Důležitým údajem pro budoucí badatele je v kronice jméno a počátek i konec vedení záznamů střídajících se pisatelů. Často je na tento údaj zapomínáno a vyvstává problém s určením autora rukopisu. Podobný stav nalezneme u pořizování zápisů pomocí psacího stroje či osobního počítače. S rozvojem informačních technologií dochází k vedení pamětní knihy v elektronické podobě a její zveřejnění na webových stránkách farnosti. Tento způsob usnadňuje vyhledávání potřebných dat, které se ovšem pro jejich možné zneužití či otevření široké čtenářské obci podobají spíše výčtům činností postrádající osobní pohled pisatele.

Ve většině případů končí kronika záznamem o její vizitaci, buď samotným sídelním biskupem, pověřeným duchovním správcem nebo nadřízeným správcem většího správního celku (děkan, vikář). O vizitacích více v kapitole 2.2. Normy pro vedení farních kronik.

1.8.3. Farní kronika jako úřední kniha

Možnou definici úřední knihy nalezneme ve *Vademecu pomocných věd historických* v oddílu věnujícímu se diplomacie: „*Knihy úřední – obecně kancelářské pomůcky sloužící evidenci agendy úřední projednávané úřadem, který příslušnou kancelář vedl, a to buď vnitřní (kopiáře, registra, ap.) či veřejné...vedené úřady proto, aby svými zápisy, které měly obecnou právní závaznost, zajišťovaly právní pořízení v příslušném právním okruhu, nahrazující tak listiny.*“¹²⁸ Ve světle této definice se pokusíme představit farní kroniku, jejíž úloha nebyla jen v narativním záznamu událostí.

Důležitá privilegia panovnické, šlechtické a městské „instituce“ byla uchovávána kancelářskými úředníky v uzavřené truhle umístěné na bezpečném místě, do níž měl často přístup jen vedoucí kanceláře. Stejně tak v církevním prostředí existovaly nejčastěji v sakristiích či věžích truhlice s tzv. chrámovým pokladem, kde se

¹²⁷ Srov. Řkf Netín, *Protocollum*, s. 49-50.

¹²⁸ Srov. Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum*, s. 205.

uchovávaly i listiny s právy a výsadami samotného benefícia. Mnohé požáry často zapříčinily zánik důležitých dokumentů, proto úředníci mnohdy ony originály opisovali s patřičným ověřením jejich pravosti. Na prvních řádcích pamětní knihy se tak někdy setkáváme právě s opisem listiny, kterou bylo beneficium založeno a s kopiemi dalších listin, jimiž byla dána určitá privilegia. Farní kronika tak často připomíná tzv. kopiář, který bývá definován jako: „*pomůcka vznikající v příjemecké kanceláři nebo archivu, která zpravidla v knižní formě eviduje všechna důležitější privilegia dotýkající se určitých práv, statků ap. od nejrůznějších vydavatelů. Smyslem byla snadnější evidence všech nároků i povinností v určité oblasti zájmů či evidence archivního celku. Opisy listin tu neměly nárok na právní platnost...ale i tak docházelo k interpolacím a falzům.*“¹²⁹ Farní kancelář často vydávala sama písemnosti, které potvrzovaly příjemci určitá práva i povinnosti, pak se opisy vedené ve farní kronice podobají kancelářským registrům, které jsou definovány jako: „*kancelářská pomůcka vedená v kanceláři vydavatelově, do níž se zapisovaly písemnosti z ní vycházející.*“¹³⁰

Primárním úkolem farní kroniky je zachycení událostí pro paměť. Prvotní absenci úředních knih ve farní kanceláři nahrazovala jejich úlohu právě pamětní kniha, v níž bylo – pro věčnou paměť – zachyceno vše důležité, na co se mohl duchovní správce odkázat v případě možných nejasností. V kronikách tedy nalezneme kromě opisu zakládací listiny, také různé kopie kupních smluv, darovacích smluv, práv a privilegií ustanovených biskupskou konsistoří, listin ve věci štol, důchodů, školních fasí, chudinských fondů. Výjimkou nejsou ani opisy posledních vůlí duchovních správců. Mnohé zprávy o opravách kostela, fary, kaple bývají doprovázeny kopiemi smluv, účetní agendy s podrobným výčtem příjmů a výdajů. Právě farní kronika sloužila často jako účetní kniha s velmi pečlivě vedenou agendou. Tomuto účelu jsou přizpůsobeny také jednotlivé části pamětní knihy, o nichž bude řeč v následující kapitole. Pro ilustraci lze jmenovat: *proventus beneficii* (výnos obročí), *proventus et utilitates ecclesiae* (výnosy a užitky kostelní) či *praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant* (roční povinnosti, kamkoliv právě z titulu vzcházející). Údaje o právech a povinnostech pak nejčastěji nalezneme v kapitolách: *instrumenta fundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficii pertinentia* (zakládací (fundační) listiny a jiné dokumenty k věci nebo práva vztahující se na benefice) nebo

¹²⁹ TAMTÉŽ, s. 205-206.

¹³⁰ TAMTÉŽ, s. 215.

ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus (právo buď kolace, nebo prezentace a patronát). Všechny tyto údaje podléhaly již zmíněné vizitaci. Mnohé z údajů jsou uspořádány do přehledných tabulek, často i esteticky propracovaných.

Mimo účetní a právní agendy přinášejí farní kroniky také inventáře farního i kostelního mobiliáře, farní knihovny či jiného materiálního zabezpečení benefícia. Pro kampanology jsou pak významné seznamy odebraných zvonů s údaji o jejich podobě, době odlití, váze a přijaté náhradě.¹³¹ Tyto údaje pak mnohdy napomohly k dohledání odebraných zvonů na sběrných místech a jejich návratu na původní místo. Jedním z údajů přetrvávajícím mnohá léta jsou také seznamy intencí, kde bývá uvedeno za koho a po jaký čas má být sloužena bohoslužba.

Farní kronika plnila také úlohu „statistické ročenky,“ neboť zde byly uvedeny i údaje o počtu duší různého vyznání, především v kapitole: numerus populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholiarum, qua judaicarum (počet lidí ve farnosti a rodin jak katolických, tak nekatolických a židovských). Ze statistického hlediska bývají pro badatele zajímavé i počty účastníků voleb s uvedenými údaji u jednotlivých stran na státní i komunální úrovni, dále počty účastníků významných akcí konaných farnostmi, městem či větším územním celkem apod. Na různých místech knihy, především mezi přídešním a předsádkou bývají volně uloženy různé dokumenty týkající se úřednické činnosti nebo jiných událostí ve farnosti (kopie smluv, parte kněží, pozvánky na akce, dopisy, plakáty, denní tisk apod.)

Z uvedených údajů o pamětních knihách farních beneficií je zřejmé, že sloužili ve své celistvosti jako jakýsi „archiv“ všech důležitých materiálních i duchovních záležitostí týkajících se farnosti. Badatel i čtenář má tedy před sebou širokou paletu údajů pro rekonstrukci životního příběhu jednotlivců i celého farního společenství, státu i světa.

¹³¹ Srov. DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Čebín, *Haus Protokoll bei der Čebiner Farrazie*, inv. č. 1, s. 74.

2. Struktura formuláře a normy pro vedení farních kronik

Pro analýzu rozdílných vlastností farních kronik užívaných v české a moravské církevní provincii byl vybrán reprezentativní vzorek 915 pamětních knih farností.¹³² Při sběru dat byla užita především publikace, zmíněná již v úvodu, jež vychází z kolektivu autorů kolem Marie Tošnerové v Komisi pro soupis a studium rukopisů při Archivu Akademie věd České republiky. Jedná se o čtvrtý díl *Průvodce po rukopisných fondech v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* nesoucí název *Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*.¹³³ Vedle této cenné práce posloužil ke sběru informací badatelský průzkum v archivních fondech jednotlivých diecézí a některých farních úřadů. Pomocí získaných údajů se tedy pokusíme zrekonstruovat jejich typy podle užívaného formuláře, období vzniku a s ním často spojené normy upravující vedení či další charakteristické znaky, jež pomáhají nahlédnout do dějinného vývoje bohaté provenience těchto ego-dokumentů ve farnostech.

Podobný průzkum v oblasti kronikářství provedl Ústřední muzeologický kabinet při Národním muzeu v letech 1968-1970. Kabinet v tomto období rozeslal dotazníky různým institucím a samotné výsledky měly zhodnotit stav kronikářství v českých krajích. Informace o něm přináší již v úvodu zmiňovaná kniha Václava Pubala, která je zatím jedinou klíčovou prací pro problematiku vedení kronik v českých zemích.¹³⁴ Pubal v ní uvádí, že dotazník pro onen průzkum obsahoval, vedle osobnosti kronikáře s osobními údaji, samotné informace o kronice, spolupracovnících, účasti na kronikářských soutěžích, dále dotazem na zájem o kroniku v letech 1965-1967, finanční odměnu apod. Z odeslaných 3150 dotazníků se jich vrátilo 1005, z nichž mnohé byly doplněny o připomínky a náměty. Není pro mnohé překvapením, že většina obecních kronik byla vedena důchodci nebo učiteli, kteří prý měli nejlepší kvalifikaci pro vedení pamětní knihy. Jen pro zajímavost lze uvést informaci, že většina kronikářů za svoji práci dostávala odměnu 200-300 Kčs.¹³⁵

¹³² Viz příloha č. 14.

¹³³ Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*.

¹³⁴ Václav PUBAL, *Kroniky*.

¹³⁵ TAMTÉŽ, s. 52-72.

2.1. Analýza formuláře farních kronik

Ve farnostech ležících na území Čech, Moravy a Slezska lze nalézt různé druhy formuláře pro vedení knih určených pro paměť. O této problematice hovoří studie Jany Oppeltové a Věry Slavíkové „*Poklady farních archivů - 2. Pamětní knihy farností*“, která byla zveřejněna v měsíčníku královéhradecké diecéze. V ní se nachází zmínka o různých typech farních kronik, jimiž jsou liber nebo consignatio rerum memorabilium, protocollum domesticum, matrix ecclesiae, Gedenkbuch, Hausprotokoll atd.¹³⁶ Každý z těchto typů má různou strukturu jednotlivých kapitol. Bez pochyby k tomu došlo vydáním nějakého nařízení či určité normy nařizující přesnou podobu formuláře pro vedení tohoto typu farní kroniky. O těchto legislativních úpravách bude řeč v následující podkapitole.

Již samotný název kroniky často napovídá, jak budou jednotlivé záznamy zařazeny v samotném exempláři pamětní knihy. Pro srovnání různého uspořádání údajů ve farní kronice si vytvoříme pracovní názvy formulářových typů, v nichž budou obsaženy shodné tituly (typy formuláře):

- *Liber memorabilium* pro farní kroniky pojmenovány jako: Annales parochiae, Gedenkbuch, Geschichte, Chronicon, Chronik, Inventarium, Kirchenbuch, Liber memorabilium, Liber rerum memorabilium, Matricula, Memorabilia, Memorabilienbuch, Nachrichten, Pfarrbuch, Pfarrgedenkbuch, Pfarrchronik, Pffarbeschreibung, Register
- *Protocollum domesticum* pro farní kroniky pojmenovány jako: Domácí protokol, Hausprotokoll, Protocollum domesticum
- *Pamětní kniha* pro farní kroniky pojmenovány jako: Farní kronika, Inventář, Kniha památní, Kniha pamětní, Kronika farnosti, Památní kniha, Paměti, Pamětní kniha, Pamětnice
- *Ostatní* pro farní kroniky pojmenovány jako: Alte und neue Bilder, Archiviolum, Buch der Mehrwürdigkeiten, Denkbuch, Historia domestica, Liber actorum, Material-Index, Praesentem librum, Seelenregister

¹³⁶ Jana OPPELTOVÁ – Věra SLAVÍKOVÁ, *Poklady*.

2.1.1. Liber memorabilium

Farní kroniky shromážděné pod tímto pracovním názvem tvoří naprostou většinu (49 %) ze zkoumaných exemplářů v uvedeném vzorku.¹³⁷ Jedním z oněch vyjmenovaných rukopisů (Memorabilien-Buch) se zabývala také Miluše Wagnerová, která ve své bakalářské práci o farní kronice Olešnice přináší kritickou edici pramene s českým překladem.¹³⁸ Jazykem těchto rukopisů je většinou latina či němčina, asi od druhé poloviny 19. století i čeština.¹³⁹ Jedná se tedy o knihy, které byly zakládány většinou v první polovině 19. století na základě různých nařízení biskupské konsistoře.¹⁴⁰ Není zde výjimkou dřívější založení sahající až do 16. století.¹⁴¹ Formulář těchto kronik je většinou rozdělený do tematicky zaměřených kapitol, jež bývají odděleny buď samostatným nadpisem často s doprovodným štítkem na ořízce nebo využívají jen různých marginálních poznámek na okraji. Výjimkou není ani obrazový doprovod, který uvádí obsah samotných kapitol rukopisu.¹⁴² Od druhé poloviny 19. století se většinou u česky psaných záznamů setkáváme již jen s chronologickým přehledem s dělením na jednotlivé roky. V rámci nich pak slouží k orientaci právě ony zmiňované marginální poznámky na okraji textu. Některé z nich (Inventář, Matricula, Registr) tvoří víceméně pouhé „tabulkové“ přehledy, k nimž bývá později připojena i narativní část s již známými údaji. V pozdějších letech (většinou ve 20. století) na ně navazují mladší exempláře, o nichž bude zmínka níže. V důsledku různých válečných pohrom, změn politické situace či jiných závažných událostí bývají některé zápisy vynechány nebo dopsány s určitým zpětným úhlem pohledu. K tomuto účelu mohou posloužit i vložené a mnohdy i svázané volné listy, které někdy mohou vést ke zmatení čtenáře, neboť na nich většinou chybí orientační údaje. Také velmi často neobsahují průběžnou paginaci, která je uvedena např. v indexu. Dochází také k úpravě formuláře, kde bývají často prázdné listy kapitol využity pro dodatečné informace jiných pasáží, pro něž tam nebylo místo. Někdy jsou příslušně nadepsány s odkazem v patřičné

¹³⁷ Viz příloha č. 1.

¹³⁸ Miluše WAGNEROVÁ, *Farní kronika*.

¹³⁹ Viz příloha č. 3.

¹⁴⁰ Viz podkapitola 2. 2. Normy pro vedení farních kronik.

¹⁴¹ Viz příloha č. 2.

¹⁴² Srov. Řkf Jablonné nad Orlicí, *Memorabilien-Buch der Pfarre Gaabel vom Jahre 1836*.

kapitole, jindy musí čtenář dohledávat ono původní umístění nebo účel zápisů. Tento způsob záznamu se vyskytuje i u následujícího typu formuláře farní kroniky.

2.1.2. Protocollum domesticum

Jmenovaný domácí protokol je specifickým typem formuláře, který má jasně ohraničený rámec kapitol. V rámci zkoumaných kronik v reprezentativním vzorku 915 knih tvoří 19% výskytu.¹⁴³ Tento způsob vedení vychází zřejmě z nařízení, jež se bohužel nepodařilo dohledat. Vzhledem k počátku vedení tohoto typu formuláře v jednotlivých farnostech od roku 1789 lze považovat vizitační normu brněnského biskupství za jakýsi „návod“ pro vedení farní kroniky u obeslaných duchovních správců.¹⁴⁴ Mimo zmíněnou normu, o níž bude řeč v následující části práce, se zakládaly domácí protokoly z vlastní iniciativy duchovních, kteří si tento typ formuláře předávali mezi sebou nebo si jej přenášeli spolu se změnou svého působení. Příkladem nám může být zakladatelská činnost děkana Jakuba Příhody, o němž byla řeč v minulé kapitole, který založil domácí protokol v roce 1789 v Netíně a po přechodu do Velkého Meziříčí použil stejný formulář pro založení zdejší farní kroniky v roce 1816.¹⁴⁵ Právě většina kronik velkomeziříčského děkanství využívá pro uspořádání svých záznamů tento typ formuláře.¹⁴⁶

Vizitační norma brněnského biskupství z roku 1789 přináší v bodě „II.“ odstavci „q“ výčet kapitol formuláře *Protocollum domesticum*¹⁴⁷ v následujícím pořadí:

1. *Origo & fata beneficij* (Počátek a osud benefícia)
2. *Series beneficiatorum* (Pořadí kněží)

¹⁴³ Viz příloha č. 1.

¹⁴⁴ *Norma pro visitationibus canonicis* je přílohou zbraslavské farní kroniky: DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum domesticum Ab An[n]o 1822 usque Annum 1847 cum Indice N[ummer]o I. sub parochio Michaele Egtelhuber confectum*, inv. č. 1, fol. 13r-16v.

¹⁴⁵ Srov. Řkf Netín, *Protocollum*; Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

¹⁴⁶ Viz kapitola 4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství a jejich koparace.

¹⁴⁷ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum domesticum*, fol. 13v.

3. *Instrumenta fundationalia & alia documenta ad res sive jura beneficiorum pertinentia* (Zakládací – fundační – listiny a jiné dokumenty k věci nebo práva vztahující se na benefice)
4. *Ius vel collationis, vel praesentationis & patronatus* (Právo buď kolace, nebo prezentace a patronát)
5. *Limites parochiae cum locis, & domorum quolibet in loco numeris* (Hranice farnosti s místy a domy, kteréžto se k místu počítají)
6. *Numerus populi parochialis, & familiarum qua catholicarum, qua acatholicearum, qua judaicarum* (Počet lidí ve farnosti a rodin jak katolických, tak nekatolických a židovských)
7. *Proventus beneficiorum* (Výnosy obrocí)
8. *Inventarium mobilium parochiae, praesertim catalogus librorum parochiae spectantium* (Inventář farního mobiliáře zvláště katalog knih příslušejících k farnosti)
9. *Proventus & utilitates ecclesiae* (Výnosy a užítky kostelní)
10. *Inventarium mobilium ecclesiae* (Inventář kostelního mobiliáře)
11. *Praestationes annuae, quocumque demum titulo veniant* (Roční povinnosti, kamkoliv právě z titulu vzcházející)

Odstavec „q“ končí přípisem, v němž je výzva, aby byl tento typ formuláře užíván pro zápis informací ze života farnosti i tam, kde dosud neexistuje žádná kniha záznamů určených pro paměť.¹⁴⁸ K bližší prezentaci obsahu vyjmenovaných kapitol může posloužit čtvrtá kapitola této práce *Farní kroniky velkomeziříčského děkanství a jejich komparace*, kde je věnována pozornost podrobnějšímu popisu jednotlivých záznamů v domácím protokolu farnosti Velké Meziříčí. Zde také nalezneme srovnání různých způsobů kombinace a doplnění těchto kapitol v rámci jejich užití v rozličných podmínkách organizace duchovní správy. I přes pevně stanovenou strukturu formuláře, která s sebou norma přináší, se lze setkat s výjimkami ve vedení domácího protokolu.

¹⁴⁸ TAMTĚŽ: „*Tale Protocollum domesticum in iis sive parochiis sive localiis, ubi nondum existit, sive mora erigatur pro futura posterorum memoria, ejusdemque diuturnitati per libri solidam compacturam provideatur. Conentur singuli quantum possibile fuerit, sive ex Archivii arcium & oppidorum, sive ex matriculis, ut vocant, Decanalibus eruere praesertim quae ad n[umme]ros 1. 2. 3. & 4. spectant.*“

Jako příklad nám může posloužit „*Protocollum domesticum Alumnatus Brunensis*“ (1888-1913), jehož obsah není řazen do jednotlivých kapitol, ale do přehledných tabulek s poznámkami a pamětními zápisy.¹⁴⁹

Pro vedení zápisů v rukopisu formuláře *Protocollum domesticum* bylo v jeho počátcích užito, stejně jako u předchozího vzoru, především latinského a německého jazyka (také pro názvy kapitol), asi od druhé poloviny 19. století a po celé 20. století již jen českého jazyka. Stejný byl také již zmiňovaný zvyk psát údaje, které se již nevešly do příslušné kapitoly, na jiné místo v rukopisu. K tomu sloužila kupříkladu část, jež byla vyhrazena záznamům, které v ní ovšem nebyly uvedeny pro jejich absenci ve správě benefícia (např. u lokálie inventář farního mobiliáře apod.). Také mohlo být přidáno několik volných nebo svázaných listů do původní kapitoly, jež často postrádaly průběžnou paginaci. Velmi ojedinělý je i výskyt různých hodnocení nebo doplnění informací pomocí vložených rukopisných záznamů nebo jiných listů s údaji vypracovaných na psacím stroji či osobním počítači. Mnohdy tento záznam může být i překladem významné události ve farnosti, který pořídil sám pozdější kronikář nebo někdo ze čtenářů, badatelů, jež se danou událostí zabývali.

Závěrem lze říci, že domácí protokol (či jeho obdobu) nalzáme ve farnostech během posledních desetiletí 18. století a přetrvává po celé 19. i 20. století.¹⁵⁰ Některé mladší farní kroniky, které navazovaly na své předchůdkyně ve farnosti, využívají onoho formuláře právě z důvodu návaznosti na starší rukopis nebo jen pro již osvědčenou metodu vedení, jež vyniká svojí přehledností.

¹⁴⁹ MZA Brno, Alumnát Brno (E 101), kniha č. 1, kart. 1.

¹⁵⁰ Viz příloha č. 2.

2.1.3. Pamětní kniha

Další soubor farních kronik shromážděný pod tímto pracovním názvem ukrývá „pamětnice“, jež většinou tvoří pokračování předešlých pamětních rukopisů farností, v nichž často nebylo místo pro další záznamy. Z reprezentativního vzorku 915 zkoumaných kronik tvoří stejně jako předchozí 19%.¹⁵¹ Mnohdy bývají pojmenovány nebo jen označeny jako druhé, třetí, čtvrté díly oné farní kroniky. Otázkou ovšem zůstává skutečnost, do jaké míry přímo navazovaly na starší formuláře. Většinou tomu tak opravdu bývá, ale nalézáme také exempláře, kde důvodem k jejich založení byla nevyhovující organizace zápisů v původním rukopisu nebo jen touha po změně formuláře v novém, českém jazykem psaném exempláři kroniky. Návaznost na starší rukopis byla často ohrožena jeho ztrátou či přerušením vedení údajů. Zakladatel nové pamětní knihy mnohdy pro absenci údajů neuvedl navázání na starší exemplář nebo, v lepším případě, potřebu vzniku obhajoval ihned v úvodních pasážích nové kroniky. V tomto souboru farních kronik není také výjimkou jejich vedení na psacím stroji, osobním počítači formou webových stránek. Jednotlivým formátům záznamu událostí je pak přizpůsoben také formulář pamětní knihy.

Z předchozího textu tedy vyplývá, že zkoumané exempláře farních kronik byly zakládány většinou v druhé polovině 19. století a v hojném počtu ve století dvacátém a jednadvacátém.¹⁵² Jejich jazykem je v minimální míře ještě latina či němčina, v naprosté většině již jen čeština. Mnohdy se zde setkáváme s kombinací jazyků, kde jednotlivé nadpisy či odkazy (opisy originálních listin) bývají uvedeny v německém nebo latinském jazyce a text je psán pouze v českém jazyce. V návaznosti na formulář mezi nimi nalezneme oba předchozí zkoumané soubory farních kronik, aniž by nesly příslušný název. Můžeme se tedy setkat například s rukopisem pamětní knihy, která ponese název „Farní kronika“ a údaje v ní budou seřazeny podle formuláře *protocollum domesticum*.¹⁵³ Nejčastěji užívaným formulářem hodnocených kronik je obyčejný chronologický přehled událostí rozdělený do jednotlivých let. S odstupem času později doplňované informace sdílí jeden odkaz s uvedením příslušné datace. V rámci

¹⁵¹ Viz příloha č. 1.

¹⁵² Viz příloha č. 2.

¹⁵³ Srov. např.: DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Sloup, *Farní Kronika T[omus] II.*, inv. č. 12.

hodnoceného roku jsou pak další údaje rozděleny buď samostatnými nadpisy nebo marginálními poznámkami na okrajích textů. V rámci tohoto dělení pak mohou vznikat vzorové formuláře pro pozdější zápisy, které usnadní čtenáři či badateli orientaci v samotném textu. Tyto úpravy nejsou pak výsledkem nařízení norem vydaných biskupskou konsistoří, ale vlastní iniciativou samotného kronikáře. V jednotlivých exemplářích pak nalzáme velmi důmyslné rozdělení událostí, jež odkazují na zmíněný zájem či zkušenost pisatelů kronik.¹⁵⁴

2.1.4. Ostatní

Poslední výběr farních kronik, který tvoří toto jednoduché pojmenování, obsahuje nezařazené exempláře s rozličnými názvy, jež tvoří z celkového počtu 915 analyzovaných knih asi 13%.¹⁵⁵ Jednotlivé pamětní knihy v tomto souboru využívají stejného nebo podobného formuláře jako zmiňované *Liber Memorabilium* a *Pamětní knihy*. Jen velmi malé procento využívá daného vzoru *Protocollum domesticum*. Tyto rukopisy pak nenesou užitý formulář v názvu knihy. Setkáme se zde také s exempláři, na jejichž formulář měly vliv jiné vzory vyskytující se v zahraničních diecézích, které bezprostředně sousedí s českou i moravskou církevní provincií a podléhají příslušným normám. Pod vlivem těchto zkušeností duchovních správců ze zahraničních farností pak docházelo při změně působiště či návratu k založení nových pamětních podle onoho vzoru. Chronologická i lingvistická analýza těchto exemplářů je shodná s předešlými jmenovanými typy.

¹⁵⁴ Srov. např.: DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Pamětní kniha*.

¹⁵⁵ Viz příloha č. 1.

2.1.5. Výskyt jmenovaných formulářových typů v českých i moravských diecézích

Přehled jednotlivých formulářových typů zakončíme informací o jejich výskytu v českých i moravských diecézích. K lepší prezentaci slouží následující tabulka:

Tabulka č. 1

Počet svazků farních kronik seřazených podle jednotlivých formulářových typů užívaných v diecézích české a moravské církevní provincie

Diecéze	Formulářový typ	Počet
Brno	Protocollum domesticum	168
	Pamětní kniha	34
	Ostatní	28
	Liber memorabilium	9
	Celkem	239
České Budějovice	Liber memorabilium	50
	Pamětní kniha	9
	Ostatní	4
	Celkem	63
Hradec Králové	Liber memorabilium	137
	Pamětní kniha	15
	Ostatní	14
	Celkem	166
Litoměřice	Liber memorabilium	101
	Pamětní kniha	17
	Ostatní	12
	Celkem	130
Olomouc	Pamětní kniha	38
	Liber memorabilium	20
	Protocollum domesticum	3
	Ostatní	5
	Celkem	66

Diecéze	Formulářový typ	Počet
Ostrava-Opava	Ostatní	41
	Liber memorabilium	28
	Pamětní kniha	12
	Celkem	81
Plzeň	Liber memorabilium	25
	Pamětní kniha	7
	Ostatní	4
	Celkem	36
Praha	Liber memorabilium	91
	Pamětní kniha	26
	Ostatní	17
	Celkem	134

Příložená tabulka ilustruje téměř vše, co bylo zmíněno v textu předchozích podkapitol. Zbývá ještě doplnit ono vyplývající srovnání užití jednotlivých formulářových typů v diecézích Čech, Moravy a Slezska. Naprostá většina hodnocených farních kronik v onom reprezentativním vzorku využívá formulář pracovně nazvaný *Liber memorabilium*, jehož výskyt je zřejmý podle jednoduchého uspořádání kapitol. Údaje v tabulce nám také dokazují jeho hojné zastoupení především na území české církevní provincie. Ovšem ani v moravské části není úplnou menšinou. Zde naopak převažuje druhý zmiňovaný typ označený jako *Pamětní kniha*, jehož užití dokazuje často nepřímou návaznost na předchozí, starší rukopis farní kroniky. Jistým specifickým a zatím nezmíněným závěrem je výskyt typu pojmenovaného podle formuláře *Protocollum domesticum* především na území brněnské diecéze. Jedná se o jakousi „regionální záležitost“ s malým přesahem, způsobeným možným přesunem duchovních správců na místa mimo diecézi. Onen specifický formulář přináší již zmíněná vizitační norma vydaná brněnskou biskupskou konsistoří v roce 1789, o níž bude další zmínka v následující kapitole. Celkem pochopitelný je také výskyt posledního souboru farních kronik označených názvem *Ostatní* v ostravsko-opavské diecézi. Nejmladší církevní územní celek tvoří farnosti, jež byly ovlivněny různými správními institucemi především z Polského Slezska (bývalé Pruské Slezsko), olomoucké arcidiecéze, hradecké diecéze a dnešního Slovenska (dříve Halič, Uhersko). Některé farní kroniky tedy přinášejí, vlivem různých správních nařízení a zvyklostí, rozličné typy formuláře, jež jsou typické pro vyjmenované oblasti.

2.2. Normy pro vedení farních kronik

Následující řádky této podkapitoly budou patřit především objasnění otázky po příčinách vzniku pamětních knih ve farnostech, kontrolám jejich vedení a možným zákonným normám, kterými se jejich správa upravovala. Zdrojem pro rekonstrukci této genealogie byla badatelská činnost především formou osobní návštěvy archivních fondů jednotlivých diecézí, ale též pomocí dotazů, zvláště směřujících na archiváře církevních institucí v sousedních zemích. Výsledkem je tedy přehled vývoje oněch důvodů vzniku farních kronik s přesahem za nejbližší hranice naší vlasti.

2.2.1. Normy pro vedení farních kronik na území české a moravské církevní provincie

Příčiny vzniku nejstarších pamětních knih jsou zahaleny tajemstvím. Svůj počátek mají především v období barokního dějepisectví, kde vznikaly z vlastního zájmu duchovních správců v návaznosti na rozvoj kronikářské produkce v městském a šlechtickém prostředí. Touha po uchování záznamů dějinných událostí po vzoru příslušníků z jiných stavovských vrstev společnosti vedla i nižší duchovní správce v následném období osvícenství k založení buď soukromé kroniky nebo přímo pamětní knihy farnosti.¹⁵⁶ Při hodnocení rukopisů, jež hlásí svůj vznik do 15. či 16. století nebo dokonce do 13. století musíme být obezřetní, neboť se nemusí jednat o počátek vedení farní kroniky, ale pouze první zmínku o zřízení benefícia.¹⁵⁷ I zde ovšem nalezneme výjimky, které této domněnce nabízejí jiný úhel pohledu.¹⁵⁸ Nesporným obdobím výskytu pamětních knih ve farnostech je 17. století, přesněji druhá polovina 17. století,

¹⁵⁶ Viz podkapitola 1.6. Osvícenství a historická kritika pramenů.

¹⁵⁷ Srov. SOkA Jeseník, Farní úřad Vidnava, *Pfarrbuch von anno 1804. Weidenau 1866*, neinventarizováno (1403); Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika farnosti Budišovské od roku 1466* (1466); Farní úřad Prácheň, *Memorabilienbuch für die Pfarre Prachen* – Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*, s. 318 (1230).

¹⁵⁸ Srov. SOkA Bruntál, Farní úřad Andělská Hora, *Gedenkbuch des Pfarrsprengels Engelsberg*, neinventarizováno (1556).

kteře tvořĩ jakýsĩ počátek nepřetržitě řady dochovaných exemplářů farních kronik.¹⁵⁹ Lze se jen domnívat, že zakladatelská činnost duchovních správců v tomto období mohla být ohraničena nějakou normou či nařízením. Bohužel se nepodařilo příslušnou zákonnou úpravu nalézt, což vede k možnému závěru, jenž odkazuje na zmiňovanou osobní aktivitu prvních zaznamenaných kronikářů v exemplářích z této doby.¹⁶⁰ Pro možný výskyt nějakého nařízení pro vedení pamětních knih může svědčit i skutečnost, že tyto rukopisy byly často předmětem kontroly při vizitacích.¹⁶¹

Mnohé z farních kronik nacházejí svůj počátek až v 18. století, v jehož poslední čtvrtině docházelo mimo jiné k centralizaci a celkové reorganizaci církevní správy v českých zemích.¹⁶² Také v této době se stávaly pamětní knihy předmětem vizitací, jejichž průběh upravovala vizitační norma. Vlivem tereziánských a josefínských reforem vznikla také dvě nová biskupství, která vydávala svoje vizitační normy, v nichž nalézáme zmínky o pamětních knihách ve farnosti. Pro lepší ilustraci nahlédneme právě do nově zřícené brněnské (1777) a českobudějovické diecéze (1785).

Do dnešních dnů se nám v archivu brněnského biskupství dochovala vizitační norma z roku 1789, s níž jsme se seznamovali již v předchozím textu.¹⁶³ V citované

¹⁵⁹ Viz příloha č. 2.

¹⁶⁰ Srov. Řkf u kostela sv. Štěpána Praha-Nové Město, *Liber memorabilium I.* (1641); SOkA Český Krumlov, Farní úřad Hořice na Šumavě, *Gedenkbuch* (1654); Řkf u kostela sv. Václava Praha-Prosek, *Liber Memorabilium parochiae Prosecensis* (1675); SOkA Jihlava, Farní úřad Polná, *Liber Memorabilium Venerabilis Domini Adalberti Čapek*, kn. č. 2 (1680).

¹⁶¹ Srov. Veronika SEMERÁDOVÁ, *Vizitační písemnosti Čech 17. století. Farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623-1694*, SAP 47, 1997, s. 125-204; Vojtěch VANĚK, *Památky středních Čech zachycené vizitačními zprávami pražského arcibiskupství z roku 1671*, *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 1, s. 32-36.

¹⁶² K problematice církevních reforem oné doby srov. např.: Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 192-195; Antonín PODLAHA, *Relationes super statu ecclesiae et archidioecesis Pragensis ad s. congregationem concilii ab archiepiscopis Pragensibus factae a. 1759 bis 1781*, Praha 1908; Stanislava JÍLKOVÁ, *Pražská arcibiskupská konsistoř a její běžná agenda v roce 1784*, SAP 51, 2001, č. 2, s. 359-394; Josef FRAIS, *Reformy Marie Terezie a Josefa II. (nejen v českých a moravských zemích)*, Třebíč 2005; Helmut REINALTER, *Joseph II. Reformen auf dem Kaiserthron*, München 2011.

¹⁶³ *Norma pro visitationibus canonicis* je přílohou zbraslavské farní kroniky: DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum*, fol. 13r-16v.

zbraslavské kronice je norma vložena ihned za list s obsahem a místní duchovní správce označil, jako datum přijetí tohoto formuláře 3. červem 1789. Mimo obecných informací o farním beneficiu, o fundaci, o štole, o knihách, chrámu Páně, o liturgii, o vysluhování svátostí, o morálním charakteru místních kněží, je zde ve druhém oddílu (de aedibus et fundis parochialibus – o chrámech a zřízení farnosti) zmínka o vizitaci *Protocollum domesticum*, tedy domácího protokolu, jehož unikátní formulář nalezneme ve většině farních kronik brněnské diecéze.¹⁶⁴ Některé z nově zřízených domácích protokolů se odkazují na důvod založení z rozkazu biskupské konsistoře takto či podobným způsobem: „*Ad mandatum Reuerendissimi et Illustrissimi Domini Domini Joannis Baptista II [secun]di episcopi Brunensis et Ordinis Crucigerorum cum rubra stella per me infrascriptum A[nn]o 1789 erectum ac cemplatum, in quo origo, fata huius Parochiae atqve series Parochorum sibi succedentium quantum resersi potuit recensentur, simulqae possessiones et proventus ad hoc Beneficiam pertinentes ad notantur.*“¹⁶⁵ Nechybí zde ovšem ani pamětní knihy s datem dřívějšího či pozdějšího založení.¹⁶⁶ Bohužel se zatím nepodařilo dohledat onu normu, která by tento způsob vedení farní kroniky v brněnské diecézi upravovala.

V novém českobudějovickém biskupství byla vydána 2. října 1786 vizitační norma, která ve čtvrté části pod bodem XII. pokládala otázku na přítomnost farních kronik.¹⁶⁷ Další nařízení vydala biskupská konzistoř mezi léty 1791-1799 pro vikáře a arcikněze. Instrukce ukládala povinnost podávat pravidelné zprávy o stavu farností. Osmý bod této „vizitační normy“ pak vybízel ke kontrole tzv. *liber memorabilium*. Měla se kontrolovat její přítomnost a povolený obsah ve formátu: paměti benefícia,

¹⁶⁴ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum*, fol. 13r-13v; viz podkapitola 2.1.2. *Protocollum domesticum*.

¹⁶⁵ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Znojmo-sv. Mikuláš, *Protocollum domesticum*, inv. č. 21, fól. 3r.

¹⁶⁶ Srov. SOKA Jihlava, Farní úřad Rancířov, *Protocollum Memorabilium Parochiae Ranczerensis*, inv. č. 1 (1777); DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Přibice, *Protocollum Domesticum Parochiae Pribicensis Ab Anno 1784. I. Band.*, inv. č. 2. (1784); DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Náměšť nad Oslavou, *Protocollum Domesticum pro Parochis Namieschtsiensibus*, inv. č. 3 (1792); DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Želetava, *Protocollum Domesticum Parochiae Želletaviensis Ab Anno 1839*, inv. č. 2 (1839).

¹⁶⁷ SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Biskupská konzistoř 1785-1945 (1949), sign. VI/10/a/1 (Venkovští vikáři – všeobecně 1791-1799), kart. 97.

kostela, farnosti, kaplanů, školy, zábavy, péče o duše a případné jiné události. Vyzývala také ke kontrole dobré stylistiky jednotlivých zápisů.¹⁶⁸

Vlivem již zmiňovaných reforem Marie Terezie a Josefa II. docházelo ke stále větší kritice jejich aplikace, která se stávala stále častějším předmětem zápisů ve farní kronice. František Roubík ve svém příspěvku *Státní kontrola farních pamětních knih* hovoří o zásahu státu do vedení farních kronik formou guberniálního nařízení z roku 1795.¹⁶⁹ Příčinou vzniku onoho nařízení je nalezení závadných záznamů s kritikou aplikace reforem v pamětní knize farnosti Uhelná Příbram. Guberniální referent pak poznamenal, že *jest bohužel ještě stále mezi faráři mnoho takových, kteří nesouhlasí s vládními nařízeními jich se týkajícími, a kteří všemožně proti nim pracují.*¹⁷⁰ Na jeho návrh bylo tedy vydáno dne 6. listopadu 1795 guberniální nařízení, které ukládalo krajským hejtmanům v Čechách a skrze konsistoře všech čtyřech biskupství i vikářům provádět pečlivou kontrolu farních kronik: „*Faráři, kteří by se provinili podobnými závadnými zápisy, měli býti potrestáni suspendováním z úřadu a přísně měli býti potrestáni i ti vikáři, kteří by tuto svoji censurní povinnost konali ledabyly.*“¹⁷¹ František Roubík ještě dodává, že nejsou doloženy zprávy o svědomitosti výkonu této kontroly ani u krajských hejtmanů, ani u jednotlivých vikářů.¹⁷²

Dalším a významnějším zásahem státu do vedení pamětních knih farností bylo vydání guberniálního nařízení v roce 1835. Vzhledem k jeho významnému postavení mezi normami si jím budeme zabývat podrobněji.

„*Pamětní knihy jakož i kroniky mají nejen v historickém, nýbrž i v mnohém jiném ohledu nepopiratelné přednosti a všechny zde dotčené král. krajské úřady a konsistoře se velmi určitě vyjádřily, že jejich pečlivé vedení může být u všech duchovních i světských společenství jedině žádoucí.*“ Těmito slovy oslovuje nejvyšší český purkrabí a prezident c. k. českého zemského gubernia Karel hrabě Chotek duchovní i světské obce v úvodu guberniálního nařízení č. 5952 ze dne 31. srpna 1835, jehož český překlad

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, kart. 94; srov. Miluše WAGNEROVÁ, *Farní kronika*, s. 26-27.

¹⁶⁹ František ROUBÍK, *Státní kontrola farních pamětních knih*, Časopis pro dějiny venkova 12, 1925, s. 286-288.

¹⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 287.

¹⁷¹ TAMTÉŽ; Guberniální nařízení ze dne 6. listopadu 1795 otištěno v Archivu Českém, sv. XXV, s. 387.

¹⁷² František ROUBÍK, *Státní kontrola*, s. 287-288.

přináší prof. Ignác Antonín Hrdina v Revue církevního práva.¹⁷³ Nejvyšší purkrabí Království českého zde vyzývá k založení a řádnému vedení kronik. Václav Pubal ve své knize *Kroniky a kronikáři* o něm píše: *Nařízení bylo vydáno 31. srpna 1835 a platilo pro všechny města, městyse, pro všechny obce světské i duchovní vrchnosti, v nichž měly být založeny a vedeny pamětní knihy (kroniky) a to od 1. ledna 1836.*¹⁷⁴ Příkaz vyšel pro duchovní správce v konsistoriálních kurendách. Podle něj měla být kronika vedena v německém nebo latinském jazyce, což vyvolalo u některých bohemisticky smýšlejících duchovních vlnu neporozumění. Úkolem samotného vedení měl být pověřen *schopný a pro obecné dobro doporučeníhodný muž*,¹⁷⁵ jímž byl v případě farních kronik většinou farář nebo kaplan, který byl povolán pro tuto funkci biskupskou konsistoří. Pamětní kniha je dále označena jako majetek obce, farního úřadu, tudíž při výměně duchovních správců zůstávala na faře. Nařízení upravuje také samotný vzhled a obsah – má být užitý obvyklý foliový formát, dobrý papír a dobrý černý inkoust. První zápis v kronice pak musí být uveden letopočtem, v němž bylo započato s vedením, jméno a úřad pisatele. Po výměně každého kronikáře je nutné uvést to samé před prvním zápisem v pamětní knize.

Chotek v nařízení dále upozorňuje na samotný obsah zápisů, které by se měly týkat především pozoruhodným událostem v samotné obci, farnosti, dále je nutné *poukázat na všechny existující starší písemné kroniky, listiny, privilegia, akta, apod.*¹⁷⁶ Za velmi pozitivní počín považuje přítomnost různých nákrešů míst, pozoruhodných staveb a situačních plánek. Tyto požadavky byly duchovními správci plněny v souvislosti s jejich vlastním měřítkem důležitosti jednotlivých událostí v obci, vlasti i světě, dále možným výtvarným nadáním či zrovna panujícím společenským diskursem. V kronikách tedy najdeme velmi kvalitně zpracované podobizny kostela, fary, kaple, ale také nejrůznější plány farního obročí či celé diecéze.

Samotný hrabě Chotek poukazuje na skutečnost, že nelze stanovit podrobný předpis pro výběr událostí, které má pamětní kniha obsahovat. Vše záleží na důvěře

¹⁷³ *Pokyn Karla hraběte Chotka k vedení obecních a farních kronik v Čechách (1835)*, Revue církevního práva 3, roč. 15, 2009, s. 211-213; originální znění ve sbírce zákonů *Provinzialgesetzsammlung des königreichs Böhmen für das Jahr 1835*, Band 17, Prag 1836, s. 547-552.

¹⁷⁴ Václav PUBAL, *Kroniky*, s. 13.

¹⁷⁵ *Pokyn Karla hraběte Chotka*, s. 211.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ.

v „kronikářovu rozumnost.“¹⁷⁷ Kronika by měla pojmut události týkající se školství, chudinské péče, informace o prováděných stavbách, fungování nadací, dobročinných ústavů, zlepšení či zhoršení poměrů, změny v katastru, ale také záznamy o pobytu významných osobností na faře, popis svátků či přírodních úkazů. Nesmí zde chybět počty pokřtěných, sezdaných, zemřelých a samozřejmě i celkový počet obyvatel dané lokality. Chotek zde doporučuje zmínky o událostech v sousedních obcích, obročích, krajích i celé vlasti. Hodnotu samotného pramene vidí ve věrném podání všech jednotlivých událostí, každé maličkosti, jejichž pravdivý obraz pomáhá nahlédnout do různých mentalit oné doby.¹⁷⁸ Dohromady tedy tvoří paměť národa, i když jen na obecní či farní úrovni. Dává přednost obsáhlejšímu popisu před strohou obecností. Nepožaduje pragmatické dějepisectví, okrasný či „nabubřelý“ pravopis, ale spíše preferuje prostý a nenucený způsob chronologického záznamu každé události. Za vzor pak podává nejlepší kronikáře středověku. Každý zápis je nutné označit zřetelně letopočtem, v textu potom měsícem a dnem. Důvěryhodnost záznamu vidí v jeho pořizeni bezprostředně po uplynutí dané události. Při pečlivém vedení kronik je nutné vést v samostatné knize jejich obsah. Poslední pokyny hraběte Chotka obsahují doporučení vložit samotné nařízení do kroniky a opatřit svazky pro záznamy, jež se budou sestávat z 300 či 350 očíslovaných a prošitých archů opatřených pečeti nadřízeného úřadu.¹⁷⁹

Guberniální nařízení Karla hraběte Chotka znamenalo průlom ve vedení pamětních knih světských i duchovních institucí. Bohužel se můžeme jen domnívat, jak bylo Chotkovo nařízení přijato na jednotlivých místech. Otázku po recepci samotného ustanovení v jednotlivých církevních a světských úřadech, po možné další Chotkově inspiraci k jeho vydání či pozdější podobnosti s ustanoveními jiných zákonodárců v problematice zřízení a vedení knih určených pro paměť může částečně zodpovědět provedený badatelský průzkum v jednotlivých archivních fondech diecézí české a moravské církevní provincie. V našem reprezentativním vzorku 915 pamětních knih uvádí letopočet 1836 za počátek vedení hned 147 exemplářů.¹⁸⁰ Tyto kroniky pocházejí

¹⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 212.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 213.

¹⁸⁰ Viz příloha č. 2 a 14.

většinou z pražské a královéhradecké diecéze.¹⁸¹ Konsistoriální kurendy pražské arcidiecéze však o vydání zmíněného nařízení mlčí. Mohlo být tedy posíláno jednotlivým vikářům ve zvláštním listě, neboť jeden z výtisků byl nalezen mezi úředními záznamy v archivu pražského arcibiskupství.¹⁸² V královéhradecké diecézi vyšlo Chotkovo nařízení v konsistoriálních kurendách č. 7/1835.¹⁸³ Biskupská konsistoř litoměřické diecéze vydala ono guberniální nařízení ve svých kurendách jen jako přílohu.¹⁸⁴ Jinou situaci nalézáme v českobudějovickém biskupství. Zde nařízení nerozesílala biskupská konsistoř ve svých kurendách, ale příslušný zemský úřad.¹⁸⁵ Tento závěr dosvědčují dochované záznamy o jejich přijetí v knihách došlých nařízení (Ledenice) či přímo v pamětní knize (Římov, Štěpánovice).¹⁸⁶

Na Moravě byla situace poněkud jiná. V brněnské diecézi vyšla ona jmenovaná vizitační norma z roku 1789, jiné normy jsou pravděpodobně až pozdější. Olomoucká arcidiecéze zřejmě využila Chotkovo nařízení jako předlohu pro vydání své instrukce, neboť se mu velmi podobá co do stylistiky i řazení jednotlivých položek. Jedná se tedy

¹⁸¹ Srov. Řkf u sv. Vavřince Praha – Jinonice, *Denkbuch der Pfarre Jenonitz*; Řkf u kostela sv. Jiří Praha – Hloubětín, *Gedenkbuch der Pfarrkirche zu Hlauptětin Kauřimer Kreises in Böhmen*, Řkf u katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha Praha – Hradčany, *Memorabilien...Buch, auch Chroniken der Pfarre St. Weit von Iten Jänner 1836*; *Gedenk-Buch der Goltsch-Jenikauer Dechantei* – Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*, s. 263-264; *Gedenkbuch der Pfarradministratur zu Swojanow angefangen vom Jahre 1836 und wiedergeschrieben vom Ignatz Mach, Realadministrator zu Swojanow* – Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*, s. 473; *Gedenkbuch der Pfarre Borohradek, angefangen im Jahre 1836, geführt durch P. Josef Schoty, derzeit Pfarrer zu Borohradek* – Marie TOŠNEROVÁ a kol., *Průvodce*, s. 450.

¹⁸² NA Praha, APA 1, D128-129, kart. 2607, fol. 124r-124v.

¹⁸³ Archiv Biskupství královéhradeckého, *Consistorialcurrenden 7/1835*, s. 141-144; za konzultaci děkuji Mgr. Martinu Rehtorikovi, archiváři Biskupství královéhradeckého.

¹⁸⁴ Národní knihovna České republiky, *Consistorial-Currenden für die Leitmeritzer bischöfl. Diözesan-Geistlichkeit: enthält die Currenden vom 1. October 1832 bis Ende Dezember 1837. Dritter Band, Svazek 3, Augustin Bartholomäus Hille, gedruckt bei Carl Wilhelm Medau, 1837, Consistorialcurrende 27, 1837, s. 195-197; za konzultaci děkuji Mgr. Martinu Barusovi, archiváři Biskupství litoměřického.*

¹⁸⁵ Za konzultaci děkuji PaedDr. Laděně Plucarové, vedoucí oddělení správy fondů a sbírek a zástupkyni ředitele pro archivní záležitosti v SOA Třeboň.

¹⁸⁶ SOkA České Budějovice, Farní úřad Ledenice, kn. 5, nefol.; TAMTÉŽ, Farní úřad Římov, kn. 1, s. 61; TAMTÉŽ, Farní úřad Štěpánovice, kart. 1, inv. č. 103; za konzultaci děkuji Mgr. Jiřímu Cukrovi, archiváři SOkA České Budějovice.

o úpravu moravského metropolity Theodora Kohna (1892-1904) z 23. 1. 1898, jež vyzívala duchovní správce k založení a vedení pamětních knih.¹⁸⁷ Je vytištěno v latinském jazyce s přípiskami v českém a německém jazyce. Celý dokument je rozdělen do čtyř odstavců. Vedle samotného pojmenování kroniky – *Libri chronici parochiarum, Pamětní kniha, Gedenkbuch* – řeší instrukce v odstavci A rovněž osobu kronikáře a v odstavci B určuje i obsah formuláře samotných zápisů. V nich mají být uvedeny *základní dějiny*, tedy stručné popsání historie kostela, výčet duchovních, dále má dojít k rozšíření o jakýsi „inventář kostelního mobiliáře“, výčet základních práv a privilegií benefícia, dějiny fundací, výčet bohoslužeb ve farních i filiálních kostelích, biskupských vizitací, udílení biřmování, primicí atd.¹⁸⁸ Další informace měla patřit výčtu událostí v okolí farnosti, státě a poslední záznam měl být věnován místním zvykům, zpěvům, povídkám apod. Odstavec C řeší vnější vlastnosti samotné knihy – *pevný papír s koženou vazbou na hřbetě a rozích...značný kraj*.¹⁸⁹ Poslední odstavec D můžeme nazvat „závěrečná ustanovení“, jež přináší informaci o nutnosti vedení kroniky na místech, kde není, její kontrole při vizitaci apod.¹⁹⁰

Václav Matouš se ve svém článku *Zpřístupnění části farních kronik badatelské veřejnosti*¹⁹¹ zmiňuje o dalším nařízení, jenž vyšlo v královéhradecké diecézi dne 1. prosince 1833 za biskupa Karla Boromejského Hanla. Podle něj měly být všechny farní kroniky psány v německém či latinském jazyce s důrazem na tato témata: popis a dějiny farního obvodu; kostel a jeho dějiny, vybavení a jmění; kaple, sochy a kříže ve farnosti; pořadí biskupů; duchovní správci benefícia se stručnými životopisy; mešní nadace; školy a učitelé ve farnosti; ústavy chudých a dobrodinci; svěští patroni a pamětihodné události.¹⁹²

V souvislosti s válečnými útrapami ve světových válkách vydávaly biskupské konsistoře instrukce pro vedení zápisů o těchto událostech. Pro ilustraci nahlédněme

¹⁸⁷ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, *Currenda I.*, č. 1409, s. 3-4; za konzultaci děkuji zdejšímu archiváři Štěpánu Kohoutovi.

¹⁸⁸ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, *Currenda*, s. 3.

¹⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 4.

¹⁹⁰ TAMTÉŽ.

¹⁹¹ Václav MATOUŠ, *Zpřístupnění části farních kronik badatelské veřejnosti*, Orlické hory a Podorlicko 14, 2007, s. 363-376.

¹⁹² TAMTÉŽ, s. 364.

do konsistoriální kurendy brněnské diecéze, která byla vydána 3. dubna 1930.¹⁹³ Zde je na úvod uvedeno konstatování, že „současné záznamy o poměrech za světové války a po převratu budou jednou důležitým pramenem historickým. Jest obava, že záznamy v různých pamětních knihách (kronikách) píšící o poměrech náboženských a o činnosti kněžstva církvi nepřátelsky, skresleně a nepravdivě. Přesné a svědomité vedení farní kroniky mohou tu pak býti nejlepší, ne-li jedinou apologií proti záznamům falešným.“¹⁹⁴ Biskupská konsistoř dále nařizuje duchovním správcům poctivé vedení pamětní knihy, kde budou uvedeny: „Poměry náboženské v jejich farnosti těsně před válkou, za války a po ní: vnitřní i vnější život náboženský, svěcení neděle a svátků (účast na službách Božích a zdržování se prací služebných, přijímání sv. svátostí, zachování postu i ostatních přikázání (zvláště sextum), svátost manželství, křesťanská láska a „keřaství“, touha po radovánkách a rozmařilosti), obětavost pro kostel a jiné podniky církevní, počet odpadů, civilních sňatků, rozvodů a rozluk, nepokřtěných dětí, pohřbů bez kněze, odhlašování dětí z vyučování nábož. a příčiny těchto smutných zjevů, chování se farníků ke kněžstvu, dále roztržení politické, volby a poměry obecní.“¹⁹⁵ Na závěr vybízí děkany, aby si při kanonických vizitacích nechávali předkládat farní kroniky a každý rok informovali konsistoř ve vizitační zprávě o jejich vedení.¹⁹⁶

Zatím posledním nařízením pro vedení a péči o farní kroniky jsou *Interní normy péče o zvony, varhany, movité památky, archiválie a farní kroniky*, které vydala Česká biskupská konference v roce 1999. V nich jsou uvedeny také pokyny pro vedení farních kronik, jejich forma a obsah zápisů. Dočteme se zde například, že každá farnost (i neobsazená) má povinnost vést kroniku a kronikář musí být jen osoba pověřená duchovním správcem. Důležitou poznámkou pro budoucí badatele v oblasti farních kronik je ustanovení o povinnosti kronikáře uvést o sobě základní údaje (jméno, povolání a věk).¹⁹⁷

¹⁹³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), *Acta curiae episcopalis Brunensis*, An. 98/1930, N. 2300/5, inv. č. 128, s. 57-64.

¹⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 60.

¹⁹⁵ TAMTÉŽ.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 61.

¹⁹⁷ *Interní normy péče o zvony, varhany, movité památky, archiválie a farní kroniky*, Česká biskupská konference, Praha 1999; srov. Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

2.2.2. Normy pro vedení farních kronik v sousedních církevních provinciích

V této části práce se pokusíme zrekonstruovat situaci vedení kronik na území států sousedících s naší vlastí. Nejen hranicemi nám nejbližším sousedem je Slovenská republika. Zdejší pamětní knihy farností bývají nazývány „*Historia domus*“, což je v církevní sféře užívaný terminus technicus. Tímto názvem bývají označovány mimo farních kronik i pamětní knihy seminární, poutnické, kostelní, též pamětnice teologických fakult, církevních institucí, úřadů apod. První instrukce pro jejich vedení sahají do 2. poloviny 19. století, tedy do období Uherského království.¹⁹⁸ Pro ilustraci vnímání úlohy farních kronik v současné době lze nahlédnout do konsistoriálních kurend košické diecéze z roku 1993, kde metropolita Mons. Alojz Tkáč píše: „*Farské kroniky sú bohatým zdrojom pre dejiny nášho biskupstva. Udrživajte ich preto v poriadku. Ani jedna farnosť nesmie byť bez kroniky. Je veľmi zaujímavé listovať vo farských kronikách a dozvedieť sa o dávnejších i nadávnych udalostiach, ktoré sa vo farnosti odohrali. Preto Vás žiadam, aby ste v ich písaní pokračovali.*“¹⁹⁹

Slovenské „*Historie domus*“ se v jednotlivých farnostech objevují již v 19. století. Mnohé z nich se po první světové válce ztratili. Mons. ThDr. Ladislav Belás, kanovník nitranské kapituly, titulární opat záborský a ředitel Diecézní knihovny v Nitře k situaci vedení kronik za komunistického režimu říká: „*Na vysvetlenie prečo sa kroniky nevedli, boli aj ožehavé pomery predošlého režimu, ktorý išiel po kronikách fár a často sa spôsobilo mnoho neprijemností ľuďom farníkom. Boli aj prípady, že sa vytrhávali strany, lebo údaje by mohli byť kompromitujúce.*“²⁰⁰

Podle *Průručky pro kronikářov* mají být záznamy v kronice objektivní, úplné a přesné, přičemž za obsah a formu zodpovídá farář. Kronikář se má vyhnout osobnímu hodnocení událostí s vědomím, že v budoucím čase bude podle způsobu zaznamenání údajů hodnocený i samotný pisatel. Samotná „*Historia domus*“ je podle příručky

¹⁹⁸ Peter ZUBKO, *Historia domus – pamäť (nielen) Cirkvi*, Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život 1, roč. 84, 2005, s. 40-41.

¹⁹⁹ Arcibiskupský archív Košice, *Acta curiae episcopalis Cassoviensis 6/1993*, s. 2-3; srov. Peter ZUBKO, *Dejiny Košickej cirkvi v prameňoch (1803 - 2006). Dejiny Košického arcibiskupstva V.*, Prešov 2006, s. 569-573; za konzultaci děkuji prof. PhDr. ThDr. Peteru Zubkovi, PhD., archiváři Arcibiskupského archívu Košice.

²⁰⁰ Odpověď na otázku po vedení kronik na Slovensku. Za konzultaci děkuji Jeho kanovnické a opatské Milosti Mons. ThDr. Ladislavu Belásovi.

v podstatě deníkem, kam se zapisují nejdůležitější události příslušné instituce. V případě farností se do něj mají zapisovat běžné i mimořádné události (odpustky, kněžské rekolekce), další významné záležitosti (válka, požáry, epidemie, povodně, sucha apod.), osobní profily (farářů, kaplanů, kostelníků, zvoníků, hrobařů, laiků apod.), kanonické změny ve farnosti (změny hranic, misie apod.), návštěvy církevních osob (papež, biskup, kanovník, profesori, jiní faráři, kaplani, bohoslovci apod.), ekumenická činnost ve farnosti, záznamy o stavebních úpravách církevních objektů, zkrácené bibliografické citace zpráv z tisku, opisy důležitých listin. Dále se mají uvádět roční statistiky (duše, svátosti), inventáře majetku, změny v pořadu bohoslužeb, zvyky ve vysluhování svátostí, charakteristika kněžských a řeholních povolání ve farnosti (primice), vztahy se sousedy a státní správou. Jen příležitostně se mají uvádět staré ústní tradice, dějiny kostela, povaha a mentalita obyvatel – přednosti a zlozvyky, problematika národnostních menšin, zvyky, folklór, pověry, záznamy o významných slavnostech ve vztahu k celé církvi, řehole ve farnosti apod.²⁰¹

Dalším blízkým sousedem, který hraničí také se Slovenskem a spolu s ním i námi byl v jednom státním útvaru do roku 1918, je Rakouská republika. Vzhledem k často jednotné úpravě nařízení příslušných úřadů „rakouského mocnářství“ lze přímo v nejvyšším úřadě zdejší církevní organizace ve Vídni hledat ony počátky norem pro naši vlast. Je možno se jen domnívat, že guberniální nařízení hraběte Chotka, o němž byla řeč v předešlé podkapitole, mohlo najít inspiraci v pokynu vídeňského arcibiskupa Vinzenze Eduarda Milde (1831-1853) z 1. prosince 1832, jenž vyšel v tamějších konsistoriálních kurendách a nařizoval od téhož dne zakládání tzv. „Memorabilien- oder Ingedenkbüchern.“ Jednotlivé body arcibiskupova nařízení jsou nápadně podobné těm Chotkovým.²⁰²

V samotné vídeňské arcidiecézi však existoval od roku 1763 jiný příkaz pro vedení farních kronik. Tento pocházel z pera tehdejšího arcibiskupa Christoha Antona kardinála von Migazzi (1757-1803) a oznamoval, že v každé farnosti má být zřízena

²⁰¹ Ladislav JASENÁK, *Průručka pre kronikárov*, Martin 1995.

²⁰² Franz LOIDL, *Zur kirchlichen Lokal-Geschichte (Anliegen und Anregungen)*, Miscellanea aus dem Kirchenhistorischen Institut der Katolisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien 54, Wien 1974, s. 2-6; Anton STAUDINGER, *Pfarrchroniken als Quelle der Zeitgeschichte*, in: Franz LOIDL, *Aspekte und Kontakte eines Kirchenhistorikers. Kirche und Welt in Iber Begabung*, Wiener Beiträge zur Theologie 52, Wien 1976, s. 197-219.

pamětní kniha, která bude obsahovat dějiny farnosti, práva a povinnosti farnosti, duchovní i světská nařízení, apod.²⁰³ Závěry z těchto nařízení pak byly potvrzeny na vídeňských diecézních synodách v letech 1937, 1939 a 1945.²⁰⁴ Již dříve ovšem podléhaly tzv. farní protokoly, ve kterých měla být zmínka o dějinách farnosti, pravidelným kanonickým vizitacím, pro něž byly vydány pokyny vídeňské konsistoře už v letech 1760 a 1762.²⁰⁵

Mimo samotné badatelské činnosti v archivních fondech ve Vídni byla provedena analýza norem pro vedení pamětních knih také v ostatních diecézích rakouské církevní provincie. Z osmi dotázaných archivních institucí přišly tři odpovědi (Diözesanarchiv Linz, Gurk a St. Pölten). V linecké diecézi je základní normou pro vedení farních kronik instrukce biskupa Ernesta Maria Müllera (1885-1888) z roku 1885.²⁰⁶ Ihned v úvodu tato úprava zmiňuje důležitou funkci kronik pro budoucnost.²⁰⁷ Pokračuje instrukcemi, které známe z předešlých nařízení, tedy výzvou k vedení kroniky od roku 1885, povahou zaznamenaných událostí, vnější i vnitřní úpravou samotné knihy apod. V gurské diecézi vyšlo nařízení z pera biskupa Adalberta Lidmanského (1842-1858) dne 26. října 1846, jež upravovalo vedení tzv. Liber memorabilium či Gedenkbuch, tedy pamětních knih farností.²⁰⁸ Diecéze St. Pölten má prý ustanovení pro vedení farních kronik již z roku 1785, tedy z období, kdy její území patřilo ještě pasovské diecézi. Dalším nařízením pocházelo z 6. listopadu 1843 a upravovalo vedení tzv. „Stiftungen- und Ingedenkbuch.“ V roce 1892 pak vydal tamější generální vikář Anton Erdinger (1886-1917) instrukci k vedení tzv. „Memorabilienbücher.“²⁰⁹

²⁰³ Franz LOIDL, *Zur kirchlichen Lokal-Geschichte*, s. 4.

²⁰⁴ TAMTÉŽ.

²⁰⁵ Diözesanarchiv Wien, Handschriften, Pfarrprotokolle, *Protocollum rerum ecclesiarum parochiae Labensis*, 1763 – 1772, s. 137 a *Dekretenprotokol der Josefstädter Pfarre (1719 - 1774)*, s. 199.

²⁰⁶ Diözesanarchiv Linz, *Linzer Diözesanblatt 1885*, XXXVIII, č. 45, s. 189-192.

²⁰⁷ Srov. výňatek: „Pfarr=Chroniken sind von bleibendem Interesse und nicht selten von großer Wichtigkeit für alle Zukunft.“ TAMTÉŽ, s. 189.

²⁰⁸ Archiv der Diözese Gurk, *Auszug aus der F. B. Gurk. Consistorial=Verordnung ddo. 26. October 1846 Zahl 11/1530, IV.*, s. 1.

²⁰⁹ Ich danke für die Konsultation: Mag. Klaus Birngruber M.A., Diözesanarchiv Linz; Dr. Peter G. Tropper, Archiv der Diözese Gurk; Mag. Karl Kollermann, Diözesanarchiv St. Pölten.

Více na západ položená církevní provincie Spolkové republiky Německo (dříve Bavorsko, Prusko atd.) je rozdělena do 27 (arci)biskupství. Z celkového počtu šesti oslovených archivních institucí vybraných arcibiskupství i biskupství odpovědělo na dotaz ohledně vedení farních kronik hned pět. Jedním z dotázaných byl archiv berlínské diecéze, pro níž byla vydána instrukce z „mateřské diecéze“ Breslau dne 10. května 1864 a upravovala, vedle vedení farních kronik, také uspořádání místních (lokálních), tedy obecních i školních kronik.²¹⁰ Záporná odpověď přišla z arcidiecéze München-Freising, tedy z území bývalého bavorského království, kde prý žádná úprava pro farní ani lokální kroniky vydána nebyla.

V sousední arcidiecézi Freiburg oproti tomu vyšla dne 21. července 1864 instrukce, která se týkala úpravy farních kronik pouze na jejím území.²¹¹ Ta navazovala a odkazovala na starší nařízení ze dne 12. února 1858 č. 1115, které přímo nařizovalo vést farní kroniky.²¹² Samotná instrukce se co do obsahu podobá Chotkovu guberniálnímu nařízení, ale užívá jiný formulář. Je rozdělena do úvodní části, všeobecných pokynů, důležitých instrukcí a závěrečných ustanovení. Jádrem formuláře jsou tedy ony důležité instrukce, které vybízely kronikáře k uvedení záznamů o kostelích a kaplích (zřízení, nadání, počet oltářů, paramenta, knihy, zvony apod.), o farnosti (farní budova, donace, benefice, důchody, patronát, pořadí kněží a kaplanů apod.), o školách (školní budova, fasa, učitelé, semináře apod.), o službách kostelníka a varhaníka (osoby, fundace apod.), o nadacích (sociální poměry, hospodaření s kapitálem, správa majetku, osoby řazené podle kvalifikace apod.) a o ústavech (kláštery, sirotčí domy, špitály apod.). Pamětní knihy měly pokračovat staršími dějinami farnosti s podrobným popisem jejího založení, nadání, obsazení apod., na něž měly navazovat novější dějiny, jejichž počátek se počítal právě od 1. ledna 1864. Tyto novější dějiny pak měly být rozděleny na dvě části – farní a politické (ve smyslu života společenství lidí, které tvořila hranice farnosti).

Stejně závazné nařízení vyšlo pouze pro území arcidiecéze Paderborn. Norma z 16. února 1869 nařizovala, vzhledem k důležitosti uchování historických

²¹⁰ Archiv des Erzbistums München und Freising, *Verordnungen des Fürstbischöflichen General-Vicariat-Amtes zu Breslau 149/1864*, XI., s. 8–9.

²¹¹ Archiv des Erzbistums Freiburg, *Anzeigblatt für die Erzdiocese Freiburg 13/1864*, VIII., s. 51-58.

²¹² Srov. Archiv des Erzbistums Freiburg, *Die Führung von Ortschroniken und Grundbüchern der Pfarreien*, *Anzeigblatt*, s. 51.

záznamů, v již založených kronikách pokračovat a ve farnostech, kde tyto knihy chyběly, založit a poctivě vést pamětní knihy farností.²¹³ Pozdější paderbornské diecézní synody v roce 1922 a 1948 ve svých statutech citovaly ono nařízení a vyzývaly k jeho aktuálnosti.²¹⁴

Jižně od této arcidiecéze se nachází jiná, bamberská, kde bylo vydáno nejstarší z oněch jmenovaných nařízení pro vedení farních kronik. Pocházelo z pera zdejšího arcibiskupa Josefa Marii Freiherr von Frauenberg (1824-1842) a bylo vydáno 21. července 1840. Tvořilo součást rozsáhlejší instrukce pro vedení celé farní administrativy, která podléhala biskupským vizitacím. Dále je zde dochována výzva k pokračování ve vedení farních kronik, jež byla vydána 9. března 1953.²¹⁵

Z původních šestadvaceti oslovených archivních institucí ve vybraných arcidiecézích i diecézích polské církevní provincie s otázkou po normách, jež by upravovaly zdejší vedení farních kronik, odpověděly tři, z nichž dvě negativně (Gniezno, Zielona Góra) a jedna pozitivně (Tarnow). Pro tarnowskou diecézi vydal nařízení její generální vikář Jan Chrzciciel Fukier (1827-1836) ze dne 6. února 1829 v *Notificationes ad universum Venerabilem Clerum Dioecesis Tarnoviensis*, které přikazovalo, aby v každé farnosti byla vedena vedle matrik také systematická kronika, tedy *Liber Memorabilium* nebo *Elenchus presbyterium* čili výkaz kněží pracujících v dané farnosti. O několik let později vydal tarnowský biskup Józef

²¹³ Srov. výňatek: „*Da es für jede Pfarre mehr oder weniger von Wichtigkeit ist, daß eine Sammlung geschichtlicher Nachrichten über ihre Errichtung, Dotirung [sic], Ausdehnung, Rechte und Obliegenheiten, so wie über alle wesentlichen Veränderungen, welche im Laufe der Zeit die Pfarr- und andere Beneficien, die Kirche und Pfarrgemeinde betroffen haben - eine sogenannte Pfarr-Chronik mit möglichster Treue und Vollständigkeit angelegt resp. fortgesetzt werde, so finden wir uns veranlaßt, hiermit sämmtlichen [sic] Herrn Pfarrern mitzuthellen [sic], wie es unsern Wünschen entsprechen würde, wenn Sie der Anfertigung einer Pfarr-Chronik oder einer Geschichte ihrer Pfarrei sich unterziehen, oder wo eine solche bereits angelegt ist, die Fortsetzung derselben sich angelegen sein lassen Arden.*“ Erzbistumsarchiv Paderborn, *Amtsblatt* 4/1869, VI., s. 19-20.

²¹⁴ Srov. Erzbistumsarchiv Paderborn, *Diözesansynode 1922*, s. 75; TAMTÉŽ, *Diözesansynode 1948*, s. 12.

²¹⁵ Srov. Archiv des Erzbistums Bamberg, *Amtsblatt der Erzdiözese Bamberg* 76/8; ich danke für die Konsultation: Dr. Gotthard Klein, Diözesanarchiv Berlin; Dr. Roland Götz, dem Erzbischöflichen Notar der Erzdiözese München und Freising; Dr. Christoph Schmider, dem Oberarchivdirektor des Archives des Erzbistums Freiburg; Katharina Simon, Erzbistumsarchiv Paderborn; Dr. Andreas Hölscher, dem Archivdirektor des Archivs des Erzbistums Bamberg.

Grzegorz Wojtarowicz (1840-1850) dne 23. února 1845 další instrukci, která vyšla v již zmiňovaných *Notificationes* a upravovala vedení farního archivu, v němž měla být opatrována a vedena farní kronika, tedy *Liber memorabilium et historiae ecclesiae et parochiae*.²¹⁶

²¹⁶ Księdzu Mgr Stanisławowi Tokarskiemu, dyrektorowi Archiwum Diecezjalnego im. Arcybiskupa Ablewicza w Tarnowie, dziękuję za konsultację.

3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství

Před samotnou komparací kronik velkomeziříčského děkanství je vhodné přiblížit stručně dějiny míst, o nichž pamětní knihy vyprávějí. Hlavní pozornost bude věnována především sídelní farnosti děkanátu, jejíž dějinný příběh je úzce propojen s vrchnostenskou správou velkomeziříčského dominia, které mnohdy zahrnovalo i větší část územního celku stejnojmenného děkanství. Při heuristice, následné kritice a interpretaci byly primárně využity dochované farní kroniky jednotlivých beneficí, dále dostupné prameny ve správě velkomeziříčské pobočky Státního okresního archivu ve Žďáře nad Sázavou. Před vznikem biskupství v Brně patřilo velkomeziříčské děkanství pod správu olomouckého biskupství, jehož fond je uložen v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Od roku 1777 převzalo správu nad velkomeziříčským děkanstvím nově vytvořené brněnské biskupství. V prvních měsících roku 2009 byl v prostoru kláštera sester těšitelek v Rajhradě vytvořen Diecézní archiv Biskupství brněnského, jenž spravuje fond Biskupské konsistoře z let (1555) 1777-1950. Tento velmi cenný fond v sobě ukrývá mimo jiné některé kroniky děkanátů brněnské diecéze, převzaté z okresních archivů.

Regionálním dějinám se v oblasti kraje Vysočina věnuje vlastivědný sborník Západní Morava, který je každoročně vydáván Muzejní a vlastivědnou společností v Brně pro Státní okresní archivy Třebíč a Žďár nad Sázavou. Nalezneme v něm příspěvky od pracovníků archivů, ale také od odborné i laické veřejnosti. Nejnovější badatelské poznatky na poli dějin a kultury Moravy již od roku 1869 přináší Časopis Matice moravské, který je též recenzovaným periodikem a vydává jej dvakrát ročně Matice moravská se sídlem v Brně. Informací ze starších i novějších čísel časopisu bylo také využito při rekonstrukci dějin velkomeziříčského děkanství.

3.1. Od středověkých počátků do konce 14. století

Prvopočátky osídlení v prostoru dnešního města Velkého Meziříčí a okolí můžeme podle současných poznatků spojit s postupnými přesuny slovanského obyvatelstva po pádu Velké Moravy. Osu postupu osídlování vycházejícího z Oslavanska tvořily řeky Oslava a Jihlava. Významnou roli v kolonizaci Velkomeziříčska hrálo založení benediktinského opatství v Třebíči v roce 1101,²¹⁷ dále následný vznik benediktinského probošství v nedalekém Měříně (první zmínka v roce 1298)²¹⁸ a tzv. Libická cesta z 12. století. Ta vycházela z Brněnska, odtud směřovala proti proudu Oslavy ke Žďáru nad Sázavou a dále přes Libici nad Cidlinou k Čáslavi, kde se spojila s Haberskou cestou.²¹⁹ Na základě těchto poznatků nelze proto hledat počátky osídlení v prostoru města a okolí ve 12. století, či snad ještě dříve, jak o tom hovoří listiny z let 1009 a 1197, která jsou jen moderním Bočkovým falsem.²²⁰ V této době zde působil rod mající v erbů křídlo, tedy páni z Lomnice.²²¹ Jako první se připomíná Budislav z Lomnice (1236), dále Vznata z Meziříčí (1281) – první s tímto predikátem – a Jan z Meziříčí (1300-1349), jenž byl zároveň moravským zemským hejtmanem (1300-1308).

Po Janově smrti zdědila meziříčské panství jeho žena Perchta, která je přenechala svým synům. Z nich nejvýznamnější byl Jan starší z Meziříčí (1349-1399), jenž stejně jako otec v roce 1376 zastával funkci moravského zemského hejtmana. Společně s bratry Dobešem (1349-1390), Jindřichem, knězem (1349-1406), Benešem (1349-1358) a později s jeho synem Janem mladším z Meziříčí (1358-1399) hospodařil na panství, které se v následujícím období, prostřednictvím majetkových transakcí zapsaných v zemských deskách, rozrostlo na 46 obcí. Roku 1377 Jan mladší

²¹⁷ K benediktinskému opatství v Třebíči patřila probošství v Březové na Opavsku, Měříně a Na Luhu (Brno-Komárov) více Rudolf FIŠER, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004.

²¹⁸ Řkf Měřín, *Protocollum Domesticum Parochiae Meřinensis*, s. 1; Oldřich HNÍZDIL, *Měřín*, s. 6.

²¹⁹ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 28-30; František HORÁK – Emanuel CHRAMOSTA, *Cesta libická v dějinných proměnách se stezkami vedlejšími a strážnicemi*, Praha 1923; srov. též Ladislav HOSÁK, *K středověké kolonizaci horního poříčí Svratky a Oslavy*, ČSPS LX, 1952, s. 64-81.

²²⁰ Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie a současnost*, Velké Meziříčí 1975, s. 7; srov. Jindřich ŠEBÁNEK, *Moderní padělků v diplomatáři Bočkově*, ČMM 60, 1936, s. 52.

²²¹ Později také nazýváni Tasovci nebo páni z Meziříčí.

z Meziříčí odkázal před odchodem do Itálie svůj podíl (meziříčský hrad a městečko pod ním, 13 vesnic, jednu půlku vsi a patronátní právo k meziříčskému kostelu) Janu staršímu z Meziříčí a jeho dědicům v případě, že se nevrátí z cest živý. Syn Jana mladšího Jindřich z Meziříčí se po otcově smrti roku 1399 spolčil s Lackem z Kravař, který po Jindřichově smrti v roce 1400 vešel do spolku s jeho sestrou Anežkou z Meziříčí. V této době patřily do meziříčského dominia dva hrady, jedna tvrz, čtyři městečka a asi 44 vesnic.²²²

Bájně počátky vývoje křesťanství na Velkomeziříčsku jsou spojeny s misíí svatých Cyrila a Metoděje, kteří ve městě měli několik dní pobývat a učit místní lid.²²³ Skutečný vznik církevní obce ve Velkém Meziříčí lze však spojovat až s výstavbou kostela sv. Mikuláše. V souvislosti s objevením raně gotického portálu v severní zdi kostela v roce 1947 můžeme přibližně určit výstavbu chrámu rovněž do 2. třetiny 13. století.²²⁴ První zmínkou o kostele a duchovní správě je darovací listina Mařky z Lhoty z roku 1317.²²⁵ Tuto listinu potvrdil probošt kláštera křižovníků řehole sv. Augustina Strážců Božího hrobu Jeruzalémského na Zderaze v Praze Sobek, který zastával také funkci zdejšího faráře. Meziříčská farnost patřila od doby svého vzniku do správy olomouckého biskupství a tasovského děkanství (mimo ni spravovalo farnosti Dolní Bory, Mostiště, Zhoř, Vícenice, Náměšť, Březník, Kralice, Hartvíkovice, Koněšín, Zvole, Nové Veselí, Svatka a Radostín).²²⁶ Zderazský klášter měl patronátní právo k meziříčskému kostelu až do roku 1335, kdy jej převzala vrchnost.²²⁷

²²² Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 42-45; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 30-42, 50.

²²³ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 27.

²²⁴ Petr KROUPA, *Církevní architektura na jižní Moravě. Farní kostel sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí*, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550 II*, Brno 1999, s. 129; Jan SEDLÁK, *Doplňky ke středověkým stavebním dějinám farního chrámu sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí*, *Umění XXI*, 1973, s. 296-302; o výstavbě chrámu a jeho vnitřním vybavení též Bohumil BURIAN – Alois PLICHTA, *Kostely a kaple farnosti Velkomeziříčské*, Velké Meziříčí 1947, s. 12-27.

²²⁵ CDM VI, s. 94-95, č. 124; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 83; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 22; Vladimír MAKOVSKÝ, *Velké Meziříčí*, s. 17.

²²⁶ Řkf Tasov, *Domácí protokol. Tasov farní kronika 1865-1929 I.*, s. 7, 170.

²²⁷ CDM VII, s. 57-58, č. 77; Metoděj ZEMEK, *Posloupnost kanovníků metropolitní kapituly u sv. Václava v Olomouci*, VVM 5, 1950, s. 112; Vladimír NĚMEČEK – Alois PLICHTA – Adolf ROSSI, *Za uměním Vysočiny. Baroko na Budišovsku a Tasovsku*, Třebíč 1996, s. 14-16; Gregor

Společně s počátkem duchovní správy ve Velkém Meziříčí je v téže době doložen vznik farností v Křižanově (za Přibyslava z Křižanova z r. 1239),²²⁸ ve Velké Bíteši (zřejmě za pánů z Lomnice z r. 1240),²²⁹ v Osové Bítýšce (za působení řádu Německých rytířů v Opavě z r. 1266),²³⁰ v již zmiňovaném Měříně (1298),²³¹ v Tasově (za pánů z Lomnice a Tasova z r. 1345), v Uhřínově (za pánů z Uhřínova z r. 1349),²³² v Dolních Borech (za pánů z Mostišť z r. 1370),²³³ v Pavlově u Radostína nad Oslavou (za pánů z Lomnice a Meziříčí z r. 1380),²³⁴ v Radostíně nad Oslavou (za pánů z Myslibořic z r. 1381),²³⁵ v Horních Borech (za pánů z Křižanova z r. 1393)²³⁶ a v Rudě (za pánů z Lomnice a na Meziříčí z roku 1398).²³⁷

WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren*, II. Abtheilung. Brüner Diöcese. III. Band, Brünn 1860, s. 57; Státní okresní archiv (dále SOKA) Žďár nad Sázavou, Archiv města Velké Meziříčí, Městská kniha od r. 1380, inv. č. 1, fol. 135a; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 27, 31, 42-43, 57, 60; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 79, 84; Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999, s. 101.

²²⁸ Řkf Křižanov, *Protocollum domesticum parochiae Krzižanovensis*, s. 15; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 241.

²²⁹ Řkf Velká Bíteš, *Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum*, s. 1; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum domesticum od r. 1868-1982*, fol. 26r; Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 46; Petr HOLÁNEK, *Velkobítešská kostelní tvrz*, Velká Bíteš 2006, s. 5.

²³⁰ Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 72-73.

²³¹ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 1; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 433.

²³² Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 448.

²³³ TAMTÉŽ, s. 163.

²³⁴ Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní při farnosti pavlovské založená roku 1867*, fol. 1r.

²³⁵ Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 371.

²³⁶ TAMTÉŽ, s. 184.

²³⁷ TAMTÉŽ, s. 383.

3.2. Od husitství k luterskému učení

Jak již bylo uvedeno, tak v této době, tedy od roku 1400, vlastnil meziříčské panství Ladislav (zvaný Lacek) z Kravař, který sdílel své statky do roku 1410 s Anežkou z Meziříčí, dcerou Jana mladšího z Meziříčí. Tento pozdější hofmistr krále Václava (1407), nejvyšší purkrabí český (1408-1411) a hejtman moravský (1411) udělil osadě pod hradem odúmrt' a plná městská práva. Stalo se tak 26. července 1408. Listina byla potvrzena markrabím Joštem v roce 1409 a králem Václavem IV. v roce 1417.²³⁸ Lacek z Kravař byl též zastáncem učení Mistra Jana Husa. V roce 1415 svolal na meziříčský hrad přední moravské pány a společně odeslali na koncil do Kostnice list se žádostí o královskou ochranu a okamžité propuštění Husa z vězení. Po Husově upálení byl Lacek jedním ze 452 českých a moravských pánů podepsaných na protestních listinách. Zemřel v roce 1416 a byl pohřben ve fulneckém klášteře.²³⁹

Za pánů z Kravař došlo ve farnostech meziříčského dominia k výměně katolických duchovních za husitské kněze a samotné město se stalo v době husitských válek důležitým opěrným bodem husitů na Moravě.²⁴⁰ Z tohoto období se nám dochovaly první zmínky o duchovní správě v Budišově u Třebíče (za pánů z Lomnice a Budišova z r. 1414),²⁴¹ v Netíně (za pánů z Kravař v r. 1423)²⁴² a v Heřmanově u Velké Bíteše (za pánů z Osového v roce 1428).²⁴³ Již v roce 1447 prodal

²³⁸ Dochovala se pouze listina z r. 1417, pergamen, latinsky, česky in: SOkA Žďár nad Sázavou, Archiv města Velké Meziříčí, bez sign.; srov. Jindřich ŠEBÁNEK, *Listina Václava IV. z r. 1417*, ČMM 48, 1924, s. 208-213.

²³⁹ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 52; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 10; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 9-11; Vojtěch FIŠER, *Tajemné stezky. Toulky Vysočinou*, Praha 2009, s. 75; Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 360, 410; srov. k osobě Lacka z Kravař též Václav ŠTĚPÁN, *Osobnost Lacka z Kravař*, ČMM 110, 1991, s. 217-238; 112, 1993, s. 11-42.

²⁴⁰ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 92; Petr ELBEL, *Husitské fary na Moravě ve světle citační listiny Jana Železného z února 1418. Příspěvek k poznání role šlechty v počátcích husitství na Moravě*, ČMM 124, 2005, s. 395-428; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402-1437*, Praha -Litomyšl 2000, s. 619; Jan TIRAY, *Dějiny*, s. 91-94; Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 52; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 436.

²⁴¹ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 1; František DVORSKÝ, *Třebický okres*, s. 187.

²⁴² Marie BLÁHOVÁ – Karel KŘEČEK, *Netín*, s. 52; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 321.

²⁴³ Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 87.

Jiří Strážnický z Kravař celé panství Janovi staršímu z Lomnice, jenž byl štedrým fundátorem několika špitálů a v letech 1433-1436 moravským zemským hejtmanem.²⁴⁴ V letech 1479-1491 měl v držení veškeré statky husitskými válkami zpustošeného měřínského benediktinského probošství.²⁴⁵

Prvním husitským knězem ve městě byl Mistr Šimon z Tišnova, jenž držel beneficium patřící ke kostelu asi od počátku roku 1418. Připravili jej o ně samotní husité, od kterých se někdy v prvních letech husitské revoluce odklonil, nejdéle však v roce 1424.²⁴⁶ V roce 1460 zde krátce kázal táborský kněz Štěpánek. V této době byl majitelem panství katolík Jan z Lomnice, nejvyšší komorník (1480-1493) a moravský zemský hejtman v letech 1496-1515, jenž v roce 1502 povolal do Meziříčí katolického kněze Jana Thurza z Bethlenfalvy, bratra olomouckého biskupa Stanislava Thurza. Reagoval tak na listinu papeže Alexandra VI. z roku 1500, který jej vyzval, aby na svých panstvích obnovil katolickou víru a vypudil kališníky. Jan Thurzo byl za čtyři roky povolán na biskupský stolec do Vratislavi. V roce 1520 daroval meziříčskému kostelu sv. Mikuláše stříbrnou gotickou monstranci, která byla v roce 1806 dána na puncování. Jan z Lomnice také získal do zástavy od třebíčského benediktinského opata Matěje roku 1479 veškeré statky již zaniklého měřínského probošství.²⁴⁷

Po pěti letech od smrti Jana z Lomnice v roce 1520 zde začal působit činorodý novoutrakvistický kněz Beneš Optát z Telče a roku 1523 se sem uchýlil z Jihlavy Lutherův přítel Pavel Speratus. Oba duchovní se zúčastnili roku 1524 sněmu konaného v Praze, na kterém se jednalo o urovnání náboženských poměrů. Beneš Optát zde napsal asi v letech 1526-1527 Postillu a poté nejdéle v roce 1528 odešel do Jihlavy. Neobjasněná zmínka hovoří o působení kněze Petra Knieda v roce 1523. V této době koupil meziříčské panství postupně od šesti synů zemřelého Jana z Lomnice bohatý šlechtic a přesvědčený utrakvista Jan z Pernštejna a na Helfenštejně.²⁴⁸

²⁴⁴ Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 47-48; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 82.

²⁴⁵ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 34-35; Oldřich HNÍZDIL, *Měřín*, s. 12.

²⁴⁶ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 92; Otakar ODLOŽILÍK, *Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavřinec z Račic*, ČMM 49, 1925, s. 1-170.

²⁴⁷ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 34-35.

²⁴⁸ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 58, 72-75, 96-98; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 53-57, 85, 356; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 17-21, 567; Ivo HLUBIL – Eduard PETRŮ, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992, s. 136-137; František SKŘIVÁNEK

Utrakvističtí kněží byli do Velkého Meziříčí a okolí posíláni pražskou dolní konsistoří a používali nejdéle od roku 1563 děkanský titul. Jejich působení je doloženo ve farnostech Budišov u Třebíče, Heřmanov u Velké Bíteše, Křižanov, Netín, Osová Bitýška, Tasov, Velká Bíteš.²⁴⁹ I v těchto bouřlivých dobách se objevuje první zmínka o samostatné duchovní správě v Křoví (za pánů Březnických z Náchoda a na Tulešicích v r. 1571).²⁵⁰ Přímo v Meziříčí působili: Benedikt (1522), Jan Spissus (1541), Mikuláš Penthammer Ledecký (1544-1562), Jiří Horský (1562) – první s děkanským titulem, Jiří Skornický (1571), Jan Turek (1571-1572) – dříve katolický duchovní ve Žďáře nad Sázavou. V letech 1572-1574 se ve městě vystřídali: Jehňátko, Václav ze Strážku, Václav Ledecký – dříve duchovní správce „magister alemannus“ v Měříně (1560-1572), jenž zde zničil veškerý kostelní inventář, kromě ornátů, jež prodal tišnovskému klášteři²⁵¹ a Mistr Jakub Kamenický – ten byl roku 1551 zatracen pražskou konsistoří pro svůj příklon k reformaci. Za Václava Ledeckého byl děkanský chrám sv. Mikuláše zbaven obrazů, postraních oltářů, svícňů, korouhví a kněžských ornátů. Tento čin znamenal vyvrcholení radikální reformace.²⁵²

– Jaroslav TOVAČOVSKÝ, *Vratislavští biskupové v dějinách Slezska*, Praha 2004, s. 41-43; Milan Michael BUBEN, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 344, 345; registry listin v Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 191-192, č. 34, 37, 40; o pozemkové držbě pánů z Pernštejna srov. Petr VOREL, *Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. – 17. století*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8. – 9. 9. 1993 v Pardubicích*, Pardubice 1995, s. 9-76; *Velkomeziříčsko*, 25. 8. 2010; popis monstrance darované Janem Turzem roku 1520 v *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, s. 6-7.

²⁴⁹ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 35; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 15; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 39; Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 171; Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*, s. 1; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 2v; František DVORSKÝ, *Třebický okres*, s. 196; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 244, 321, 436; Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 47-48; 73, 87.

²⁵⁰ Vincenc BROŽA, *Dějiny kostela a fary v Křoví. K upomínce 100 letého založení nynějšího chrámu*, Velké Meziříčí 1909, s. 3-4; Jaromír KOTÍK, *Letopisy*, s. 90-91.

²⁵¹ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 39.

²⁵² DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 83; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 126; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 57-60; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 22-28.

Ani nový majitel velkomeziříčského panství Zikmund Helt z Kementu (1514-1564), uherský šlechtic a horlivý katolík, který panství odkoupil v roce 1552 od synů Jana z Pernštejna, nemohl očistit město od reformačních vlivů. Jeho zásluhou byl v roce 1553 zřízen za řekou v místě později zvaném „na Moráni“ hřbitov a v něm roku 1555 postaven hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice. Dále se Zikmund zasloužil o vybudování zámecké kaple a obnovení špitálního kostela sv. Kříže, jenž si vybral jako místo posledního odpočinku. V obou kostelích se v dobách reformace sloužily katolické bohoslužby, v zámecké kapli podle vyznání majitele panství, kteří zde dosazovali své soukromé kaplany. Vedle většiny utrakvistů a katolické menšiny se během 16. věku pokusila ve městě usadit Jednota bratrská. Ani jeden z meziříčských pánů však nebyl této myšlence nakloněn.²⁵³ Působení Jednoty bratrské je odloženo ve farnostech Křižanov (1530 Mikuláš Slánský) a Velká Bíteš (1557 Filip – nazýval se „děkanem kraje Bítešského“, dále Kašpar Fabricius 1569-1574, původně benediktinský mnich a farář v Domašově, jenž se nazýval „děkanem kraje Tasovského“).²⁵⁴ V průběhu 16. století se také začínají objevovat zprávy o nepočetné komunitě Židů ve městě.²⁵⁵

²⁵³ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 104-105; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 85; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 29-32; registry listin v: Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 194, č. 51.

²⁵⁴ Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 52; Jan TIRAY, *Dějiny*, s. 158-162; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 22.

²⁵⁵ K Židům ve městě srov. Martin ŠTINDL, *K počátkům židovského osídlení ve Velkém Meziříčí*, in: Petr PÁLKA (red.), *Židé a Morava, Kroměříž 1997*, s. 3-13; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 151-153.

3.3. Od luterství k rekatolizaci

Vdova po Zikmundovi Alena Meziříčská z Lomnice (1540-1610),²⁵⁶ jež byla dcerou Vladislava z Lomnice (jeden z šesti synů Jana z Lomnice) a Aleny z Ronova, se znovu provdala za Václava Berku z Dubé a Lipé, který byl nejvyšším sudím království českého a potvrdil městu v letech 1568-1569 starší práva a milosti.²⁵⁷ Zemřel v roce 1575. Alena byla horlivou zastánkyní Lutherova učení. V roce 1578 nechala přestavět dosavadní meziříčský hrad na renesanční zámek.²⁵⁸ Za ní přijeli z podnětu kunštátského pána Hanuše z Hardeku v roce 1576 luteránští šlechtici a kněží, aby vytvořili společenství podobojí a luteránství a vypracovali řád pro toto kněžstvo. Z této sešlosti vznikl 25. října 1576 luterský církevní řád kunštátsko-meziříčský, jenž se řídil augšpurskou konfesí (1555) a vydal pro svoji funkci řád nazvaný „*Formula concordiae*“. Územní celek, který spravoval, se nazýval děkanstvím „*horního podkrají brněnského*“ se sídlem děkana ve Velkém Meziříčí. Kunštátsko-meziříčský řád zanikl v roce 1624 po nastolení rekatolizace. Z této schůzky vzešel též nápad vystavět ve městě luteránské gymnázium, jež by vychovávalo šlechtickou a měšťanskou mládež v evangelickém duchu. Nákladem Aleny Meziříčské společně s ideovým projektem Adama Hubera Meziříčského byla v roce 1578 naproti farnímu kostelu vystavěna renesanční budova meziříčské koleje. Již v tomto roce požádal císař Rudolf II. Alenu Meziříčskou o uzavření gymnázia. Alena jeho žádosti nevyhověla a císař svoji žádost musel zopakovat znovu v roce 1580. Ani druhá žádost nebyla vyslyšena a „*gymnasium illustre*“ fungovalo bez omezení až do prvních pokusů o rekatolizaci ve městě.

Prvním známým rektorem byl Mistr Jan Ursinus, který zde působil v letech 1583-1595. Spolu s ním na gymnáziu vyučovali např. Mistr Jan Mylius (1580 studoval ve Wittenbergu), Mistr Pavel Lentzius nebo Mistr Jan Porhyrides. Kvalita výuky na zdejším gymnáziu přilákala posluchače ze širokého okolí a různých vrstev tehdejší společnosti. Studovali zde např. Maxmilián a Gundaker z Lichtenštejna, Jiří Horatius,

²⁵⁶ František HRUBÝ, *Alena Meziříčská z Lomnice*, in: Karel STLOUKAL (red.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 235-240.

²⁵⁷ Regesty listin v: Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 195, č. 54-56.

²⁵⁸ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 105; Ladislav HOSÁK – Metoděj ZEMEK, *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jižní Morava*, Praha 1981, s. 248.

Jan Plachetius (1597 studoval ve Wittenbergu), Matyáš Borbonius z Borbenheimu²⁵⁹ či Matěj Radda. Po nabytí plnoletosti dětí Aleny Meziříčské z prvního manželství se Zikmundem Heltem z Kementu přešel majetek na nejstaršího syna Zikmunda (+1581), dále na syna Vladislava (1582-1584) a dceru Zuzanu, která se vdala za horlivého katolíka a vzdáleného příbuzného Zdeňka Berky z Dubé a Lipé (vlastnil meziříčské panství v letech 1591-1594). Nástupem rekatolizace ve městě skončil také příběh zdejšího gymnázia, které bylo někdy mezi léty 1596-1602 zrušeno a jeho budova byla využívána jako zbrojnice (1602), sýpka (1623) nebo pivovar (1649).

Luterskými děkany ve Velkém Meziříčí byli: Šimon Haliaeus Žďárský (1576-1583) – první děkan horního podkrají brněnského, Matěj Posthumius Táborský (1584-1591), jenž přišel do Meziříčí z nedalekého Měřína, a Martin Svorník Rychnovský (1591-1595), jenž přišel do Meziříčí z nedalekého Křižanova a odešel v roce 1596 do Starče.²⁶⁰ Tam bylo přeneseno sídlo děkanství, jelikož meziříčská vrchnost povolala do města faráře podobojí – Tomáše Soběslavského (1595-1596) a Vavřince Žandovského (1597).²⁶¹ Z Meziříčí se luterské učení šířilo do Měřína, kde byla roku 1578 Alenu

²⁵⁹ Matyáš Borbonius z Borbenheimu (1566-1629), lékař, učenec rudolfské i pobělohorské Prahy, jeho deníky vyšly v nakladatelství České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v roce 1896 a také v 90. letech 20. století, podrobněji viz Gustav GELLNER, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků*, Praha 1938.

²⁶⁰ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 35; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 15, 27; SOKA Žďár nad Sázavou, Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí; *Protocollum*, s. 82-83.

²⁶¹ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 83; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 105, 112, 124-128, 131-133; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 85, 86, 98-99, 100-101; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 12, 24; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 117-121; Petr SVOBODA, *Krajem kamení a jeřabin*, Tišnov 2002, s. 96; Roman LIŠKA, *Zlomek náboženské kroniky z doby 1554-1604*, Krajinské muzeum ve Velkém Meziříčí, ročenka 2, 1923, s. 5, 6, 16; Ilja BURIAN, *Děkanství horního podkrají brněnského*, VSV 5, 1968, s. 24-30; TÝŽ, *Dějiny protestantismu v Třebíči a Horních Vilémovicích*, Třebíč 1996, s. 74-75; František HRUBÝ, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bilou horou*, ČČH 40, 1934, s. 300-309; Augustin KRATOCHVÍL, *Luteránská škola ve Velkém Meziříčí*, ČMM 29, 1905, s. 197-201; Jiří BRYCHTA, *Nová škola ve Velkém Meziříčí. Monografie slavného luterského gymnázia z konce 16. století*, Brno 1952, s. 49-99; Velkomeziříčsko, 8. 12. 2010; Gregor WOLNY, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch statistisch und historisch geschildert*, VI. Band. Iglauer Kreis und mährische Enklaven, Brünn 1842, s. 218-219; k dějinám luterského církevního řádu srov. František SNOPEK, *Řád církevní kunštátsko-meziříčský z r. 1576*, ČMM 28, 1904, s. 417-428; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 32-52.

Meziříčskou založena luterská škola, která zde fungovala zřejmě až do nástupu protireformace v roce 1621.²⁶² Dále do Tasova (1572),²⁶³ kam je rozšířil Petr Jíma z Vorlojova, jenž se zúčastnil roku 1576 setkání luterských šlechticů a kněží na meziříčském zámku.²⁶⁴ Také přítomnost kněží z Budišova a Rudíkova na zasedání zanechala stopy v těchto farnostech.²⁶⁵ Luterské učení se v této době objevuje též ve farnostech: Radostín nad Oslavou (Martin Sperocius – 1576),²⁶⁶ Horní a Dolní Bory (Jan – 1590),²⁶⁷ Velká Bíteš²⁶⁸ a v Křižanov, kde krátce působící Martin Svorník Rychnovský (1590-1591) založil literátský spolek.²⁶⁹

²⁶² Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 39; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 296-297.

²⁶³ Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 7.

²⁶⁴ Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 436-437.

²⁶⁵ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 35; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 40.

²⁶⁶ Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 371-372.

²⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 163, 184; Řkf Horní Bory, *Kronika Bory IV. díl*, s. 5.

²⁶⁸ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 2v; Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 47-48; Jan TIRAY, *Dějiny*, s. 175-177.

²⁶⁹ Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 15; Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 52.

3.4. Nástup rekatolizace a barokní zbožnosti

Rekatolizaci města a okolí zahájil nejdříve Zdeněk Berka z Dubé a Lipé v roce 1593, když si nechal poslat od olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského katolického kněze Martina Mathesia, a poté v ní pokračoval jeho bratr Ladislav potvrzením katolického kněze Mikuláše Sarkandera²⁷⁰ do úřadu děkana dne 3. října 1597. Ladislav Berka z Dubé a Lipé spravoval meziříčské panství v letech 1594-1613. Zastával funkci nejvyššího komorníka (1598-1604), moravského zemského místohejtmana a hejtmana (1603-1604, 1607-1608). Oba bratři se těšili přízni olomouckých biskupů a brněnských jezuitů, kteří jim v této činnosti pomáhali. Do města byli v roce 1593 a 1599 posláni dva jezuité, již měli za úkol pomáhat s obnovou katolické víry. Misie brněnských jezuitů se konaly také v Měříně a okolí, jak o tom svědčí farní kronika.²⁷¹

Z důvodu silného odporu ze strany evangelíků proti utrakvistickému knězi Tomáši Soběslavskému a katolickým členům městské rady nařídila vrchnost v roce 1599 zastavit na čtvrt roku konání svateb a pohřbů bez zpovědi a eucharistie. Tímto činem začíná ve městě silná vlna rekatolizace. V témže roce odešel Mikuláš Sarkander do Vyškova. Děkanem se na krátkou dobu (1599-1601) stal Jiří Bothon z Vyškova. Zpět se situace navrátila až v roce 1601, kdy Mikuláš Sarkander na naléhání Ladislava Berky podruhé nastoupil do funkce děkana. Vysvěcením „očistil“ kostel sv. Mikuláše a upravil jej pro konání katolických bohoslužeb. V roce 1604 odešel na kanonikát ke sv. Petru do Brna. Jeho bratr Jan se 3. září 1606 v Meziříčí oženil s Annou Plachetskou, jež byla dcerou učitele na zdejším luteránském gymnáziu.²⁷² Po druhém Sarkanderově odchodu

²⁷⁰ Bratr později svatořečeného Jana. V letech 1599-1601 děkan ve Vyškově, též kanovník brněnské kapituly (1604), prokurátor kapitulních statků (1605), dále děkan v Opavě (1608-1609), v emigraci (1610) a kanovník v Olomouci (1622), zemřel 29. listopadu 1622 v Olomouci. Srov. Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 137; regest žádosti z 13. dubna 1593 v Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 196, č. 68.

²⁷¹ „1621 přišli do Měřína z Brna dva jezuité, P. Jan Drahovský, a P. Jan Antali by zdejší obyvatelstvo obrátili na pravou víru. Než nevalně dařilo se jim, což možno z toho souditi, že ještě r. 1651, 1652 a 1653 misie tuto konány byly a zejména roku 1652 toliko 12 osob přistoupilo na víru katolickou.“
Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 35.

²⁷² Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 53-60; Josef BRADÁČ, *Ženitba Jana Sarkandra*. Sborník Teologických statí IV, Praha 1985, s. 84-106; více o sv. Janu Sarkanderovi v: Josef FOLTYNOVSKÝ

se pod patronátem vrchnosti v Meziříčí vystřídali: Adam Kalinius (1604) a Jan Běňčík z Brna (1604-1607), za jehož působení byly v roce 1606 potvrzeny artikule literátského spolku, a Jeremiáš Kiliades (1607-1609).²⁷³

Ve stále silně evangelickém Meziříčí docházelo v letech 1608, 1614 a 1619 k politicko-náboženským převratům. Po sjezdu moravských stavů v Ivančicích v roce 1608 došlo ke konfiskaci meziříčského panství Ladislava Berky ve prospěch zemských stavovských komisařů, kteří napomohli k dočasné obnově evangelické obce ve městě. Ta si obsadila nejen hřbitovní kostel „na Moráni“, ale také opuštěnou budovu dřívějšího luteránského gymnázia, v jehož prostorách byla zřízena modlitebna. Usadili se zde nakrátko evangeličtí duchovní – Florián Theophilaktus (1604), Daniel Corvinus (1608) a Jan Šmidelín (1612-1614), jenž musel z budovy gymnázia po výměně vrchnosti odejít. To se setkalo s velkým odporem městské rady, která neúspěšně protestovala za svobodu evangelické víry u moravských stavů v Olomouci.²⁷⁴

Vlivem těchto událostí se roku 1609 Ladislav Berka vzdal patronátního práva ve prospěch olomouckého biskupa Františka kardinála Dietrichsteina. Nový držitel patronátu sem dosadil Václava Pilaře z Pilchu (1609-1611), jenž se později stal olomouckým kanovníkem. Po něm zde působili Jiří František Pirus (1612), Mikuláš Rex (1612-1613), Mikuláš Hrubský (1613-1619), který na žádost direktorů za pomoci kardinála Dietrichsteina odešel do italského vyhnanství. Po smrti Ladislava Berky převzal meziříčské panství nejstarší syn Zdeněk Leopold Berka z Dubé a Lipé (1613-1614) a po něm jeho bratr Jan Jetřich (1614-1637), do roku 1625 s poručíkem Lvem Burianem Berkou z Dubé a Lipé.

Do bělohorské porážky zde na krátkou dobu jako děkan působil protestant Samuel Kosořský (1619-1620), kterého si vyžádala městská rada po útěku Lva Berky z meziříčského panství. Pod vlivem nástupu rekatolizace po bitvě na Bílé hoře utekl Samuel z Meziříčí přes Doubravu a Vaneč do Náměště nad Oslavou. Po jeho odchodu

– Jan TENORA, *Bl. Jan Sarkander*, Brno 1920; Martin ŠTINDL, *Sv. Jan Sarkander. Působení a kult ve Velkém Meziříčí*. Velké Meziříčí 1995.

²⁷³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 84-85; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 137; Petr CHLUMECKÝ, *Die Regesten*, s. 197-198, č. 75; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 60-66.

²⁷⁴ Srov. také Howard LOUTHAN, *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*, Praha 2011.

vedl krátce evangelickou obec kněz Jakub (1620-1621).²⁷⁵ Vlivem olomouckého biskupa Františka kardinála Dietrichsteina byli katoličtí kněží dosazováni na fary ve Velké Bíteši²⁷⁶, v Rudíkově,²⁷⁷ který spravoval i farnosti Tasov a Budišov do r. 1660²⁷⁸ a v Radostíně nad Oslavou (1665),²⁷⁹ jenž spravoval až do r. 1784 farnost Dolní Bory (od roku 1609, kdy byla obnovena); Horní Bory byly do téhož roku filiálkou farnosti Křižanov.²⁸⁰ Samotné křižanovské beneficium navíc spravovalo v letech 1637-1682 farnosti Heřmanov a Osová Bitýška.²⁸¹ Stejně tak farnost Křoví byla až do roku 1785 přiřazena, spravována *excurrendo* (navštěvující, vyjíždějící správce) k Velké Bíteši.²⁸²

Útrapy třicetileté války se nevyhnuly ani městu Meziříčí. Město bylo osmkrát vyloupeno. Po návratu z bojiště na Bílé hoře v roce 1620 zde rabovalo polské a valonské vojsko, jež vyhnal z města až generál Karel Bonaventura Buquoy de Longueval se svým plukem.²⁸³ Dále bylo město drancováno uherskou jízdou (1622)

²⁷⁵ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 106-107, 128-129; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 81, 87-92; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 137-138; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 64-74; k osobě kardinála Dietrichštejna srov. Milan Michael BUBEN, *Encyklopedie*, s. 61-65.

²⁷⁶ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 2v; Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 48-49;

²⁷⁷ V jedné z tasovských kronik se dočteme: „*Pouze Rudikovská fara zůstala v moci katolíkův, což velmi málo dříve katolickým farám se poštěstilo, an zvláště bohatě nadané fary, jakož i Budišov a Tasov nekatolíci násilím si přivlastnili, jest dle Volnýho pouze oné okolnosti co děkovati, že tehdejší katolický majitel statku Velko-Meziříčského, Ladislav Berka z Dube, dne 14. září 1609 patronat Rudikovské fary kardinálu františku z Dietrichsteinu a jeho nástupcům v Olomouci odstoupil.*“
Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 8.

²⁷⁸ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 1; Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 8, 172-174; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 390.

²⁷⁹ SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.*, inv. č. 1, s. 25; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika radostínská vydaná r. 1986*, s. 1.

²⁸⁰ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol 1884-1977-1987*, s. 49; Řkf Horní Bory, *Kronika*, s. 5; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 17; Augustin KRATOCHVÍL, s. 163, 184, 372.

²⁸¹ Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermansschlag*, s. 1, 31; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 16; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bitýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*, inv. č. 22, fol. 8r-9r, s. 11; Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 53.

²⁸² Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 1; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 30v-31r; Jaromír KOTÍK, *Letopisy*, s. 91-93.

²⁸³ Zdeněk Kalista ve své knize *České baroko* zmiňuje nápis ze zapadlého venkovského kostelíka (?),

a císařským vojskem. Z této doby se nám dochovala také pověst, která vypráví o pobytu Albrechta z Valdštejna se svojí rodinou a družinou na meziříčském hradě okolo roku 1630. Ani přecházející Švédové město neušetřili. V letech 1643-1645 švédské pluky rabovaly a drancovaly ve městě i na hradě. Po smrti Jana Jetřicha Berky z Dubé a Lipé v roce 1637 vznikl spor o dědictví mezi Matyášem Ferdinandem Berkou z Dubé a Lipé a Janovou mladší sestrou Annou Marií provdanou hraběnkou Knieslovou z Gotschee. Anna Marie spor vyhrála a na krátkou dobu se stala majitelkou meziříčského panství (1637-1649). Vlivem válečných událostí však musela již v roce 1643 opustit město a uchýlit se i s rodinou do Brna. Na mor ve válce zemřelo v Meziříčí přes 1000 lidí a 266 domů lehlo popelem. Město během války ztratilo také většinu svých privilegií. Z těchto útrap se nemohlo dlouho vzpamatovat.²⁸⁴

Po bělohorské porážce se na místo děkana navrátil Mikuláš Hrubský, avšak jen na dobu jednoho roku (1621). Po něm přišel Ondřej Orlík z Lažiska (1621-1624), který zde v roce 1621 obnovil církevní matriky. Ze zmínky (19. března 1626) o kmotrovství syna budišovského písaře Jana Skočkovského se dozvídáme o dalším děkanovi, který zde působil – Vavřinci Pacheliovi. Po něm následoval magistr Jeremiáš Kiliades (1628-1631) a znovu Jiří František Pirus (1633-1638), jenž oznámil roku 1633 konsistoři, že není ve farnosti mnoho občanů evangelického vyznání. Také Velká Bíteš mohla oznámit ve třicátých letech 17. století úplné očištění od reformačních vlivů po násilném protireformačním působení pánů z Verdenberka.²⁸⁵ Dále v Meziříčí působil rytíř Václav Mikuláš Humpolecký z Rybenska (1640-1641) – za něj byly přiřazeny

který oznamuje „*pro paměť budoucím, kterak léta od narození božího 1620 měsíce v počtu jedenáctého listopadu dne sedmnáctého Poláci [armády Buquoyovy] Mečeříž vypálili, ji zabravší, v popel položili, kostel shořel a zvonové se slili, hodiny s věžmi v nic obrátily*“, dále uvádí listiny šlechty i podaných, jež uvádějí: „*v třetí neděli adventní r. 1620 Valoni, přitáhnuvše k Velikému Meziříčí dva poddaný beze vsí příčiny na setkání v poli zabili a potom i valchu zapálili*“, Zdeněk KALISTA, *České baroko*, Praha 1941, s. 16; srov. také Olivier CHALINE, *Bílá hora*, Praha 2013; TÝŽ, *Hrabě Buquoy a velení císařského vojska 1618-1621*, in: Jiří Hrbek – Petr Polehla – Jan Zdichynec (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru, Ústí nad Orlicí 2008*, s. 290-299.

²⁸⁴ Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 13; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 66-67; Franz Joseph SCHWOY, *Topographie von Markgrathum Mähren*, Wien 1794, s. 498; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 156-175.

²⁸⁵ Jan TIRAY, *Dějiny*, s. 175-177.

filiálky Jasenice a Uhřínov, po něm šlechtic Jiří Otislav z Kopenic (1641) a Petr Rumer (1643-1647), jenž v roce 1646 vyhotovil popis velkomeziříčského děkanství.²⁸⁶

Válkou poničené a bídou trpící panství prodala hraběnka Knieslová 11. června 1649 za 80 tisíc zlatých hraběti Rudolfovi z Kounic, který ihned zahájil obnovu hospodářství a neúspěšně usiloval o získání patronátního práva od olomouckého biskupa. Po jeho smrti v roce 1664 v tom pokračoval i jeho syn Ferdinand. Za Kouniců dostalo město svůj nynější přívlastek „Velké“, jenž se spojil s tehdejšími názvem ve „*Velké Meziříčí nad řekou Oslavou*“ v roce 1683. Od roku 1689 se užívá už jen „*Velké Meziříčí*“. Vlivem dluhů prodal Ferdinand z Kounic meziříčské panství v roce 1676 svobodnému pánu Petrovi z Ugarte, jež byl členem dvorské válečné rady a plukovníkem vídeňské městské gardy. Příslušníci tohoto španělského rodu utiskovali poddané ve městě i obcích dárkami a robotami. Také Petr z Ugarte měl velké rozpory s místními poddanými. Vyvrcholilo to v roce 1680, kdy se uskutečnil otevřený střet mezi městem a vrchností. Situaci vyřešila ovdovělá hraběnka Terezie Eleonora, jelikož Petr z Ugarte v květnu 1679 zemřel.

Panství poté zdědil jeho jediný syn Arnošt František Dominik, který byl k měšťanům vlídnější než jeho otec. Potvrdil některá cechovní statuta a zvýšil kvóty na vaření piva. Kvůli jeho nedůvěře k městským privilegiím vydali měšťané deset stížných bodů na hospodářské a daňové praktiky vrchnosti. Tato žaloba putovala v roce 1689 k císaři Leopoldovi I. Ten v roce 1691 schválil některá vyrovnání mezi vrchností a poddanými. Po Arnoštově smrti v roce 1715 hospodařila na panství v letech 1715-1728 jeho manželka Marie Rebecka rozená hraběnka z Bubnů a Litic. V roce 1723 zachvátil město rozsáhlý požár, jemuž padla za oběť více než polovina města. Tuto otřesnou událost zachytil na votivním obraze sv. Floriána, který je uložen ve farním kostele, barokní malíř Karel František Töpfer. Po dosažení dospělosti převzal panství v roce 1728 nejstarší syn Arnošta z Ugarte Jan Nepomuk Ondřej, který se ihned pustil do opravy zámku po požáru. V roce 1729 přikoupil sousední statek Stráneckou Zhoř a v roce 1735 prodal obě panství Leopoldu vévodovi šlesvicko-holštýnskému.²⁸⁷

²⁸⁶ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 86-87; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 92; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 75; Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren*, s. 61.

²⁸⁷ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 144-148; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*,

Po třicetileté válce ve městě působili děkanové: Ondřej Dirre (1647-1652), Jan Petr Petrucius (1653-1655), Jakub Vavřek (1656-1657), Karel Ignác Alberti (1657-1659), Vavřinec Jan Rudavský (1659-1663) – sepsal v roce 1662 vizitační zprávu stále se rozrůstajícího velkomeziříčského děkanství, Jiří Leopold Vidomus z Fridenbergu (1663-1664), Petr Parcevič (1665-1666) a Jakub Zottini (1666-1669).²⁸⁸ Do roku 1603 bydleli správci velkomeziříčské farnosti a děkanství v domě č.p. 88 za kostelem, jenž byl v tento rok vyměněn za dům s č.p. 87 na rynku u hřbitova. Ten byl používán jako fara do roku 1659, kdy došlo k záměně za dům č.p. 16 na protilehlé straně náměstí, který slouží jako farní úřad dodnes. V době rekatolizace sloužil hřbitovní kostel Nejsvětější Trojice „na Moráni“ i nadále protestantům jako modlitebna. Tento účel plnil zřejmě mezi léty 1611-1662. Proti jejich působení ve městě byli v letech 1648-1651 do Meziříčí posláni na misie jezuité z Jihlavy a v letech 1650-1651 jezuité z Brna. Jejich přítomnost však nepřinesla očekávané ovoce a protestanté se nadále scházeli a putovali na bohoslužby až do uherské Holiče. Podle stížnosti polenského děkana adresované pražskému arcibiskupovi se v roce 1664 nacházely ve městě různé druhy „kacířstva“: luteráni, utrakvisté, novokřtenci a kalvinisté.

Další misie do okolí města následovaly v roce 1679, kdy jezuitští misionáři navštívili Otín a Uhřínov, který údajně zcela očistili od hereze. V druhé polovině 17. století došlo ve městě k nárůstu velkého počtu Židů, jejichž zdejší ghetto bylo hned po třebíčském největší v Jihlavském kraji. S jejich příchodem docházelo v Meziříčí ke stále větším konfliktům s katolickou vrchností a měšťanstvem. Situaci vyřešil až císařský výnos z roku 1726 o fyzickém oddělení této menšiny. Separace ve městě proběhla v roce 1728 vytvořením uzavřeného ghetta.²⁸⁹

s. 68-71; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 13-14; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 85-86, 112-115, 121-125, 199-200; k malíři K. F. Töpferovi srov. Jaroslav UHLÍŘ, *Karel František Tepper, západomoravský barokní malíř 1682-1738*, Třebíč 2002.

²⁸⁸ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 86-89.

²⁸⁹ Více o Židech ve městě v raném novověku v Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 154-157; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 151-153; TÝŽ, *Usazování židů ve Velkém Meziříčí ve druhé polovině 17. století*, in: Petr PÁLKA (red.), *Židé a Morava*, Kroměříž 1995, s. 37-43; TÝŽ, *Velkomeziříčská exekuce z roku 1701*, in: Petr PÁLKA (red.), *Židé a Morava* 9, Kroměříž 1998, s. 12-21; Pavel KOČMAN, *Počty židovských domů na Moravě v roce 1667*, in: Petr PÁLKA (red.), *Židé a Morava* 9,

Za působení děkanů Augustina Gellera (1669-1671), Valentina Aleše Dometia (1671-1677) a Jana Jindřicha Švábenského (1677-1691) docházelo k opravám interiérů a investicím do vybavení zdejších kostelů. Také děkanský chrám sv. Mikuláše se dočkal v letech 1671 – 1679 opravy exteriéru a interiéru, aby mohl být 24. června 1679 posvěcen olomouckým světicím biskupem Josefem Breunerem. Děkan Švábenský uvádí v roce 1686 2328 duší v meziříčské farnosti, do níž se zahrnuje kromě města dalších 12 vsí (Baliny, Dolní Radslavice, Hrbov, Lavičky, Lhotky, Kúsky, Martinice, Mostišť, Oslavice, Osové, Petráveč a Vídeň) a neobsazené farnosti – Jasenici, Pavlov, Rudu a Uhřínov.²⁹⁰ Děkanství v letech 1662-1730 spravovalo až 18 farností. Po Švábenském zde působil Pavel František Polach (1691-1694), Martin Ignác Michalík (1694-1708) a Gundaker Ondřej hrabě Egkh-Hungersbach (1708-1731), který zde zřídil v roce 1726 bratrstvo Jana Sarkandra.²⁹¹ Do nového bratrstva vstoupilo na 300 duchovních a laiků z celé Moravy. Ve velkomeziříčské farní a děkanské knihovně se zachovala *Zápisová kniha růžencového bratrstva v Křižanově*, jež sloužila k evidenci členů růžencového bratrstva, které vzniklo v roce 1679 na křižanovském panství.²⁹² Děkan Egkh nechal též přestavět budovu zdejší fary (1708-1715) a sakristii děkanského kostela (1722-1723). V soupisu z roku 1710 se velkomeziříčské děkanství uvádí jako zcela české. V letech působení děkana Egkha přišla do města a okolí skutečná barokní architektura, která zde zanechala řadu kaplí, božích muk, soch a sloupů. Velké úcty se od roku 1714 těší mezi obyvateli města soška Panny Marie v nedalekém Netíně, která prý město ochránila před morem v roce 1713. Od této doby se každý rok (s malými přestávkami v nejtěžších

Kroměříž 2003, s. 7-26; Jaroslav KLENOVSKÝ, *Židovské památky Velkého Meziříčí*, Brno-Velké Meziříčí 1997.

²⁹⁰ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kniha památní*, fol. 2r; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 1.

²⁹¹ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 173; Rudolf ZUBER, *Osudy II*, s. 275; Historik Jiří Mikulec o náboženských bratrstvech píše: „Společenství katolíků zaměřená na náboženskou činnost sehrála v období baroka velmi významnou roli. Bratrstvo...bylo dobrovolným sdružením věřících pod vedením kněze, které vyvíjelo náboženskou činnost. Tato společenství se zaměřovala na jednotlivé katolické kultury a v kostelích mívala své oltáře. Většinou disponovala určitým majetkem, z něhož hradila své aktivity, již z toho důvodu musela mít pevnou organizaci“, Jiří MIKULEC, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013, na s. 154; viz TENTÝŽ, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000.

²⁹² Její podrobný popis přináší diplomová práce: Jaroslav MRŇA, *Farní a děkanská knihovna ve Velkém Meziříčí. Soupis rukopisů a starých tisků*, České Budějovice 2011.

časech) až do dnešních dnů konají v neděli, nejbližší svátku Nanebevzetí Panny Marie (15. srpna), procesí z města a okolních farností na toto významné poutní místo.²⁹³

Velkomeziříčské panství zdědila po smrti vévody Leopolda Šlesvicko-Holštýnského v roce 1742 jeho dcera Marie Eleonora vévodkyně z Quastally a Sabionetty, která se na něm příliš nezdržovala. V této době probíhaly také války o rakouské dědictví, jež se nevyhnuly ani městu Velkému Meziříčí. V roce 1742 přitáhla bavorská, francouzská a pruská vojska, jež se města zmocnila. Nejvíce škod však způsobila saská okupace. Po tragické smrti Marie Eleonory v Brně v roce 1760 připadlo panství, podle její poslední vůle, dcerám její starší zemřelé sestry Marie Terezie provdané za Aloise knížete Oettingen-Spilberg. Na základě smlouvy uzavřené 24. srpna 1764 mezi dcerou Marie Terezie Leopoldinou provdanou hraběnkou z Kounic-Rittberg a Karlem Josefem z Lichtenštejna, manželem a kurátorem neplnoleté Marie Eleonory, připadlo celé panství Velké Meziříčí, Stránecká Zhoř a Radostín Karlově manželce.

Kněžna Marie Eleonora z Lichtenštejna byla dvorní dámou Marie Terezie, milovnicí věd a umění a podporovala chudé i městskou školu. Nechala opravit farní i špitální kostel. V roce 1776 pozměnila a částečně prominula poddaným některé povinnosti. Údajně ji také v Meziříčí navštěvoval i sám císař Josef II., který ji velmi obdivoval. Na základě této známosti byla silnice z Měřína do Rudy vedoucí přes Velké Meziříčí v letech 1783-1787 rozšířena a upravena na císařskou. V letech 1783-1794 bylo Meziříčí sídlem krajského úřadu Jihlavského kraje. V 80. letech 18. století nechala Marie Eleonora z Lichtenštejna postavit lovecký zámek ve vsi Zahradiště.²⁹⁴

Po smrti děkana Egkha přišel v roce 1732 do města velmi vzdělaný duchovní Eliáš Libor Roblík (1732-1748), za jehož působení došlo v roce 1738 ke sporu děkana

²⁹³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 88-93; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 60, 161, 169-174; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 92, 93, 95; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 77-81, 130-131, 136-138; Franz Joseph SCHWOY, *Topographie*, s. 501; Josef FOLTYNOVSKÝ – Jan TENORA, *Bl. Jan Sarkander*, s. 474; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 27, 75-77; Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, kniha č. 240; Rudolf ZUBER, *Osudy II*, s. 114, 275, 463.

²⁹⁴ Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 71-72; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 14; Petr SVOBODA, *Krajem kamení*, s. 99; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 212-214; Gregor WOLNY, *Die Markgrafschaft Mähren*, s. 220; Franz Joseph SCHWOY, *Topographie*, s. 501.

s vrchností o ves Petráveč s dvorem, která dříve děkanům patřila. Děkan spor vyhrál a Petráveč byla vložena do zemských desek jako majetek děkanství. Od této chvíle se meziříčští děkanové podepisovali „farář a zemský děkan“. Děkan Roblík je znám též svými antisemitskými sklony, které jen potvrdil vydáním svého protižidovského pamfletu „*Jüdische Augengläser*“. S vytvořením nových děkanství postupně došlo ke zmenšení území spravovaných meziříčskými děkany.

Již v roce 1690 vzniklo děkanství v Měříně,²⁹⁵ 1730 v Bystřici nad Pernštejnem, 1740 v Náměšti nad Oslavou a roku 1786 v Novém Městě na Moravě. Z meziříčského děkanství se k nově vzniklým oddělily farnosti Velká Bíteš s filiálkou Křoví (Náměšťské děkanství), Žďár nad Sázavou s filiálkami Obyčtov a Jámy, Nové Město s filiálkou Sněžné, Olešná, Herálec (Novoměstské děkanství) a Měřín, Netín, Pavlov, Radostín a Uhřínov (Měřínské děkanství). Po odchodu děkana Roubíka do Brna v roce 1748 zde působili Josef Alexius Vařecha (1748-1763), František Ignác Schmidt (1763-1772) a Josef Karel Pahnosta (1772-1808) – čestný kanovník brněnský a arcikněz. Za působení děkana Pahnosty došlo v roce 1780 k přechodu patronátního práva z olomouckých biskupů na náboženský fond. Kromě duchovní správy vykonávali děkanové též dozor nad školním vyučováním.

Židé ve městě směli vlastnit po celé 18. až do pol. 19. století pouze 32 domů. Při sčítání obyvatel v roce 1763 bylo v židovské obci 561 obyvatel a v roce 1790 už 888 Židů. Po vydání komerčního řádu pro židovské obyvatelstvo v roce 1754 mohli Židé provozovat obchod a poskytovat úvěr. Už v roce 1755 bylo ve Velkém Meziříčí 16 židovských obchodníků se vším možným. Židovská obec měla též svého rabína a kantora. Dlouhé období zákazů a pronásledování zcela z města a okolí vymýtilo evangelický živel. Existovaly jen malé ostrůvky stejně smýšlejících, kteří měli obavy se ke své víře veřejně přihlásit. Po vydání tolerančního patentu Josefem II. v roce 1781 našel ve městě odvalu jen Jan Studený. V okolních obcích se přihlásilo ke své víře pouze několik desítek evangelíků, což ovšem nestačilo k vytvoření samostatné náboženské obce. V roce 1783 se muselo spojit několik evangelických rodin z jihlavského a třebičského okresu, aby mohly vytvořit farní sbor v Horních Vilémovicích na Třebíčsku.²⁹⁶

²⁹⁵ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 116.

²⁹⁶ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 92-95; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 157, 189, 202, 206-207; Augustin

V období církevních reforem za panování císaře Josefa II. (1780-1790) byly zřízeny zcela nové lokálie²⁹⁷ v Březí u Osové Bítýšky a v Pyšelu u Budišova u Třebíče, ale také dřívější farnosti nebo filiální kostely přeměněny na lokálie: Horní Bory, Křoví a Ruda u Velkého Meziříčí.²⁹⁸ V Pavlově byla žádost o zřízení lokálie zamítnuta, zůstal tedy pod správou radostínské farnosti jako filiální kostel sv. Filipa a Jakuba.²⁹⁹ Lokálie Březí u Osové Bítýšky byla zřízena roku 1788 a patřila pod farnosti Heřmanov a Osová Bítýška, jimž odváděla i část svých příjmů (štoly).³⁰⁰ Pyšelská lokálie byla zřízena z rozkazu Josefa II. s přispěním držitele náměšťského panství Karla hraběte Haugwitze v roce 1788 a část štoly odváděla farnostem Náměšť nad Oslavou, Koněšín a Vladislav.³⁰¹ Lokálie v Horních Borech byla zřízena roku 1784 z původního filiálního kostela sv. Martina, jenž patřil pod farnost v Křižanově. K této lokálii byl ve stejném roce připojen filiální kostel sv. Jiljí v Dolních Borech, který do té doby patřil do farnosti Radostín nad Oslavou.³⁰² Část výnosů obročí z obou beneficí připadala do Křižanova

KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 93-94; Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren*, s. 62-63; Rudolf ZUBER, *Osudy II*, s. 486; Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 193-194; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 79-80; k evangelíkům v době před a po toleranci srov. František BEDNÁŘ, *Zápas moravských evangeliků o náboženskou svobodu v letech 1777-1781*, Praha 1931; Eva MELMUKOVÁ, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999; Ilja BURIAN, *Dějiny protestantismu*, s. 236.

²⁹⁷ Lokálie byla podle Ottova slovníku naučného „*místní správa duchovní, menší fara se skrovným obročím. Duchovní na takové [lokal]ii ustanovený sluje lokalista*“, *Ottův slovník naučný, Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Šestnáctý díl*, Praha 1900, s. v. *Lokálie*; Stejně jako filiální kostely i lokálie patřily nějakému farnímu beneficiu, jemuž odváděly část svých příjmů z obročí. Rozdíl mezi filiálním kostelem a lokálií byl v částečné samostatnosti, kdy lokálie oproti filiálnímu kostelu měla svého „lokálního kaplana“, který v ní často i sídlil – pozn. autora.

²⁹⁸ K tzv. josefinismu viz Eduard WINTER, *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*, Praha 1945; Harm KLUETING (ed.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zue Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen*, Darmstadt 1995; pro lepší představu pohledu na kněze ve světle reforem srov. Joseph Valentin Eybel, *Was ist ein Pfarrer?*, Wien 1782.

²⁹⁹ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kniha památní*, fol. 1r.

³⁰⁰ SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Březí (u Vlkova), *Protocollum Domesticum Localis Capellani Březii A[nn]o 1788*, inv. č. 33, fol. 5r.

³⁰¹ Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář a domácí protokol z r1788. Pyšelo*, s. 17.

³⁰² Řkf Horní Bory, *Kronika*, s. 5, 10; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 49; SOKA Žďár nad

a Radostína nad Oslavou. Také v Křoví došlo roku 1785 ke zřízení lokálie z původního filiálního kostela s. Petra a Pavla, jenž patřil do Velké Bíteše. Část obrocí tedy náležela velkobítešské farnosti.³⁰³ Ve stejném roce došlo ke zřízení lokálie v Rudě z původního filiálního kostela sv. Jiljí, který patřil velkomeziříčské farnosti. Starý kostel stál na místě dnešní školy a byl roku 1793 zbořen. Na jiném, vyvýšeném místě byl v roce 1795 dokončen a 4. září posvěcen nový kostel, který je dominantou širokého okolí.³⁰⁴ Část příjmů rudské lokálie byla odváděna do farnosti Velké Meziříčí.

V období tzv. josefinismu vzniká na území velkomeziříčského děkanství také jedna farnost, v pozdějším rodišti Jakuba Demla Tasově. Tasovské beneficium stále náleželo pod správu faráře v Budišově s tím, že majitel zdejšího panství Josef Ignác hrabě Paar (nechal v letech 1728-1730 vystavět v Tasově nový chrám sv. Petra a Pavla na místě starého) jmenoval do Tasova prvního lokálního kaplana roku 1734 Matěje Leopolda Žáka. Roku 1781 nastoupil na toto místo P. František Alois Gold, který požádal biskupskou konsistoř o znovuoobnovení samostatné farnosti v Tasově. Jeho žádosti bylo vyhověno, a tak se stává P. Gold roku 1783 prvním farářem po obnovení samostatnosti benefícia (1805 odchází na odpočinek do Křtin).³⁰⁵ Zřejmě roku 1787 byl zbořen druhý tasovský (dříve farní) chrám sv. Václava a jeho majetek přešel do farnosti u sv. Petra a Pavla. Třetí, zřejmě filiální kostel sv. Jiří je doložen jen ve fragmentech (1560 již jako pustý).³⁰⁶ Osud farního tasovského kostela sdílel také chrám sv. Mikuláše v Heřmanově. Vzhledem k jeho „zanedbanému“ stavu byl starý kostel od základů přestavěn do barokní podoby. Stalo se tak za faráře Ludvíka Resche (1727-1737) v letech 1731-1732.³⁰⁷

Sázavou, Farní úřad Horní Bory, *Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785*, inv. č. 1, s. 1-19; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum domesticum*, s. 65-68; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 35-37.

³⁰³ Řkf Deblín, *Hausprotokol*, s. 1, 79; Podle Vincence Broži nebyla příčinou založení samostatné lokálie vzdálenost od Bíteše (asi 5 km), ale špatná cesta, „hlavně na jaře a při každém špatném počasí“, Vincenc BROŽA, *Dějiny*, s. 6-7.

³⁰⁴ Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 1.

³⁰⁵ Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 6-8, 17, 174-175.

³⁰⁶ Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 7; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 438-439.

³⁰⁷ Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*, s. 1, 31, 51.

3.5. „Dlouhé“ devatenácté století

Na počátku 19. století došlo ve Velkém Meziříčí k událostem, které pozměnily na krátkou dobu jeho poklidný život. V letech 1805 a 1809 přešla přes město francouzská armáda. V roce 1823 projel městem ruský car Alexandr I. a v témže roce zachvátil město do té doby největší požár. Oheň zničil 150 domů a připravil o život 11 lidí. Po smrti kněžny Eleonory v roce 1812 zdědil panství její syn Moritz Josef Jan kníže Lichtenštejn. Zemřel již v roce 1819, proto do správy panství příliš nezasáhl. Dědičkami panství byly jeho tři dcery – Marie Ludvika, Eleonora a Leopoldina, jejichž majetek byl až do roku 1836 pod sirotčí správou. Panství nakonec získala kupní smlouvou z 23. března 1837 nejmladší Leopoldina, později provdaná za Ludvíka knížete z Lobkovic. Bouřlivé období roku 1848 zastihlo také město Velké Meziříčí a okolí. Byla zrušena robota a dosloužil vrchnostenský úřad. V roce 1855 začala úřadovat okresní hejtmanství pro samostatné politické okresy Velké Meziříčí a Velká Bíteš. Válka prusko-rakouská v roce 1866 nakrátko přerušila poklidný rozvoj zdejšího kraje. Ve velkomeziříčské farní kronice se nám do dnešních dnů dochoval záznam o pobytu pruských vojáků na faře.³⁰⁸ Informace o válečných útrapách nalezneme také ve farních pamětních knihách Budišova u Třebíče,³⁰⁹ Křižanova,³¹⁰ Měřína,³¹¹ Pyšela,³¹² Radostína nad Oslavou,³¹³ Velké Bíteše,³¹⁴ a Tasova.³¹⁵ Majitelka meziříčského dominia Leopoldina kněžna z Lobkovic zemřela v roce 1899. Byla pohřbena do nově zbudované hrobky v Netíně vedle svého syna Ludvíka.³¹⁶

³⁰⁸ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 115, 374.

³⁰⁹ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika*, s. 167-168.

³¹⁰ Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 356-358.

³¹¹ Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 141.

³¹² Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 49.

³¹³ SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 149-151.

³¹⁴ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, fol. 31v-32r.

³¹⁵ Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 334-335. Zde se také duchovní správce zmiňuje o choleře, která se tažením a pobyty vojska šířila, s. 335.

³¹⁶ Řkf Netín, *Protocollum*, s. 2; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 210, 212-215, 228-229, 260; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 72-73; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 14; Velkomeziříčsko, 1. 12. 2010.

V první polovině 19. století dochází ke zřizování nových farností z většiny původních lokálií, které vzešly z církevních reforem Josefa II. Tehdy nově zřízená lokálie Březí u Osové Bítýšky (1788) byla v roce 1869 povýšena na samostatnou farnost.³¹⁷ Stejně také pyšelská lokálie získala roku 1859 statut farnosti.³¹⁸ V Horních Borech dochází ke zřízení farnosti již roku 1843 za duchovního správce Jana Machka, který byl téhož roku 7. března investován farářem.³¹⁹ Za faráře Antonína Banka (1861-1870) byla roku 1863 o polovinu prodloužena hlavní loď kostela sv. Martina.³²⁰ V křovské lokálii dochází na počátku 19. století k činorodější stavební akci. Původní dřevěný kostel sv. Petra a Pavla v obci Křoví byl nahrazen novým, prostornějším chrámem, jenž byl slavnostně posvěcen na svátek svých patronů v roce 1809.³²¹ Samostatná farnost vznikla v Křoví až v roce 1888.³²²

Také lokálie Ruda u Velkého Meziříčí zůstala pod správou velkomeziříčské farnosti až do roku 1886, kdy byla povýšena na farní beneficium. Nový duchovní správce Jan Konečný (1886-1924) nechal opravit farní chrám sv. Jiljí i farní budovu. Došlo též k výměně a doplnění kostelního mobiliáře.³²³ Až do roku 1867 byl v Pavlově u Radostína nad Oslavou chrám sv. Filipa a Jakuba filiálním kostelem radostínské farnosti. Po mnoha neúspěšných žádostech o zřízení samostatné duchovní správy bylo pavlovským vyhověno a roku 1865 získali alespoň samostatnou expozituru, jež trvala do získání potřebného kapitálu až do roku 1888, kdy je již nazývána farností. Prvním samostatným duchovním, po excindaci z radostínského benefícia, byl František Borgiáš

³¹⁷ <http://brezi.farnost.cz/cms/index.php?str=59&tp=1>, vyhledáno 19. 12. 2014.

³¹⁸ Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 18.

³¹⁹ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 7, 49.

³²⁰ TAMTÉŽ, s. 3, 126-127; Řkf Horní Bory, *Kronika*, s. 4, 11.

³²¹ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 1-3, 79; Jaromír KOTÍK, *Letopisy*, s. 93-95; Vincenc Broža o této události píše: „1. března 1807 konány poslední slavné služby Boží ve starém kostelíku a Te Deum za obdržená dobrodiní. Přechetně tu shromážděný lid hořce plakal louče se s původní svatyní a vyprošoval síly k novým podnikům“, Vincenc BROŽA, *Dějiny*, s. 7.

³²² Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 27, 80-81.

³²³ Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 30, 52, 65, 97; v pamětní knize nalezneme u zmínky o lokálním kaplanovi Janu Fischerovi (1863-1883) hádanku, jež ilustruje finanční zajištění lokálií obecně: „Co jest to žebrácký pytel? ... Žebrácký pytel jest viditelné znamení lokálky“, *Pamětní kniha*, s. 29.

Hoch (1867-1873) – původně administrátor ve Žďáře nad Sázavou - Zámku, farářem pak Jan Kvalbert Mrázek (1882-1891).³²⁴

Na uprázdněné místo velkomeziříčského děkana po smrti Josefa Karla Pahnosty roku 1808 přišel z Netína čestný kanovník brněnský a arcikněz Jakub Příhoda (1808-1824), který po vysvěcení na kněze v roce 1771 ve městě jako kaplan působil jeden rok. V roce 1810 mu byl na výpomoc poslán zrovna vysvěcený kněz František Heller, jenž jej po jeho smrti roku 1824 vystřídal v děkanské službě.³²⁵ Děkan Heller byl též školním dozorcem na hlavní škole. V průběhu jeho služby byly roku 1844 opraveny v děkanském kostele varhany a v roce 1848 pořízena nová monstrance. Kromě něj ve Velkém Meziříčí působili ještě dva kaplani a katecheta. Z kaplanů se nejvýznamněji do dějin města zapsal P. Jan Havlíček (1838-1855), národní buditel, jenž vzdělával své žáky v národním duchu a půjčoval lidem české knihy ze své knihovny. Po epidemii tyfu, jež postihla město v roce 1855 a mezi jejímiž oběťmi byl i kaplan Havlíček, odešel děkan Heller do Telče, kde o pět let později zemřel. Řehoř Wolný uvádí ve svém díle „*Kirchliche Topographie von Mähren*“ počet obyvatel velkomeziříčského děkanství podle jejich vyznání. V roce 1854 zde bylo 38 797 katolíků, 1349 protestantů a 108 Židů.³²⁶

Po Hellerově odchodu nastoupil na místo děkana na sedm let Jan Hansmann, který před příchodem do Meziříčí vykonával v Brně funkci zemského školního rady pro celou Moravu.³²⁷ Po jeho smrti přišel z Brna v roce 1863 na děkanské místo Jan Czepl, později čestný kanovník brněnské kapituly a arcikněz jihlavský. Za jeho působení došlo k vyvázání obligace zdejšího benefícia, tj. 4776 zlatých na Rudu a 1697 zlatých do

³²⁴ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kniha památní*, 1r-5v; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 101-102; SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 163-164.

³²⁵ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 96-99, 118; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 41; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94, 321; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 28; srov. také Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

³²⁶ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 99-110, 118, 367-370; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94; Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie von Mähren*, I. Abtheilung. Olmützer Erzdiöcese. I. Band, Brünn 1855, s. 14; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 240.

³²⁷ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 110-112, 118; Gregor WOLNY, *Kirchliche Topographie*, s. 52.

Tasova. Faráři měli právo odebírat za malý poplatek pivo z knížecího pivovaru. V roce 1869 přešel dozor nad školním vyučováním z děkana na státní úředníky.³²⁸ Po smrti kanovníka Czepla v roce 1877 byl do města povolán z Budišova u Třebíče další kanovník Jan Klippel.³²⁹ Z jeho podnětu došlo v kostele sv. Mikuláše k četným úpravám. V roce 1883 jej nechal celý opravit a prorazit hlavní vchod pod věží. V letech 1890-1891 byla instalována nová malovaná okna a roku 1895 byl postaven nový pseudogotický hlavní oltář. V roce 1898 byl kvůli pokročilému věku a chorobě děkana Klippela poslán do Velkého Meziříčí P. Václav Hlavička, jenž jako administrator in spiritualibus vykonával duchovní správu až do smrti děkana v roce 1899. Spolu s ním zde od roku 1895 působil kaplan Karel Vystrčil, který byl v letech 1901-1938 profesorem na zdejším gymnáziu a poté zde vypomáhal v duchovní správě až do své smrti v roce 1957. P. Hlavička byl téhož roku poslán do Netína a místo děkana obsadil netínský farář Antonín Brabenec, jenž však za tři a půl měsíce zemřel.³³⁰

³²⁸ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 112-115, 118; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94.

³²⁹ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*, s. 37.

³³⁰ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 116-121, 380, 390; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 44-45; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 240; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94; František DVORSKÝ, *Třebický okres*, s. 197.

<http://www.dekanstviwm.horacko.com/?class=aboutFarnost&idFarnost=14>, vyhledáno 23. 12. 2010.

3.6. Dvacáté století a současná situace

Po smrti kněžny Leopoldiny z Lobkovic přešlo v roce 1899 panství na jejího syna Rudolfa knížete z Lobkovic, který byl c. k. polním zbrojmistrem i zemským velitelem v Pešti, a také nositelem řádu Zlatého rouna. Za jeho působení byla ve městě zřízena telefonní stanice (1904) a železniční trať z Velkého Meziříčí do Studence (1886). V roce 1908 zemřel bezdětný, proto panství zdědil syn jeho sestry Anny provdané hraběnky Harrachové František. František hrabě Harrach byl v roce 1909 hostitelem rakousko-uherského císaře Františka Josefa I. a německého císaře Viléma II. při císařských manévrech.³³¹ Jako pobočník následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este byl přímým účastníkem atentátu v Sarajevu, neboť jeho vůz byl vybrán na cestu městem. Kapesník s krví následníka trůnu je dodnes uchován na meziříčském zámku. Po smrti JUDr. Františka Harracha v roce 1937 zdědila velkostatek jeho dcera Josefa provdaná za Aloise Podstatského-Lichtenštejna. Ve městě se na konci druhé světové války udála tzv. „*Velkomeziříčská tragédie*“. V posledních dnech války došlo ve městě k povstání, jenž bylo Němci krutě potlačeno. Dne 7. května 1945 přišlo o život 56 účastníků povstání. Rudá armáda město osvobodila 9. května 1945. Při přestřelkách s Němci a při jejich ústupu zemřelo dalších 53 lidí. Oběti byly pochovány na novém hřbitově, který byl zbudován v městské části Karlov.³³²

V roce 1960 byl po sto jedenácti letech zrušen okres Velké Meziříčí³³³ a území bylo začleněno do okresů Žďár nad Sázavou a Třebíč. Název Meziříčí se obyvatelům

³³¹ O císařských manévrech v okrese Velké Meziříčí viz Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 51; Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 92; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 150; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 231-239; Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 144; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 113; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 245; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 125; Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 404-409; Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*, s. 94; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 404.

³³² O posledních dnech války ve městě srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 312-325; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 16-21; Josef ŠÍP, *Svědectví o statečnosti. Velkomeziříčsko a odboj v letech 1939-1945*, Velké Meziříčí 2005; Jaromír KOTÍK, *Květen 1945 ve Velkém Meziříčí. Z dokumentů a svědectví*, Velké Meziříčí 1980; Vladimír MAKOVSKÝ, *Velké Meziříčí. Poznámky*, svazek I. 1945-1989, strojopis, Velké Meziříčí 1994.

³³³ Okres Velké Meziříčí vznikl jako soudní okres z císařského nařízení z 26. června 1849. Srov. Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 215-228; Jan DOBEŠ – Zdeňka HLEDÍKOVÁ –

nejvíce připomněl při velké povodni ve městě v roce 1985. Škody se tehdy vyšplhaly do miliónů korun. V roce 1995 byl již devadesátiletý Josef Podstatský-Lichtenštejn v restituci navrácen zámek a později také lesní a zemědělské půdy. Zemřela v roce 2000 a celý majetek zdědily její děti František Karel, Jan a Marie, kteří pobývají na zámku do dnešních dnů.³³⁴

V místopisu brněnské diecéze z roku 1907 nalezneme farnosti, které tehdy patřily do velkomeziříčského děkanství. Vedle sídelního města to byly farnosti: Bobrová, Bory, Březí, Budišov Heřmanov, Křižanov, Moravec, Obyčtov, Osová Bítýška, Ostrov, Ruda, Strážek, Svatka a Tasov. V patnácti farnostech bylo 31 svatyní a 23 kněží (15 farářů a 8 kooperátorů). Na území děkanství bylo 34 602 katolíků, 299 protestantů a 358 Židů. Samotná farnost Velké Meziříčí měla vedle města 12 osad, 3 mlýny a hájenku a žilo zde 7 950 katolíků, 57 protestantů a 292 Židů. Farářem byl v tehdejší době Karel Pernica, který měl k ruce po dvou: kaplany, kooperátory i učitele náboženství.³³⁵

P. Pernica do Meziříčí přišel na přelomu 19. a 20. století z nedalekého Křižanova. Na uprázdněnou křižanovskou faru byl roku 1900 investován P. Ladislav Zavadil, původně farář z Osové Bítýšky.³³⁶ Po smrti Antonína Brabence vykonával funkci velkomeziříčského děkana František Florián (od roku 1912 arcikněz jihlavský), který byl zároveň farářem v Tasově.³³⁷ Na jeho žádost byl Karel Pernica jmenován v roce 1909 místoděkanem a v říjnu roku 1915 děkanem velkomeziříčským. Pro svoji dobročinnost byl velmi oblíben, avšak zatížil farní beneficium a ostatní fondy válečnými půjčkami. Odešel do penze 1. dubna 1921. Bydlel v domě č. 398 u Františka Sáblika na Horním městě, kde také 10. července 1922 zemřel. Duchovní správa v době války nebyla jednoduchou činností. Tzv. Velká válka způsobila mnoho útrap na území jednotlivých farností. Vedle ztrát na životech bylo její příčinou i zadlužení některých

Jan JANÁK, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005, s. 273.

³³⁴ Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 254-262, 349-350, 389-390, 405; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 73; Libor PIŠÍN, *Velké Meziříčí. Historie*, s. 15-21, 31; Petr SVOBODA, *Krajem kamení*, s. 99-101; Velkomeziříčsko, 17. 2. 2010.

³³⁵ Alois HRUDLIČKA, *Topografie diecese brněnské*, Sešit 2, Brno 1907, s. 383-384, 396.

³³⁶ Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 387; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*, inv. č. 22. s. 10.

³³⁷ Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 22-31; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 437-438.

beneficií. Z mnohých kostelů a kaplí byly zrekvírovány zvony pro válečné účely. Všechny pamětní knihy v děkanství ji popisují z různých úhlů pohledu jednotlivých duchovních správců.³³⁸

Po odchodu děkana Pernici do penze nastoupil na děkanské místo doc. ThDr. PhDr. Alois Dvořák, který ve Velkém Meziříčí působil až do své smrti v roce 1924. Za něj došlo k pořízení nových varhan, které byly slavnostně vysvěceny 14. září 1924. Po jeho smrti vykonával správu farnosti do nástupu Josefa Skácela kaplan Josef Opletal.³³⁹ Za děkana Pernici byl v roce 1914 na kaplanskou službu poslán Josef Skácel, jenž zde věřicím sloužil až do roku 1923. Zpět se do města vrátil o dva roky později a jako nový farář velkomeziříčský byl na faru investován s platností od 1. března 1925 a instalován 2. dubna 1925. Roku 1927 byly pořízeny nové zvony pro farní kostel i filiální kostely ve městě. Slavnostní svěcení nových zvonů brněnským biskupem Josefem Kupkou proběhlo dne 28. srpna 1927. Od tohoto roku začala ve městě působit také Českobratrská církev evangelická, jejíž věřící se pravidelně scházeli a dodnes scházejí na bohoslužbách v Husově domě u Světlé. V roce 1928 byl Skácel jmenován auditorem biskupské konsistoře a v roce 1933 radou biskupské konsistoře. Výnosem ministerstva vnitra z 29. prosince 1928 byl jmenován členem prvního okresního zastupitelstva ve Velkém Meziříčí. Roku 1930 nechal opravit interiér i exteriér farního kostela. Na žádost místní Katolické charity byl v Mostištích roku 1932 zřízen filiální dům kongregace Těšitelky Božského srdce Ježíšova z Rajhradu. V roce 1935 byly sestry těšitelky přestěhovány do nově vysvěceného kláštera ve Velkém Meziříčí. Ve farní kronice uvádí děkan Skácel počet obyvatel velkomeziříčské farnosti podle sčítání z roku

³³⁸ Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 60-62; Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika*, s. 148-153, *Memorabilia* s. 120-122; Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 93-95; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 157-159; Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 500-501; Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 164-176; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 35-37; Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*, fol. 36v; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 115-119; SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 249-253; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 98, 125, 141; Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 26-27; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 119, 120-121, 408; Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 240-241; Karel JANÍČEK, *Velkomeziříčské zvony. Naše zvony*, Velké Meziříčí 1994, s. 5-8.

³³⁹ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 118, 122-124, 431.

1930. Z 8678 „přítomných“ obyvatel bylo 8184 katolíků, 279 protestantů a 215 bez vyznání. Děkany velkomeziříčskými byli v době Skácelova působení administrátoři v Rudíkově - Josef Kubín v letech 1925-1928 a od roku 1929 Ondřej Novák. Kvůli své těžké srdeční chorobě měl Skácel v roce 1935 dovolenou a úřad vedl kaplan Remigius Soukup.³⁴⁰

Před Soukupem zde působil od roku 1931 do roku 1935 mladý kaplan Bohumil Burian. Od roku 1937 byl Burian znovu povolán do Meziříčí, kde vypomáhal s duchovní správou těžce nemocnému Josefu Skácelovi. Po jeho smrti v roce 1939 byl jmenován s platností od 1. srpna administrátorem velkomeziříčské farnosti. Svoji nelehkou službu vykonával za těžkých podmínek světové války i později nastoleného komunistického režimu, jehož hrůzy pocítil na vlastní kůži. Pro svoji dobrosrdečnost a vynikající kazatelské schopnosti byl mezi lidmi velmi oblíben.³⁴¹ Ve dnech 7. – 9. dubna 1942 byly z kostelní věže odebrány pro válečné účely všechny zvony kromě umíráčku. Dne 14. května 1942 byli odvedeni všichni Židé (108 lidí) z města do koncentračního tábora v Terezíně, z nichž se po válce do Meziříčí navrátilo pouze sedm. Po smrti velkomeziříčského děkana Ondřeje Nováka v roce 1946 vykonával tento úřad farář z Radostína nad Oslavou Josef Melichar. V letech 1947-1949 byl opraven děkanský chrám sv. Mikuláše. Roku 1949 došlo na žádost MNV Petráveč ke ztrátě děkanského dvora v Petrávči. Od tohoto roku mělo děkanství 11 farností: Horní Bory, Křižanov, Měřín, Netín, Pavlov, Radostín, Ruda, Rudíkov, Tasov, Uhřínov a Velké Meziříčí. Dne 27. září 1950 byly vystěhovány sestry těšitelky ze svého kláštera do sídla kongregace v Rajhradě. Objekt kláštera pak sloužil jako jesle. Z někdejší židovské komunity zůstalo po válce ve městě (podle údajů z roku 1952) pouze pět Židů.³⁴² P. Bohumil Burian zemřel dne 29. dubna 1958 ve věku 53 let údajně po výslechu na ONV.³⁴³

³⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 125, 266, 279, 288-289, 423; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 295, 345; Karel JANÍČEK, *Velkomeziříčské zvony*, s. 8; Kolektiv autorů, *Rudíkov*, Rudíkov 2002, s. 20; Josef ZÁVODSKÝ, *Reformace*, s. 80.

³⁴¹ Pamětnice Božena Kašparová vzpomíná: „P. Burian nás učil náboženství na tehdejší měšťance. Měli jsme ho rádi pro jeho dobrosrdečnou a milou povahu. Velmi ráda na něj vzpomínám.“

³⁴² Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 346; *Velkomeziříčsko*, 20. 8. 2008.

³⁴³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 118-119, 124-123; Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha farnosti velkomeziříčské*, s. 3-4, 21-22, 38-41, 55-56, 64, 67-68, 95-97, 108-109; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 309, 342-

Válečné útrapy nepostihly jen sídelní město děkanátu, i když nikde jinde nebyla zaznamenána tak velká ztráta na životech jako ve Velkém Meziříčí. Zápisy ve farních kronikách obsahují, mnohdy s velkou pečlivostí, záznamy z jednotlivých let druhé světové války z pohledu duchovních správců. Jejich výpovědi mohou, po kritickém zhodnocení, posloužit k rekonstrukci dějin tohoto globálního válečného konfliktu i v malé farní rodině. Ani v této válce nebyly ušetřeny zvony z mnohých kostelů a kaplí velkomeziříčského děkanátu, které se částečně po první světové válce podařilo obnovit.³⁴⁴ V roce 1959 duchovní správu farnosti Křoví po smrti P. Vladimíra Nápravníka vykonávali kněží z Velké Bíteše. Krátce byla samostatnost obnovena v letech 1983-1987 a poté byla opět excurrento spravována z farnosti Velká Bíteš a nyní Deblín (tišnovské děkanství).³⁴⁵

Po Burianově smrti nastoupil prof. Alois Ambroz, jenž zde působil až do roku 1979. Z iniciativy prof. Ambroze, velkého znalce zvonů, došlo v letech 1969-1970 k odlévání zvonů v Martinicích, kterého se ujali zvanaři Gabriel Knoss a Rudolf Manoušek. V této provizorní dílně bylo ulito asi 90 zvonů, které putovaly do všech koutů naší vlasti, a také čtyři zvony pro farní kostel sv. Mikuláše.³⁴⁶ Svěcení nových zvonů brněnským kanovníkem Aloisem Michálkem se konalo v neděli 20. září 1970 za hojné účasti kněží i lidu. Novým velkomeziříčským děkanem byl po smrti Josefa Melichara v roce 1974 zvolen netínský farář Jindřich Kocman (1981-93 arcikněz jihlavský). Prof. Ambroz zemřel v roce 1991, ale již od roku 1979 byl vystřídán

344; Karel JANÍČEK, *Velkomeziříčské zvony*, s. 8-10; Aleš NOVÁK, *Vybrané kapitoly historie farnosti Velké Meziříčí*, České Budějovice 2000, s. 75-77 (= Diplomová práce na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích);

http://www.farnostradostin.webzdarma.cz/historie_radostin.html, vyhledáno 23. 12. 2010.

³⁴⁴ Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*, s. 82-95; Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 135-142; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domácí protokol*, s. 169-170; Řkf Křižanov, *Pamětní kniha farnosti křižanovské*, s. 3-4; Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 189-192; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 15; Řkf Radostín nad Oslavou, *Kniha památní*, fol. 41v-42v; Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha – farní kronika – od roku 1938*, s. 1-22; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 150; Řkf Tasov, *Domácí protokol*, s. 26-27; Řkf Měřín, *Památní kniha od roku 1940*, s. 1-20; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*, 40r-40v.

³⁴⁵ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 160, 164-174; Jaromír KOTÍK, *Letopisy*, 104-105.

³⁴⁶ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, s. 161-162; Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 4; Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*, s. 41; Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, s. 165-167.

Ladislavem Černým.³⁴⁷ P. Ladislav Černý převzal duchovní správu ve farnosti 22. listopadu 1979. V roce 1983 byl jmenován, po vyvázání netínského faráře Jindřicha Kocmana z děkanství, i děkanem velkomeziříčským. Roku 1986 proběhala rozsáhlá oprava interiéru i exteriéru věže farního kostela. Děkan Černý zemřel na faře v roce 1990.³⁴⁸

Dne 20. května 1990 byl ustanoven novým velkomeziříčským farářem a současně děkanem Jan Peňáz. Na počátku jeho duchovního působení byly zavedeny pravidelné poutě a bohoslužby ve všech obcích farnosti a započalo se také s opravami kaplí a kostelů v děkanství. Podle sčítání lidu v roce 1992 žilo ve farnosti Velké Meziříčí 13 044 obyvatel, z nichž bylo 8 633 katolíků. V roce 1993 se poprvé ve městě konala pouť k výročí posvěcení farního chrámu (24. června 1679). Od roku 1999 tvoří velkomeziříčské děkanství 17 farností: Bory, Březí u Osové Bitýšky, Budišov u Třebíče, Heřmanov u Velké Bíteše, Křižanov, Křoví, Měřín, Netín, Osová Bitýška, Pavlov u Radostína nad Oslavou, Pyšel, Radostín nad Oslavou, Ruda, Tasov, Uhřínov, Velká Bíteš a Velké Meziříčí. Velký poutník P. Peňáz putoval pěšky v roce 2000 do Říma a roku 2007 do císařských Cách. V letech 2001-2003 došlo k přestavbě interiéru a exteriéru farní budovy a roku 2007 k opravě vazby a vnější omítky na věži děkanského kostela sv. Mikuláše. Dne 1. srpna 2008 byl děkan Peňáz po osmnáctileté službě věřícím ve městě jmenován farářem ve Křtinách.³⁴⁹ V letech 1966-2005 působil v nedalekém Křižanově P. Metoděj Kotík, který se horlivě dodílel na obnově života ve farnosti a památek v obci a okolí.³⁵⁰

Až do 31. července 2015 byl velkomeziříčským děkanem ThDr. Lukasz Andrzej Szendzielorz, který pocházel z arcidiecéze Katowice a nyní je farářem ve farnosti Břeclav-Poštorná a Lednice. V roce 2010 nechal opravit elektroinstalaci v děkanském kostele, poté byl celý interiér chrámu vymalován. Koncem roku 2010 byl v děkanském chrámu zazděn severní vchod a v něm zbudována kaple pro středověkou plastiku

³⁴⁷ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 118-127; Řkf Netín, *Protocollum*, s. 50; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 344; Karel JANÍČEK, *Velkomeziříčské zvony*, s. 11-17.

³⁴⁸ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 145, 148, 151-154, 158; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 344.

³⁴⁹ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 159, 176-177, 183, 211, 221-222, 228, 236, 261, 263; Zdeněk FIŠER (red.), *Velké Meziříčí*, s. 344; Jan PEŇÁZ, *Pouť do Říma od A do Z*, Vranov nad Dyjí 2000; TÝŽ, *Pěší pouť z Moravy do Cách*, Brno 2007, *Velkomeziříčsko*, 16. 7. 2008, 20. 8. 2008, 3. 9. 2008.

³⁵⁰ Eva NAGYOVÁ a kol., *Křižanov*, s. 55, 127.

Madony velkomeziříčské ze 14. století, která v dřívějších dobách vždy patřila k inventáři kostela.³⁵¹ Podle posledního sčítání lidu v roce 2011 žilo v děkanství velkomeziříčském, jehož území se téměř kryje s obvodem působnosti ORP Velké Meziříčí, asi 35 312 obyvatel, z nichž 12 500 uvedlo příslušnost k církvi či náboženské společnosti (11 236 k Římskokatolické církvi, 19 k Církvi československé husitské, 147 k Českobratrské církvi evangelické, 36 k Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi a 21 k Pravoslavné církvi v českých zemích a na Slovensku). V samotném Velkém Meziříčí žilo v roce 2011 11 680 obyvatel, z nichž se 3 284 přihlásilo k církvi či náboženské společnosti (2 848 k Římskokatolické církvi, 9 k Církvi československé husitské, 92 k Českobratrské církvi evangelické, 12 Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi a 3 Pravoslavná církev v českých zemích a na Slovensku).³⁵² V současné době jsou některé farnosti v děkanství spravovány „excurrendo“ z jiných beneficíí. Jedná se o farnosti: Bory (z Velkého Meziříčí), Březí u Osové Bítýšky (z Velké Bíteše), Heřmanov u Velké Bíteše (z Křižanova), Křoví (z Deblína), Pavlov u Radostína nad Oslavou (z Radostína nad Oslavou), Pyšel (z Budišova u Třebíče) a Uhřínov (z Měřína). Dne 1. srpna 2015 byl jmenován novým velkomeziříčským děkanem P. Mgr. Pavel Šenkyřík, dříve farář u sv. Augustina v Brně.

³⁵¹ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 263; Velkomeziříčsko, 20. 8. 2008, 10. 3. 2010, 16. 8. 2010, 15. 12. 2010.

³⁵² Údaje převzaty ze serveru Českého statistického úřadu <https://www.czso.cz/csu/sldb>, vyhledáno 21. 10. 2014.

4. Farní kroniky velkomeziříčského děkanství **a jejich komparace**

Bohatý dějinný příběh velkomeziříčského děkanství vyprávěný v minulé kapitole nastínil, jak cenné informace obsahují samotné kroniky všech inkorporovaných farností. Následující řádky budou tedy patřit dochovaným pamětním knihám z těchto sedmnácti farních i filiálních beneficií, jejich analýzou a komparací. Hlavní pozornost bude opět náležet farnosti Velké Meziříčí, která je sídlem děkanství.

Za vybranými rukopisy bylo nutné vypravit se nejprve do velkomeziříčské pobočky Státního okresního archivu ve Žďáře nad Sázavou, kde byla velká část kronik farností uchována. Později došlo k přemístění samotných fondů jednotlivých beneficií do nově zřízeného Diecézního archivu Biskupství brněnského v Rajhradě. Další pamětní knihy jsou pečlivě chráněny na farních úřadech v archivních skříních. Jiné pak po domech samotných kronikářů, kteří s hrdostí opatrují a doplňují dílo svých předchůdců. Pouze u dvou exemplářů jsou dochována jen torza a další tři farní kroniky byly zničeny nebo raději ztraceny vlivem totalitních režimů. Nejen farnost, ale také její pamětní kniha odráží dobu, v níž se nacházela a o které sama svědčí.

Oproti *Zásadám popisu rukopisů* jsou záznamy rukopisného materiálu zjednodušeny a zkráceny.³⁵³ K přepisu názvů děl bylo použito transliterace. Respektována byla jejich gramatická soudržnost i významově jasné označení celého díla. Pro formát knihy bylo užito klasického označení knižní provenience, jež vychází z výšky exempláře (folio – 2°: 35-45 cm; kvart – 4°: 25-35 cm; osmerka – 8°: 15-25 cm; šestnáctěrka – 16°: do 15 cm).

³⁵³ *Zásady popisu rukopisů*, Sborník národního muzea v Praze C, XXVIII, 2, 1983, s. 49-96.

4.1. Velké Meziříčí

Životní příběh velkomeziříčské farnosti je pečlivě zaznamenán ve dvou farních kronikách. První z nich nese název *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, obsahuje léta 1816-1938 a je uložena v Diecézním archivu Biskupství brněnského v Rajhradě,³⁵⁴ druhá se nazývá *Pamětní kniha farnosti velkomeziříčské*, zahrnuje události od roku 1939 až do současnosti a je uložena na farním úřadě.³⁵⁵

Pro naši komparaci je zajímavějším exemplářem starší z kronik, neboť se jedná o typ formuláře *protocollum domesticum* dochovaný u stejně nazývaných pamětních knih. Domácí protokol je knihou formátu 2° se zlatou ořízkou. Na první pohled je zřejmé, že se jedná o velice zachovalý dokument, jehož vazba není poškozena. Samotné desky jsou vytvořeny z lepenky, jež je na vrchní straně zelenošedé barvy. Na přední straně je papírový štítek s čitelným nápisem „*PROTOCOLLUM:DOMESTICUM Parochiae Magno Meseritschensis*“ a dále je zde uvedena (v horní části štítku) původní signatura uložení protokolu ve farní registratuře „*Fach. VI. Fas[cikl] Q.*“. Na hřbetě i rozích jsou desky vyztuženy usní hnědé barvy. Pro zajímavost lze uvést, že titulní stranu protokolu tvoří dva nápisy. Jeden je psán rukou zakladatele děkana Příhody a tvoří chronogram: „*Proto[co]llum Domesticum. CengehIt, aC ConfeCIIt PrzIhoDa IaCob ArChIpresbIIter, DeCanVs, et ParoChVs.*“ Později nad a vedle tohoto nápisu někdo připsal obyčejnou tužkou PŘÍHODA a rok 1816 (17). Druhý z nápisů je odkaz na pokračovatele protokolu: „*Continuatum a Francisco Heller Parocho et Decano Magno=Meseritschensi.*“ Text rukopisu je psán na papír, na kterém jsou neidentifikovatelné filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy a první zápisy jednotlivých kapitol je užito latinského jazyka. Následuje německý jazyk a asi od roku 1874 se používá už jen český jazyk. Do protokolu je vloženo také několik dokumentů a fotografií vztahujících se k významným událostem. Je užito paginace.

³⁵⁴ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*; srov. Jaroslav MRŇA, *Protocollum*.

³⁵⁵ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*.

Samotná kniha je členěna do třinácti kapitol, jejichž obsah obvykle užívá tento typ formuláře.³⁵⁶ Pro lepší ilustraci si podrobně představíme názvy (latinsky a volný překlad do českého jazyka) a obsahy jednotlivých kapitol.

1. kapitola - Origo et fata beneficii

(Počátek a osudy beneficia)

Jak již název napovídá, v této kapitole duchovní správci uvádějí historii místa, kde se nachází farní úřad jim svěřený. Máme tedy před sebou popis historie města Velkého Meziříčí, k němuž byl dodatečně připojen přehled příjmů a výdajů, které se již nevešly do kapitoly k tomu určené. Zakladatel kroniky popisuje historii tak, jak se ji snažil vypátrat z různých análů, pověstí a v té době dostupné literatury. Jeho nekritický pohled na jednotlivé události z dějin města nám dokazuje, že nešlo o vzdělaného historika, ale pouze o duchovního správce se zájmem o historii. Záznamy začínají zmínkou o tvrzení Jana Amose Komenského, že město je jedno z nejstarších na Moravě, pokračují pověstí o zdejších sídle templářských rytířů až k majiteli meziříčského panství Zikmundovi Heldovi z Kementu (1514-1564). Velice cenným údajem je popis monstrance darované biskupem Janem Turzem pro kostel sv. Mikuláše v roce 1520. Výčet historie končí zmínkou o smrti Marie Eleonory vévodkyně z Quastally a Sabionetty v roce 1760. Následuje vysvětlení okolností a příčiny vzniku tzv. „Palečkovy fundace“ druhého kaplana, kterou provedla její dcera Marie Eleonora z Lichtenštejna, a opis listiny z 28. července 1804, která je poslední vůlí této štedré majitelky velkomeziříčského panství. Po vyjmenování velkých příjmů ve formě darů a odkazů pokračuje výčet ztrát a dluhů zapříčiněných první světovou válkou nebo jako výsledek špatného hospodaření. Nalézá se zde popis velkých změn ve farním majetku, zejména v obročí v letech 1914-1926, který pečlivě sepsal tehdejší farář Josef Skácel. Tímto přehledem končí první kapitola.³⁵⁷

³⁵⁶ Viz kapitola 2.1.2. *Protocollum domesticum*.

³⁵⁷ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 1-47.

2. kapitola - Series Episcoporum Dioecesis

(Pořadí biskupů diecéze)

Záznamy v této kapitole začínají zmínkou o založení brněnské diecéze vydělením z olomoucké v roce 1777. Některé ze zaznamenaných datací v této části kroniky nesouhlasí s daty, jež se u jednotlivých biskupů vyskytují v odborné literatuře.³⁵⁸ První záznamy jsou psány neznámým kronikářem, ale již od roku 1841 je píše v tehdejší době působící děkanové a faráři. U každého z biskupů je krátký záznam vycházející z údajů domácího protokolu, který je zčásti doplněn poznámkami z literatury. V závorkách je uvedena doba působení v biskupském úřadě. Prvním biskupem nové diecéze byl císařovnou Marií Terezií jmenovaný a papežem Piem VI. potvrzený Matyáš František hrabě Chorinský, který zde působil až do své smrti v roce 1786. Dále biskupskou službu vykonávali:

Jan Křtitel Lachenbauer (1787-1799) – byl členem rytířského řádu křížovníků s červenou hvězdou. Byl jmenován Josefem II. dne 11. listopadu 1786. Zemřel 22. února 1799.³⁵⁹

Vincenc Josef kníže Schrattenbach (1800-1816) – v letech 1777-1800 vykonával úřad lavantského biskupa – *Episcopus Carinthia Sancti Andrea*.³⁶⁰

Václav Urban rytíř Stuffer (1817-1831) – byl vysvěcen na biskupa 28. září 1817. Věnoval značnou pozornost na náboženskou a mravní kázeň kléru.

František Antonín Gindl (1832-1841) – papežem Řehořem XVI. potvrzen 3. července 1832.³⁶¹ Nastolen byl až 9. září 1832.

ThDr. Antonín Arnošt hrabě Schaffgotsche (1841-1870) – byl zatím nejdéle působícím biskupem brněnské diecéze. Zemřel 31. března 1870.³⁶²

³⁵⁸ Srov. např. Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 740-741.

³⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 740.

³⁶⁰ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 62.

³⁶¹ Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, s. 740.

Karel Nöttig (1871-1882) – nastolen do funkce 22. ledna 1871. V roce 1875 byl jmenován (1879 potvrzen) císařem Františkem Josefem II. komandérem Leopoldova řádu.

ThDr. František Sálenský Bauer (1882-1904) – vysvěcen na biskupa 15. srpna 1882 a nastolen 3. září 1882. Dne 13. května 1904 byl jmenován arcibiskupem olomouckým.³⁶³

ThDr. PhDr. JUDr. Pavel hrabě Huyn (1904-1916) – 19. října 1916 jmenován Pražským arcibiskupem. Povolal do diecéze redemptoristy, karmelitány, salvatoriány a eucharistiány.

ThDr. Norbert Jan Nepomuk Klein (1917-1926) – člen řádu Německých rytířů. Dne 15. července 1926 po své předešlé rezignaci natrvalo opustil diecézi.

PhDr. ThDr. Josef Kupka (1931-1941) – farář Bohumil Burian o něm v kronice píše, že byl *horlivý strážce duší, vzácná postava zlatého srdce!*³⁶⁴

Na konci kapitoly je pouze nadepsán nástupce ThDr. Karel Skoupý (1946-1972).³⁶⁵

3. kapitola - Series Beneficiatorum

(Pořadí beneficiátů (kněží))

Prvním záznamem v této kapitole je úvodní poznámka psaná děkanem Příhodou, která obsahuje informaci o shromáždění údajů o prvních duchovních správcích velkomeziříčské farnosti knězem a profesorem ThDr. Antonínem Woschou. Bohužel zde nejsou uvedeny prameny, z nichž prof. Woscha vycházel. Následuje výčet duchovních správců od probošta kláštera na Zderaze Sobka (1. pol. 14. stol.) až po Jana

³⁶² TAMTÉŽ, s. 741.

³⁶³ TAMTÉŽ

³⁶⁴ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 70.

³⁶⁵ TAMTÉŽ, s. 61-71.

Skácela, o jehož smrti píše jeho nástupce Bohumil Burian (viz kapitola o historickém vývoji velkomeziříčského děkanství). Z husitské doby nám tu chybějí údaje o pobytu husitských kněží na faře, o jejichž příchodu nás kronikář informuje. Také v tomto přehledu duchovních se objevují chyby v dataci a údajích o jejich působení. Ovšem i zde nalzáme cenné informace o pobytu některých kněží. Jako příklad lze uvést zmínku o Mikuláši Sarkanderovi a jeho bratru Janovi, z jehož svatební smlouvy je u něj krátce citováno.³⁶⁶ Po uvedení nejstarších kněží farnosti následuje poznámka týkající se doby, ve které byla farní obec protestantská (*hussitae et picarditae* 1543-1621).³⁶⁷ Na ni navazuje úplný výčet protestantských duchovních od Jana Spissuse až k Samueli Kosořskému. Chybějí zde údaje o Jiřím Horském (1562) a Mikuláši Rexovi (1612-1613). Od Ondřeje Orlíka z Lažiska (1621-1624) pokračuje výčet již jen katolických kněží až k poslednímu v kronice zaznamenanému Janu Skácelovi (1925-1939). Mezi údaji o Janu Klipplovi a Antonínu Brabencovi nalezneme *Seznam kněží působících ve Velkém Meziříčí od r. 1850*.³⁶⁸ Tento seznam je velmi cenným přehledem děkanů a kaplanů ve farnosti. Začíná Františkem Hellerem v roce 1824 a končí Bohumilem Burianem v roce 1937. Výčtem kaplanů a katechetů působících ve Velkém Meziříčí v letech 1917-1940 končí třetí kapitola kroniky.³⁶⁹

4. kapitola - Instrumenta fundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficií pertinentia

(Zakládací (fundační) listiny a jiné dokumenty k věci nebo práva vztahující se k beneficiu)

V úvodu této kapitoly nás sám děkan Příhoda informuje o jejím obsahu. Jedná se o fundační listiny nebo jen záznamy o provedené fundaci. První z nich je žádost hraběte Josefa Breüera z 9. března 1672, aby tehdejší děkan Augustin Geller a jeho kaplani

³⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 85.

³⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 82.

³⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 118-119.

³⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 81-130.

sloužili mše za jeho předky za roční rentu 900 ženevských florénů (*floreni genevses*). Kromě toho věnoval na opravu kostela dalších 300 florénů a pro nynějšího děkana i budoucí dalších 60 florénů. U každé opsané fundační listiny nebo jen záznamu o fundaci je nadepsán rok a pořadové číslo. Nalezneme zde tedy 43 fundací, které obsahují různé žádosti, dary a přísliby ročních rent pro farní úřad. Poslední zápisem je fundace Sebastiána Jelínka z roku 1840. Z důvodu nedostatku místa v předchozí kapitole pokračuje za fundačními zápisy výčet profesorů, kaplanů a katechetů z let 1895-1953.³⁷⁰

5. kapitola - Ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus

(Právo bud' kolace, nebo prezentace a patronát)

Hned první věta v této kapitole nám dává informaci o tom, že *právo kolace a prezentace od počátku a jistě od roku 1330 uplatňuje pán Velko-Meziříčský*.³⁷¹ Ovšem právo patronátní bylo ve skutečnosti od prvního duchovního správce v rukou zderazských křížovníků, kteří o něj postupně přicházeli.³⁷² Okolo roku 1335 dochází k přechodu patronátního práva na velkomeziříčskou světskou vrchnost. Protokol obsahuje také výpis z listiny datované „*donnerstag nach Sanct Lucas 1557*“³⁷³, ve které tehdejší majitel panství Zikmund Helt z Kementu zvyšuje plat bakaláři učícímu na zdejší škole katolickou mládež a klade jej pod dozor katolického děkana. Další zmínka odkazuje na jeho syna Zikmunda, který byl oporou katolických kněží ve městě (zvláště Martina Mathesia). Na jeho žádost poslal olomoucký biskup do města Mikuláše Sarkandera v roce 1595, který tu působil jen do roku 1599. Od roku 1649 do roku 1780 přešlo právo patronátní a právo kolace ve farnostech Velké Meziříčí, Radostín a Rudíkov na olomouckého biskupa. Od něj bylo postoupeno náboženskému fondu.³⁷⁴

³⁷⁰ TAMTÉŽ, s. 131-150.

³⁷¹ TAMTÉŽ, s. 161.

³⁷² Martin ŠTINDL, *Velká Mezeříč*, s. 134.

³⁷³ 21. 10. 1557.

³⁷⁴ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí,

6. kapitola - Limites parochiae cum locis, et domorum quolibet in loco numeris

(Hranice farnosti s místy a domy, kteréžto se k místu počítají)

Na těchto místech v kronice se seznámíme s hranicemi farnosti. Zjistíme zde polohu města, počet domů (394) a obce tvořící hranice: Jabloňov, Vivarium (panská obora), Petráveč, Osové, Oslavice, Benedín (zaniklá ves u Oslavičky), Hrbov, Lavičky, Zásoka, Mostiště, Martinice, Dolní Radslavice a vesnice k děkanství přiléhající.³⁷⁵ Dále tu máme uvedeno, které farnosti (prostřednictvím obcí tvořících hranici) sousedí s velkomeziříčskou, jsou to: Ruda, Tasov, Budišov, Uhřínov, Netín, Horní a Dolní Bory a Křižanov. Pak následuje výčet vsí přiřazených do Velkého Meziříčí: Baliny, Hrbov, Lhotky, Dolní Radslavice, Kúsky, Oslavice, Osové, Petráveč, Mostiště, Vídeň, Martinice a Lavičky. U každé z nich je uvedena poznámka obsahující informaci o jejich dřívějším umístění k jinému farnímu obvodu.³⁷⁶

7. kapitola - Numerus populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua

acatholicarum,qua judaicarum

(Počet lidí ve farnosti a rodin jak katolických, tak nekatolických a židovských)

Velice cenným materiálem pro historickou demografii dané oblasti je tato část domácího protokolu. Nalézají se v ní celkem tři soupisy duší velkomeziříčské farnosti z různých období podle druhu svého vyznání. První záznam pochází od neznámého autora a není tu uveden ani letopočet, ke kterému jsou data shromážděna. Je rozdělen do tří částí podle vyznání (katolické, nekatolické a židovské) a jen u katolického a nekatolického jsou údaje vloženy do tabulky s dvěma sloupci s počtem rodin

Protocollum, s. 161-162; srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 95; Martin ŠTINDL, *Velká Mezeříč*, s. 134-136.

³⁷⁵ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 181.

³⁷⁶ TAMTÉŽ, s. 181-182.

a rodinných příslušníků (duší). U židovského vyznání je uvedeno, že v roce 1657 získali od katolíků deset domů, které si opravili. Do roku 1710 vlastnili Židé už 32 domů. V tomto roce však byly v důsledku reskriptu Josefa I. jejich domy rozprodávány katolíkům a uzavřena synagoga. Až na žádost Arnošta z Ugarte císař po krátké době povolil otevření synagogy a navrácení všech domů.³⁷⁷ Druhým záznamem této kapitoly je tabulka děkana Hellera z roku 1839, která je členěna pro jednotlivé obce farnosti do čtyř sloupců obsahujících údaje o počtu duší katolických, lutherských, helvétských a židovských. Třetím nejrozsáhlejším záznamem je velká tabulka faráře Skácela nesoucí název „*Náboženská vyznání ve farnosti Velké Meziříčí dle sčítání z r. 1930*“³⁷⁸, jež uvádí v šestnácti sloupcích počet obydlených domů, tzv. bytových stran, počet přítomného obyvatelstva, římskokatolíků, řeckokatolíků, českobratrských evangelíků, německých evangelíků, evangelíků augsburského vyznání, reformovaných, pravoslavných, československých husitských, baptistů, církve israelské (židů), ostatních, neudaných a bez vyznání. Vše je doplněno poznámkami, které upřesňují náboženskou situaci ve farnosti.³⁷⁹

8. kapitola - Proventus beneficii

(Výnos obročí)

V této kapitole jsou zapsány příjmy a výdaje náležející k beneficiu, které byly pro nedostatek místa doplněny ještě do první kapitoly. Prvním záznamem je výpis z roku 1792 patřící k době působení děkana Josefa Karla Pahnosty. Máme zde uveden příjem z desátků, urbaniální fasse a výnosy z panského (děkanského) dvora (v Petrávči), výnosy z vlastních pozemků, příjmy jiné povahy, ze štoly a jiných duchovních příjmů, ale také výdaje na dobročinné účely, na údržbu staveb, na zvláštní finanční břemena (např. náboženský fond, dědická daň atd.), na nově vznikající potřeby (např. alumnát

³⁷⁷ TAMTÉŽ, s. 201; srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 128-130; Martin ŠTINDL (ed.), *Velká Mezeříč*, s. 151-152.

³⁷⁸ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 203.

³⁷⁹ TAMTÉŽ, s. 201-203.

atd.). Následuje šestiletá bilance hospodaření na panském (děkanském) dvoře v Petrávči, tedy přehled příjmů a výdajů z let 1777-1782. Je tu též zaznamenán příjem vybíraný v Letnicích, tzv. Käßgeld dobově nazývaný „groše za sejr“, a příjem z obilního desátku z let 1776-1782, dále zvláštní výdaje ve farnosti, štóla z let 1779-1781 a mešní fasse. Kapitulu uzavírá přehled příjmů a výdajů v roce 1782, který je doplněn přehlednou tabulkou někdejší desátkové povinnosti „*Vormalige Zehend – Schuldigkeiten*“ z 27. března 1790.³⁸⁰

9. kapitola - Inventarium mobilium parochiae praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium

(Inventář farního mobiliáře, zvláště katalog knih příslušejících k fáře)

Soupis farního mobiliáře, který je hlavním obsahem této kapitoly, sepsal děkan František Heller v latinském a německém jazyce. V úvodu nás upozorňuje na skutečnost, že jeho předchůdci nic svého nezachovali. Výjimkou je pouze jedna „železná kráva“ („*eiserne Kuh*“)³⁸¹, která zůstala po některém z farářů, z níž se platil jeden zlatý ročně kostelu sv. Marka v Mostišticích. Ve farním mobiliáři se nacházely obrazy sv. Jana Nepomuckého a Marie Eleonory z Lichtenštejna, olomouckých arcibiskupů a brněnských biskupů. Dále je zde zmínka o farní knihovně, která obsahovala 482 kusů knih a byla darovaná po smrti děkana Příhody nastupujícímu děkanu Hellerovi. Ten ji uspořádal a vyhotovil katalog. Dále inventář zachycuje také dřevěný stůl (*mensa lignea*), jeden a půl *orgiis longa* (asi harmonium) a dva povozy. Posledním záznamem je tzv. přizústalost (der Beilass),³⁸² kterou doplňuje a vysvětluje prohlášení z 9. srpna 1833. V něm děkan Heller uvádí, že některé své stávající věci přenechává po smrti nebo odchodu do jiné farnosti svým nástupcům ve Velkém Meziříčí a na dvoře v Petrávči a tyto nebudou zahrnuty do pozústalostního inventáře.

³⁸⁰ TAMTÉŽ, s. 221-259.

³⁸¹ Jedná se o krávy, jež náležely vlastnictvím obyčejně kostelu nebo obci, byly však dávány do pachtu občanům, kteří za to platili vlastníkovu určitou pachtovné: *Ottův slovník naučný, Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sedmadvacátý díl*, Praha 1908, s. v. železný dobytek.

³⁸² Josef Franta ŠUMAVSKÝ, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*, Erster Band (A-J), Prag 1844, s. 332.

O jakou pozůstalost šlo, se tu bohužel nedočteme. Pro nedostatek místa v kapitole „*Memorabilia*“ následuje dále výčet událostí z let 1928-1932. Jsou zde popsány volby do okresního a zemského zastupitelstva konané v roce 1928, jejichž výsledek je zanesen do přehledné tabulky. Další tabulku, tentokrát s údaji o venkovních teplotách, nalezneme u zápisu týkajícího se tuhé zimy v roce 1929.³⁸³ Následují záznamy týkající se života ve farnosti a významných událostí, z nich nejvýznamnější je bez pochyby generální visitace brněnského biskupa Dr. Josefa Kupky konaná ve dnech 19.-22. května 1931. Z této návštěvy je tu také vlepena fotografie. Správnost zápisů potvrzoval tehdejší děkan a farář v Rudíkově Ondřej Novák.³⁸⁴

10. kapitola - Proventus et utilitates Ecclesiae

(Výnosy a užítky kostelní)

V této kapitole nalezneme zmínku o peněžním hospodaření. Nejedná se ovšem o peníze týkající se farnosti, ale o kapitál, který sloužil pro správu kostelů ve Velkém Meziříčí a Mostištích. Ani tady není znám autor ani rok vyhotovení soupisu. Kostel sv. Mikuláše hospodařil s částkou 1300 zlatých, z níž platil ročně 20 zlatých za věž a zvony (zvonění) městu (tady nalézáme mírný povzdech kronikáře nad hospodařením města „*O! vera paupertas!*“³⁸⁵); filiální kostel sv. Marka v Mostištích s částkou 450 zlatých, 12 krejcarů a jedním denárem a s příjmem za „železnou krávu“; špitální (filiální) kostel sv. Kříže s částkou 174 zlatých, 16 krejcarů a jedním denárem; hřbitovní (filiální) kostel sv. Trojice s částkou 1000 zlatých, která je odkazem zemřelého měšťana Jana Delinče³⁸⁶ a s níž hospodaří městský úřad. Po krátkém záznamu o kostelních výnosech následuje opět výčet událostí, jenž se již nevešly do části „*Memorabilia*“ a do

³⁸³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 268.

³⁸⁴ TAMTÉŽ, s. 261-280; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř (E 82), Ondřej Novák, sign. 382, kart. 1991.

³⁸⁵ Překlad: *Ó! Pravdo chudoby!*

³⁸⁶ Viz také DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 366.

předchozí deváté kapitoly, na kterou plynule navazují. Jedná se o záznamy ze života ve farnosti v letech 1933-1938. Můžeme se tu seznámit s tehdejšími náboženskými, kulturními a hospodářskými poměry, opravami, výsledky voleb z roku 1934 (uvedeny v přehledné tabulce), svěcením kláštera Těšitelek z Rajhradu v roce 1935, počtem přijatých hostií v letech 1914-1957, změnami v duchovní správě, pohledem faráře Jana Skácela na události v roce 1938 a dalšími záznamy určenými pro paměť. I tady potvrdil správnost zápisů někdejší děkan Ondřej Novák.³⁸⁷

11. kapitola - Inventarium mobilium ecclesiae

(Inventář kostelního mobiliáře)

Do této kapitoly se měl každý rok zapisovat stav kostelního mobiliáře. Avšak uveden je zde pouze soupis cechovních praporů (řezníků, soukeníků, pekařů a mlynářů, krejčích, ševců a pláteníků) a inventář drahocenností a jiných věcí z roku 1817 se záznamy z let 1816 a 1818. Jedná se o tabulky s pěti sloupci, z nichž první obsahuje určitou věc, druhý stav v roce 1816, třetí věci nově pořízené v roce 1817, čtvrtý vyřazené v roce 1817, pátý stav v roce 1818. V prvním sloupci je provedeno rozdělení kovového mobiliáře podle materiálu, ze kterého byl vyroben. Zastoupeno je stříbro (velká monstrance, mešní kniha se stříbrným deskami, patény...) a měď (malá monstrance, kalich...). Následuje dlouhý výčet „ornátů“ (ornát, dalmatika, pluvíál různých barev) a jiných látek sloužících při bohoslužbách (korporál, alba, cingulum, purifikatorium...). Přehled končí soupisem dalších nástrojů sloužících při mši nebo k jiným potřebám v kostele (missál, agenda dioeceseana..) a zvonového náradí (velké, střední a malé zvonky...). Za tímto inventářem se nachází stejným způsobem vypracovaný inventář filiálního kostela sv. Marka v Mostištích. K němu je připojen farní věstník oznamující návštěvu brněnského biskupa Dr. Josefa Kupky ve Velkém Meziříčí dne 13. září 1938, jenž je přílohou následujícího výčtu událostí z roku 1938. Ten je pokračováním záznamů z předcházející desáté kapitoly.³⁸⁸

³⁸⁷ TAMTÉŽ, s. 281, 283-300.

³⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 301-305.

12) Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant

(Roční povinnosti, komukoliv právě z titulu vzcházející)

Povinnostmi se v této části kroniky myslí různé peněžní výdaje, které zatěžují farní beneficium. Hned v úvodu nalezneme poznámku neznámého autora o částkách, jež za rok 1817 musely zaplatit jednotlivé kostely ve městě náboženskému fondu. Následují řádky psané děkanem Hellerem o finančních povinnostech a výdajích v době jeho působení. Dozvíme se zde, že farář byl povinen odvádět městu třídní (domovní) daň, jež v roce 1823 činila 50 zlatých a 50 krejcarů konvenční měny a dědickou daň, která ve stejném roce dosahovala výše 28 zlatých a 11 krejcarů konvenční měny. Dále děkan popisuje svoji snahu o snížení daně a výdaje na stavbu stodoly na panském (děkanském) dvoře v Petrávči. Tato měla být postavena již v roce 1828, ale kvůli nedostatku finančních prostředků byla dokončena až v roce 1838. Peněz se stále nedostávalo, jelikož náboženský fond nechtěl přispět větší částku na stavbu. Proto si musel vzít farní úřad půjčku 401 zlatých konvenční měny od Eleonory Uhlířové rozené z Königsthalu. Podrobný popis této transakce uvádí následující *Bau und Schuldbrief* (stavební a dlužní úpis),³⁸⁹ jehož opis do kroniky pořídil neznámý pisatel. Součástí opisu je též splátkový kalendář (1837-1848) obsahující dlužnou částku s úroky.

Dalším výdajem, který zatěžoval farní beneficium do roku 1830, byla nápojová daň placená za odběr piva.³⁹⁰ To bylo potvrzeno císařem v listině, která byla smlouvou mezi vrchností a městskou obcí z 8. srpna 1692, z níž je zde uveden výpis pro věčnou paměť, jenž je datován k 27. listopadu 1832. Daň se platila jednou ročně za 13 sudů zlatavého nápoje knížecímu pivovaru. Následuje popis smlouvy mezi meziříčskou vrchností a děkanem ve věci piva, která se uskutečnila 23. června 1745 a byla potvrzena radním inspektorem. V ní byla smluvena částka 4 zlaté za každý sud piva. Kapitola končí zmínkou o prosbě knížete Ludvíka z Lobkovic z 29. května 1840 za shovívavost při změnách v daních.³⁹¹

³⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 325-327.

³⁹⁰ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 94.

³⁹¹ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 321-330.

13. kapitola - Memorabilia

(Zápisy pro paměť)

Poslední kapitola domácího protokolu je z hlediska obsahu zaznamenaných údajů nejrozsáhlejší. Pro velké množství záznamů nestačí ani přidané listy na jejím konci, proto pokračuje v jiných částech kroniky (s. 264-280 údaje z let 1928-1932, s. 283-300 údaje z let 1933-1938 a s. 305 obsahující pokračování událostí z roku 1938). Zápisy určené pro paměť jsou nekritickým soupisem historie státu a města spojené s historií duchovní správy, jež doplňují údaje uvedené v první kapitole domácího protokolu. Události začínající bájnou historií města a až do roku 1823 jsou pravděpodobně sepsány kaplany, kteří pobývali na faře za působení děkana zakladatele Jakuba Příhody. Napovídají tomu četné rozdíly ve stylu písma. Prameny, z kterých je čerpáno, zde nejsou uvedeny. Avšak i pro značně nekritické sepsání dějinných událostí nám poskytují pohledy pisatelů kroniky na dávnou historii. K datu 5. dubna 1823 (uvedenému římskými číslicemi a jako chronogram) je na konci výčtu údajů uveden krátký přehled někdejších duchovních, počtu domů s katolíky a židovských rodin psaný děkanovou rukou. Jednotlivé stránky jsou rozděleny do tabulky, kde první sloupec obsahuje rok, druhý název události nebo majitele velkomeziříčského panství a třetí (největší) podrobný popis událostí. Toto rozdělení končí již rokem 1824 a jednotlivé zápisy jsou pouze doplňovány marginálními glosami.

Jazykem záznamů je němčina doplněná v některých částech češtinou. Od roku 1878 jsou údaje uváděny pouze v českém jazyce (viz kapitola o vnějším a vnitřním popisu). Záznamy o životě ve farnosti od roku 1824 do 1848 uvádí děkan František Heller sám (informace o nových varhanách 1844, o nové monstranci 1848, opravy kostela a fary, epidemie...). Zápis z roku 1855 podepsaný děkanem Janem Hansmannem je jediný psaný touto osobou, následují popisy událostí jiných osob, jejichž správnost a věrohodnost je stvrzena děkanovým podpisem. Údaje z let 1864-1867 jsou psány typickým kurzívním písmem někdejšího děkana Jana Czepla. Od roku 1878 do roku 1884 jsou události popisovány děkanem Janem Klipplem (informace o opravách v kostele, o svěcení křížů, o novém relikviáři 1883, informace o svěcení křížů, o novém portálu 1884...). Všechny ostatní zápisy z doby jeho působení pocházejí

od tehdejších kaplanů (informace o svěcení křížů, o generální vizitaci biskupa ThDr. Františka Saleského Bauera z 13.-16. července 1885, o opravách v kostele a na faře, o stavbě měšťanské školy 1888...). Klipplovo potvrzení správnosti popsanych událostí nalezneme u záznamu v roce 1895. Jediný kaplan Václav Hlavička uvedl své jméno u zápisu z roku 1899, u kterého je též potvrzena vizitace provedená brněnským biskupem ThDr. Františkem Saleským Bauerem z 19. června téhož roku.

Velkou povodní, která postila město 29. – 30. června 1899, začíná výčet událostí zaznamenaných vlastnoručně farářem Karlem Pernicou. Ten nesepisoval pouze život ve farnosti, ale také různé celostátní, světové a další události důležité pro paměť a to až do roku 1915 (informace o stavbě a svěcení reálného gymnázia 1900-1901, o volbách do moravského zemského sněmu v roce 1906, o císařských manévrech v roce 1909, o volbách do říšské rady v roce 1911, o válkách, o opravách v kostele a na faře, o poutích, o hospodaření ve farnosti...).

Jedinou potvrzenou biskupskou vizitací v kronice je ta generální z 3. července 1912, kterou konal brněnský biskup Dr. Pavel hrabě Huyn a z níž je zde citováno vyřízení a výsledek. Všechny Pernicovy zápisy kontroloval a jejich správnost potvrzoval někdejší velkomeziříčský děkan sídlící v Tasově František Florián.³⁹² Mezi nepochybně důležité události patřily vizitace celého děkanství. Jedna taková se uskutečnila ve dnech 7. 6. – 3. 7. 1912 a její rozvrh byl zanesen farářem Pernicou do kroniky.³⁹³ Poslední záznamy v této kapitole patří faráři Janu Skácelovi, jenž zde uvádí události důležité pro paměť z let 1916-1927 (poslední léta světové války a vznik československého státu, opravy na faře a v kostele, školské a náboženské poměry, nové varhany 1924, misie, zvony...). Věrohodnost zápisů faráře Skácela je na některých místech potvrzena tehdejším velkomeziříčským děkanem Josefem Kubínem. Některé údaje jsou doplněny vlepenými články z novin s přesným uvedením zdroje a ke zprávě o misiích konaných ve dnech 10. – 18. 4. 1907 je přilepen *Pořad sv. misie*.³⁹⁴ Další výčet událostí z let 1928-1938 nalezneme v předešlých kapitolách.³⁹⁵

³⁹² Zmínka o něm a fotografie viz Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 437-438.

³⁹³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*, s. 413-418.

³⁹⁴ TAMTÉŽ, s. 434.

³⁹⁵ TAMTÉŽ, s. 331-442.

Podrobným popisem jednotlivých kapitol starší z velkomeziříčských farních kronik jsme si nastínili podobu formuláře *protocollum domesticum*, tedy podobně nazývaných pamětních knih farností velkomeziříčského děkanství, které již budou jen komparovány s tímto rukopisem.

Mladší z obou kronik je knihou formátu 2°. Jedná o velice zachovalý dokument, jehož vazba není poškozena. Samotné desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy hnědou usní se slepotiskem. Hřbet a rohy desek jsou ještě vyztuženy hnědou usní, ořízka nezdobena. Na přední straně je vyražen a zlatě vybarven čitelný nápis „PAMĚTNÍ KNIHA FARNOSTI VELKOMEZIŘÍČSKÉ“. Stejně jako u staršího rukopisu i zde nalezneme odkaz zakladatele kroniky. P. Bohumil Burian v něm uvádí návaznost na předchozí pamětní knihu: „*Pamětní knihu tuto započal psáti, jako pokračování „Protocollum domesticum“ od roku 1939 chronologicky: farář velkomeziříčský Bohumil Burian.*“³⁹⁶ Text rukopisu je psán na papír, na kterém jsou neidentifikovatelné filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Je užito paginace. Na rozdíl od svého předchůdce nemá údaje řazené do jednotlivých kapitol, ale chronologicky za sebou. Nejčastěji se zde objevují události náboženského, společenského, hospodářského a kulturního života, vybudování nových sakrálních staveb, počasí. Velmi úsekově jsou zde zaznamenány události z let 1959 – 1967, od roku 1993 je zachován formulář – počasí, změny kaplanů, svátosti, život farnosti, opravy, hospodaření, etc.

³⁹⁶ Řkf Velké Meziříčí, *Pamětní kniha*, s. 1.

4.2. Bory

Oficiální název obce i farnosti pochází teprve z roku 1972, kdy došlo ke sjednocení kdysi oddělených obcí Horní Bory a Dolní Bory.³⁹⁷ Mezi lidmi a pro rozlišení obvodů duchovní správy se stále užívá starého rozdělení. Z historického vývoje církevní správy v Borech víme (viz předchozí kapitola), že farnost u kostela sv. Jiljí v Dolních Borech existovala již v 2. pol. 14. století a zanikla, stejně jako farnost u kostela sv. Martina v Horních Borech, v období reformace. Po obnově farní organizace v Horních Borech roku 1784 nebyla dolnoborská filiálka obnovena na farní beneficium, ale přivtělena k nově vzniklé farnosti.

Dochované pamětní knihy tedy nesou název farnosti Horní Bory, ale zahrnují také události filiálky Dolní Bory. Farní kroniku zde založil P. Bartoloměj Zálejský, který v Borech působil od r. 1784 až do své smrti 24. 4. 1796. Do dnešních dnů se zachovaly všechny čtyři díly pamětní knihy. První rukopis nese název *Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785* a obsahuje léta 1784-1883. Tento díl je uložen ve velkomeziříčské pobožce Státního okresního archivu Žďár nad Sázavou.³⁹⁸ Druhá část je pojmenována jako *Domáci protokol II. Bory od 1808 do 1883*. Jednotlivé záznamy v něm pocházejí z uvedených let a je uložen v Diecézním archivu Biskupství brněnského v Rajhradě.³⁹⁹ Třetí díl je nazván *Domáci protokol 1884-1977-1987* a obsahuje roky uvedené v názvu.⁴⁰⁰ Poslední díl pamětní knihy má prostý název *Kronika Bory IV. díl* a zahrnuje události od roku 1989 do současnosti.⁴⁰¹ Třetí i čtvrtý díl jsou uloženy na farním úřadě v archivu.

První z dochovaných dílů borské farní kroniky je knihou formátu 4° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena poškrábáním, některé listy uvolněny či natrženy, ale i přes tato drobná poškození máme před sebou velmi zachovalý dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena světlehnědým

³⁹⁷ Srov. <http://www.bory.cz/cs/o-obci>, vyhledáno 21. 7. 2015.

³⁹⁸ SOKA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Horní Bory, *Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785*, inv. č. 1.

³⁹⁹ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II. Bory od 1808 do 1883*, inv. č. 2.

⁴⁰⁰ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*.

⁴⁰¹ Řkf Horní Bory, *Kronika*.

papírem. Hřbet je šitý na čtyři vazy a stejně jako rohy desek vyztužen hnědou usní. Na přední stranu desek je nalepen ozdobný bílý papírový štítek s nápisem černou tuží: „Fach VI. Protocolum Domesticim No I. ocalliae Borrensis Ab Anno: 1785. A.“ Text rukopisu je psán na papír, na kterém jsou neidentifikovatelné filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy i samotný text je užito německého jazyka. Pouze tabulky s výnosy z jednotlivých gruntů patřících do farnosti jsou psány v českém jazyce.⁴⁰² Asi od roku 1878 se používá už jen český jazyk. Do strany 19 je užito paginace. Druhá strana rukopisu nám prozrazuje, že máme před sebou „*Prothocollum Domesticum der Lokal Kaplener in Ober Borj, ob der Kržžananer Herrschaft*.“

Samotný obsah kapitol svědčí o využití formuláře *protocollum domesticum*, se kterým jsme se seznámili již ve Velkém Meziříčí. Jednotlivé kapitoly jsou však označeny pouze čísly a jdou hned za sebou, bez zvláštního oddělení s místem pro doplnění. Autor rukopisu tedy musel znát tento druh formuláře, ale oproti podobným pamětním knihám najednou doplnil veškeré údaje zřejmě zpětně. Kronika se tedy více podobá matrice, která byla vedena například ve Velkém Meziříčí a sloužila pro rychlý přehled života ve farnosti při vizitační cestě diecézního biskupa.⁴⁰³ Další zaznamenané události tedy pokračují chronologicky za sebou bez zvláštního dělení. Oproti velkomeziříčskému domácímu protokolu zde chybí kapitoly: *Series Episcoporum Dioecesis*, *Inventarium mobilium ecclesiae*, *Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant*, *Memorabilia* (historii farnosti popisuje pouze první a druhá kapitola) a nejsou uvedeny údaje v kapitole označené jako: „8.“ (*Inventarium mobilium parochiae praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium*). Samotný text doplňují tabulky, nákresy, opisy listin a vložená korespondence.

Druhá část borské kroniky je knihou formátu 4° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena oděrkami, jinak je rukopis ve velmi dobrém stavu. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena světlemodrým papírem. Hřbet je šitý na čtyři vazy a stejně jako rohy desek vyztužen světlehnědou usní. Přední stranu desek zdobí bílý červenočerně lemovaný papírový štítek s nápisem černou tuží a fixou: „II. Domáci Protokol od 1808 – do 1883. - BORY“. Text rukopisu je psán na papír s nečitelnými filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito převážně německého a částečně latinského jazyka.

⁴⁰² Řkf Horní Bory, *Protocollum*, s. 14-17.

⁴⁰³ Srov. Řkf Velké Meziříčí, *Matrica Decanatus Magno-Meserizense*.

Jednotlivé záznamy jsou psány převážně v německém, částečně v latinském a českém jazyce. V celém dokumentu je užito dvojí paginace.

Na druhé straně dokumentu avizuje kronikář typ užitého formuláře: „*Protocolum Domesticum der Lokal: Kaplanei in Oberrborry, ob der Herrschaft Kržižanau.*“⁴⁰⁴ Samotný obsah jednotlivých částí domácího protokolu jen napodobuje zmíněný formulář. Tento začíná informacemi o kostele a jeho vybavení v kapitole pojmenované jako: „*In betref der Kirche.*“⁴⁰⁵ Dějiny samotného benefícia popisuje až druhá kapitola *In betref des benefiziums ist zu beschreiben*. Zde jsou uvedeni vrchnostenští patroni kostela, dále jednotlivá privilegia a závěry důležitých právních počinů. Kapitola *In betref der geistlichen Gebäude Commen* přináší údaje o štole a všeobecném farním hospodaření. Již z názvu čtvrté kapitoly *In betref der Sicherstellung der Einkünfte des Kurat Klerus* je zřejmý její obsah, tedy jakési „důchodové zabezpečení“ – v tehdejších slova smyslu – zdejších duchovních správců. Za stranou 39 následuje jakési druhé oddělení, které začíná podrobnějšími dějinami o beneficiu Horní Bory a novou paginací.⁴⁰⁶ Kronika pokračuje výčtem duchovních správců v kapitole *III. Reihe der Benefizialen* od roku 1784.⁴⁰⁷ Následující kapitola nese název: „*Was die Instrumenta fundationalia ad res, sive Iura beneficium pertinentia betrif so wird folgnades angemerkt*“⁴⁰⁸ a obsahuje již avizované fundační listiny a jiná práva, jež náleží k beneficiu. Za ní následuje dlouhý výčet událostí ze života farnosti, obce a vlasti. K orientaci v jednotlivých záznamech pomáhají marginální poznámky na okraji textu. Zajímavým údajem v této části kroniky je česky psaný velmi podrobný výčet účastníků říšského směnu v Kroměříži v roce 1849 s graficky znázorněným zasedacím pořádkem.⁴⁰⁹ Vzhledem k uspořádání formuláře se lze pouze domnívat, že tato druhá část borské kroniky mohla sloužit jako doplnění prvního dílu. Odkaz na něj však v kronice chybí. Samotný text je dále doplněn tabulkami a nákresey.

Třetí dochovaný rukopis je knihou formátu 4° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je poškozena vytržením některých ozdobných prvků, část listů

⁴⁰⁴ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II.*, s. 2.

⁴⁰⁵ Srov. TAMTÉŽ, s. 3.

⁴⁰⁶ Srov. TAMTÉŽ, s. 1.

⁴⁰⁷ Srov. TAMTÉŽ, s. 11.

⁴⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 13.

⁴⁰⁹ Srov. TAMTÉŽ, s. 58-63.

je uvolněna. I přes tuto mírnou deformaci lze dokument považovat za velmi zachovalý. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena žlutohnědým papírem. Hřbet a rohy desek jsou vyztuženy hnědou usní. Přední stranu desek zdobí bílý červenočerně lemovaný papírový štítek s nápisem (tisk a modrá propisovací tužka): „Pars III. DOMÁCÍ PROTOKOL 1884-1977-1987 1987“. Text rukopisu je psán na linkovaný papír. Pro některé nadpisy i text je užito latinského nebo německého jazyka, jinak je kronika vedena v českém jazyce. V celém rukopisu je užito paginace, přičemž některým stránkám chybí označení. Text na první straně farní kroniky nám oznamuje, o jaký typ pamětní knihy se jedná a kdo jej založil: „*Prothocollum Domesticum parochiae Sup. Bory Dominium Křižanov et Meziříč, quod ab Ignatio Oplatek, 10. parocho Sup. Borensi fuerat neo conditum et continnatum anno Salutis Rep. 1884.*“⁴¹⁰

Nicméně samotný obsah jednotlivých kapitol pouze sporadicky napodobuje avizovaný typ formuláře. Jednotlivé části jsou nazvány odděleními. První z nich popisuje historii kostela sv. Martina v Horních Borech, jeho vybavení, inventář farní budovy a veškerý majetek farního benefícia (jako v kap. *Origo et fata beneficii*). V této kapitole je také vloženo osm listů obsahujících opis dokumentu o přiznání majetku z roku 1904 v německém jazyce, vyjádření děkana Františka Floriána z téhož roku a plánek jednotlivých pozemků k 24. září 1904.⁴¹¹ Druhé oddělení je prázdné, třetí naopak zaplňuje posloupnost samostatných duchovních správců od r. 1784 a pořadí papežů (jako v kap. *Series Beneficiatorum*). Čtvrtá kapitola vyjmenovává zdejší administrátory a kooperátory (lidově kaplany, dnes farní vikáře). Následují události od roku 1883. Text je v této části doplněn fotografiemi, nákresey, tabulkami a novinovými výstřižky. Poslední stránky domácího protokolu patří výčtu dobrodinců a odkazu na poslední čtvrtý díl borské farní kroniky: „*Do této kroniky už nepište, je z nekvalitního papíru, rozpadá se, je nepřehledná. Pište do IV. dílu.*“⁴¹² Mezi poslední stranou a předsádkou jsou volně vložené listy různého obsahu, z nich nejceněnější je výčet veškerého kostelního majetku, inventář farního chrámu Páně sv. Martina, farní budovy a filiálního kostela sv. Jiljí v Dolních Borech z roku 1880.

Nejmladší rukopis farní kroniky je označen jako čtvrtý díl. Jedná se o knihu formátu 2° s čistě bílou ořízkou. Vzhledem ke stáří dokumentu je jeho vazba velmi

⁴¹⁰ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 1.

⁴¹¹ Srov. Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, mezi s. 26 a s. 27.

⁴¹² Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*, s. 220.

zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, hřbet šitý na šest vazů, vše potaženou hnědou usní. Přední strana desek je opatřena slepotiskovým zlatě natíraným nápisem: „KRONIKA“. Pod ním je vlepený bílý papírový štítek s nápisem v červené barvě: „BORY IV. DÍL“. Text rukopisu je psán na křídový papír. Samotné nadpisy i text jsou pouze v českém jazyce. V celém rukopisu je užito paginace. Třetí strana pamětní knihy přináší obsah, podle něhož lze sledovat strukturu dokumentu: Předmluva P. Sobotky (dějiny spásy, Kristus zdroj života), Přehled církví a denominací (církev působící v ČSFR k 30. 9. 1990), Obsah, Kostely a kaple (Horní Bory, Dolní Bory, Sklené n. Osl., Radenice, Cyrilov, Rousměrov), Podpisy návštěvníků (vzácní hosté ve farnosti 1991-1994), Duchovní správa chronologicky (s výčtem duchovních správců od r. 1784), Kněží a rodáci, Opisy listin.⁴¹³ Vyjma obrázku umučeného Krista na druhé straně rukopisu není text doplněn jiným doprovodným materiálem.

⁴¹³ Řkf Horní Bory, *Kronika*, s. 3.

4.3. Březí u Osové Bítýšky

Kroniku farnosti Březí u Osové Bítýšky založil první duchovní správce Klement Alfons Miček (1788-1799), nese název *Protocollum domesticum Localis Capellani Březii*, obsahuje léta 1788-1861 a je uložena ve Státním okresním archivu Žďár nad Sázavou.⁴¹⁴ Domácí protokol je knihou formátu 4° s původní zlatou ořízkou. Již první pohled badateli napoví, že se jedná o fragment pečlivě vedeného dokumentu s poškozenou vazbou. Samotné desky jsou vytvořeny z lepenky, jež je na vrchní straně potažen hnědou usní a papírem s modrobílým válečkovým desénem na zadních deskách silně poškozeným. Na přední straně je zdobený papírový štítek s čitelným nápisem černou tuží: „*Protocollum Domesticum Localis Capellani Březii*“ a dále je zde uveden (v dolní levé části štítku) počátek vedení rukopisu: „*ab A[nn]o 1788.*“, tedy od doby zřízení benefícia. Na hřbetě jsou desky vyztuženy hnědou usní s poškozeným štítkem bílé barvy, z něhož lze přečíst jen „*...Brzezy v[on] 1788...seise...1823.*“ Na titulní list domácího protokolu někdo připsal tužkou: „*Inventář kostela, platy z vesnic učíteli, posloupnost farářů (několik listů vytržených z knihy)*“. Text rukopisu je psán na papír, na kterém jsou identifikovatelné filigrány z papírny Altenberg. Pro nadpisy a první zápisy jednotlivých kapitol je užito latinského jazyka. Následuje střídavě německý a český jazyk.

Samotná kniha byla členěna, stejně jako velkomeziříčský domácí protokol, do třinácti kapitol. V průběhu let vlivem neznámé devastace rukopisu zůstaly zachovány kapitoly: *Series Beneficiatorum, Origo beneficium, Inventarium mobilium ecclesiae, Limites localis capellanatus cum locis, et domorum quolibet in loco numeris, Numerus familiarum qua acatholicarum, tam judaicarum, Proventus et utilitates Ecclesiae, Inventarium mobilium capellaniae praesertim Catalogus librorum capellaniae spectantium, Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant.* Mezi tyto standardní kapitoly jsou vloženy záznamy o dávkách odváděných rektorovi a zároveň i učíteli při chrámu Páně Jména Panny Marie⁴¹⁵ a počet obyvatel v sídle farnosti a přiřazených obcích v letech 1788-1803.⁴¹⁶

⁴¹⁴ SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Březí (u Vlkova), *Protocollum*, inv. č. 33.

⁴¹⁵ TAMTÉŽ, fol. 11r.

⁴¹⁶ TAMTÉŽ, fol. 15r.

4.4. Budišov u Třebíče

Archiv farního úřadu v Budišově u Třebíče ukrývá dva rukopisy farních kronik. Starší z nich nese název *Kronika farnosti Budišovské od roku 1466* a obsahuje události z let (1466) 1793-1999.⁴¹⁷ Jejím prvním kronikářem byl zřejmě P. Jan Klippl, který zde působil od r. 1860 do svého odchodu na děkanský úřad do Velkého Meziříčí roku 1878. Mladší z kronik se nazývá *Kronika farnosti Budišovské od roku 2000*, je volným pokračováním staršího rukopisu a obsahuje události od roku 2000 do současnosti.⁴¹⁸

Naše pozornost bude nejprve patřit staršímu rukopisu, jehož nadpis udává letopočet zřízení farnosti, nikoliv počátek vedení farní kroniky. Rukopis je knihou formátu 2° se žlutě natíranou ořízkou. Velmi zachovalá vazba jen svědčí o skutečnosti, že byla v nedávné době provedena převazba knižního korpusu. Desky jsou vytvořeny z lepenky, jež je potažena hnědou usní se slepotiskem. Rohy desek jsou vybaveny mosazným kováním. Hřbet je vyztužen černou usní. Na přední straně desek je vyrytý a zlatě natíraný nápis: „KRONIKA FARNOSTI BUDIŠOVSKÉ OD ROKU 1466“. Text rukopisu je psán na papír, na kterém nejsou filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito latinského jazyka, text je psán německým jazykem. Asi od roku 1878 se používá už jen český jazyk. Do strany 155 je užito paginace. Je zřejmé, že později byla kronika doplněna prázdnými listy, jimiž byly doplněny některé kapitoly.

Ihned na první stránce nalezneme „*Rozvrh tohoto protokolu domácího*“, který je nejen indexem, ale také, podle řazení jednotlivých kapitol, svědectvím o využití formuláře *protocollum domesticum*, jenž známe z Velkého Meziříčí. Jednotlivé části rukopisu kopírují názvy kapitol formuláře. Některé z nich jsou doplněny o další přidané či zkrácené názvy obsahu např. *Series Beneficiatorum et Kooperatorum, Instrumenta fundationalia, Ius patronatus, Limites parochiae, Numerus populi parochialis*. Třináctá kapitola *Memorabilia* je pro svůj značný rozsah rozdělena na čtyři podkapitoly: a) *Slavnosti církevní*, b) *Opravy při chrámu P.*, c) *Opravy při farní budově* a d) *Památnosti světové a domácí*. Jednotlivé události jsou ve farní kronice doplněny rytinami, malovanými obrázky, fotografiemi, výstřižky z novin, úmrtními oznámeními,

⁴¹⁷ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*.

⁴¹⁸ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika farnosti Budišovské od roku 2000*.

ústřížky složenek apod. Z neznámých příčin zůstaly zcela prázdné kapitoly *Proventus beneficii* a *Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant*. Naopak prázdné listy, v průběhu let dle obsahu již nedoplňovaných kapitol, slouží především pamětním zápisům událostí ve farnosti či ve světě. V závěru domácího protokolu stojí za pozornost otisky obecních pečeti z budišovské farnosti a fotografie zbylých pamětihodností z doby, kdy Budišov držely hrabata z Paarů (1715-1768).

Mladší pamětní kniha je také formátu 2° se žlutě natíranou ořízkou. Vzhledem k době pořízení má rukopis velmi zachovalou vazbu. Desky jsou vytvořeny z lepenky, jež je potažena černou usní se slepotiskem. Rohy desek jsou vybaveny mosazným kováním. Na přední straně desek je vyrytý a zlatě natíraný nápis: „KRONIKA FARNOSTI BUDIŠOVSKÉ OD ROKU 2000“. Hřbet desek zdobí vyrytý a zlatě natíraný nápis: „KRONIKA FARN. BUDIŠOVSKÉ“. Text rukopisu je psán na papír, na kterém nejsou filigrány. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy i samotný text je užito výhradně českého jazyk. Oproti starší pamětní knize jsou jednotlivé zápisy řazeny chronologicky za sebou. První stranu rukopisu zdobí kolorovaná kresba farního kostela Nanebevzetí Panny Marie a sv. Gotharda. Jednotlivé události doplňuje opět fotografický materiál, výstřížky z novin, tabulky, předměty z akcí, oznámení, apod.

4.5. Heřmanov u Velké Bíteše

Archiv heřmanovské farnosti, která je v současné době spravována z nedalekého Křižanova, ukrývá tři rukopisy pamětní knihy. Nejstarší z nich založil zdejší duchovní správce P. Josef Stesser, jenž zde působil v letech 1814-1854. Dokument nese název *Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermansschlag* a obsahuje události z let (1655) 1805-1954.⁴¹⁹ Volným pokračováním domácího protokolu je další část pamětní knihy s prostým názvem *Farní kronika od r. 1954* a jsou v ní zaznamenány děje ve farnosti až do jubilejního roku 2000.⁴²⁰ Události 21. století přináší poslední, nejmladší část pamětní knihy s označením *Farní kronika Heřmanov*.⁴²¹

První ze tří částí heřmanovské pamětní knihy je formátu 2° s původně červeně natíranou ořízkou. Přes nepatrné oděrky a ohyby v důsledku časté manipulace jde o velmi zachovalý knižní exemplář. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černobílým zdobeným papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy černou usní. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermansschlag“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito převážně latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinské a německém jazyce. Asi od roku 1875 se používá už jen český jazyk. V celém dokumentu je užito paginace.

Při pečlivé prohlídce pamětní knihy je zřejmé využití formuláře *protocollum domesticum*, jenž známe z Velkého Meziříčí. Oproti jeho dané úpravě jsou jednotlivé kapitoly uspořádány jinak. Ihned za první kapitolou *Origo et fatis Parochiae Hermanschlacensis* následuje část *Ius praesentationis*, dále *Communitates ad hanc Parochiam Spectantes*, *Numerus Animarum*, *De proventibus et aliis rebus immobilibus Beneficium*, *De Decimis*, *De Obligatione et officiis Parochi*, *De Foundationibus*, *Inventarium mobilium Parochiae, item Catalogus Librorum penes Parochiam*, *Series Beneficiatorum huius Parochiae Hermanschlacensis*, *Series Episcoporum Dioecesis* - zde je vložen nekrolog biskupa Františka Antonína Gindla (1832-1841);⁴²² *Proventus et utilitates Ecclesiae Hermanschlacensis*, *Inventarium*, *Varia fata tam Ecclesiae, jam*

⁴¹⁹ Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*.

⁴²⁰ Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika od r. 1954*.

⁴²¹ Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika*.

⁴²² Srov. Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*, mezi s. 38 a s. 39.

Parochiae, knihu uzavírají zápisy pro paměť. Text rukopisu doplňují přehledné tabulky, nákresy, novinové články a různé přílohy k jednotlivým událostem. Mezi poslední stranou a předsádkou jsou volně vložené listy různého obsahu.

Druhá část kroniky farnosti Heřmanov je knihou formátu 2° s červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena tmavomodrým papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy černou usní. Na přední straně desek je vlepený bílý červenočerně lemovaný papírový štítek s nápisem v černé barvě: „Farní kronika od r. 1954“. Na hřbetě nalezneme bílý papírový štítek, který obsahuje nápis provedený tiskem v černé barvě: „FARNÍ KRONIKA 1954-2000 HEŘMANOV“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. Svým obsahem rukopis nekopíruje formulář starší části kroniky, ale užívá vlastní systém řazení jednotlivých kapitol, které jsou od sebe odděleny nadpisem i štítkem na ořízce. První z nich nese název „Farnost Heřmanov“ a obsahuje události ze života ve farnosti (zkrácené záznamy o udělených svátostech, apod.). Druhá část s názvem „Farní kostel“ zahrnuje vedle tradiční karmelské pouti i podrobný inventář kostela z roku 1964. Následují kapitoly: Farní budova, Kněží ve farnosti, Církevní události a Světové události. Text jednotlivých částí pamětní knihy je bohatě doplněn kresbami, fotografiemi, strojopisy a novinovými články.

Nejmladší z částí heřmanovské farní kroniky je knihou formátu 4°. Vazba rukopisu je velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, jež je potažena růžovou látkou. Na přední straně desek je vyrytý a zlatě natíraný nápis: „KRONIKA“. Ten je doplněn shora i zespoda nápisy provedené černou lihovou fixou: „FARNÍ“ a „HEŘMANOV“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. I tento rukopis se liší od svých starších předchůdců. Jednotlivé události jsou v něm řazeny chronologicky za sebou. Text je zpočátku psán na stroji či osobním počítači a vlepen na jednotlivé strany bez paginace. Od roku 2006 je psán už jen modrou propisovací tužkou. Jeho obsah doplňují tabulky, grafy, plakáty a fotografie.

4.6. Křižanov

Také místo spojované s narozením sv. Zdislavy se může pochlubit hned dvěma díly farní kroniky, jež jsou pečlivě uchovávány na farním úřadě. Starší z nich začal psát tehdejší duchovní správce P. František Staněk (1768-1796), nese název *Protocollum domesticum parochiae Křižanovensis* a obsahuje údaje od roku (1636) 1780 do roku 1944.⁴²³ Na domácí protokol volně navazuje *Pamětní kniha farnosti křižanovské*, která je vedena od roku 1944 do dnešních dnů.⁴²⁴

Starší pamětní kniha je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vzhledem k poškozené vazbě jsou desky obaleny balicím papírem bílé barvy. I přes tuto skutečnost se jedná o velmi zachovalý dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena červenočerným zdobeným papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy tvrdým červenošedým papírem. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „*Protocollum domesticum parochiae Křižanovensis*“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito převážně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinské, německém a českém jazyce. Asi od roku 1904 se používá už jen český jazyk. V celém dokumentu je užito paginace. Jakýsi úvod k pamětní knize nalézáme až na straně 123, kde je zmínka o zakladateli a době založení.⁴²⁵

Formulář této pamětní knihy bychom mohli označit jako kombinaci prvků použitých v první a druhé kronice farnosti Heřmanov. Jako vzoru je užito již v názvu avizovaného formuláře *protocollum domesticum*, ale jednotlivé kapitoly jsou uspořádány trochu jinak. Dále tento dokument využívá taktéž štítků na ořízce pro rychlejší orientaci. Nejprve tedy ke kapitolám. Jejich pořadí je v rukopisu mírně pozměněno a k jejich pojmenování je užito častěji německého jazyka. První z nich

⁴²³ Řkf Křižanov, *Protocollum*.

⁴²⁴ Řkf Křižanov, *Pamětní kniha*.

⁴²⁵ „*Protocollum Domesticum Parochiae Krzižanoviensis. Jussu Reverendissimi, ac Ecellentissimi Domini Domini Joannis Baptista de Lachenbauer Episcopi Brunensis, a Francisco Staniek Parocho Krzizanoviensi inchoatum, post fata vero illius, ab eius successore Bernardo Kotzent revisum, et in meliorem ordinem redactum Anno 1805. In quo praeter fata dictae parochiae etiam alii eventus celebriores ab obitu Augustissima Imperatricis Maria Theresiae succinete refferuntur*“, Řkf Křižanov, *Protocollum*, s. 123.

se věnuje výstavbě a výbavě farního kostela. Nechybí zde ani krátká zmínka o vzniku samotné farnosti. Dále následuje *Series episcoporum*, *Seznam patronů*, *Series parochorum*, *Consignatio cooperatorum*, *Inventarium der Křžižanauer Pfarr*, *Úplná vnitřní úprava kostela r. 1905 - r. 1909* obsahující i jeho inventář; *Opravy na faře od r. 1900*, *Nadace mešní a suffragijní od r. 1900 zřízené*, *Fara Křžižanow s historickou exkurzí*. Za touto kapitolou by měla podle slov zakladatele začínat samotná farní kronika. Následující stránky ale obsahují pouze výčet příjmů a výdajů farního benefícia. Na něj plynule navazuje chronologicky uspořádaný sled událostí od roku 1780 do roku 1944. Text je doplněn tabulkami a různými nákresy. Ořízku zdobí již zmíněné štítky s nápisy: „Kostel“, „Fara“ a „Kronika“. Na zadním přideščí jsou v červeném vosku vyraženy pečete obecní i farní. Mezi poslední stranou a předsádkou jsou volně vložené listy různého obsahu.

Mladší pamětní kniha je plynulým pokračováním své předchůdkyně. Jde o knihu formátu 2° s nezdobenou ořízkou. Drobná poškození dokazují citlivé zacházení s rukopisem. K zabránění dalším defektům je kniha pečlivě obalena průhlednou fólií. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena tmavomodrým papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy hnědou usní. Přední stranu desek zdobí mírně poškozený slepotiskový zlatě natíraný nápisem: „PAMĚTNÍ KNIHA FARNOSTI KŘŽIŽANOVSKÉ“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy i samotný text bylo využito převážně českého jazyka. V celém dokumentu je užito paginace. Návaznost na starší knihu dokazují čtenáři hned první slova mladšího rukopisu farní kroniky: „*Ve jménu Nejsvětější Trojice, Boha Otce i Syna i Duchu Svatého začínáme II. díl pamětní knihy. Rok 1944. (Pokračování)*“.⁴²⁶ Za těmito slovy pokračuje chronologicky uspořádaný text, který je doplněn nákresy, tabulkami, fotografiemi, novinovými výstřižky a jiným doprovodným materiálem.

⁴²⁶ Řkf Křžižanov, *Pamětní kniha*, s. 1.

4.7. Křoví

Křovské beneficium patřilo od svého vzniku, nepočítaje několik let samostatné správy, pod nedalekou farnost Velká Bíteš. Nyní je spravováno z farnosti Deblín, která náleží tišovskému děkanství. Právě v archivu farního úřadu v Deblíně je uchována křovská pamětní kniha. Tato nese název *Hausprotocol der Krzower Lokalie* a obsahuje záznamy z let 1785-2013.⁴²⁷ Začal ji psát až P. Ignác Charuza, jenž zde působil v letech 1840-1852 a byl již osmým správcem křovského benefícia od jeho vzniku.⁴²⁸ Domácí protokol je knihou formátu 4° s původní červeně stříkanou ořízkou. Vzhledem k častému užívání jsou desky mírně poškozeny a některé z vázacích textilních tkanic vytrženy. Desky jsou zhotoveny z lepenky, která je potažena světlemodrým papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy hnědou usní. Korpus knihy je vybaven dvěma dvojicemi modrých textilních tkanic. Na přední straně desek je zdobený papírový štítek s čitelným nápisem černou tuží: „Hausprotocol der Krzower Lokalie“. Text rukopisu je psán na papír, částečně linkovaný, bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy i text je užito německého jazyka. Asi od roku 1875 se používá už jen český jazyk. Do strany 155 je užito paginace, jak o tom svědčí úvodní formule: „*Tato domácí farní kronika má 174 stránek. (Stránky jsou číslovány).*“⁴²⁹

Ihned pod tímto oznámením se nachází *Inhalts Register*, tedy obsah pamětní knihy. Vzhledem k náplni jednotlivých kapitol lze usuzovat o inspiraci formulářem *protocollum domesticum* s využitím pouze některých částí tohoto protokolu. Úvodní kapitolou jsou dějiny lokálie a vzniku samostatné farnosti s informacemi o výstavbě nového kostela roku 1808 a opisy nejdůležitějších listin. Druhá kapitola o topografii křovské lokálie byla nahrazena záznamy o kostelních hospodářích a konzervátorech, o stavbě nové kaple v Katově a varhanech.⁴³⁰ Následuje kapitola s výčtem majetku a příjmů farnosti opět s opisy důležitých smluv. Na ni navazují informace o významných událostech, pořadí biskupů i kněží a chronologický výčet událostí až do dnešních dnů. Text především poslední části pamětní knihy je doplněn fotografiemi. Mezi poslední stranou a předsádkou jsou volně vložené listy různého obsahu.

⁴²⁷ Řkf Deblín, *Hausprotocol*.

⁴²⁸ Jaromír KOTÍK, *Letopisy*, s. 96.

⁴²⁹ Řkf Deblín, *Hausprotocol*, fol. 1v.

⁴³⁰ TAMTÉŽ, s. 7-24.

4.8. Měřín

Starobylé městečko Měřín se může pochlubit velmi bohatými dějinami své duchovní správy. Na konci 13. století zde bylo založeno benediktinské proboštství, které velmi přispělo ke kolonizaci zdejšího nepřístupného kraje. V době husitského hnutí a pozdější reformace spravovali již pustý klášterní majetek nekatoličtí duchovní. Od 18. století bylo sídlem stejnojmenného děkanátu. Všechny tyto informace obsahuje pamětní kniha, která je rozdělena do tří dílů uložených na farním úřadě. První rukopis nese název *Protocollum Domesticum Parochiae Meřinensis* a obsahuje údaje z let 1626-1955.⁴³¹ Založen byl druhým měřínským děkanem Václavem Antonínem Noskem, jenž zde působil v letech 1738-1764.⁴³² Druhý díl na sobě nenese žádné označení a obsahuje léta 1959-1996.⁴³³ Poslední díl pamětní knihy má prostý název *Kronika* a zahrnuje události od roku 1997 do současnosti.⁴³⁴

Nejstarší rukopis měřínské farní kroniky je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena drobnými oděrkami, některé listy uvolněny a většina vázacích textilních tkanic vytržena, ale i přes tato drobná poškození máme před sebou velmi zachovalý dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena bílohnědým papírem. Hřbet je šitý na šest vazů a stejně jako rohy desek vyztužen hnědou usní. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „PROTOCOLLUM Domesticum Parochiae Meřinensis“. Korpus knihy byl vybaven dvěma dvojicemi bílých textilních tkanic. Na hřbetě nalezneme bílý papírový štítek, který obsahuje nápis provedený černou tuží: „Protocollum Domesticum“. Text rukopisu je psán na papír, na kterém jsou identifikovatelné filigrány z papírny Eibenschitz. Pro nadpisy je užito převážně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinské, německém a českém jazyce. Asi od roku 1893 se používá už jen český jazyk. V dokumentu je užito paginace.

Samotný obsah kapitol svědčí o využití formuláře *protocollum domesticum*, se kterým jsme se seznámili již ve Velkém Meziříčí a jiných farnostech (viz výše).

⁴³¹ Řkf Měřín, *Protocollum*.

⁴³² Srov. Oldřich HNÍZDIL, *Měřín*, s. 130.

⁴³³ Řkf Měřín, *Farní kronika*.

⁴³⁴ Řkf Měřín, *Kronika*.

První kapitola se svým názvem „*Errichtung der Markt Wolleiner Pfarr Kirche des Heiligen Johannes des Taufers*“ odpovídá první kapitole z formulaře domácího protokolu: „*Origo et fata beneficii*“.⁴³⁵ Vedle původu vzniku benefícia zde nalezneme informace o opravách a inventáři kostela, dále je zde podrobně zpracován „*Synchronistický přehled dějin městečka Měřína*“.⁴³⁶ Druhá kapitola se věnuje patronaci měřínského benefícia, správě majetku bývalého benediktinského kláštera a příjmům kaplana nebo kooperátora. Následuje kapitola s podrobným výčtem brněnských biskupů a zdejších duchovních správců od 1447, kdy majetek zdejších benediktinů přišel pod správu nekatolíků a od roku 1626 již jen diecézních kněží. Kapitulu uzavírá výčet zdejších kooperátorů od roku 1921. Následující část kroniky je nadepsána jako „*Miscellanea ab anno 1839*“ a obsahuje chronologicky řazené zápisy pro paměť od zmíněného roku s vloženým údajem: „*Series cooperatorum apud Domini ecclesiam Měřín ab anno 1732 incipit*“.⁴³⁷ Text rukopisu doplňují přehledné tabulky, nákresy, novinové články a fotografie.

Na domácí protokol navazuje druhý rukopis, který je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena drobnými oděrkami, které jsou zanedbatelné v hodnocení dochování rukopisu. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy šedou tkaninou. Jejich povrch je čistý, bez označení obsahu dokumentu. Text rukopisu je psán na linkovaný papír. Pro nadpisy i samotný text bylo využito výhradně českého jazyka. Až do strany 194 je užito paginace. Návaznost na předešlý díl dokazuje hned první zápis učiněný právě nastupujícím duchovním správcem P. Františkem Hrůzou, který zde působil celých 50 let a 137 dní, po nichž odešel na odpočinek do Blízkova:⁴³⁸ „*Začínám kroniku novou knihou, neboť ve staré již není místa na záznamy. Přistěhoval jsem se do Měřína 17. března 1959 z Jemnice, kde jsem byl kaplanem. Měřín je mé první samostatné místo. Práce zde bude hodně, ale s pomocí Boží snad všechno zastanu.*“⁴³⁹ Vzhledem ke svému dlouhému a plodnému působení je autorem hned dvou dílů pamětní knihy. Zápisy v kronice jsou vedeny chronologicky za

⁴³⁵ Srov. Řkf Měřín, *Protocollum*, s. 1.

⁴³⁶ Srov. TAMTÉŽ, s. 33-46.

⁴³⁷ Srov. TAMTÉŽ, fol. 144-148.

⁴³⁸ Srov. Řkf Měřín, *Kronika*, s. 181.

⁴³⁹ Řkf Měřín, *Farní kronika*, s. 1.

sebou s marginálními poznámkami pro rychlou orientaci. Samotný text je doplněn pouze nákresy.

Nejmladší z dílů měřínské pamětní knihy je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Vazba rukopisu je bez zjevných poškození, tedy perfektně zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky a potaženy šedou umělohmotnou pokrývkou. Na přední straně desek je vytištěn modrý nápis. „KRONIKA“. Text rukopisu je psán na linkovaný papír. Pro nadpisy i samotný text bylo využito výhradně českého jazyka. V celém dokumentu je užitá paginace. Stejně jako u předešlého dílu i zde jsou zápisy řazeny chronologicky za sebou s marginálními poznámkami. Samotný text je doplněn pouze obrázky.

4.9. Netín

Také největší poutní místo velkomeziříčského děkanátu ukrývá ve svém archivu pamětní knihu. Nese název *Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis* a obsahuje záznamy z let 1789-2004.⁴⁴⁰ První zápisy patří velkomeziříčskému rodákovi P. Jakubu Příhodovi, jenž zde působil v letech 1773-1808 a odtud byl poslán do svého rodiště na místo děkana (1808-1824). Domácí protokol je knihou formátu 4° s původní červeně natíranou ořízkou. Korpus knihy je v zachovalém stavu. Proti dalšímu poškození byly desky obaleny fialovou látkovou lepicí páskou. Desky jsou zhotoveny z lepenky, která je potažena černohnědým papírem a již zmíněnou páskou. Na přední straně desek je bílý papírový štítek s čitelným nápisem černou tuží: „Protocollum domesticum“, který byl později doplněn přípisky obyčejnou černou tužkou: „1789 parochiae Netinensis“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy i text je užito německého jazyka. Asi od roku 1875 se používá už jen český jazyk. V celém dokumentu je užito paginace.

Pamětní kniha využívá zcela totožného formuláře *protocollum domesticum*, který byl podrobně popsán u starší z velkomeziříčských pamětních knih (viz výše). Lze se tedy domnívat, že vzorem pro formulář farní kroniky ve Velkém Meziříčí, kterou založil P. Jakub Příhoda v roce 1816, byl právě netínský domácí protokol. Tento byl podle úvodních slov zakladatele založen: „...*ad Mandatum Reuerendissimi ac Illustrissimi Domini Domini Joannis Baptista Episcopi Brunensis erectum Anno 1789*“.⁴⁴¹ Text jednotlivých částí pamětní knihy je doplněn kresbami, fotografiemi a přehledovými tabulkami. Pro snazší orientaci v dokumentu je ořízka vybavena bílými štítky s nápisy: „Memorabilia I.“, „Biskupové“, „Kněží“, „Patroni“, „Obvod farností“, „Memorabilia II.“, „Počty lidí“ a „Memorabilia III.“. Vzhledem k existenci pozůstatků původních štítků lze usuzovat o jejich častém obnovování.

⁴⁴⁰ Řkf Netín, *Protocollum*.

⁴⁴¹ Řkf Netín, *Protocollum*, fol. 1r.

4.10. Osová Bítýška

Farnost známá zvláště mezi mladými brněnské diecéze pro své Diecézní centrum života mládeže nazývané „Mamre“ má také svoji pamětní knihu. Ta je rozdělena na dva díly, z nichž starší nese prostý název *Pffarbeschreibung* a je uložen v Diecézním archivu Biskupství brněnského v Rajhradě.⁴⁴² Prvními zápisy jej opatřil tehdejší duchovní správce Jan Komárek (1835-1862) a obsahuje události z let 1821-1909. Mladší rukopis je označen jako *Pamětní kniha farnosti Osové Bytyšky od r. 1913* a jsou zde zaznamenány údaje ze života farnosti od roku 1913 do současnosti, s přesahem do roku 1907. Vzhledem k tomu, že se jedná ještě o otevřený dokument, tak zůstává uložen ve farním archivu osovobítýšského farního úřadu.⁴⁴³

Starší z obou dílů je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena častým užíváním, vcelku je ovšem velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena bílohnědým papírem. Hřbet je šitý na šest vazů a stejně jako rohy desek vyztužen hnědou usní. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „VI. Fach B Fasci. Pffarbeschreibeng.“ Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito německého a latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinské, německém a českém jazyce. Asi od roku 1894 se používá už jen český jazyk. V dokumentu je užito paginace.

Formulář pamětní knihy napodobuje *protocollum domesticum* jen z několika částí. Jeho podobu nalezneme hned na první straně dokumentu, kde je stručný obsah. První kapitola přináší dějiny a topografii farnosti. Jsou v ní ukryty také opisy důležitých smluv.⁴⁴⁴ Za ní následuje výčet kooperátorů působících na faře, dále krátká historie a výčet duchovních farnosti Náměšť nad Oslavou, do níž Osová Bítýška dříve patřila (viz kapitola o historii velkomeziříčského děkanství). Zcela nepochopitelně je zde dále řazen zřejmě opis původní farní kroniky *Protocollum domesticum*, jenž se mohla zachovat pouze ve zlomcích. Nalézáme v něm údaje z let 1661-1781. Pamětní kniha dále pokračuje výčtem duchovních správců osovobítýšského benefícia a také farnosti Heřmanov. K heřmanovským farářům pisatel poznamenává: „*Jména farářů*

⁴⁴² DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pffarbeschreibung*.

⁴⁴³ Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha farnosti Osové Bytyšky od r. 1913*.

⁴⁴⁴ TAMTÉŽ, mezi s. 2 a s. 3.

Hermanšlackých, kteří před znovuzřízením fary v Osové Bytýšce, s Hermanšlackou spolu i fáru Osova Bytýšskou zpravovali“. Za výčtem papežů následují opisy důležitých listin seřazené podle abecedy. Jejich přímou linii narušuje kapitola o příjmech zdejších farářů, o stavu kostela s inventářem, rozličných událostech ve farnosti. Zajímavostí jsou zde *výjimky ze zápisní obecné knihy* obsahující události z let 1559-1626.⁴⁴⁵ Až za nimi čtenář nalezne výčet brněnských biskupů. Dále je zde opět výpis z knih kšaftů a pořadnic z let 1555-1607.⁴⁴⁶ Pamětní kniha je zakončena kapitolami o stavu farní budovy, farní školy, včetně škol v Ořechově a Skleném, opisu z prodejů gruntů obce Kojetín z konce 16. a počátku 17. století a informací o zřízení hřbitova. Samotný text je doplněn pouze tabulkami.

Mladší díl farní kroniky v Osové Bytýšce je knihou formátu 2° s červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je ve velmi zachovalém stavu. Dřevěné desky s vnitřním zkosením hran jsou potaženy černou usní. Hřbet je šitý na pět vazů a společně s rohy desek vyztužen černou usní se slepotiskem. Na přední straně desek je vyražený nápis natíraný zlatou barvou: „Pamětní kniha farnosti Osové Bytýšky od r. 1913-.“ Text rukopisu je psán na linkovaný papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito latinského, méně českého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském a českém jazyce. V dokumentu je užito paginace.

První list dokumentu přináší česky psaný index, z něhož lze vyčíst užití či jen inspiraci pro vedení formulářem *protocollum domesticum* s některými drobnými výjimkami a dodatky. Je zde také uvedeno, že se jedná o druhý díl farní kroniky, i když nadpis informuje o počátku vedení od r. 1913 a starší rukopis končí rokem 1909. V některých kapitolách je na tuto mezeru brán zřetel a údaje doplněny. Ihned za indexem nalezneme výčet papežů od Pia XII, následuje *Series Episcoporum*, dodatečně přidaný *Series Decanorum*, klasický *Series Parochorum* a doplněný *Series Cooperatorum*. Za ním již pokračují kapitoly: *Patronatus, Ecclesia, Peculium ecclesiae* s událostmi ze života ve farnosti z let 1986-1989; *Series vestes, vasa etc.* se záznamy o pořízení nových zvonů a otisky starých razítek; *Domus parochialis, Peculium beneficium, Reditus beneficium, Loca incorporata, Hřbitov, Coemeterii peculium; Sacellum publicum s. Antonii Pad. Ronovii, Sacelli peculium, Series vestes, vasa etc.; Sacellum*

⁴⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 109-132.

⁴⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 135-138.

privatum in arce Osové; Cruces e talia monumenta, Farní archiv, Fundus pauperum, Scholae a prázdné kapitoly – *Uniones et coetus religiosi, Uniones et coetus catholici* a *Alie associationes*. Dále rukopis obsahuje kapitoly: *Visitationes generales, Missiones sacrae* a *Memorabilia*. Kronika končí indexem v latinském jazyce. Text je doplněn nákresey, tabulkami, fotografiemi, novinovými výstřižky a jiným doprovodným materiálem.

4.11. Pavlov u Radostína nad Oslavou

Pavlovské beneficium je dnes filiálkou farnosti Radostín nad Oslavou, kam je nutné se vypravit za pamětní knihou, která je na zdejším farním úřadě pečlivě uložena v archivu. Nese název *Knih památní při farnosti pavlovské založená roku 1867* a obsahuje události z let 1867-1992.⁴⁴⁷ Jejím zakladatelem byl první samostatný duchovní správce nově zřízené pavlovské expozitury František Borgiáš Hoch (1867-1873), jenž se setrval pouze pět let a osm měsíců.⁴⁴⁸ Rukopis je knihou formátu 2° s původně červeně natíranou ořízkou. Vazba rukopisu je silně poškozena oděrkami vlivem častého užívání dokumentu, ale i přes tato poškození máme před sebou velmi zachovalý dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černošedým papírem. Hřbet je šitý na šest vazů a stejně jako rohy desek vyztužen hnědou usní. Proti dalšímu poškození je chráněn černou textilní lepicí páskou. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „Knih památní při farnosti Pavlovské založená roku 1867.“. Pod ním se nachází další bílý papírový štítek s poznámkami černou tuží: „a knih změn náboženství od r. 1919.- /:vzadu:/; Katalog dětí katolických, které nechodí do náboženství od r. 1925 /vzadu před posl. str./; Seznam manželských rozvodů od r. 1925 /:vzadu poslední str./“. Na hřbetě nalezneme bílý papírový štítek, který obsahuje nápis provedený černou propisovací tužkou: „PAMÁTNÍ KNIHA PAVLOV“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány výhradně v českém jazyce. Dokument postrádá paginaci.

Index umístěný na prvním foliu nám jasně ukazuje využití formuláře *protocollum domesticum* tak, jak jej známe z velkomeziříčských a jiných pamětních knih. Jen drobné odchylky a jiné pořadí napovídají místní specifikaci. Za kapitolami *Origo et fata beneficium Pavloviensis*, *Series beneficiatorum* a *Series episcoporum dioecesis Brunnensis* následuje hned kapitola o pavlovském kostele *Ecclesia Pavloviensis*, dále *Proventus et utilitates Ecclesiae Pavloviensis*, *Inventarium mobilium ecclesiae*, *Proventus beneficium Pavloviensis*, *Instrumenta foundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficium pertinentia*, *Inventarium mobilium curatiae*

⁴⁴⁷ Řkf Radostín nad Oslavou, *Knih památní*.

⁴⁴⁸ TAMTĚŽ, fol. 5v; srov. s kapitolou 3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství.

Pavloviensis praesertim catalogus librorum curatiae spectantium, Limites curatiae cum locis et domorum quolibet in loco numeris, Numerus populi curatialis et familiarum catholicarum, acatholicearum et judaicarum, Praestationes annuae, quocunque demum titulo veniant a domácí protokol uzavírá kapitola se zápisy pro paměť *Memorabilia curatiae*. Mezi kapitolami o počtu lidí ve farnosti a ročními povinnostmi je vložen „List věnovaný čestné památce padlých vojáků z farnosti Pavlovské ve světové válce 1914-1918.“.⁴⁴⁹ Za pamětními zápisy následují volně vložené listy se zápisy ročních odvodů dávek z jednotlivých gruntů v Pavlově bez udání data. Dále jsou volné listy popsány již na předních deskách avizovaných záznamech: *Knihy změn náboženství, Seznam manželských rozvodů ve farnosti Pavlovské od r. 1925* a *Katalog dětí katolických, které nechodí do náboženství*. Text rukopisu doplňují přehledné tabulky, nákresy, novinové články a různé přílohy k jednotlivým událostem.

⁴⁴⁹ Řkf Radostín nad Oslavou, *Knihy památní*, mezi fol. 28v a fol. 29r.

4.12. Pyšel

Někdejší pyšelská farnost, ještě v 1. polovině 20. století významné moravské poutní místo, je dnes stejně jako předchozí obročí pouze filiálkou. Spravuje ji duchovní správce z Budišova u Třebíče, kde je také uchována ve zdejším farním archivu pamětní kniha někdejší lokálie, od roku 1859 farnosti Pyšel. Ta nese název *I. Inventář a domácí protokol z r. 1788. Pyšelo* a nalezneme v ní záznamy událostí z let 1788-1986.⁴⁵⁰ První z nich pořídil tehdejší farář Jindřich Josef Arnošt, který zde působil od zřízení lokálie v roce 1788 až do roku 1803.⁴⁵¹ Dokument je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Původní vazba byla zřejmě silně poškozena, došlo tedy k opravě a ke konzervaci jednotlivých částí. Až na uvolněné a částečně poškozené listy se jedná o velmi zachovalý rukopis. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena bíločernohnědým papírem. Hřbet je stejně jako rohy desek vyztužen hnědou usní. Proti dalšímu poškození byly hřbet i rohy přelepeny černobílou textilní lepící páskou. Na přední straně desek je vlepený ozdobný papírový štítek s nápisem černou tuží: „I. Inventář a domácí protokol z r. 1788.“. Následuje nápis obyčejnou tužkou: „Pyšelo“. Na první pohled je zřejmé, že kniha byla svázána z více původně rozdělených textů. Text rukopisu je tedy psán částečně na papír bez filigránů a novější záznamy na linkovaném papíře. Pro nadpisy je užito latinského, méně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinské, německém a českém jazyce. Dokument obsahuje dvojí paginaci.

První částí pamětní knihy je již v nadpisu avizovaný inventář, který má třináct číslovaných stran a obsahuje výčet brněnských biskupů, podrobný průběh sv. misií, opis školního protokolu a školní fasy, záznam o výstavbě úmrtní komory a končí další poznámkou ke školním fasím. Za tímto inventářem následuje samotný *Protocollum domesticum Localis Capellaniae Pischeliensis*, jenž využívá již několikrát zmíněný formulář *protocollum domesticum* s některými drobnými výjimkami.⁴⁵² Domácí protokol je zde uveden výčtem farností, pod které patřila Pyšel a inkorporované obce od roku 1635 do zřízení lokálie v roce 1788. Za ním je kapitola *De origine Pischeliensis Localiae*, dále *De limitibus Parochiae cum locis et domorum numeris*, *De Iure*

⁴⁵⁰ Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*.

⁴⁵¹ TAMTÉŽ, s. 1.

⁴⁵² TAMTÉŽ.

Praesentationis et Patronatus, De Numero Animarum Capainem et Incapainem, De Pratis et Agris Parochialibus et Hortis ad pertinentibus, De Proventibus Ecclesiae Pischeliensis, Inventarium Mobilium Ecclesiae Pischeliensis, De instrumentis Missarum annue Celebranderam a výčet školní fasy. Farní kronika pokračuje dalším inventářem s názvem: „*Inventarium. Wie das Wohnhaus der Lokalkaplanei zu Pischelo dann die hiezu gehörige Wirthschaftsgebaue in Baustande sich eigentlich befunden.*“ a v roce 1788.⁴⁵³ Ihned pod nadpisem je poznámka: „*v roku 1884 jest též podobný inventář zdělán viz zvláštní novou knihu na konci*“. Tento dokument však na avizovaném místě v kronice chybí. Mezi jednotlivými inventáři z různých let nalezneme volně vložené listy i předtištěné formuláře s dalšími seznamy. Od strany 44 až do konce pamětní knihy následuje chronologický přehled událostí. Text je doplněn přehlednými tabulkami, nákresy, novinovými články a různými přílohami k jednotlivým událostem.

⁴⁵³ TAMTÉŽ, s. 22.

4.13. Radostín nad Oslavou

Archiv farního úřadu v Radostíně nad Oslavou ukrývá kromě již zmíněné pavlovské kroniky také překlad i pokračování nejstarší pamětní knihy a ještě jeden díl radostínské kroniky vedený do současnosti. První z dílů je uložen ve velkomeziříčské pobočce Státního okresního archivu Žďár nad Sázavou.⁴⁵⁴ Rukopis nese název *Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.* a obsahuje záznamy událostí z let 1666-1931(1938). Jejím zakladatelem je tehdejší duchovní správce P. Martin Prachař, jenž zde působil v letech 1756-1763.⁴⁵⁵ Naprostým originálem mezi farními kronikami velkomeziříčského děkanství je druhý díl radostínské pamětní knihy. Nese název *Kronika radostínská vydaná r. 1986* a obsahuje léta (1666)1850-1931(1986).⁴⁵⁶ Originalita tohoto rukopisu spočívá v jeho obsahu, kdy většina uvedených záznamů je doslovným překladem cizojazyčných částí prvního dílu. Překlad nejstarších záznamů v domácím protokolu z let 1665-1666 byl napsán na stroji a svázan v roce 1986 do knihy. Zatím posledním dílem je rukopis nesoucí název *Pamětní kniha farní kronika od roku 1938*, jenž přináší události z let 1938-2005.⁴⁵⁷

Nejprve tedy několik informací k prvnímu dílu radostínské pamětní knihy. Jedná se o knihu formátu 4° s červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena častým užíváním, vcelku je ovšem velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena hnědou usní se slepotiskem. Hřbet je šitý na pět vazů bez zvláštního pokryvu, ale je též zdoben slepotiskem. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s nápisem černou tuží: „*Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.*“. Přední desky dále zdobí papírový štítek s informací o uložení v okresním archivu. Na hřbetě knihy nalezneme papírový štítek s nečitelnými údaji a opět označovací papírový štítek místa uložení. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito latinského, méně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a asi od roku 1914 již jen českém jazyce. V dokumentu je užito paginace.

⁴⁵⁴ SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*.

⁴⁵⁵ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 372.

⁴⁵⁶ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*.

⁴⁵⁷ Řkf Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha*.

Verso prvního listu rukopisu přináší index, z něhož lze vyčíst užití již v názvu uvedeného formuláře *protocollum domesticum* s některými drobnými výjimkami. První kapitola je tradiční *Origo et fata beneficii Radostinensis*, za níž následuje popis událostí, jakési pokračování pokračování poslední kapitoly formuláře *Memorabilia* z let 1914-1938. Rukopis pak pokračuje kapitolou *Series Beneficiatorum, Series Episcoporum Dioecesis* s pokračováním výčtu duchovních správců radostínské farnosti od roku 1832 do roku 1867; *Instrumenta fundationalia, et alia documenta ad res, sive jura beneficii pertinentia, Limites parochiae cum locis, et domorum quolibet in loco numeris, Numerus populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholicearum, qua judaicarum, Proventus beneficii*, pokračování *Series Beneficiatorum, Inventarium mobilium parochiae Radostinensis, praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium, Reihenfolge der Cooperatorem, Proventus et Utilitates Ecclesiae Radostinensis*, další pokračování *Series Beneficiatorum, Inventarium mobilium Ecclesiae Parochialis* s dodatkem *Inventarium mobilium Ecclesiae Filialis Borrensis* a končí *Praestationes annuae, quocunq̄ue demum titulo veniant*. Text je doplněn přehlednými tabulkami a nákresy.

Již v úvodu zmíněný originální druhý díl je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Vzhledem k době založení a užití ochranných prvků máme před sebou velmi zachovalý dokument. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černobílým papírem. Hřbet je stejně jako rohy desek vyztužen černou usní. Proti poškození byl korpus knihy opatřen papírovým přebalem. Na hřbetě přebalu nalezneme dva vlepené papírové štítky. První z nich obsahuje nápis černou fixou: „KRONIKA RADOSTÍNSKÁ VYDANÁ R. 1986“. Druhý štítek je stejnou fixou nadepsán: „FARNÍ KRONIKA DO R. 1850“. Text rukopisu je tedy psán částečně na obyčejný papír bez filigránů a novější záznamy na linkovaném papíře. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. V dokumentu je užito paginace.

Stejně jako v prvním díle i zde je, tentokrát na předním přidešti, umístěn index do češtiny přeložených názvů kapitol. Překladatel své dílo na první straně dokumentu uvádí: „černým inkoustem je psán doslovný překlad originálu. červeným inkoustem psány doplňky a vysvětlivky překladatele, kterých v originálu není.“⁴⁵⁸ Bohužel, jak to u mnohých pamětních knih bývá i zdejší autor chtěl zřejmě zůstat v anonymitě.

⁴⁵⁸ Řkf Radostín nad Oslavou, *Kronika*, s. 1.

Po paleografické analýze rukopisu lze za překladatele a autora druhého dílu považovat P. Josef Melichar, který byl biskupem Kupkou presentován a 1. dubna 1936 instalován na radostínskou faru, kde setrval až do své smrti v roce 1975.⁴⁵⁹ Snad on sám provedl také paleografickou analýzu rukopisu svých předchůdců, neboť u některých přeložených částí uvádí i jména autorů textu. Formulář knihy sleduje původní uspořádání kapitol, jak jdou za sebou v originále, ale nezachovává jejich dělicí charakter. Text je uspořádán za sebou bez zvláštního rozdělení s dodatky z doby působení překladatele. Není doprovázen zvláštními přílohami. Pouze mezi přední předsádkou a prvním stranou jsou umístěny volné listy různého obsahu.

V současné době zatím posledním dílem je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Stejně jako u předešlého dokumentu je i zde pro užití ochranných prvků korpus knihy velmi dobře zachován. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černým papírem. Proti poškození byl korpus knihy opatřen papírovým přebalem. Na přední straně desek je vlepený bílý modročerně lemovaný papírový štítek s nápisem v černé barvě místy obtažený modrou propisovací tužkou a podtržený červenou propisovací tužkou: „Farní úřad v Radostíně n. Oslavou Pamětní kniha – farní kronika – od roku 1938.“ Text rukopisu je tedy psán na obyčejný papír bez filigránů. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. V dokumentu je užito paginace. Jednotlivé údaje jsou ve farní kronice řazeny chronologicky za sebou s využitím marginálních poznámek pro snadnější orientaci. Některé z údajů doprovází nákresy, tabulky, fotografie či jiný průvodní materiál nejrůznějšího charakteru.

⁴⁵⁹ Srov. SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*, s. 22.

4.14. Ruda

Dřívější farnost, později velkomeziříčská filiálka, od roku 1785 lokální kaplanství, nyní opět samostatná farnost.⁴⁶⁰ Všechny tyto údaje rudského benefícia zaznamenává jeho pamětní kniha, která nese prostý název *Pamětní kniha* a je uložena v archivu zdejšího farního úřadu.⁴⁶¹ Čtenář v ní nalezne informace o rudském obročí z let 1785-2012. První zápisy pořídil až v pořadí čtvrtý z lokálních kaplanů P. František Ferenčák, jenž zde působil v letech 1816-1835.⁴⁶² Kronika je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Přes nepatrné oděrky a ohyby v důsledku časté manipulace jde o velmi zachovalý knižní exemplář, který je před dalším poškozením chráněn průhlednou folií. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena hnědočerným zdobeným papírem. Rohy desek a hřbet jsou vyztuženy hnědou usní. Na přední straně desek je vlepený papírový štítek s dvojitou linkou podtrženým nápisem černou tuží: „Pamětní kniha“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito převážně latinského a německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinské, německém a českém jazyce. Asi od roku 1890 se používá už jen český jazyk. V celém dokumentu je užito paginace.

Ihned na přední předsádce nalezneme odkaz zakladatele farní kroniky, který zní: „*Congessit et ordinem redegit Franciscus Ferentsak IV. Capellanus Locallis Rudenssis.*“⁴⁶³ Samotná struktura rukopisu svědčí, oproti jeho názvu, o využití již známého formuláře *protocollum domesticum* s některými drobnými výjimkami. První kapitola je klasickým počátkem tohoto užitého vzoru a nese název *Origo et fata beneficii* a kromě známých údajů obsahuje také pastýřský list Františka kardinála Tomáška, zápis o schůzce preláta Ludvíka Horkého s ministrem kultury Milanem Kymličkou, záznam o výstavbě kaple v Jabloňově a pořadí papežů od Pia XI. do Jana Pavla II. Následuje *Series Episcoporum Dioecesis* s poznámkou o správě diecéze během sedisvakance (v letech 1972-1990) kapitulním vikářem Ludvíkem Horkým (1913-2008), rodákem z Rudy, *Series Beneficiatorum, Instrumenta foundationalia, und amter die Realitäten und die Gerechtsamen der Kirche betreffenden Dokumente* s informací

⁴⁶⁰ Viz kapitola 3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství.

⁴⁶¹ Řkf Ruda, *Pamětní kniha*.

⁴⁶² Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 383.

⁴⁶³ Řkf Ruda, *Pamětní kniha*, fol. 1r.

o varhanicích; *Ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus*. Dále pokračují kapitoly s německým překladem původních latinských názvů kapitol formuláře: *Die Gränzen der Eisenberger Localie, die ein gepharten Ortschaften, und die Zahl ihrer Häuser, Seelen und Familien Anzahl, und zwar: der Katholischen und Akatholischen* s poznámkou o učitelích v Jabloňově; *Einkunfte des Beneficiums, Inventarium der Pfarlichen Mobilien besonders der Cathalog der pfarlichen Bücher* s informacemi o volbách a prezidentech ČSSR; *Einkunfte und Nutzungen der Kirche* s dodatkem nejruznějších pohrom a válečných útrap v jednotlivých přifařených obcích; *Inventarium, Järliche Praestirungen unter welchen immer Titel solche vorkommen a Merkwürdigkeiten*, kde jsou události řazeny chronologicky za sebou. Mnohé z údajů v této kapitole jsou doprovázeny nákresy, tabulkami, fotografiemi či jiným průvodním materiálem nejruznějšího charakteru.

4.15. Tasov

Jedna z nejstarších farností velkomeziříčského děkanství byla již ve 14. století sídlem děkana stejnojmenného obvodu několika farností.⁴⁶⁴ Archiv farního úřadu obsahoval původně tři díly pamětní knihy. První a nejstarší z nich byl podle slov nynějšího duchovního správce P. Pavla Kryla zničen beze stopy. Druhý díl nese název *Domácí protokol. Tasov farní kronika 1865-1929 I.* a obsahuje záznamy o událostech v letech 1865-1929 (1966).⁴⁶⁵ Po provedené paleografické analýze rukopisu prvních záznamů lze za autora tohoto dílu považovat P. Františka Floriána, který byl tasovským farářem v letech 1873-1915, od roku 1895 také velkomeziříčským děkanem.⁴⁶⁶ Na něj navazuje nejmladší část pamětní knihy s názvem *Pamětní kniha kostela sv. Petra a Pavla v Tasově* a údaji z let 1873-2001.⁴⁶⁷

První z dochovaných kronik je knihou formátu 2° s původně červeně natíranou ořízkou. Vazba rukopisu je mírně poškozena oděrkami, jinak je rukopis ve velmi dobrém stavu. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černou látkou. Rohy desek a hřbet jsou potaženy hnědou usní se slepotiskem. Na přední straně desek nalezneme dva štítky. První z nich je bílý modročerně lemovaný papírový štítek s dvojitou linkou podtrženým nápisem černou tuží: „Fara: Tasov Domácí protokol.“ Druhý je bílý jednou červenou linkou lemovaný štítek s nápisem černou lihovou fixou: „TASOV FARNÍ KRONIKA I.“ a dodatkem nadepsaným obyčejnou tužkou: „1865-1929.“ Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito českého, méně latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinské, německém a více v českém jazyce. V dokumentu je užito paginace.

Až čtvrtá strana rukopisu přináší index, z něhož lze vyčíst užití již v názvu uvedeného formuláře *protocollum domesticum* s některými drobnými výjimkami a přídávky. První kapitola je tradiční *Origo et Fata Beneficii Tasoviensis*, za níž následuje *Series Beneficiatorum Tasovii*, jež je rozdělena na části s výčtem lokálních kaplanů, administrátorů farnosti, farářů a kooperátorů. Dále je zde kapitola označená jako *XIV. Farní obydlí v Tasově se všemi hospodářskými staveními* a zmínka

⁴⁶⁴ Viz kapitola 3. Historický vývoj velkomeziříčského děkanství.

⁴⁶⁵ Řkf Tasov, *Domácí protokol*.

⁴⁶⁶ Srov. Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 337.

⁴⁶⁷ Řkf Tasov, *Pamětní kniha kostela sv. Petra a Pavla v Tasově*.

o erekčních nadacích.⁴⁶⁸ Kronika pokračuje kapitolami *Ius vel collationis, vel praesentationis et patronatus* se zmínkou o farním chudobínském ústavu; *Limites parochiae Tasoviensis cum locis, et domorum quolibet in loco numeris, Numerus populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholicearum, qua judaicarum, Proventus beneficii* s informacemi o důchodech farního benefícia, vylíčení poměrů od roku 1848, zápis o restauraci kostela sv. Petra a Pavla v letech 1925-1926 a výčet událostí od roku 1865 do roku 1909; *Inventarium mobilium parochiae praesertim Catalogus librorum parochiae spectantium, Proventus et utilitates Ecclesiae* s pamětním zápisem o stavbě nových varhan v roce 1890, částí označenou jako kapitola XV. Co nám matriky zdejší vypravují?⁴⁶⁹ a pokračování záznamů o kostelním jmění. Následuje kapitola označená jako *Činnost kostelního výboru farnosti Tasovské*, za ní nalezneme informace o generálních vizitacích a biřmování ve farnosti; *Series Episcoporum Brunensium Ab Ereptione Episcopatus Brunensis 1777, Přehled křížů postavených a posvěcených ve farnosti Tasovské* a opis i vysvětlení nadace Sazemy z Tasova ze dne 11. 1. 1401, jíž zřídil a nadal dva oltáře v kostele sv. Petra a Pavla. Kronika končí podrobnými geodetickými nákresey pozemků s označením těch, které patří farnosti. Mezi přední předsádkou a prvním stranou jsou umístěny volné listy různého obsahu. Jinak je text doplněn nákresey, tabulkami či jiným průvodním materiálem nejrůznějšího charakteru.

Druhý dochovaný exemplář tasovské farní kroniky je knihou formátu 4° s nezdobenou ořízkou. Vzhledem k nedávnému založení a pečlivému uchování dokumentu je rukopis ve velmi dobrém stavu. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena světlehnědou usní se slepotiskem. Hřbet je šitý na pět vazů a obsahuje nápis vytvořený technikou slepotisku, jenž zní: „PAMĚTNÍ KNIHA KOSTELA SV. PETRA A PAVLA V TASOVĚ.“ Text rukopisu je tedy psán na obyčejný papír bez filigránů. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. V dokumentu postrádá paginaci. Jednotlivé údaje jsou ve farní kronice řazeny chronologicky za sebou s využitím marginálních poznámek pro snadnější orientaci. Text rukopisu není doprovázen zvláštními přílohami.

⁴⁶⁸ Srov. Řkf Tasov, *Domáci protokol*, s. 59-61.

⁴⁶⁹ Srov. TAMTÉŽ, s. 453-454.

4.16. Uhřínov

Dřívější farnost Uhřínov byla spravována „*excurrendo*“ od roku 1997 z Velkého Meziříčí, poté z Rudy a dnes z Měřína. Původní farní kronika byla podle Augustina Kratochvíla založena duchovním správcem P. Bonaventurou Ceplíchálem, františkánem, který zde působil v letech 1802-1819.⁴⁷⁰ Do dnešních dnů se ovšem nedochovala. Jiná pamětní kniha, vedená zřejmě od výstavby a posvěcení nového kostela Povýšení sv. Kříže v roce 1909, měla být podle slov současného kronikáře pana Jiřího Zemana zničena v období totality. Do dnešních dnů se tedy dochovala jen farní kronika nesoucí název *Památní kniha od roku 1940*, která je uložena na farním úřadě v Měříně a obsahuje události od roku 1940 do současnosti.⁴⁷¹ Založil ji a prvními záznamy opatřil P. Jan Evangelista Dokulil, básník a zdejší farář v letech 1940-1950.⁴⁷²

Jediný dochovaný exemplář farní kroniky je knihou formátu 4° s červeně natíranou ořízkou. Vazba rukopisu je ve velmi dobrém stavu. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena šedou látkou. Hřbet je šitý na čtyři vazby a stejně jako rohy desek vyztužen světlehnědou usní. Na hřbetě nalezneme vlepený žlutý papírový štítek se slepotiskovým nápisem natíraným zlatou barvou a šesti linkami: „PAMÁTNÍ KNIHA od roku 1940.“ Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito latinského jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány pouze v českém jazyce. Dokument postrádá paginaci. První folio rukopisu je jakousi titulní stranou. Ta je lemována jednoduchou červenou linkou a obsahuje vytištěný nápis v černé: „*Farní úřad v Uhřínově. ...od roku 1940*“ a červené barvě: „*PAMÁTNÍ KNIHA*“. Poté následuje rozdělení událostí do kapitol. Podle názvů kapitol lze usoudit, že inspirací pro toto rozdělení byl již známý formulář *protocollum domesticum* ve zkrácené či vynechané podobě. Kapitoly *Series Episcoporum Dioecesis Brunensis*, *Fundationes*, *Limites parochiae cum locis*, *Inventarium mobilium ecclesiae a Inventarium domus parochialis* zůstávají prázdné. Údaje nalezneme jen v kapitolách *Series Beneficiatorum in parochia Uhřínoviensi* a *Memorabilia*. Pamětní kniha končí kapitolou o náboženských změnách, kde jsou zaznamenány odchody i návraty do římskokatolické církve. Text je doplněn fotografiemi, výstřižky z novin apod.

⁴⁷⁰ Augustin KRATOCHVÍL, *Velkomeziříčský okres*, s. 449.

⁴⁷¹ Řkf Měřín, *Památní kniha*.

⁴⁷² Srov. Řkf Měřín, *Památní kniha*, fol. 20r.

4.17. Velká Bíteš

Velká Bíteš, v některých německy psaných dokumentech nazývaná též „Heinrichs“, patří mezi nejstarší farnosti velkomeziříčského děkanství. Její starobylost dokládá také téměř v původní podobě dochovaný románsko-gotický farní kostel sv. Jana Křtitele, jenž je jakousi kostelní tvrzí s vlastním opevněním. Poprvé se o něm zmiňuje (jako o farním) listina kláštera cisterciáček v Tišnově z roku 1240.⁴⁷³ Na zdejším farním úřadě jsou v archivu pečlivě uchovány tři díly farní kroniky. První a nejstarší rukopis nese název *Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum* a jsou v něm zaznamenány události z let 1789-1867 s přesahem do roku 1947.⁴⁷⁴ Zakladatelem a prvním pořizovatelem záznamů do této pamětní knihy je tehdejší duchovní správce P. Karel Vilém Osmec, který zde působil v letech 1763-1803. Druhý díl je nazván *II. Protocollum domesticum od r. 1868-1982* a přináší informace o farnosti z let 1868-1982 s přesahem do roku 1987.⁴⁷⁵ Na něj navazuje nejmladší s dílů nesoucí název *Kronika III. 1982-20...* a obsahuje údaje od roku 1982 do současnosti.⁴⁷⁶

Nejdříve tedy několik informací o nejstarším rukopisu farní kroniky. Samotný dokument je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je pro svoje stáří velmi zchovalá. Je tedy možné, že v průběhu let muselo dojít k převázání korpusu samotné knihy. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena černou usní. Hřbet je chráněn ještě jednou vrstvou usně užitě jako pokryv desek. Na přední straně desek je vlepený zdobený papírový štítek s tištěným nápisem v černé barvě: „Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum I“, název je doplněn údajem o konci vedení kroniky obyčejnou propisovací tužkou v modré barvě: „u. a. a. 1867.“ Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito převážně latinského, méně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a asi od roku 1880 již jen českém jazyce. V dokumentu je užito paginace.

⁴⁷³ Srov. Ladislav ZAVADIL – Jan TIRAY, *Bítešský okres*, s. 30.

⁴⁷⁴ Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*.

⁴⁷⁵ Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*.

⁴⁷⁶ Řkf Velká Bíteš, *Kronika III. 1982-20...*

Recto prvního listu rukopisu přináší informaci o založení kroniky, kdy „*Protocollum domesticum parochiae Magno=Biteschensis Iussu et Autoritate Reverendissimi et Illustrissimi Domini Domini Joannis Baptista de Lachenbauer Episcopi Brunensis per me Carolum Vilhelmum Osmetz parochum loci Anno Domini 1789 compilatum.*“⁴⁷⁷ Domáci protokol pak pokračuje známým formulářem *protocollum domesticum* s lokálními změnami, který byl v úvodu představen u farnosti Velké Meziříčí. Nechybí tedy kapitola *Origo et fata M. Biteschensis beneficii* s nekritickými či přímo bájnými údaji o založení farnosti. Za ní následuje *De Series Beneficiatorum, Instrumenta fundationalia et alia documenta ad res, sive jura beneficii pertinentia, De Iure praesentationis et Patronatus M: Biteschensis parochiae, De Limitibus parochiae cum locis, et domorum quolibet in loco numeris, De Numero populi parochialis, et familiarum qua catholicarum, qua acatholiarum, qua judaicarum, De proventibus Beneficii, De mobilibus parochiae, et Catalogus librorum parochiae spectantium, De proventibus et utilitatibus Ecclesiae parochialis* i s informacemi o filiálce v Košíkově - *De proventibus et utilitatibus Ecclesiae filialis Kosskoviensis* a *Inventarium Mobilium Ecclesiae M: Biteschensis*. Zcela výjimečně je za poslední jmenovanou část zařazena chybějící kapitola *Series Episcoporum Brunensium*. Po ní následuje *Inventarium Mobilium Ecclesiae Filialis Kosskoviensis*, zcela prázdná *De praestationibus annis, quocunque demum titulo veniant* a *Varia memoratu digna*, kde jsou již údaje řazeny chronologicky za sebou. Text doplňují přehledné tabulky a nákresy.

Druhý díl farní kroniky je knihou formátu 2° s původně červeně stříkanou ořízkou. Vazba rukopisu je i přes některé drobné oděrky velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, která je potažena šedým papírem. Hřbet a rohy desek jsou vyztuženy zelenočernou látkou. Na hřbetě nalezneme dva poškozené a nečitelné štítky. Přední stranu desek zdobí bílý červenočerně lemovaný papírový štítek s nápisem (psací stroj a modrá propisovací tužka): „II. *Protocollum domesticum* od r. 1868 – 1982.“ U horního rohu je otisk razítka farnosti. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papírnu, která jej vyrobila. Pro nadpisy je užito převážně latinského, méně německého jazyka. Jednotlivé záznamy jsou psány střídavě v latinském, německém a asi od roku 1879 již jen českém jazyce. Dokument postrádá paginaci.

⁴⁷⁷ Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*, fol. 1r.

Přední předsádka obsahuje fotografie farního kostela sv. Jana Křtitele a první list přináší opis úvodní informace o založení předešlého dílu P. Karlem Vilémem Osmecem s dovětkem: „*nuni temporis autem recognitum, in multis ementalium atque locupletatum. Signat: in festo s. Thoma Aquin: 1868.*“⁴⁷⁸ Zakladatel P. Václav Veselý (1863-1870) poté využívá stejně jako P. Osmec formuláře *protocollum domesticum* a často jej v jednotlivých kapitolách cituje.⁴⁷⁹ Kromě již zmíněných kapitol u prvního dílu pamětní knihy, obsahuje tento rukopis ještě: *Series Cooperatorum penes parochiam Magno-Bytesensem ab anno 1776.*⁴⁸⁰ Kronika končí stejně jako její první díl kapitolou *Varia memoratu digna* s chronologicky řazenými údaji. Jednotlivé události v textu rukopisu jsou doplněny tabulkami, fotografiemi, výstřižky z novin či jiným průvodním materiálem nejrůznějšího charakteru.

Poslední díl velkobítešské farní kroniky je knihou formátu 4°. Vazba rukopisu je velmi zachovalá. Desky jsou vytvořeny z lepenky, hřbet je šitý na šest vazů, vše potaženo červenou usní. Rohy desek jsou chráněny mosazným kováním. Na přední straně desek je vyrytý a zlatě natíraný nápis: „KRONIKA“. Ten je doplněn zespoda nápisem provedeným černou lihovou fixou: „III. 1982-20...“. Text rukopisu je psán na papír bez filigránů. Nelze tedy určit papíru, která jej vyrobila. Pro nadpisy i text je užito výhradně českého jazyka. V celém dokumentu je užito paginace, bez číslování prvních třech stran. První strana kroniky přináší nákras farního kostela sv. Jana Křtitele a název kroniky *Protocollum domesticum parochiae Magno-Bitesensis III.*⁴⁸¹ Její zakladatel P. Vladimír Truhlář, působící ve Velké Bíteši v letech 1956-1987, se zřejmě inspiroval úvodními formulami svých předchůdců, neboť hned třetí strana přináší informace o založení v tomto znění: „*Tato domácí kronika byla založena dnem 1. 1. 1982 za administrování farnosti velkobítešské P. Vladimírem Truhlářem v roce 700. výročí smrti blahoslavené Anežky České. V kronice budou zaznamenávány všechny důležité události týkající se života farnosti.*“⁴⁸² Na druhou stranu P. Truhlář nezachoval původní členění událostí do formuláře uvedeného v názvu pamětní knihy. Ihned za úvodním slovem nalezneme řadu fotografií farního kostela,

⁴⁷⁸ Řkf Velká Bíteš, II. *Protocollum*, fol. 1r.

⁴⁷⁹ Srov. Řkf Velká Bíteš, II. *Protocollum*, fol. 8v, 21r, 25r.

⁴⁸⁰ TAMTÉŽ, fol. 18r-18v.

⁴⁸¹ Řkf Velká Bíteš, *Kronika*, s. 1.

⁴⁸² TAMTÉŽ, s. 3.

farní budovy a života ve farnosti v roce 1982. Dále pokračuje chronologický sled událostí rozdělený do jednotlivých let. Text rukopisu jsou doplněn tabulkami, fotografiemi, výstřižky z novin či jiným průvodním materiálem nejrůznějšího charakteru.

4.18. Závěrečná komparace

Závěrem této kapitoly je příhodné shrnout údaje získané z farních kronik děkanství velkomeziříčského. U některých z nich jsme si provedli krátké srovnání jednotlivých formulářů k řazení zaznamenaných údajů života ve farnosti. Ve většině případů jde o několikrát zmiňovaný formulář *protocollum domesticum*, jehož pevně stanovená struktura bývá v některých pamětních knihách uspořádána různými způsoby. Jako vzor nám zde posloužil první díl farní kroniky z Velkého Meziříčí, kterému sloužila jako předloha pamětní kniha z Netína založená zdejším duchovním správcem P. Jakubem Příhodou, jenž byl od roku 1808 farářem a děkanem ve Velkém Meziříčí.⁴⁸³

Nejvíce se rozdělení velkomeziříčského formuláře přiblížil rukopis prvního dílu pamětní knihy v Budišově u Třebíče a prvního dílu tasovské kroniky, které byly ještě doplněny o některé podkapitoly.⁴⁸⁴ Stejně tak nejstarší měřínský a rudský rukopis využívá tento typ formuláře ovšem s nadpisy v německém jazyce. Také první díl borské, březské, pavlovské, pyšelské, radostínské, tasovské, uhřínovské a tři díly velkobítešské pamětní knihy užívají formuláře *protocollum domesticum*, mnohdy pouze s lokálními změnami (upravené či přeházené názvy kapitol, vynechané kapitoly apod.).⁴⁸⁵ Pouze inspirací pro vedení farní kroniky byl u druhého a třetího dílu borské farní kroniky, prvního dílu heřmanovské, prvního dílu křižanovské, křovské, prvního a druhého dílu osovobítýšské pamětní knihy.⁴⁸⁶

Farní kroniky zmíněných farností, které byly založeny ve 20. století, využívají většinou jednoduchého formuláře, kde jsou jednotlivé údaje řazeny chronologicky

⁴⁸³ DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum*; Řkf Netín, *Protocollum*.

⁴⁸⁴ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*; Řkf Tasov, *Domáci protokol*.

⁴⁸⁵ SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Horní Bory, *Protocollum*; Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Březí (u Vlkova), *Protocollum*; Řkf Radostín nad Oslavou, *Knihy*; Řkf Budišov u Třebíče, *I. Inventář*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*; Řkf Tasov, *Domáci protokol*; Řkf Měřín, *Památní kniha*; Řkf Velká Bíteš, *Protocollum*; Řkf Velká Bíteš, *II. Protocollum*; Řkf Velká Bíteš, *Kronika*.

⁴⁸⁶ Řkf Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol*; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II*; Řkf Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll*; Řkf Křižanov, *Protocollum*; Řkf Deblín, *Hausprotokol*; DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung*; Řkf Osová Bítýška, *Pamětní kniha*.

za sebou. Oproti svým starším předchůdkyním, na něž ve většině případů navazují, bývají častěji doplněny různými nákresey, tabulkami, fotografiemi, novinovými výstřižky či jiným doprovodným materiálem.

Další informace o pamětních knihách velkomeziříčského děkanství, nutné k vzájemné komparaci, vzešly z částečného diplomatického rozboru vnějších a vnitřních znaků jednotlivých exemplářů farních kronik. Prvním údajem oné analýzy byl formát jednotlivých knih. Komparované farní kroniky byly formátu formát folio – 2° nebo kvart – 4°, tedy celkové výšky 35-45 cm nebo 25-35 cm.

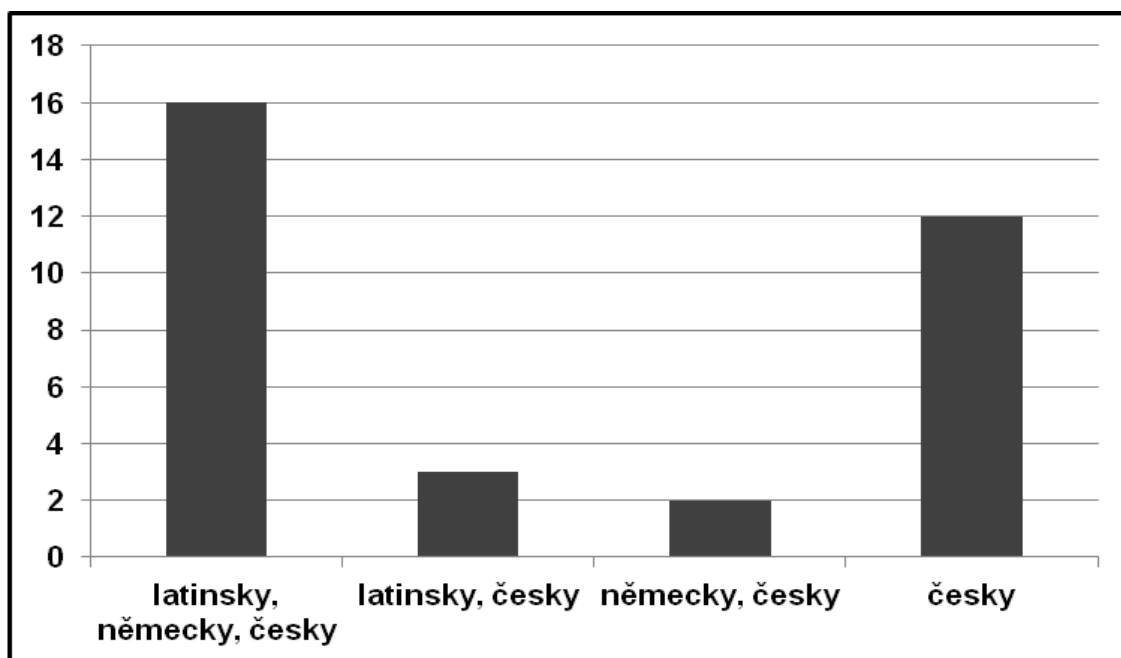
Desky pamětních knih pak byly nejčastěji vytvořeny z lepenky, která byla potažena usní hnědé nebo černé barvy se slepotiskem. Useň mnohdy nahrazoval papír v různých barevných odstínech. Velmi častá byla také kombinace papíru na deskách a usně na rozích či hřbetě korpusu knihy. Jen ve třech případech nalezneme na rozích desek mosazné kování, a to u obou budišovských kronik a nejmladší kronice velkobítešské.⁴⁸⁷ Pro nápis je nejčastěji užito bílého papírového štítku, méně častěji natíraného slepotisku.

Jednotlivé texty jsou psány na papír bez viditelných filigránů a jejich jazykem je u starších dílů latina a němčina, od konce 19. století již výhradně jen čeština (viz graf č. 1). V samotném formuláři kroniky je velmi často užito paginace. Dobou jejich založení jsou především 80. léta 18. století či později, výjimkou je farnost Měřín (1626) a Radostín nad Oslavou (1666) (viz graf č. 2).⁴⁸⁸

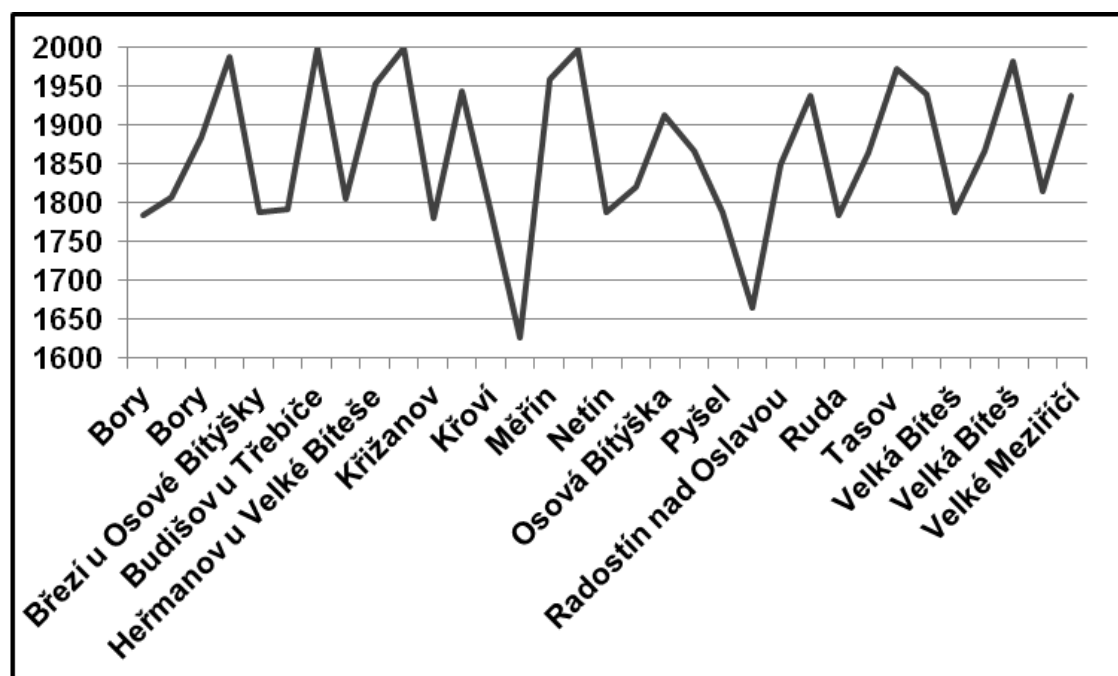
⁴⁸⁷ Řkf Budišov u Třebíče, *Kronika 1466*; TAMTÉŽ, *Kronika 2000*; Řkf Velká Bíteš, *Kronika*.

⁴⁸⁸ Řkf Měřín, *Protocollum*; SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum*.

Graf č. 1 – Jazykové složení textů kronik velkomeziříčského děkanství

Graf č. 2 – Počátek vedení kronik velkomeziříčského děkanství

Závěr

Nechám na posouzení každému čtenáři předložené disertační práce, zda byly splněny cíle, zodpovězeny otázky vytyčené již v úvodu. Snahou i touhu autora bylo proniknout do problematiky vedení farních kronik ve vymezeném úhlu pohledu a dát zároveň podnět stejně toužícím čtenářům, badatelům k dalšímu hledání odpovědí na široké spektrum otázek, jež studované téma nabízí. Disertační práce *Farní kroniky jako pramen církevních a sociálních dějin na příkladu pamětních knih farností v děkanství velkomeziříčském* v rámci definice samotného tématu tedy přináší první ucelený pohled na problematiku existence farních kronik a jejich využití pro moderní historickou práci na poli církevních a sociálních dějin.

Po nezbytném uvedení do problematiky jsme si v první kapitole představili možný pohled na farní kroniky jako narativního pramene zasazeného do širšího dějinného vývoje české a částečně světové historiografie. Na pozadí vybraných narativních pramenů lze sledovat jistý vývoj kronikářství, který později se svými charakteristickými znaky zasahoval do nejširších vrstev lidské společnosti. Kronikářství se tak dostávalo po vzoru velkých mistrů v kombinaci panujících interpretačních metod i do měst, farností a rodin. Historické myšlení těchto vrstev odráží je odrazem jejich vzdělání, ale také touhy zachytit co možná nejdříve události kolem sebe. Právě komparací velkých mistrů a pozdějších pisatelů farních kronik jsme se zabývali v pomyslné druhé části této kapitoly, kde byly pamětní knihy představeny z pohledu historiografického, uměleckého a úředního.

Úvodní přání, často zachycená na prvních stránkách farních kronik, pouze dokládají nejistotu, ale i jistou důvěru kronikáře ve schopnost pravdivého zachycení událostí, které mu nebyly mnohdy příjemným materiálem. Jejich mentalitu často ovlivňoval panující společenský diskurs či pomyslná tíže úřadu, který sebou nesl určitou míru odpovědnosti. Proto je nutné přistupovat k jednotlivým záznamům v kronice s jistým předporozuměním a z něho vyplývající kritikou, která neslouží jen k mnohdy ubohému kritizování. Podobný přístup by měl projevit také budoucí pisatel kroniky, v jehož rukou je nelehký úkol interpretace dějin. Vzhledem k mezioborové funkci kronik lze na závěr nabídnout otázku k dalšímu možnému zamyšlení po jejich

zhodnocení pohledem literárněvědným, filologickým i sociologickým či přísně metodologickým, kdy je kronika vnímána jako román či ideologie.

Ve druhé kapitole byla věnována pozornost samotnému vedení pamětních knih, které jsme si představili z pohledu struktury jejich formuláře a možných norem, jež nařizovaly pořízení kroniky a často upravovaly také praktickou kronikářskou činnost. K rekonstrukci této myšlenky bylo nutné využít reprezentativního vzorku 915 farních kronik vybraných z různých archivních fondů v české a moravské církevní provincii. Pomocí metody sondy byl tento vzorek podroben analýze, jež měla odpovědět na položené otázky. Jednou z nich byl samotný formulář kroniky a jeho podoba v různých exemplářích reprezentativního vzorku. Pro ilustraci diferencí i identických prvků byly vytvořeny pracovní názvy (*Liber memorabilium*, *Protocollum domesticum*, Pamětní kniha, Ostatní), pod nimiž se ukrývají pamětní knihy s identickým či podobným formulářem pro zápis údajů. V rámci těchto skupin pak docházelo k jejich definici i komparaci.

Příčiny jejich různorodosti lze hledat v možných zákonných úpravách jednotlivých církevních institucí či pouze ve vlastní mentalitě duchovních správců. Jednotlivé instrukce kronikářům, které vydávala nejčastěji biskupská konsistoř pomocí svých oběžníků, byly předmětem badatelské činnosti v tuzemských i zahraničních archivních fondech často pomocí dotazů, neboť nebylo možné během seminární formace absolvovat dlouhodobější pobyty na těchto místech. Výsledky této aktivity shrnuje pomyslná druhá část této kapitoly. Otázkou k dalšímu badatelskému výzkumu může být samotná aplikace norem v jednotlivých farnostech na území českých i zahraničních diecézí, popř. užití vlastních formulářů pro zápis údajů u duchovních správců, kteří zakládali kroniky ve farnostech z vlastní iniciativy.

Jak již název disertační práce napovídá, tak byl k ilustraci možného využití pramene pro církevní a sociální dějiny autorem využitý příklad pamětních knih velkomeziříčského děkanství. S jeho historií, od počátků duchovní správy až do současných dnů, jsme se seznámili v třetí kapitole, která zároveň mohla posloužit jako úvod k následující kapitole, a také jako jakýsi návod k rekonstrukci dějin různých církevních institucí s využitím údajů z farních kronik. Cenné a dosud u většiny kronik nepublikované údaje společně s využitím dostupné regionální literatury mi sloužily k pokusu o stručný pohled na vývoj jednotlivých farností na území děkanátu Velké Meziříčí. Hlavní pozornost směřovala především na sídelní město děkanství,

jehož historie je úzce spjatá s dějinným příběhem velkomeziříčského vrchnostenského dominia. Právě vrchnost určovala městu a okolí konfesi, k níž se měli poddaní hlásit. Velmi bohaté konfesijní dějiny jen dokazují bouřlivý vývoj boje za pravdu při hledání Boha i v malém městě téměř na historické hranici Čech a Moravy. Možným podmínkem pro badatelskou činnost jsou jednotlivé vztahy mezi duchovním správcem a jeho svěřenými dušemi, farářem a biskupem, kaplanem a farářem, kněžími a vrchností v jednotlivých farnostech. Zdrojem pro hledání odpovědí může být právě farní kronika se svými údaji, jež často postihují všechny sféry života na daném území.

Svým rozsahem nejbohatší z kapitol je ona poslední, v níž jsme si představili farní kroniky všech sedmnácti inkorporovaných farností velkomeziříčského děkanství. Ty byly podrobeny částečnému diplomatickému rozboru vnějších a vnitřních znaků, z něhož byla na závěr kapitoly provedena stručná komparace. Vzorem pro rozbor a porovnání jednotlivých pamětních knih byla farní kronika velkomeziříčské farnosti *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, jež využívá typického formuláře pro takto nazývané kroniky v brněnské diecézi. Inspirací k dalšímu možnému zamyšlení nad zdejšími pamětními knihami může být jejich podrobnější analýza ve světle rozmanitých nástrojů pomocných věd historických (diplomatika, paleografie, kodikologie apod.), který by mohl přinést hodnotné informace o jejich genezi v různých obdobích českých dějin.

Disertační práce je zakončena seznamy a přílohami, jejichž největší část tvoří přehled užitých exemplářů 915 pamětních knih farností, tedy onen vícekrát zmiňovaný reprezentativní vzorek k analýze i komparaci, který může posloužit také jako doplněk rozsáhlého díla vycházejícího z kolektivu autorů kolem Marie Tošnerové, tedy čtvrtého dílu *Průvodce po rukopisných fondech v Čechách*.

V souvislosti s rozsahem i mezioborovým přesahem tématu vedení farních kronik nebylo úmyslem autora podat zcela vyčerpávající informace k dané problematice, ale nabídnout možnosti a otevřít otázky k dalšímu studiu pamětních knih, jež často unikají zájmu badatelů. Předkládanou práci lze tedy využít jako možné východisko další badatelské činnosti. Jejím finitivem může být známé rčení, které je velmi často citováno a navazuje na Ovidiův citát v úvodu: „*Littera skripta manet*.“⁴⁸⁹

⁴⁸⁹ Volně přeloženo: „Napsané slovo zůstává (je věčné)“ nebo známější: „Co je psáno, to je dáno!“; srov. nápis u vchodu do budovy SOkA České Budějovice.

Seznam užitých zkratk

- aj. – a jiné
APA – Archiv pražského arcibiskupství
apod. – a podobně
bl. – blahoslavený
DABB – Diecézní archiv Biskupství brněnského
c. k. – císařský a královský
CDM – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
č. – číslo
č. p. – číslo popisné
ČČH – Český časopis historický
ČMM – Časopis Matice moravské
ČNM – Časopis Národního muzea
ČSPS – Časopis Společnosti přátel starožitností
doc. – docent
dr. – doktor
ed. – editor
fol. – folio
FÚ – farní úřad
inv. č. – inventární číslo
kart. – karton
kn. – kniha
kol. – kolektiv
MNV – Místní národní výbor
Mons. – monsignore
MZA – Moravský zemský archiv
NA – Národní archiv
např. – například
Nro., N. – numero
ONV – Okresní národní výbor

okr.	– okres
ORP	– obec s rozšířenou působností
PhDr.	– doktor filozofie (philosophiae doctor)
pol.	– polovina
popř.	– popřípadě
posl.	– poslední
příl.	– příloha
r.	– rok
red.	– redaktor
resp.	– respektive
RT	– regionální týdeník
Řkf	– Římskokatolická farnost
s.	– strana
SAP	– Sborník archivních prací
sign.	– signatura
SOA	– státní oblastní archiv
SOkA	– státní okresní archiv
srov.	– srovnej
stol.	– století
sv.	– svatý
titul.	– titulní
ThDr.	– doktor teologie (theologiae doctor)
VSV	– Vlastivědný sborník Vysočiny
VVM	– Vlastivědný věstník moravský
vyd.	– vydání
ZM	– Západní Morava

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny nevydané:

Arcibiskupský archiv Košice, *Acta curiae episcopalis Cassoviensis* 6/1993.

Archiv Biskupství královéhradeckého, *Consistorialcurrenten* 7/1835, s. 141-144.

Archiv der Diözese Gurk, *Auszug aus der F. B. Gurk. Consistorial=Verordnung ddo. 26. October 1846 Zahl 11/1530*, IV., s. 1.

Archiv des Erzbistums Bamberg, *Amtsblatt der Erzdiözese Bamberg* 76/8.

Archiv des Erzbistums Freiburg, *Anzeigblatt für die Erzdiözese Freiburg* 13/1864, VIII., s. 51-58.

Archiv des Erzbistums Freiburg, *Die Führung von Ortschroniken und Grundbüchern der Pfarreien*, *Anzeigblatt*, s. 51.

Archiv des Erzbistums München und Freising, *Verordnungen des Fürstbischöflichen General-Vicariat-Amtes zu Breslau 149/1864*, XI., s. 8-9.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), *Acta curiae episcopalis Brunensis*, An. 98/1930, N. 2300/5, inv. č. 128.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Adamov, *Farní kronika*, inv. č. 33.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Adamov, *Farní kronika*, inv. č. 34.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Čebín, *Haus Protokoll bei der Čebiner Farrazie*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Horní Bory, *Domáci protokol II. Bory od 1808 do 1883*, inv. č. 2.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Náměšť nad Oslavou, *Protocollum Domesticum pro Parochis Namieschtiensibus*, inv. č. 3.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Nemořice, *Památní kniha fary Nemořické II*, inv. č. 2.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Nové Město na Moravě, *Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: I.*, inv. č. 39.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Osová Bítýška, *Pfarrbeschreibung. IV.*, inv. č. 35.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Přibice, *Protocollum Domesticum Parochiae Pribicensis Ab Anno 1784. I. Band.*, inv. č. 2.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Rancířov, *Pamětní kniha*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Sloup, *Farní Kronika T[omus] II.*, inv. č. 12.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Střížov, *Memorabilia Ecclesiae Střížoviensis Anno MDCCLXXXV Vinchoata et Juxta mandatum Suae Reverendissimae Illustrissimae Episcopalis Gratiae Joannis Baptistae Domini Domini Episcopi Brunensis Pastoris vigilantissimi concinnata*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Třebíč, *Protocollum domesticum a Jacobo Dworžetsky parochi Trebitschensi ab Ecclesiam S[an]cti Martini et Decano foranes clucumbratum. Memorabilia Ecclesiae et parochiae*, inv. č. 2.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní a děkanský úřad Velké Meziříčí, *Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis*, inv. č. 248.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Velký Újezd, *Protocollum domesticum*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Pamětní kniha*, inv. č. 3.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Zbraslav, *Protocollum domesticum Ab An[n]o 1822 usque Annum 1847 cum Indice N[ummer]o I. sub parochi Michaele Egtelhuber confectum*, inv. č. 1.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Znojmo-sv. Mikuláš, *Protocollum domesticum*, inv. č. 21.

DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Želetava, *Protocollum Domesticum Parochiae Želletaviensis Ab Anno 1839*, inv. č. 2.

Diözesanarchiv Linz, *Linzer Diözesanblatt 1885*, XXXVIII, č. 45, s. 189-192.

Diözesanarchiv Wien, *Dekretenprotokol der Josefstädter Pfarre (1719 - 1774)*, s. 199.

Diözesanarchiv Wien, Handschriften, Pfarrprotkoll, *Protocollum rerum ecclesiasticarum parochiae Labensis, 1763 – 1772*, s. 137.

Erzbistumsarchiv Paderborn, *Amtsblatt 4/1869*, VI., s. 19-20.

Erzbistumsarchiv Paderborn, *Diözesansynode 1922*.

Erzbistumsarchiv Paderborn, *Diözesansynode 1948*.

MZA Brno, Cerroniho sbírka (G 12), inv. č. 360, fol. 297.

NA Praha, APA 1, D128-129, kart. 2607, fol. 124r-124v.

Národní knihovna České republiky, Consistorial-Currenden für die Leitmeritzer bischöfl. Diözesan-Geistlichkeit: enthält die Currenden vom 1. October 1832 bis Ende Dezember 1837. Dritter Band, Svazek 3, Augustin Bartholomäus Hille, gedruckt bei Carl Wilhelm Medau, 1837, Consistorialcurrende 27, 1837, s. 195-197.

Římskokatolická farnost Budišov u Třebíče, *Kronika farnosti Budišovské od roku 1466*.

Římskokatolická farnost Budišov u Třebíče, *Kronika farnosti Budišovské od roku 2000*.

Římskokatolická farnost Budišov u Třebíče, *I. Inventář a domácí protokol z r1788. Pyšelo*.

Římskokatolická farnost Deblín, *Hausprotocol der Krzower Lokalie*.

Římskokatolická farnost Heřmanov u Velké Bíteše, *Farní kronika od r. 1954*.

Římskokatolická farnost Heřmanov u Velké Bíteše, *Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermanschlag*.

Římskokatolická farnost Horní Bory, *Kronika Bory IV. díl*.

Římskokatolická farnost Horní Bory, *Pars III. Domáci protokol 1884-1977-1987*.

Římskokatolická farnost Jablonné nad Orlicí, *Memorabilien-Buch der Pfarre Gaabel vom Jahre 1836*.

Římskokatolická farnost Křižanov, *Pamětní kniha farnosti křižanovské*.

Římskokatolická farnost Křižanov, *Protocollum domesticum parochiae Kržižanovensis*.

Římskokatolická farnost Měřín, *Farní kronika*.

Římskokatolická farnost Měřín, *Památní kniha od roku 1940*.

Římskokatolická farnost Měřín, *Protocollum Domesticum Parochiae Meřinensis*.

Římskokatolická farnost Netín, *Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis*.

Římskokatolická farnost Osová Bítýška, *Pamětní kniha farnosti Osové Bytyšky od r. 1913*.

Římskokatolická farnost u kostela sv. Jiří Praha – Hloubětín, *Gedenkbuch der Pfarrkirche zu Hloupětín Kauřimer Kreises in Böhmen*.

Římskokatolická farnost u kostela sv. Štěpána Praha-Nové Město, *Liber memorabilium I*.

Římskokatolická farnost u kostela sv. Václava Praha-Prosek, *Liber Memorabilium parochiae Prosecensis*.

Římskokatolická farnost u sv. Vavřince Praha – Jinonice, *Denkbuch der Pfarre Jenonitz*.

Římskokatolická farnost u katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha Praha – Hradčany, *Memorabilien...Buch, auch Chroniken der Pfarre St. Weit von Iten Jänner 1836*.

Římskokatolická farnost Radostín nad Oslavou, *Knih památní při farnosti pavlovské založená roku 1867*.

Římskokatolická farnost Radostín nad Oslavou, *Kronika radostínská vydaná r. 1986*.

Římskokatolická farnost Radostín nad Oslavou, *Pamětní kniha – farní kronika – od roku 1938*.

Římskokatolická farnost Ruda, *Pamětní kniha*.

Římskokatolická farnost Tasov, *Domáci protokol. Tasov farní kronika 1865-1929 I*.

Římskokatolická farnost Tasov, *Pamětní kniha kostela sv. Petra a Pavla v Tasově*.

Římskokatolická farnost Velká Bíteš, *Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum*.

Římskokatolická farnost Velká Bíteš, *II. Protocollum domesticum od r. 1868-1982*.

Římskokatolická farnost Velké Meziříčí, *Matrica Decanatus Magno-Meserizense*.

Římskokatolická farnost Velké Meziříčí, *Pamětní kniha farnosti velkomeziříčské*.

SOkA Bruntál, Farní úřad Andělská Hora, *Gedenkbuch des Pfarrsprengels Engelsberg*, neinventarizováno.

SOkA České Budějovice, Farní úřad Ledenice, kn. 5, nefol.

SOkA České Budějovice, Farní úřad Římov, kn. 1.

SOkA České Budějovice, Farní úřad Štěpánovice, kart. 1, inv. č. 103.

SOkA Český Krumlov, Farní úřad Hořice na Šumavě, *Gedenkbuch der Pfarre Höritz*, neinventarizováno.

SOkA Frýdek-Místek, Farní úřad Bruzovice, *Kronika fary Bruzovice - I. díl*, inv. č. 32.

SOkA Jeseník, Farní úřad Vidnava, *Pfarrbuch von anno 1804. Weidenau 1866*, neinventarizováno.

SOkA Jihlava, Farní úřad Polná, *Liber Memorabilium Venerabilis Domini Adalberti Čapek*, kn. č. 2.

SOkA Jihlava, Farní úřad Rancířov, *Protocollum Memorabilium Parochiae Ranczerensis*, inv. č. 1.

SOA Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice, Biskupská konzistoř 1785-1945 (1949), sign. VI/10/a/1 (Venkovští vikáři – všeobecně 1791-1799), kart. 97.

SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Březí (u Vlkova), *Protocollum Domesticum Localis Capellani Březii A[nn]o 1788*, inv. č. 33.

SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Horní Bory, *Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785*, inv. č. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, Farní úřad Radostín nad Oslavou, *Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.*, inv. č. 1.

SOkA Žďár nad Sázavou, Sběrka map okresu Žďár nad Sázavou, inv. č. 45.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, *Currenda I.*, č. 1409.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, Arcibiskupství olomoucké, kniha č. 240.

Prameny vydané:

BARTOŇKOVÁ, Dagmar (ed.), *Magnae Moraviae fontes historici I. Annales et Chronical*, Brno 1966.

BLÁHOVÁ, Marie, *Historická chronologie*, Praha 2001.

BLÁHOVÁ, Marie – FIALA, Zdeněk (edd.), *Kosmova kronika česká*, Praha 1972.

BLÁHOVÁ, Marie – HRDINA, Karel (edd.), *Pokračovatelé Kosmovi*, Praha 1974.

BLÁHOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – VRBOVÁ, Hana, *Kronika tak řečeného Dalimila*, Praha 1977.

BRANDL, Vincenc (ed.), BRANDL, Vincenc (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XII*, Brünn 1890; XIII., Brünn 1897.

BRANDL, Vincenc, (ed.), *Spisy Karla st. ze Žerotína*, 3 svazky, Brno 1870-1972.

CROCE, Benedetto, *Historie jako myšlení a jako čin*, Brno 2006.

ČERNÝ, Václav, *Staré francouzské kroniky*, Praha 1962.

ERBEN, Karel Jaromír (ed.), *Bartoš písař. Bartoškova Kronika pražská od léta 1524 až do konce léta 1530*, Praha 1851.

HEŘMANSKÝ, František – MERTLÍK, Rudolf, (edd.), *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae*, Praha 1976.

- CHYTIL, Josef (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* VI., Brünn 1854, VII., Brünn 1858.
- JANÁČEK, Josef, *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984.
- JANDA, Bohumil (ed.), Pavel Stránský. *O státě českém*, Praha 1946.
- KOLÁR, Jaroslav (ed.), *Svět za tři českých králů*, Praha 1987.
- KOLÁR, Jaroslav (ed.), *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká*, Praha 1981.
- KRATOCHVÍL, Miloš Václav (ed.), *Husitská kronika Vavřince z Březové*, Praha 1956.
- MARTÍNKOVÁ, Dana – HADRAVOVÁ, Alena – MATL, Jiří, *Aeneae Silvii Historia Bohemica. Enea Silvio Historie česká*, Praha 1998.
- STRANSKII, Paulo, *Respublica Bohemiae*, Ludg. Batavorum: Ex officina Elzeviriana 1634.
- ŠTINDL, Martin (ed.), *Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka 1401-1723. Městská kronika barokní Moravy*, Tišnov 2004.

Literatura:

- BARNES, Harry Elmer, *A History of Historical Writing*, New York 1963.
- BARTOŇKOVÁ, Dagmar – NECHUTOVÁ, Jana (edd.), *Legends a kroniky Koruny uherské*, Praha 1988.
- BEDNÁŘ, František, *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777-1781*, Praha 1931.
- BENEŠ, Luděk, *Osobnosti Mladoboleslavska*, Mladá Boleslav 2009.
- BENEŠ, Zdeněk, *Historický text a historická kultura*, Praha 1995.
- BENEŠ, Zdeněk, *Historický text a historická skutečnost. Studie o principech českého humanistického dějepisectví*, Praha 1993.
- BĚLINA, Pavel, *Politické události let 1789-1797 v názorech měšťanské inteligence a lidových písmáků v českých zemích*, ČČH 6, 1987, s. 844-874.
- BLÁHOVÁ, Kateřina, – SLÁDEK, Ondřej (edd.), *O psaní dějin. Teoretické a metodologické problémy literární historiografie*, Praha 1997.
- BLÁHOVÁ, Marie – KŘEČEK, Karel, *Netín s osadou Zásoka. Vlastivědná kronika*, Tišnov 2007.

- BOURGAULT, Sophie – SPARLING, Robert (edd.), *A Companion to Enlightenment Historiography*, Brill 2013.
- BRADÁČ, Josef, *Ženitba Jana Sarkandra*. Sborník Teologických statí IV, Praha 1985, s. 84-106.
- BROŽA, Vincenc, *Dějiny kostela a fary v Křoví. K upomínce 100 letého založení nynějšího chrámu*, Velké Meziříčí 1909.
- BRYCHTA, Jiří, *Nová škola ve Velkém Meziříčí. Monografie slavného luterského gymnázia z konce 16. století*, Brno 1952, s. 49-99.
- BUBEN, Milan Michael, *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*, Praha 2000, s. 61-65, 344, 345.
- BURGESS, Richard W. – KULIKOWSKI, Michael, *Mosaics of Time. The Latin Chronicle Traditions from the First Century BC to the Sixth Century AD. Volume I. A Historical Introduction to the Chronicle Genre from its Origins to the High Middle Ages*, Turnhout 2013.
- BURIAN, Bohumil – PLICHTA, Alois, *Kostely a kaple farnosti Velkomeziříčské*, Velké Meziříčí 1947.
- BURIAN, Ilja, *Dějiny protestantismu v Třebíči a Horních Vilémovicích*, Třebíč 1996.
- BURIAN, Ilja, *Děkanství horního podkrají brněnského*, VSV 5, 1968, s. 24-30.
- CICERO, Marcus Tullius, *O řečníku*, Praha 1940.
- COLLINS, Roger, *Die Fredegar-Chroniken*, Monumenta Germaniae Historica, Studien und Texte 44, Hannover 2007.
- ČORNEJ, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402-1437*, Praha -Litomyšl 2000, s. 619.
- DŁUGOSZ, Jan, *Roczniki czyli kroniky sławnego królestwa polskiego*, Warszawa 2004.
- DOBEŠ, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost*, Praha 2005.
- DORAZIL, Otakar, *Zbraslavská kronika. O pisatelích kroniky*, in: Otakar Dorazil, *Kroniky mluví*, Praha 1946, s. 105-108.
- DUNPHY, Graeme, *Encyklopedia of the Medieval Chronicle*, Leiden 2010.
- DVORSKÝ, František, *Třebický okres*, Vlastivěda moravská. II. Místopis, Brno 1906, s. 197.

- ELBEL, Petr, *Husitské fary na Moravě ve světle citační listiny Jana Železného z února 1418. Příspěvek k poznání role šlechty v počátcích husitství na Moravě*, ČMM 124, 2005, s. 395-428.
- ERBEN, Karel Jaromír, *Výbor z literatury české. Díl druhý. Od počátku XV až do konce XVI století*, Praha 1868, s. 1658-1667.
- EYBEL, Joseph Valentin, *Was ist ein Pfarrer?*, Wien 1782.
- FIALA, Jiří – NOVÁKOVÁ, Martina, *Moravský osvícenec Josef Vratislav Monse (1732-1792)*, Olomouc 2003.
- FÍŠER, Rudolf, *Třebíč. Z historie benediktinského opatství*, Třebíč 2004.
- FÍŠER, Vojtěch, *Tajemné stezky. Toulky Vysočinou*, Praha 2009.
- FÍŠER, Zdeněk (red.), *Velké Meziříčí v zrcadle dějin*, Brno 2008.
- FOLTYNOVSKÝ, Josef – TENORA, Jan, *Bl. Jan Sarkander*, Brno 1920.
- FRAIS, Josef, *Reformy Marie Terezie a Josefa II. (nejen v českých a moravských zemích)*, Třebíč 2005.
- FRYDE, Edmund B., *Humanism and Renaissance Historiography*. London 1983.
- FUKALA, Radek, *Karel starší ze Žerotína a české stavovské povstání*, Historický obzor 9/10, č. 12, 2001, s. 194-202.
- GELLNER, Gustav, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků*, Praha 1938.
- GYÖRFFY, György, *István király és műve*, Budapest 1977.
- GRUNDMANN, Herbert, *Geschichtschreibung im Mittelalter*, Göttingen 1965.
- HAMANOVÁ, Pavlína, *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce XIX. stol.*, Praha 1959.
- HAUBELT, Josef, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, Praha 1979.
- HLAVÁČEK, Ivan (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 2004.
- HLAVOVÁ, Jana, *Nejstarší pamětní kniha farnosti Vlachovo Březí (1746-1806)*, České Budějovice 2010 (=Bakalářská práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- HLUBIL, Ivo – PETRŮ, Eduard, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992, s. 136-137.
- HNÍZDIL, Oldřich, *Měřín 1298-1998. 700 let*, Velké Meziříčí 1998, s. 6.
- HOMOLKOVÁ, Eliška, *Pamětní knihy fary Němčice 1759-1939*, České Budějovice

- 2011(=Bakalářská práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- HOLÁNEK, Petr, *Velkobítešská kostelní tvrz*, Velká Bíteš 2006, s. 5.
- HORÁK, František – CHRAMOSTA, Emanuel, *Cesta libická v dějinných proměnách se stezkami vedlejšími a strážnicemi*, Praha 1923.
- HORSKÝ, Jan, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009.
- HOSÁK, Ladislav – ZEMEK, Metoděj *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jižní Morava*, Praha 1981, s. 248.
- HOSÁK, Ladislav, *K středověké kolonizaci horního pořčí Svratky a Oslavy*, ČSPS LX, 1952, s. 64-81.
- HRABĚTOVÁ, Irena, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol*, Brno 1992.
- HRUBÝ, František, *Alena Meziříčská z Lomnice*, in: Karel STLOUKAL (red.), *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940, s. 235-240.
- HRUBÝ, František, *Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou*, ČČH 40, 1934, s. 300-309.
- HRUDLIČKA, Alois, *Topografie diecese brněnské*, Sešit 2, Brno 1907.
- HÝSEK, Ondřej, *Vybrané kroniky tzv. zobecněného humanismu a jejich autoři v kontextu doby. Srovnání historiografických spisů Václava Hájka z Libočan, Martina Kuthena ze Šprinsberka, Bohuslava Bílejovského, Jana Dubravia a Sixta z Ottersdorfu*, Brno 2013, s. 67-68 (=Disertační práce na Ústavu české literatury a knihovnictví Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- CHALINE, Olivier, *Bílá hora*, Praha 2013.
- CHALINE, Olivier, *Hrabě Buquoy a velení císařského vojska 1618-1621*, in: Jiří Hrbek – Petr Polehla – Jan Zdichynec (edd.), *Od konfesijní konfrontace ke konfesijnímu míru. Sborník z konference k 360. výročí uzavření vestfálského míru*, Ústí nad Orlicí 2008, s. 290-299.
- CHLUMECKY, Petr, *Die Regesten oder die chronologischen Verzeichnisse der Uhrkunden in den Archiven zu Iglau, Trebitsch, Triesch, Gross-Bitesch, Gross-Meseritsch und Pirnitz*, in: *Die Regesten im Markgrafthume Mähren*, Brünn 1856, s. 191-198.
- Interní normy péče o zvony, varhany, movité památky, archiválie a farní kroniky*, Česká biskupská konference, Praha 1999.

- JANÍČEK, Karel, *Velkomeziříčské zvony. Naše zvony*, Velké Meziříčí 1994.
- JASENÁK, Ladislav, *Průručka pro kronikářov*, Martin 1995.
- JÍLKOVÁ, Stanislava, *Pražská arcibiskupská konsistoř a její běžná agenda v roce 1784*, SAP 51, 2001, č. 2, s. 359-394.
- JOHANEK, Peter, *Weltchronistik und regionale Geschichtsschreibung im Spätmittelalter*, in: Hans Patze, *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im Spätmittelalter*, Vorträge und Forschungen 31, Sigmaringen 1987, s. 287-330.
- KALISTA, Zdeněk, *České baroko*, Praha 1941.
- KAŠPAR, Jaroslav – PORÁK, Jaroslav, *Ze Starých letopisů českých*, Praha 1980.
- KEMPSHALL, Matthew, *Rhetoric and the Writing of History, 400–1500*. Manchester-New York 2011.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav, *Židovské památky Velkého Meziříčí*, Brno-Velké Meziříčí 1997.
- KLUETING, Harm (ed.), *Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zue Geschichte der thesianisch-josephinischen Reformen*, Darmstadt 1995.
- KOCMAN, Pavel, *Počty židovských domů na Moravě v roce 1667*, in: Petr PÁLKA (red.), *Židé a Morava 9*, Kroměříž 2003, s. 7-26.
- KOLÁR, Jaroslav, – SELUCKÁ, Markéta (edd.), *Středověké legendy o českých světcích*, Praha 2011.
- Kolektiv autorů, *Rudíkov*, Rudíkov 2002, s. 20.
- KOŘALKA, Jiří, *František Palacký (1798-1876). Životopis*, Praha 1998.
- KOTALÍK, Josef, *Písek a Písecko v literatuře*, Písek 1966.
- KOTÍK, Jaromír, *Květen 1945 ve Velkém Meziříčí. Z dokumentů a svědectví*, Velké Meziříčí 1980.
- KOTÍK, Jaromír, *Letopisy obce Křoví*, Křoví 2000.
- KRATOCHVÍL, Augustin, *Luteránská škola ve Velkém Meziříčí*, ČMM 29, 1905, s. 197-201.
- KRATOCHVÍL, Augustin, *Velkomeziříčský okres*, Vlastivěda moravská. II. Místopis, Brno 1907.
- KROUPA, Petr, *Církevní architektura na jižní Moravě. Farní kostel sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí*, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550 II*, Brno 1999, s. 77-140.

- KRUPÍČKOVÁ, Marie, *Šimbořice ve světle místních kronik*, Brno 2015 (=Diplomová práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Rožmberské kroniky. Krátký a sumovní výtah od Václava Břežana*, České Budějovice 2005.
- KUBÍN, Petr, *Znovu o Kristiána*, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, Praha 2007, s. 63-72.
- KUBŮ, Nad'a – PICKOVÁ, Dana, *Historické kalendáře v českém humanistickém dějepisectví*, *Historický obzor* 3, č. 10, 1992, s. 286-291.
- KUDĚLA, Milan – ŠIMEČEK, Zdeněk – VEČERKA, Radoslav, *Česká slavistika v prvním období svého vývoje do počátku 60. let 19. století*, Praha 1995.
- KUTNAR, František – MAREK, Jaroslav, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.
- KUTNAR, František, *Život a dílo Ignáce Cornovy*, ČČH 36, 1930, s. 327-350; 491-519.
- LIŠKA, Roman, *Zlomek náboženské kroniky z doby 1554-1604*, *Krajinské muzeum ve Velkém Meziříčí*, ročenka 2, 1923, s. 5, 6, 16.
- LOIDL, Franz, *Zur kirchlichen Lokal-Geschichte (Anliegen und Anregungen)*, *Miscellanea aus dem Kirchenhistorischen Institut der Katolisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien* 54, Wien 1974, s. 2-6.
- LOUTHAN, Howard, *Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém*, Praha 2011.
- MAKOVSKÝ, Vladimír, *Velké Meziříčí. Historické a jiné zajímavosti*, Velké Meziříčí 2007, s. 17.
- MAKOVSKÝ, Vladimír, *Velké Meziříčí. Poznámky*, svazek I. 1945-1989, strojopis, Velké Meziříčí 1994.
- MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- MAŤA, Petr, *Von der Selbstopologie zur Apologie der Gegenreformation. Konversion und Glaubensvorstellungen des Oberstkanzlers Wilhelm Slawata (1572-1652)*, in: Ute Lotz-Heumann u. a. (Hg.), *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte 205)*, Gütersloh 2007, 287-322.
- MATOUŠ, Václav, *Zpřístupnění části farních kronik badatelské veřejnosti*, *Orlické hory a Podorlicko* 14, 2007, s. 363-376.

- MEISNER, Klaus, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart 1990.
- MELMUKOVÁ, Eva, *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999.
- MEZNÍK, Jaroslav, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999.
- MIKULEC, Jiří, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000.
- MIKULEC, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Praha 2013.
- MILTSIOS, Nikos, *The Shaping of Narrative in Polybius*, New York-Berlin 2013.
- MRŇA, Jaroslav, *Farní a děkanská knihovna ve Velkém Meziříčí. Soupis rukopisů a starých tisků*, České Budějovice 2011 (= Diplomová práce na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- MRŇA, Jaroslav, *Protocollum domesticum farnosti velkomeziříčské (1816-1938)*, České Budějovice 2009 (= Bakalářská práce na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- NAGYOVÁ, Eva a kol., *Křižanov II.*, Velké Meziříčí 2006.
- NECHUTOVÁ, Jana, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha 2000.
- NĚMEČEK, Vladimír – PLICHTA, Alois – ROSSI, Adolf, *Za uměním Vysočiny. Baroko na Budišovsku a Tasovsku*, Třebíč 1996, s. 14-16.
- NOVÁK, Aleš, *Vybrané kapitoly historie farnosti Velké Meziříčí*, České Budějovice 2000, s. 75-77 (= Diplomová práce na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- ODEHNALOVÁ, Vendula, *Rekonstrukce farní kroniky Římskokatolické farnosti Lažánky u Brna – 19. a 20. století*, Brno 2015 (=Diplomová práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- ODLOŽILÍK, Otakar, *Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavřinec z Račic*, ČMM 49, 1925, s. 1-170.
- OPPELTOVÁ, Jana – SLAVÍKOVÁ, Věra, *Poklady farních archivů - 2. Pamětní knihy farností*, Informace královéhradecké diecéze 2, 2008.
- Ottův slovník naučný, Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Patnáctý díl*, Praha 1900.
- Ottův slovník naučný, Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Šestnáctý díl*, Praha 1900.
- Ottův slovník naučný, Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Sedmadvacátý díl*, Praha 1908.

- PALACKÝ, Franz, *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837. Zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte*, Prag 1838.
- PALACKÝ, Franz, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*, Prag 1830.
- PAŠKOVÁ, Jitka, *Kronika jako literární žánr*, Praha 2011 (=Diplomová práce na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze).
- PEŇÁZ, Jan, *Pěší pout' z Moravy do Cách*, Brno 2007.
- PEŇÁZ, Jan, *Pout' do Říma od A do Z*, Vranov nad Dyjí 2000.
- PETRÁŠOVÁ, Tereza, *Obraz farnosti Určice ve farní kronice*, Brno 2015 (=Bakalářská práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- PIŠÍN, Libor, *Velké Meziříčí. Historie a současnost*, Velké Meziříčí 1975.
- PODLAHA, Antonín, *Relationes super statu ecclesiae et archidioecesis Pragensis ad s. congregationem concilii ab archiepiscopis Pragensibus factae a. 1759 bis 1781*, Praha 1908.
- POJSL, Miloslav, *Počátky církevní správy na Moravě, biskupství a arcibiskupství v Olomouci*, Uherské Hradiště 2015.
- Pokyn Karla hraběte Chotka k vedení obecních a farních kronik v Čechách (1835)*, Revue církevního práva 3, roč. 15, 2009, s. 211-213.
- POOLE, Reginald Lane, *Chronicles and Annals. A Brief Outline of Their Origin and Growth*, Oxford 1926.
- POSPÍŠIL, Ivo, *Labyrint kroniky. Pokus o teoretické vymezení žánru*, Brno 1986.
- Provinzialgesetzsammlung des königreichs Böhmen für das Jahr 1835*, Band 17, Prag 1836, s. 547-552.
- PUBAL, Václav, *Kroniky a kronikáři*, Praha 1976.
- REINALTER, Helmut, *Joseph II. Reformator auf dem Kaiserthron*, München 2011.
- ROUBÍK, František, *Státní kontrola farních pamětních knih*, Časopis pro dějiny venkova 12, 1925, s. 286-288.
- ŘEHÁKOVÁ, Alžběta, *Pamětní kniha fryštácké farnosti 1617-1893*, Brno 2015 (=Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně).
- SAK, Robert, *Josef Jungmann. Život obrozence*, Praha 2007.
- SEDLÁK, Jan, *Doplňky ke středověkým stavebním dějinám farního chrámu sv. Mikuláše ve Velkém Meziříčí*, Umění XXI, 1973, s. 296-302.
- SEMERÁDOVÁ, Veronika, *Vizitační písemnosti Čech 17. století. Farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623-1694*, SAP 47, 1997, s. 125-204.

- SCHULZE, Winfried (ed.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996.
- SCHWOY, Franz Joseph, *Topographie von Markgraftum Mähren*, Wien 1794.
- SKOPEC, Jindřich, *Paměti Františka J. Vaváka souseda a rychtáře mimického z let 1770-1816*, Praha 1910.
- SKŘIVÁNEK, František – TOVAČOVSKÝ, Jaroslav, *Vratislavští biskupové v dějinách Slezska*, Praha 2004, s. 41-43.
- SNOPEK, František, *Řád církevní kunštátsko-meziríčský z r. 1576*, ČMM 28, 1904, s. 417-428.
- STANĚK, Libor, *Pamětní knihy farního úřadu Malenice (1734-1945)*, České Budějovice 2010 (=Bakalářská práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- STANĚK, Libor, *Pamětní knihy farností Volyňského vikariátu 17. – 19. stol. ve vzájemné komparaci*, České Budějovice 2012 (=Diplomová práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- STAUDINGER, Anton, *Pfarrchroniken als Quelle der Zeitgeschichte*, in: Franz LOIDL, *Aspekte und Kontakte eines Kirchenhistorikers. Kirche und Welt in Iber Begabung*, Wiener Beiträge zur Theologie 52, Wien 1976, s. 197-219.
- SVOBODA, Petr, *Krajem kamení a jeřabin*, Tišnov 2002.
- ŠEBÁNEK, Jindřich, *Listina Václava IV. z r. 1417*, ČMM 48, 1924, s. 208-213.
- ŠEBÁNEK, Jindřich, *Moderní padělky v diplomatári Bočkově*, ČMM 60, 1936, s. 52.
- ŠÍP, Josef, *Svědectví o statečnosti. Velkomeziríčko a odboj v letech 1939-1945*, Velké Meziříčí 2005.
- ŠTĚPÁN, Václav, *Osobnost Lacka z Kravař*, ČMM 110, 1991, s. 217-238; 112, 1993, s. 11-42.
- ŠTINDL, Martin, *K počátkům židovského osídlení ve Velkém Meziříčí*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava*, Kroměříž 1997, s. 3-13.
- ŠTINDL, Martin, *Sv. Jan Sarkander. Působení a kult ve Velkém Meziříčí*. Velké Meziříčí 1995.
- ŠTINDL, Martin, *Usazování židů ve Velkém Meziříčí ve druhé polovině 17. století*, in: Petr Pálka (red.), *Židé a Morava*, Kroměříž 1995, s. 37-43.

- ŠTINDL, Martin, *Velkomeziříčská exekuce z roku 1701*, in: Petr PÁLKA (red.), *Židé a Morava 9*, Kroměříž 1998, s. 12-21.
- ŠUMAVSKÝ, Josef Franta, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*, Erster Band (A-J), Prag 1844, s. 332.
- TÁBORSKÝ, Josef, *Reformní katolík Josef Dobrovský*, Brno 2007.
- TIRAY, Jan, *Dějiny města Velké Bytše*, Velké Meziříčí 1888.
- TOŠNEROVÁ, Marie a kol., *Průvodce po rukopisných fondech v České republice. Díl IV., Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice*, Praha 2004.
- TŘEŠTÍK, Dušan, *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, Praha 1968.
- TŘEŠTÍK, Dušan, *Mysliti dějiny*, Praha-Litomyšl 1999.
- UHL, Karel, *Bonaventura Piter, rajhradský probošt, moravský zemský prelát a český historik*, *Moravan* 82, 1933, s. 39-52.
- UHLÍŘ, Jaroslav, *Karel František Tepper, západomoravský barokní malíř 1682-1738*, Třebíč 2002.
- URBÁNKOVÁ, Emma, *Nejstarší prvotisky českého původu*, in: František Šmahel (ed.), *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory*, Praha 1970, s. 15-59.
- Velký slovník naučný*, a/1, Praha 1999.
- VACULÍKOVÁ, Marta (ed.), *Bohuslaus Hassensteinius a Lobkowitz: Opera poetica*, Leipzig 2006.
- VANĚK, Vojtěch, *Památky středních Čech zachycené vizitačními zprávami pražského arcibiskupství z roku 1671*, *Památky středních Čech* 14, 2000, č. 1, s. 32-36.
- VOIT, Petr, *Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století. Papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*, 1. vyd., Praha 2006
- VOLF, Josef, *Jan Matyáš ze Sudetů*, *Památky archeologické* 22, 1908, s. 531-566.
- VONDRA, Roman, *Václav Budovec z Budova (1551-1621)*, *Historický obzor* 7/8, č. 19, 2008, s. 184-187.
- VONDRA, Václav, *Bohuslav Balbín (1621-1688)*, *Historický obzor* 11/12, č. 20, 2009, s. 276-279.

- VOREL, Petr (ed.), *Dějiny evropského světa 1453-1576. Historický obraz počátku raného novověku v pojetí Daniela Adama z Veleslavína, který českému čtenáři předložil v druhém českém vydání Kroniku světa Jana Cariona roku 1584*, Praha 2008.
- VOREL, Petr, *Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15. – 17. století*, in: Petr Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách. Sborník příspěvků z konference konané 8. – 9. 9. 1993 v Pardubicích*, Pardubice 1995, s. 9-76.
- WAGNEROVÁ, Miluše, *Farní kronika Olešnice (1787 – 1887)*, České Budějovice 2008 (=Bakalářská práce na Ústavu archivnictví a pomocných věd historických Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích).
- WINTER, Eduard, *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*, Praha 1945.
- WOLNY, Gregor, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert*, VI. Band. Iglauer Kreis und mährische Enklavuren, Brünn 1842.
- WOLNY, Gregor, *Kirchliche Topographie von Mähren*, I. Abtheilung. Olmützer Erzdiöcese. I. Band, Brünn 1855.
- WOLNY, Gregor, *Kirchliche Topographie von Mähren*, II. Abtheilung. Brünner Diöcese. III. Band, Brünn 1860.
- Zásady popisu rukopisů*, Sborník národního muzea v Praze C, XXVIII, 2, 1983, s. 49-96.
- ZAVADIL, Ladislav – TIRAY, Jan, *Bítešský okres, Vlastivěda moravská. II. Místopis*, Brno 1900.
- ZÁVODSKÝ, Josef, *Reformace a protireformace ve Velkém Meziříčí. Nábožensko-kulturní obraz moravského města*, Velké Meziříčí 1937.
- ZEMEK, Metoděj, *Posloupnost kanovníků metropolitní kapituly u sv. Václava v Olomouci*, VVM 5, 1950, s. 112.
- ZUBER, Rudolf, *Osudy moravské církve v 18. století I*, Praha 1987.
- ZUBER, Rudolf, *Osudy moravské církve v 18. století II*, Olomouc 2003.
- ZUBKO, Peter, *Dejiny Košickej cirkvi v prameňoch (1803 - 2006). Dejiny Košického arcibiskupstva V.*, Prešov 2006, s. 569-573.
- ZUBKO, Peter, *Historia domus – pamäť (nielen) Cirkvi*, Duchovný pastier. Revue pre teológiu a duchovný život 1, roč. 84, 2005, s. 40-41.

Periodika:

Velkomeziříčsko, 16. 7. 2008, 20. 8. 2008, 3. 9. 2008, 17. 2. 2010, 10. 3. 2010, 16. 8. 2010, 25. 8. 2010, 1. 12. 2010, 8. 12. 2010, 15. 12. 2010.

Internetové zdroje:

<http://www.bory.cz/cs/o-obci>, vyhledáno 21. 7. 2015.

<http://brezi.farnost.cz/cms/index.php?str=59&tp=1>, vyhledáno 19. 12. 2014.

<http://www.dekanstvivm.horacko.com/?class=aboutFarnost&idFarnost=14>, vyhledáno 23. 12. 2010.

http://www.farnostradostin.webzdarma.cz/historie_radostin.html,
vyhledáno 23. 12. 2010.

<https://www.czso.cz/csu/sldb>, vyhledáno 21. 10. 2014.

Seznam příloh

Tabulky a grafy v textu

Tabulka č. 1 – Počet svazků farních kronik seřazených podle jednotlivých formulářových typů užívaných v diecézích české a moravské církevní provincie – s. 60.

Graf č. 1 – Jazykové složení textů kronik velkomeziříčského děkanství – s. 164.

Graf č. 2 – Počátek vedení kronik velkomeziříčského děkanství – s. 164.

Grafy a tabulky

Příloha č. 1 – Grafický přehled výskytu jednotlivých formulářových typů v reprezentativním vzorku.

Příloha č. 2 – Grafické znázornění počtu pamětních knih podle počátku vedení v rep. vzorku.

Příloha č. 3 – Grafické znázornění jazykové skladby textů farních kronik v rep. vzorku.

Příloha č. 14 – Přehled užitých pamětních knih farností v české a moravské církevní provincii (reprezentativní vzorek).

Obrazové přílohy

Příloha č. 4 – Viněta v netínském domácím protokolu, Římskokatolická farnost Netín, *Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis*, s. 153.

Foto: autor.

Příloha č. 5 – Dřevěné desky s kováním chránící farní kroniku ve Velkém Újezdě, DABB Rajhrad, Farní úřad Velký Újezd, *Protocollum domesticum*, inv. č. 1. Foto: autor.

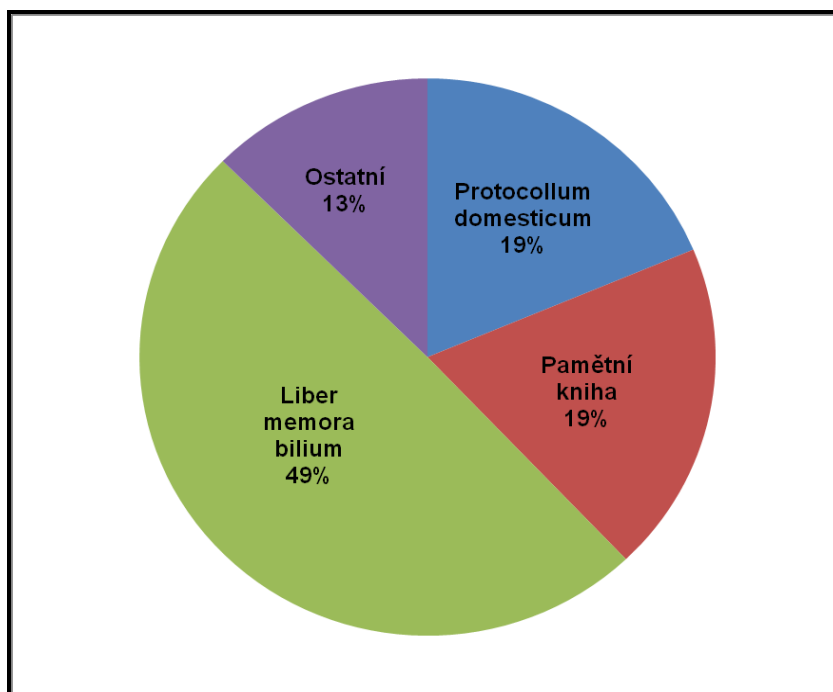
Příloha č. 6 – Zdobené lepenkové desky farní kroniky v Novém Městě na Moravě,

- DABB Rajhrad, Farní úřad Nové Město na Moravě, Chronicon Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: II., inv. č. 40. Foto: autor.
- Příloha č. 7 – Štítky na hornodubňanském domácím protokolu, DABB Rajhrad, Farní úřad Horní Dubňany, Protocollum Domesticum Parochiae Horno Dubianensis. Farní kronika, inv. č. 2. Foto: autor.
- Příloha č. 8 – Vyobrazení farního kostela na titulní straně budišovské farní kroniky, Římskokatolická farnost Budišov u Třebíče, Kronika farnosti Budišovské od roku 2000, autor kresby: František Smejkal ze Spáleného Dvora. Foto: autor.
- Příloha č. 9 – Vyobrazení interiéru farního chrámu na titulní straně tasovské farní kroniky, Římskokatolická farnost Tasov, Pamětní kniha kostela sv. Petra a Pavla v Tasově. Foto: autor.
- Příloha č. 10 – Zdobená titulní strana rancířovské farní kroniky, DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), Farní úřad Rancířov, Pamětní kniha, inv. č. 1. Foto: autor.
- Příloha č. 11 – Mapa děkanství Velké Meziříčí – výřez z mapy olomoucké diecéze z roku 1762, SOKA Žďár nad Sázavou, Sběrka map okresu Žďár nad Sázavou, inv. č. 45.
- Příloha č. 12 – Nejstarší známé vyobrazení města Velkého Meziříčí z let 1677-1723 – mědirytina, MZA Brno, Cerroniho sbírka (G 12), inv. č. 360, fol. 297.
- Příloha č. 13 – Současná podoba farního kostela sv. Mikuláše a zámku. Foto: autor.

PŘÍLOHY

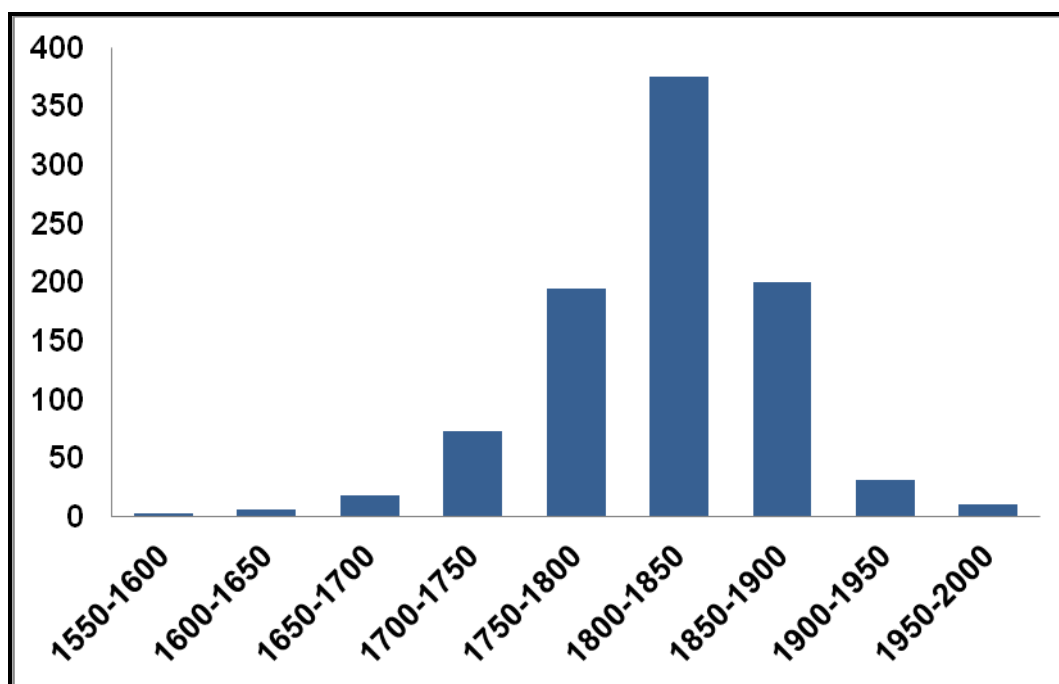
Příloha č. 1

Grafický přehled výskytu jednotlivých formulářových typů v reprezentativním vzorku

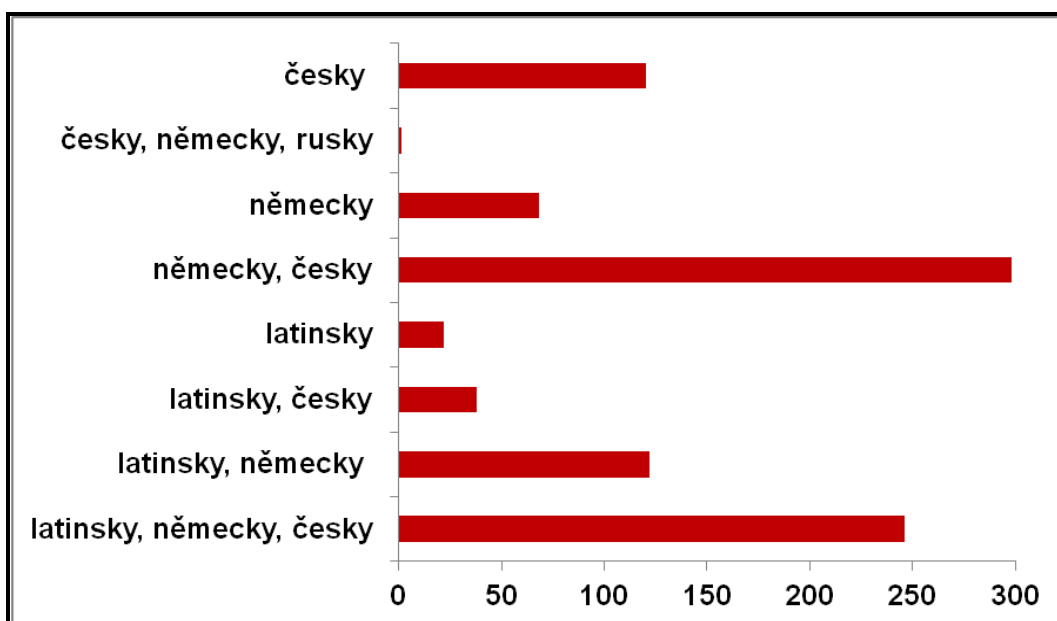
Příloha č. 2

Grafické znázornění počtu pamětních knih podle počátku vedení v rep. vzorku

Příloha č. 3

Grafické znázornění jazykové skladby textů farních kronik v rep. vzorku

Příloha č. 4

Viněta v netínském domácím protokolu

Příloha č. 5

Dřevěné desky s kováním chránící farní kroniku ve Velkém Újezdě

Příloha č. 6

Zdobené lepenkové desky farní kroniky v Novém Městě na Moravě

Státní okresní archiv Zďár n. S.

**Farní úřad
Nové Město na
Moravě**

Kn. 21

Inv. č. **41**

Příloha č. 7

Štítky na hornodubňanském domácím protokolu

Příloha č. 8

Vyobrazení farního kostela na titulní straně budišovské farní kroniky

Kostel Nanebevzetí Panny
Marie a sv. Gotharda
v Budišově

Příloha č. 9

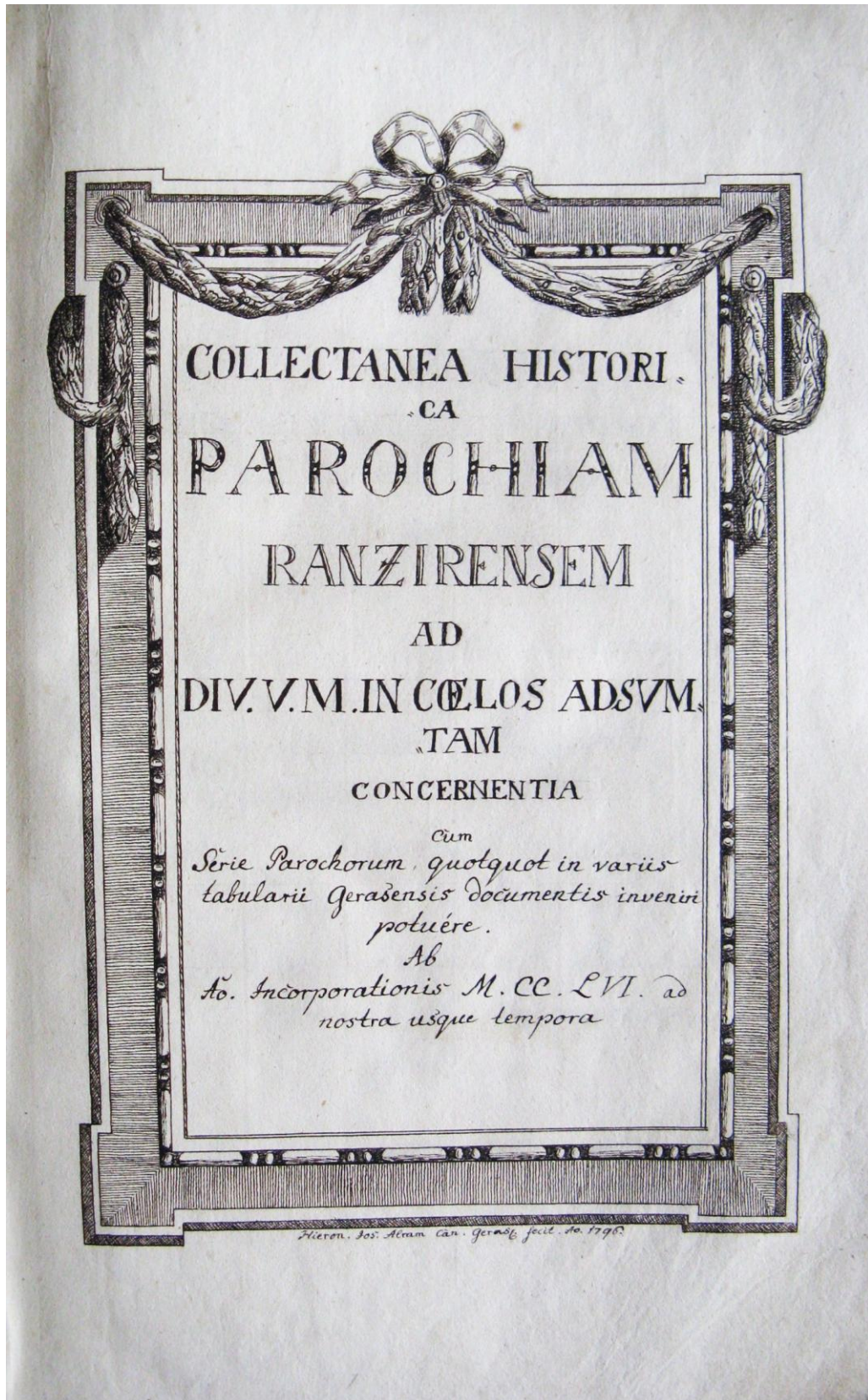
Vyobrazení interiéru farního chrámu na titulní straně tasovské farní kroniky

PAMĚTNÍ
KNIHA
KOSTELA SV. PETRA A PAVLA
V TASOVĚ

Příloha č. 10

Zdobená titulní strana rancířovské farní kroniky

Příloha č. 11

Mapa děkanství Velké Meziříčí

Příloha č. 12 – Nejstarší známé vyobrazení města Velkého Meziříčí z let 1677-1723

Příloha č. 13 – Současná podoba farního kostela sv. Mikuláše a zámku

Příloha č. 14

Přehled užitých pamětních knih farností v české a moravské církevní provincii (reprezentativní vzorek)

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Adamov	Brno	Farní kronika řím[sko]. kat[olického]. úřadu v Adamově 1857-1945	1857	1945	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Adamov, inv. č. 31.
Adamov	Brno	Farní kronika Adamov pokrač[ování]. od r[oku] 1945 do 13. 10. 1978	1945	1978	česky	DABB Rajhrad, FÚ Adamov, inv. č. 32.
Adamov	Brno	Farní kronika	1951	1951	česky	DABB Rajhrad, FÚ Adamov, inv. č. 33.
Adamov	Brno	Farní kronika	1978	1997	česky	DABB Rajhrad, FÚ Adamov, inv. č. 34.
Albrechtice u Sušice	České Budějovice	Liber memorabilium	1832	1995	německy, česky	Průvodce IV., s. 233.
Andělská Hora	Ostrava-Opava	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Engelsberg	1556	2005	německy, česky	SOkA Bruntál, FÚ Andělská Hora, neinventarizováno.
Babice nad Svítavou	Brno	Haus=Protocoll der Lokalkaplanei in Babitz	1807	1897 [1969]	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Babice n. S., inv. č. 1.
Babice u Lesonic	Brno	Protocollum domesticum inchoatum ad An[n]i 1861.	1861	1951	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Babice u Lesonic, inv. č. 1.
Banín	Hradec Králové	Gedenk-Buch der Pfarre zu Bohnau angefangen im Jahre 1836. Založil P. Franz Ludwig Schneider	1836	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 448.
Batelov	Brno	Protocollum domesticum Parochiae Battelov	1751	1949	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Batelov, inv. č. 1.
Bavory	Brno	Haus-Protocoll zur Localie Bardorf gehörig	1825	1977	německy, česky	Průvodce IV., s. 233.
Bechlín	Praha	Liber memorabilium	1856	1937	německy, česky	Průvodce IV., s. 234.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Bělá nad Svitavou	Hradec Králové	Gedenkbuch der Deutschbielaer Pfarre, založil P. Mathias Novotny, Pfarrer	1836	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 448.
Běloutín	Olomouc	Protocollum seu liber memorabilium parochiae Bielotinensis... erectum a Bernardo Moysio Krause (1759-1773), pro tunc parochio	[1695] 1773	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 234-235.
Benátky nad Jizerou	Litoměřice	Gedenkbuch (založil Josef Steiger)	1836	1999	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 235.
Benetice	Brno	Protocollum Localiae postea 1839 parochiae Beneticensis Domesticum	1789	1873	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Benetice, inv. č. 1.
Benetice	Brno	Protocollum Dom. Parochiae Beneticensis continuatum ab an. 1863. Tom. II.	1863	1996	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Benetice, inv. č. 2.
Bernartice	Ostrava-Opava	Pfarrbuch bey der Pfarrey Barzdorf	1748	1932	latinsky, německy	SOka Jeseník, FÚ Bernartice, inv. č. 89.
Bernartice	Ostrava-Opava	Pfarrbuch Abschrift des kirchlichen und pfarrlichen Inventariums der Pfarrey Barzdorf	1804	1926	německy	SOka Jeseník, FÚ Bernartice, inv. č. 90.
Bernartice	Ostrava-Opava	Chronik der Pfarrei Barzdorf. Zusammengestellt aus den Pfarrbüchern Nro I. und Nro II.	1894	1994	německy, česky	SOka Jeseník, FÚ Bernartice, inv. č. 91.
Bezdědice	Litoměřice	Gedenkbuch	1865	1943	německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Bezděkov	Plzeň	Liber memorabilium (založil P. Matyáš Pixa)	1836		latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 235-236.
Bezděkov nad Metují	Hradec Králové	Liber memorabilium, XVIII/XIX - 1830	1830		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 236.
Bezděkov nad Metují	Hradec Králové	Gedenkbuch oder Chronik (založil P. Stanislav Tomek OSB)	1836	1850	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 236.
Bezděkov nad Metují	Hradec Králové	Pamětní kniha fary bezděkovské	1871	1938	česky	Průvodce IV., s. 236.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Bílá Voda	Ostrava-Opava	Farní kronika Bílá Voda	1940	1956	česky	SOkA Jeseník, FÚ Bílá Voda, inv. č. 4.
Bílčice	Ostrava-Opava	Gedenkbuch des Pfarrsprengels in Heidenpiltsch	1899	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 448.
Bílina	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae et domus archidiaconalis Bilinensis	1793	1942	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.
Bílý Potok	Ostrava-Opava	Lokalie - Buch in Weissbach anfangend 1863	1863	1994	německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Bílý Potok, inv. č. 4.
Bitozeves	Litoměřice	Gedenkbuch der Pfarre Wittosess	1837	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 236.
Blansko	Brno	Protocollum domesticum	1820	1914	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Blansko, inv. č. 1.
Blatná	České Budějovice	Protocollum memorabilium et decretorum	1752		latinsky	Průvodce IV., s. 449.
Blatná	České Budějovice	Liber memorabilium (založil P. Mathias Wošahlík)	1841	1924	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 449.
Blatnice pod sv. Antonínem	Olomouc	Pamětní kniha farnosti blatnické, založena Mořicem Růžičkou, farářem blatnickým a děkanem okresu strážnického 1898	1898	1965	česky	Průvodce IV., s. 236-237.
Blížejev	Plzeň	Liber memorabilium parochiae Blizioviensis	1774	1998	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 237.
Blíževedly	Litoměřice	Liber rerum memorabilium Bleisweden... a Mathia Buget, admimistratore	1769	1922	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Bludov	Olomouc	Pamětní kniha kostela a fary obce Bludova, sestavil farář František Alois Ernis	1897	1945	česky	Průvodce IV., s. 237.
Bobrová	Brno	Hausprotocoll der Bobrauer Pfarre	1865	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 237-238.
Bohdaneč u Zbraslavic	Hradec Králové	Gedenk-Buch (založil P. Josef Slavík)	1836	1948	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 238.
Bohosudov	Litoměřice	Alte und neue Bilder aus Mariaschein	XIX	1968	německy, česky	Průvodce IV., s. 316.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Bohuslavice nad Metují	Hradec Králové	Gedenkbuch der Localie Bohuslawitz... von mir Joseph Kraus, Lokalkaplan in Bohuslawitz	1837	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 238-239.
Bohušovice nad Ohří	Litoměřice	Memorabilia ecclesiae ss. Procopii et Nicolai Myrensis in pago Bauschowicz	[1638] 1757	1913	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Bochov	Plzeň	Buch der Denkwürdigkeiten (založil P. Ferdinand Gottfried Haberzettl)	1826	1996	německy, česky	Průvodce IV., s. 239.
Bojanov	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Gemeinde Bojanov samt angehörigen Ortschaften (založil P. Franz Tureček, farář)	1836	1955	německy, česky	Průvodce IV., s. 449-450.
Borohrádek	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Borohradek, angefangen im Jahre 1836, geführt durch P. Josef Schoty, derzeit Pfarrer zu Borohradek	1836	1995	německy, česky	Průvodce IV., s. 450.
Borotice	Praha	Memorabilien-Buch der Pfarre Borotitz, gegründet von Jan Křtitel Pelikán	1846	1975	německy, česky	Průvodce IV., s. 239-240.
Borová	Ostrava-Opava	Liber memorabilium parochiae Borovanensis	1789	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 240.
Borová u Poličky	Hradec Králové	Gedenkbuch der Borowa..., begonnen 1836 von Joseph Worell, Pfarrer	1836	1939	německy, česky	Průvodce IV., s. 240.
Borovany	České Budějovice	Liber memorabilium territorii parochialis Borovanensis (založil P. Frigidianus Pokorný C.R.L.P.)	1785	1999	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 450-451.
Boršice u Blatnice	Olomouc	Pamětní kniha farnosti Boršice u Blatnice, založená 1898 Františkem Indrou, farářem v Boršicích	1898	1988	česky	Průvodce IV., s. 240-241.
Boršov nad Vltavou	České Budějovice	Gedenkbuch der Pfarre Paireschau	1895	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 241.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Bory	Brno	Protocollum Domesticum No I. Locallia Borrensis Ab Anno 1785	1784	1883	německy, česky	SOkA Žďár nad Sázavou, FÚ Horní Bory, inv. č. 1
Bory	Brno	Domácí protokol II. Bory od 1808 do 1883	1808	1883	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), FÚ Horní Bory, inv. č. 2
Bory	Brno	Domácí protokol 1884-1977-1987	1884	1987	latinsky, německy, česky	FÚ Horní Bory
Bory	Brno	Kronika Bory IV. díl	1989	2013	česky	FÚ Horní Bory
Bořitov	Brno	Haus-Protocoll	1801	1989	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 241.
Bošilec	České Budějovice	Pamětní kniha fary bošilecké od roku 1730	[1703]	1801	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 241-242.
Bošilec	České Budějovice	Pamětní kniha fary a kostela bošileckého (založena Františkem Serafinským Müllerem)	1883	1972	česky	Průvodce IV., s. 241-242.
Bošovice	Brno	Protocollum domesticum ecclesiae Boschoviensis (založil P. Siardus Beran)	1784	1995	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 451.
Bozkov	Litoměřice	Pfarr-Gedenk-Buch (založil Franz Brousek)	1852	1997	německy, česky	Průvodce IV., s. 242.
Brandýs nad Labem	Praha	Liber memorabilium...conscriptus 1837 ab Antonio Březina, capellano	1837	1945	česky, německy, rusky	Průvodce IV., s. 242-243.
Brandýs nad Orlicí	Hradec Králové	Gedenk-Buch bei der Pfarre zu Brandeis am Adler (založil farář Josef Aron)	1844	1939	německy, česky	Průvodce IV., s. 243.
Branná	Olomouc	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Goldenstein	1889	1946	německy	Průvodce IV., s. 243.
Bratrušov	Olomouc	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Brattersdorf	1896	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 243-244.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Brno-Křenová	Brno	Haus- und Kirchen-Protokoll der Brünner Pfarre zur heiligen Magdalena. 1843-1933 Tom[us] I.	1843	1933	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Brno-Křenová, inv. č. 105.
Brno-Líšeň	Brno	Protocollum domesticum parochiae Lišenensis A. D. 1790. N[ummer]o I.	1790	1886	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Brno-Líšeň, inv. č. 172.
Brno-Líšeň	Brno	Protocollum domesticum parochiae Lišenensis A. D. 1827-1886. N[ummer]o II.	1827	1887	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Brno-Líšeň, inv. č. 173.
Brno-sv. Jakub	Brno	Domáci protokol	1815	1815	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Brno-sv. Jakub, inv. č. 39.
Brod nad Dyjí	Brno	Protocollum domesticum ab anno 1800	1800	1938	německy	Průvodce IV., s. 246.
Brodek u Prostějova	Olomouc	Haus-Protokol oder Gedenkbuch f.d. Curatie in Prödlitz	1836	1879	německy	SOKA Prostějov, FÚ Brodek u Prostějova, neinventarizováno.
Broumov	Hradec Králové	Liber memorabilium oder Gedenkbuch der Pfarrei Branau (založil P. Ivan Gily)	1859	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 246.
Brtníky	Litoměřice	Gedenkbuch der Pfarrgemeinde Ziedler...a Ioanne Christophoro Donath	1713	1946	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.
Bruzovice	Ostrava-Opava	Kronika fary Bruzovice - 1. díl	1704	1936	latinsky, německy, česky	SOKA Frýdek-Místek, FÚ Bruzovice, inv. č. 32.
Břeclav	Brno	Haus-Protocoll der Pfarre Lundenburg (založil Josef Nesrsta)	1855	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 247.
Břest	Olomouc	Paměti fary břestské	1891	2002	česky	Průvodce IV., s. 247.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Březí u Mikulova	Brno	Haus Protocollum für die Bratelsbrunner Localkaplaneii verfasst von dem Anton Grösl zur Zeit würkluhen Local Seelsorger in Jahr 1800.	1740	1937	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Březí u Mikulova, inv. č. 5.
Březí u Osové Bítýšky	Brno	Protocollum domesticum Localis Capellani Březii	1788	1861	latinsky, německy, česky	SOkA Žďár nad Sázavou, FÚ Březí (u Vlkova), inv. č. 33
Bříství	Praha	Archivum omnium rerum in parochia Brzistvensi memorabilium conscriptum a me Ioanne Antonio Novak ab anno MDCCLXVIII mensis Februarii, quo pro hoc beneficio diviso confirmatus sum	1765	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 247.
Břvany	Litoměřice	Liber memorabilium, inventariorum ecclesiae et decretorum publico - ecclesiasticorum ecclesiae Webrzanensis	1787	1878	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 248.
Břvany	Litoměřice	Memorialienbuch bei der Localie Weberschan	1809	1916	německy	Průvodce IV., s. 248.
Bučovice	Brno	Protocollum domesticum parochiae Butschovicensis, založeno páterem Petrem Jiříčkem	1785	1993	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 248.
Budeč	Brno	Pamětní kniha	1697	1754	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Dolní Budeč, inv. č. 1.
Budeč	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Butschensis 1815. Fach II. Facsi[culus]. B. N. 2	1815	1821	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Dolní Budeč, inv. č. 2.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Budišov u Třebíče	Brno	Kronika farnosti Budišovské od roku 1466	[1466] 1793	1999	latinsky, německy, česky	FÚ Budišov u Třebíče
Budišov u Třebíče	Brno	Kronika farnosti Budišovské od roku 2000	2000	2011	česky	FÚ Budišov u Třebíče
Budkov	Brno	Protocollum domesticum	1776	1898	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Budkov, inv. č. 2.
Bukovice	Ostrava- Opava	Chronik und Inventar der Buchelsdorfer Kirche	1898	1945	německy	SOkA Jeseník, FÚ Jeseník, inv. č. 98.
Bukovno	Litoměřice	Pamětní kniha farnosti v Bukovně	[1767] 1833	1998	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 249.
Býčkovice	Litoměřice	Liber memorabilium Pitschkowitz	1768	1965	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Bystřice pod Hostýnem	Olomouc	Pamětní kniha farnosti Bystřice pod Hostýnem (založil P. Fr. Kremel)	XIX	2004	česky	Průvodce IV., s. 249.
Býšť	Hradec Králové	Liber memorabilium Ecclesiae Beischtiensis confectus Anno 1799	1799	1839	latinsky, německy, česky	SOkA Pardubice, FÚ Býšť, inv. č. 1.
Cizkrajov	Brno	Protocollum domesticum par[ochiae] Sitzgras usque ad I. Septembris 1911.	1789	1911	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Cizkrajov, inv. č. 1.
Cvikov	Litoměřice	Liber memorabilium	1752	1848	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 316.
Čáslav	Hradec Králové	Památní kniha děkanství čáslavského (založil děkan Josef Neděle)	1836	1968	německy, česky	Průvodce IV., s. 250.
Čebín	Brno	Haus Protokoll bei der Čebiner Farrazie.	1784	1926	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Čebín, inv. č. 1.
Čelákovice	Praha	Liber memorabilium ecclesiae et decanatus Hrádeko-Čelakoviensis, erectus et inchoatus a me Francisco de Paula Venceslao Glačan, decano Hradeko-Čelakoviensi	1836	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 250.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Čenkovice	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Pfarre in Tschenkowitz (založil P. Anton Futschik, farář)	1840	1938	německy	Průvodce IV., s. 452.
Čermná	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Dittersdorf	1898	1946	německy, česky	Průvodce IV., s. 452.
Černá Hora	Brno	Domáci protokol I. Černá Hora 1830-1903	1830	1903	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Černá Hora, inv. č. 52.
Černá Voda	Ostrava-Opava	Pfarrbuch der Vermerk aller Denkwürdigkeiten von Entstehung der Kirche und Lokalie bis auf den heutigen Tag zur Einsicht aller Nachfolger	1785	1932	latinsky, německy, česky	SOka Jeseník, FÚ Černá Voda, inv. č. 14.
Černá Voda	Ostrava-Opava	Pfarrbuch der Vermerk aller Denkwürdigkeiten von Entstehung der Kirche und Pfarrei bis auf den heutigen Tag zur Einsicht aller Nachfolger	1785	1947	latinsky, německy, česky	SOka Jeseník, FÚ Dolní Domašov, inv. č. 81.
Černice	České Budějovice	Gedenkbuch für den Pfarrbezirk Czernitz	1944	1987	německy, česky	FÚ Černice, kniha III.
Černotín	Olomouc	Památní kniha fary černotínské (založil farář Konrád Surma)	1880	2003	česky	Průvodce IV., s. 251.
Červená Lhota	Brno	Origo, fata et status neo-erectae parochiae Rubro-Lhottensis...incipit Josephus Scheiner, parochus hic loci Imus	1788	2001	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 251.
Červené Janovice	Hradec Králové	Rothjanowicer Pfarrgedenk-Buch	1841	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 251-252.
Česká Bělá	Hradec Králové	Memorialienbuch der Belaer Pfarre (založil farář Karel Čermák)	1836	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 252.
Česká Skalice	Hradec Králové	Gedenkbuch oder Chronik der Pfarrei Böhmischeskalitz (založil farář V. Pal.)	1836	1937	německy, česky	Průvodce IV., s. 252.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Česká Třebová	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Pfarre Böhmisch Trübau	1836		německy, česky	Průvodce IV., s. 252-253.
Český Brod	Praha	Liber memorabilium parochiae Boemo-Brodae (založil Josef Schreiber)	1760	1939	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 253-254.
Damníkovo	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Pfarre Thomigsdorf (založil P. Bernard Beran)	1836	1880	německy	Průvodce IV., s. 254.
Deblín	Brno	Protocollum domesticum parochiae Deblicensis (založil P. Bernardinus Gerlick)	1800	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 254-255.
Deštná u Velkých Opatovic	Olomouc	Pamětní knihy Deštnské	1898	1990	česky	Průvodce IV., s. 452-453.
Diváky	Brno	Protocollum Domesticum Localis Capellaniae Divacensis.	1785	1937	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Diváky, inv. č. 1.
Dlažkovice	Litoměřice	Memorabilien-Buch	1859	1949	německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Dlouhá Lhota	Brno	Hausprotocoll der Pfarre Lang-Lhotta	1860	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 255.
Dlouhomilov	Olomouc	Pamětní kniha farnosti dlouhoveské (založil farář P. František Kužela)	[1356] 1899	1986	česky	Průvodce IV., s. 255.
Dlouhý Most	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Langenbruckensis (založil P. Václav Holý)	1813	1913	německy	Průvodce IV., s. 256.
Dobré Pole	Brno	Protocollum Domesticum Capellaniae Localis Gutenfeldensis.	1785	1933	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Dobré Pole, inv. č. 6.
Dobrš	České Budějovice	Pamětní kniha farnosti dobršské	1891	1992	česky	Průvodce IV., s. 453-454.
Dobruška	Hradec Králové	Pamětní kniha děkanství dobrušského 1846-1926	1846	1926	latinsky, německy, česky	SOkA Rychnov nad Kněžnou, Archiv děkanství Dobruška, kniha č. 79.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Dobřichov	Praha	Gedenkbuch oder Chronik der Pfarre und Pfarr-Gemeinde Dobřichow (založil páter Jan Nepomuk Schauscha)	1836	1997	německy, česky	Průvodce IV., s. 256.
Dobříš	Praha	Gedenk-Buch der Dobřischer Pfarr-Kirche, verlegt im Jahre 1836 von P. Mathias Nádherný	1836	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 256.
Dolní Benešov	Ostrava-Opava	Pamětní kniha Benešova	1723	1951	německy, česky	Průvodce IV., s. 257.
Dolní Benešov	Ostrava-Opava	Liber chronicus der Pfarrei Beneschau	1883	1945	německy, česky	Průvodce IV., s. 257.
Dolní Bojanovice	Brno	Domácí protokol při farnosti Dolno-Bojanovské.	1753	1946	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Dolní Bojanovice, inv. č. 36.
Dolní Bořkovice	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre zu Nieder-Ullersdorf, IIIter Band	1865	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 258.
Dolní Bučice	Hradec Králové	Kniha památní fary bučické	1869	1935	německy, česky	Průvodce IV., s. 258.
Dolní Čermná	Hradec Králové	Liber memorabilium (založil farář Josef Antonín Jankovský)	1747	1994	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 258.
Dolní Čermná	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Pfarre Böhmisch Rothwasser (založil farář Ignác Hübl)	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 259.
Dolní Domašov	Ostrava-Opava	Pfarrbuch bei der Pfarrei Thomasdorf	1805	1949	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Černá Voda, inv. č. 15.
Dolní Kounice	Brno	Protocollum domesticum parochiae Kanicensis confectum sub Joanne Dominico Mascha, decano Kanicensi	1804	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 259.
Dolní Krupá	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Kruppaviae	1767	1888	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.
Dolní Lipová	Ostrava-Opava	Pfarrbuch für Lindewiese	1785	1935	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Dolní Lipová, inv. č. 2.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Dolní Lipová	Ostrava-Opava	Nachricht über die Errichtung der Pfarrei; Inventarium der Pfarrkirche St. Wenceslai zu Lindewiese über ihren Baustand, ihre Gerechtsamkeiten, Besitzungen, Realitäten, Gerätschaften wie auch derselben anklebende Lasten und Verbindlichkeiten	1935	1946	německy	SOka Jeseník, FÚ Horní Domašov, inv. č. 56.
Dolní Loučky	Brno	Protocollum domesticum parochiae Nieder-Laucensis anno 1789 et sequentibus conscriptum ab Anselmo Krsowsky de Krsowitz, S. R. I. equite, pro tunc parochi Nieder-Laucensi	1789	1951	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 259.
Dolní Moravice	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels der Gross Mohrau	1884	2008	německy, česky	SOka Bruntál, FÚ Dolní Moravice, neinventarizováno.
Dolní Poustevna	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae Niedereinsiedl	1844	1905	německy	Průvodce IV., s. 316.
Domamil	Brno	Gubernial u[nd] Consistorial Verordnungen vom Jahre 1737-1761. Hausprotokoll und Matrik der Gefirmten im Jahre: 1754., 1772. u[nd] 1778. und beschreibung der Pfarreinkunfte zur Nachfrage des Pfarr-Beneficiums-Inventarium vom J[ahre] 1865. N[ummer]o I.	1737	1930	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Domamil, inv. č. 1.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Domamil	Brno	Haus=Protokoll Pfarr und Kirchen Inventarium Welches nach der ergangenen hohen Verordnung d[at]o 28 Juny 1804 bey der Domamühler Pfarr Kirche H[eilige] Procop aufgenommen, und Beschrieben worden. 1804-1912	1804	1912	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Domamil, inv. č. 2.
Domaslavice	Ostrava-Opava	Chronik der Pfarre Domaslawitz (založen farář Ondřej Prutek, farář)	1833	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 454.
Domašov	Brno	Protocollum domesticum	1821	1945	německy	Průvodce IV., s. 259-260.
Domašov	Brno	Protocollum domesticum Cooperaturae localis domaschoviensis	1821	1908	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Domašov, inv. č. 69.
Domažlice	Plzeň	Pamětní kniha děkanství královského města Domažlice	1873	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 260.
Doubrava	Ostrava-Opava	Kronika farnosti	1931	1967	česky	FÚ Doubrava, Kronika farnosti
Doubravice	Brno	Haus=Protocoll	1770	1834	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Doubravice, inv. č. 11.
Doubravník	Brno	Protocollum domesticum	1804		latinsky	Průvodce IV., s. 260.
Doubravník	Brno	Protocollum domesticum parochiae Doubraviensis a Francisco Horelsky, paracho et decano	1812	1971	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 260.
Doudleby	České Budějovice	Liber memorabilium (založil P. Vavřinec Furbirtz) 2 svazky	1740	1989	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 261.
Drahobudice	Praha	Liber memorabilium parochiae Drahobudicensis	1836	1986	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 261.
Drahov	České Budějovice	Liber memorabilium parochiae Drahoviensis	1763	1891	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 261.
Drnholec	Brno	Protocollum domesticum parochiae Dürnholecensis	1804	1949	německy, česky	Průvodce IV., s. 262.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Droužkovice	Litoměřice	Liber memorabilium Trauschkowitz	1740	1888	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.
Dub nad Moravou	Olomouc	Pamětní kniha farnosti Dubské (založil P. Štěpán Palásek)	1899	1993	česky	Průvodce IV., s. 454.
Dubá	Litoměřice	Gedenkbuch der Pfarre Dauba	1652	1955	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Dušejev	Brno	Gedenkbuch	1831	1928	latinsky, německy, česky	SOkA Jihlava, FÚ Dušejev, inv. č. 1.
Dvorce	Ostrava-Opava	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Hof	1898	1991	německy, česky	Průvodce IV., s. 455.
Frýdlant nad Ostravicí	Ostrava-Opava	Liber memorabilium parochiae Fridlandensis	XIX	1975	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 262-263.
Frýdlant v Čechách	Litoměřice	Annales ecclesiae decanatus Fridlandensis... a Josepho Tobia Schöpfer, decano	1768	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 263.
Fryšták	Olomouc	Pamětní kniha farnosti fryštácké (založena Janem Nepomukem Žalákem)	1898	2001	česky	Průvodce IV., s. 263.
Golčův Jeníkov	Hradec Králové	Gedenk-Buch der Goltsch-Jenikauer Dechantei	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 263-264.
Habry	Hradec Králové	Gedenk-Buch der Pfarre zu Habern (založil farář Fr. Holub)	1836	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 264.
Hajnice	Hradec Králové	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Deutsch Prausřitz (založil farář Franz Dietrich)	1847	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 264.
Hanušovice	Olomouc	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Hannsdorf	1899	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 264-265.
Hartvíkov	České Budějovice	Liber memorabilium localiae Hartlikowiensis	1829	1990	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 265.
Hartvíkovice	Brno	Domácí protokol fary Hartvíkovské	1785	1968	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Hartvíkovice, inv. č. 11.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Havlíčkův Brod	Hradec Králové	Gedenk-Buch der Dechantei und Dechants-Kirche der königlichen freien Stadt Deutsch Brod (založil Jan Kulec a Kajetán Chotěbořský)	1836	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 265.
Havraň	Litoměřice	Liber memorabilium Havranensis	1744	1831	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 316.
Heraltice	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Heralticensis Anno 1803. Tom. I.	1705	1803	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Heraltice, inv. č. 1.
Heraltice	Brno	Protocollum domesticum Tom: II.	1803	1900	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Heraltice, inv. č. 2.
Heřmanice	Hradec Králové	Liber memorabilium localiae Heřmanicensis (založil P. Jan Antonín Zelisko)	1766	1840 [1850]	německy, česky	Průvodce IV., s. 266.
Heřmánkovic e	Hradec Králové	Gedenkbuch oder Chronik der Localie Hermsdorf (založil P. Pangratz Elsner, kaplan)	1836	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 266.
Heřmanov u Velké Bíteše	Brno	Haus-Protokoll bei der Pfarre Hermenschlag	[1655] 1805	1954	latinsky, německy, česky	FÚ Heřmanov u Velké Bíteše
Heřmanov u Velké Bíteše	Brno	Farní kronika od r. 1954	1954	2000	česky	FÚ Heřmanov u Velké Bíteše
Heřmanov u Velké Bíteše	Brno	Farní kronika Heřmanov	2000	2014	česky	FÚ Heřmanov u Velké Bíteše
Heřmavův Městec	Hradec Králové	Memorabilien-Buch der Stadt Heřman-Městec, Kirchen, Pfarre, Schulen etc., von Uranfänglichkeit und im Zeitverfolge; Merkwürdigkeiten, anfangend mit dem Jahre 1837 (založil P. Franz Tukatsch z Choltic)	1837	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 455.
Hlavnice	Ostrava-Opava	Kronika farnosti Litultovice-Hlavnice	1893	2002	česky	Průvodce IV., s. 266.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Hlinsko	Olomouc	Gedenkbuch bei der Hlinscher Seelsorge	1848	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 267.
Hlinsko v Čechách	Hradec Králové	Memorabilien-Buch für die Stadt-Hlinsker Pfarre	1836	1980	německy, česky	Průvodce IV., s. 267.
Hluboké Mašůvky	Brno	Haus-Protocoll der Lokalcooperatur zu Tief Maispitz	1818	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 267.
Hluk	Olomouc	Gedenkbuch, gegründet von Matauš Kretschmer, Pfarrer	1850	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 268.
Hnanice	Brno	Protocollum Domesticum Capellaniae Localis Bradletedorfensis.	1804	1938	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Hnanice, inv. č. 1.
Hodonice	Brno	Hausprotocoll parochiae Hodnicensis	XVII	1722	německy	Průvodce IV., s. 269.
Holčovice	Ostrava-Opava	Liber memorabilium parochiae Hillersdorfensis (založil farář Franz Karl Bönisch)	1770	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 269.
Holedeček	Litoměřice	Buch der Mehrwürdigkeiten der Klein Holletitzer Pfarrkirche und Pfarre	1826	1948	německy	Průvodce IV., s. 316.
Holešice	Litoměřice	Memorabilienbuch der Pfarre Holtschitz	1893	1954	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 316.
Holešov	Olomouc	Liber memorabilium decanatus Holleschoviensis (založil děkan Rudolf Kašpar)	1874	1929	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 270.
Holešov	Olomouc	Pamětní kniha farnosti holešovské (založil Rudolf Kašpar)	1878	1948	česky	Průvodce IV., s. 270.
Holice v Čechách	Hradec Králové	Memorabilien-Buch des Pfarrbeneficiums zu Holic	1855	1975	německy, česky	Průvodce IV., s. 271.
Horní Adršpach	Hradec Králové	Gedenkbuch der Oberadersbacher Lokalie (založil František Xaver Trautmann)	1840	1923	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 271.
Horní Branná	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarr-Pfřůde in dem Dorfe Branna	1838	1992	německy, česky	Průvodce IV., s. 271-272.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Horní Domaslavice	Ostrava-Opava	Chronik der Pfarre Domaslawitz (založena farářem Ondřejem Prutkem)	1833	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 272.
Horní Domašov	Ostrava-Opava	Nachrichten die Gründung dieser Localkirche und andere Merkwürdigkeiten betreffend gesammelt von Joseph Gottvald I. Locallaplan zur weiteren Fortsetzung für die Nachwelt 1800	1800	1949	německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Dolní Lipová, inv. č. 16.
Horní Dubňany	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Horno Dubianensis. Farní kronika.	1820	1981	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Horní Dubňany, inv. č. 2.
Horní Habartice	Litoměřice	Memorabilienbuch der Pfarre Ober Ebersdorf	1754	1919	německy	Průvodce IV., s. 317.
Horní Heřmanice	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Pfarre Deutsch Hermanitz... von Joseph Luchesle?	1836	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 272.
Horní Kounice	Brno	Haus Protocol 1789.	1789	1898	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Horní Kounice, inv. č. 1.
Horní Kruty	Praha	Gedenkbuch der Pfarre Krutt, angefangen vom Jahre 1836 vom P. Joseph Fenzl, Pfarrer	1836	1946	německy, česky	Průvodce IV., s. 455-456.
Horní Lomná	Ostrava-Opava	Liber memorabilium angelegt 1. Januar 1899	1899	1942	německy, česky	SOkA Frýdek-Místek, FÚ Horní Lomná, inv. č. 32.
Horní Město	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Bergstadt (založil P. Jan Zajíc)	1898	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 456.
Horní Roveň	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Rowen, [gegründet] von Johann Novotny, Ortspfarrer	1853	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 272-273.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Horní Slatina	Brno	Pfarrprotocol der Ober-Sateiner Pfarre	1800	1916 [1957]	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Horní Slatina, inv. č. 1.
Horní Slatina	Brno	Inventář kostela. Pamětní zápisy 1811-1927	1811	1927	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Horní Slatina, inv. č. 2.
Horní Sloupnice	Hradec Králové	Neues Pfarrgedenkbuch (založil farář Johann Buřwal)	1836	1958	německy, česky	Průvodce IV., s. 273.
Horní Studenec	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarradministratur Studenetz (založil Franz Hofmann)	1842	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 273.
Horní Údolí	Ostrava-Opava	Farní kronika Horní Údolí	[1740] 1780	1881	německy, česky	SOKA Jeseník, FÚ Horní Údolí, neinventarizováno.
Horní Újezd	Brno	Protocollum domesticum parochiae Horno Augezdensis...sub parocho Michaele Eytelhuber	1808	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 274.
Horní Vernéřovice-Jívka	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Böhmisch Wernersdorf	1839	1938	německy	Průvodce IV., s. 273-274.
Horní Vidim	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae Widimensis...ab Antonio Mattaus, curato	1752	1926	německy	Průvodce IV., s. 317.
Horšovský Týn	Plzeň	Haec folia facta loquuntur	1836	1978	německy, česky	Průvodce IV., s. 274.
Hořice	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Hořic	XIX	1934	německy, česky	Průvodce IV., s. 274-275.
Hořice na Šumavě	České Budějovice	Gedenkbuch der Pfarre Höritz	1654	1945	latinsky, německy, česky	SOKA Český Krumlov, FÚ Hořice na Šumavě, neinventarizováno.
Hořičky	Hradec Králové	Liber memorabilium oder Gedenkbuch oder Chronik der Pfarre Hořičkau	1836	1978	německy, česky	Průvodce IV., s. 275.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Hoštka	Litoměřice	Pfarrei Gastorfer Auszüge aus Originalakten	1758	1828	německy	Průvodce IV., s. 317.
Hradec Králové	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Königgrätzer Bisthums-Herrschaft Chrast und des Königgrätzer Bisthums, verfasst von mir Karl Hanl, siebzehnten Königgrätzer Bischof, die Bisthums-Herrschaft Chrast betreffend, 2 svazky	1847		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 277.
Hradec nad Moravicí	Ostrava-Opava	Pamětní kniha farnosti hradecké v Slezsku (založil P. Tomáš Klein)	1894	2004	česky	Průvodce IV., s. 277-278.
Hrádek u Znojma	Brno	Erdberger Kirchen- und Pfarrhaus-Prothocol	1804	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 278.
Hroby	České Budějovice	Liber memorabilium parochiae Hrobyensis	1723	1917	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 278-279.
Hroby	České Budějovice	Liber memorabilium	1857	1938	německy, česky	Průvodce IV., s. 278-279.
Hrochův Týnec	Hradec Králové	Material-Index zu dem Memorabilien-Buche Hrochowteinitz (založil P. Joseph Škalda, farář)	1836	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 456.
Hronov	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarrei Hronow (založil Josef Regner, farář)	1836	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 279.
Hrubá Skála	Litoměřice	Liber memorabilium localis ecclesiae Magnoskalensis, inceptus per Iosephum Nezas, protocolarem	[1652] 1802	1952	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Hruška	Olomouc	Kronika farnosti hrušecké	1853	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 279.
Hředle	Praha	Pamětní kniha (založil P. František Ringelsberg)	1858	1960	německy, česky	Průvodce IV., s. 279-280.
Hřivice	Litoměřice	Opis pamětní knihy	1724	1940	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Hulín	Olomouc	Chronus aneb letopis... vybraný a zepsaný od Samuele Leopolda Tupaczka, písaře městského, 1743	1743	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 280-281.
Hustopeče u Brna	Brno	Hausprotocoll der Auspitzer Pfarre	[1617] 1860	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 281.
Hustopeče u Brna	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Auspicensis.	1781	1859	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Hustopeče, inv. č. 1.
Hvožďany	Plzeň	Liber memorabilium parochiae Hvoždianensis (založil Josef Machovec, farář)	1810	1969	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 282.
Chcebuz	Litoměřice	Liber memorabilium...a Christophoro Czernich, curato Zebusensi	1716	1750	latinsky	Průvodce IV., s. 317.
Chleby	Praha	Gedenkbuch der Lokalie Chleb	1837	1942	německy, česky	Průvodce IV., s. 282.
Chlum	Brno	Haus Protokoll der Pfarre Chlum vom Jahre 1789 do 1865	1789	1865	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Chlum, inv. č. 1.
Chlum u Hlinska	Hradec Králové	Pamětní kniha farnosti Chlum	1893	1994	česky	Průvodce IV., s. 282.
Choltice	Hradec Králové	Gedenk-Buch der Choltitzer Lokalie, von Anton Konopacz, Localcaplan	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 282-283.
Chotěboř	Hradec Králové	Liber memorabilium parochiae Chotieboržensis, conscriptus a me Patre Francisco Carolo Kodet, p. t. parocho	1740	1836	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 283.
Chotěboř	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Chotěboř	1840	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 283.
Chotěšov	Litoměřice	Památní kniha fary chotěšovské od Josefa Ehla	1852	1940	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 317.
Chroustovice	Hradec Králové	Memorabilien-Buch der Chraustowitz Pfarrei (založil P. Jan Groeger)	1836	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 456.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Chřenovice	Hradec Králové	Gedenkbuch der Lokalie zu Křenowitz	1853	1957	německy, česky	Průvodce IV., s. 283.
Chvalatice	Brno	Protocollum Domesticum.	[1750] 1751	1895	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Chvalatice, inv. č. 1.
Chvalkovice	Hradec Králové	Gedenk-Buch des Pfarr-Benefiziums Chwalkowitz	1836	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 283-284.
Chvalkovice	Brno	Hausprotokoll oder Gedenkbuch des Pfarrbeneficiums zu Chwalkowitz. Mit Einschluss aller Ereignisse, welche dasselbe und dessen Beneficiaten im Verlaufe der Zeit betroffen haben, und ferners betreffen.	1836	1935	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Chvalkovice, inv. č. 1.
Jablonné nad Orlicí	Hradec Králové	Liber memorabilium parochiae Jablonensis, conscriptus ab eximio domino Casparo Kaspar, titulari decano eiusdem	1768	1813	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 457.
Jablonné nad Orlicí	Hradec Králové	Poznamenání paměti hodných věcí při chrámu Páně Jablonským s. Bartoloměje, apoštola Páně. Sepsána ode mě Wáclava Skalického, rodem a kaplana zdejšího, léta Páně 1790, téhož času faráře jablonskýho Jana Caspara Tedra a vikariusu P. Vojtěcha Appla	1790	1793	česky	Průvodce IV., s. 457.
Jablonné nad Orlicí	Hradec Králové	Liber secundus memorabilium ecclesiae et parochiae Jablonensis	1820	1947	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 457.
Jablonné nad Orlicí	Hradec Králové	Memorabilien-Buch der Pfarre Gaabel vom Jahre 1836, angefangen vom P. Franz Stanzl, Pfarrer	1836	2001	německy, česky	FÚ Jablonné nad Orlicí

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Jankov	Praha	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Jankoviensis sub titulo sancti Joannis Baptistae...annotatus est 1734, P. Christophorus Franciscus Pelikan, p.t. administrator Jankovicensis, natione Boëmus	1734	1982	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 458.
Janov	Ostrava-Opava	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Johannesthal (založil farář Alois Křenek)	1780	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 284-285.
Janovice nad Úhlavou	Plzeň	Protocollum parochiae Janovicensis...a me indigno curato (P. Jan Denk) anno 1760 inchoatum	1760	1976	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 285.
Jaroměř	Hradec Králové	Memorabilien-Buch für das Decanal-Beneficium zu Jaromir (založil Franz Lukesch, kaplan)	1840	1920 [1950]	německy	Průvodce IV., s. 285.
Jaroměřice	Brno	Inuentarium Ecclesiae Jaromericensis.	[1662] 1670	1747	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Jaroměřice, inv. č. 1.
Jaroměřice	Brno	Protocollum domesticum Parochiae Jaromericensis. 1738-1805	1738	1805	latinsky	DABB Rajhrad, FÚ Jaroměřice, inv. č. 2.
Jaroslavice	Brno	Hausprotocoll der Pfarr Zoszlawitz (založil Michael Traun)	1791	1878	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 285-286.
Jarošov nad Nežárkou	České Budějovice	Liber memorabilium	1890	1973	česky	Průvodce IV., s. 286.
Jasenná	Olomouc	Farní kronika Jasenná (založil farář Karel Schubert)	1873	1974	česky	Průvodce IV., s. 286.
Jásenná	Hradec Králové	Memorabilien-Buch bei der Pfarrkirche sancti Georgii zu Jásenná (založil farář Johann Philipp)	1840	1968	německy, česky	Průvodce IV., s. 286.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Javorník	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre zu Mohrn (založil Josef Janisch)	1836	1917	německy	Průvodce IV., s. 287.
Javorník	Ostrava-Opava	Pfarrbuch für Stadt Jauernig und Johannesberg angefangen 1826	1826	1997	německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Javorník, neinventarizováno.
Jedlka	Litoměřice	Memorabilienbuch Hoflitz	1760	1948	německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Jedovnice	Brno	Protocollum Domesticum Ecclesiae atque Be[ne]ficii Parochiae Jedovnicensis	1778	1978	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Jedovnice, inv. č. 110.
Jedovnice	Brno	Protocollum Domesticum	1785	1999	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Jedovnice, inv. č. 111.
Jeřice	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarradministratur Groszgerzitz, beschrieben von Joseph Zettmar, Administrator	1836	1945	německy, česky	Průvodce IV., s. 287.
Jesenec	Olomouc	Farní kronika	1875	1908	latinsky, německy	SOkA Prostějov, FÚ Jesenec, neinventarizováno.
Jeseník	Ostrava-Opava	Chronik und Inventarium der Pfarrkirche in Freiwaldau vom Jahre 1559 angefangen	[1457] 1559	1935	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Jeseník, inv. č. 96.
Jevíčko	Olomouc	Liber memorabilium parochiae Jevíčensis	1746	1949	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 287-288.
Jevišovice	Hradec Králové	Gedenkbuch der Localie zu Jenischowitz	1836	1932	německy, česky	Průvodce IV., s. 458.
Jevišovice	Brno	Geschichte der neu erbauten Pfarr=Kirche zu Jaispitz.	1819	1913	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Jevišovice, inv. č. 1.
Jevišovka	Brno	Protocollum domesticum ab anno 1733.	1733	1745	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Jevišovka, inv. č. 1.
Jezbořice	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Pfarrei Jezbořitz	1836	1976	německy, česky	Průvodce IV., s. 458.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Jezná	Plzeň	Gedenkbuch der Pfarrei Geßna (založil P. Karel Lang, farář)	1836	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 459.
Ježov	Olomouc	Pamětní kniha farnosti v Ježově, založená Theodorem Vymětalem (†1903)	1869	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 288.
Jirkov	Litoměřice	Liber memorabilium Gorckaviensis..., ab Antonio Richter	1756	1983	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Jitrava	Litoměřice	Liber memorabilium	1793	1856	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Josefov	Hradec Králové	Gedenkbuch der Civil-Pfarre der k. k. Freistadt und Festung Josefstadt (založil Josef Petzold, farář)	1862	1948	německy, česky	Průvodce IV., s. 289-290.
Kadlín	Litoměřice	Liber memorabilium	1777	1896	německy	Průvodce IV., s. 317.
Kadov u Blatné	České Budějovice	Liber memorabilium parochiae Kadoviensis et filialis eiusdem Bezdiekoviensis, inchoatus anno 1761 a me Ioanne Josepho Scholler, curato Kadoviensi	1761	1890	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 459.
Kadov u Blatné	České Budějovice	Kniha pamětní fary kadovské, díl II.	1890	1947	česky	Průvodce IV., s. 459.
Kalek	Litoměřice	Gedenkbuch der Pfarre Kallich	1860	1946	německy	Průvodce IV., s. 317.
Kamenice	Brno	Hausprotocoll bei der Kamenitzer Pfarrkirche Vom Jahre 1789	1789	1890	latinsky, německy, česky	SOka Jihlava, FÚ Kamenice, inv. č. 1.
Kamenice	Brno	Protocollum domesticum parochiae Camenicensis Tom[us]. II.	1804	1955	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Kamenice u Jihlavy, inv. č. 2.
Kamenný Újezd	České Budějovice	Gedenkbuch des Pfarrbezirkes Steinkirchen	1836	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 291.
Kaplice	České Budějovice	Liber dominis successoribus in decanatu Kaplicensi necessarius (založil Paulus Spalt)	1788	1961	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 291.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Kašava	Olomouc	Kniha pamětihodných událostí fary kašavské, založena od Jana Drábka, faráře	1897	1935	česky	Průvodce IV., s. 292.
Kladruby nad Labem	Hradec Králové	Liber memorabilium localiae Kladrubiensis a Patre Joanne Schauer, capellanno Kladrubii	1810	1832	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 292-293.
Kladruby u Stříbra	Plzeň	Gedenkbuch bei der Stadt Kladrauer Pfarrei	1836	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 293.
Klatovy	Plzeň	Liber memorabilium antiquorum Archiepiscopalis domus (založil P. Antonius Pubertz)	1808	1937	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 294.
Klenčí pod Čerchovem	Plzeň	Pamětní kniha farnosti Klenčí	1862	1943	německy, česky	Průvodce IV., s. 294.
Klobouky v Čechách	Praha	Chronologisches Memorabilienbuch (založil Antonín Král)	1836	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 294-295.
Kněževés u Rakovníka	Praha	Liber memorabilium parochiae Kněžowes (založil P. Josef Malý)	1836	1992	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 295.
Knínice	Brno	Knihnitzer Pfarrbuch oder Protokoll vom Jahre 1695	1672	1785 [1796]	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Knínice, inv. č. 1.
Knínice	Brno	Farní kronika	1748	1825 [1878]	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Knínice, inv. č. 2.
Knířov	Hradec Králové	Kniha pamětní při localii knířovské (založil P. Ignác Jan Nepomuk Tůma)	1836	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 295.
Kobylá nad Vidnavkou	Ostrava-Opava	Pfarrchronik I. / Inventarium über den Baustand, Errichtung, Beschaffenheit, Besitzungen, Realitäten, Gerechtsamme, Einkünfte, Giebigkeiten, anlebende Lasten, Verbindlichkeiten der Kirche und Localie Jungferndorf	[1632] 1730	1939	německy	SOka Jeseník, FÚ Kobylá nad Vidnavkou, inv. č. 35.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Kobylá nad Vidnavkou	Ostrava-Opava	Chronik der Pfarrrgemeinde Jungferndorf	1928	1943	německy	SOkA Jeseník, FÚ Kobylá nad Vidnavkou, inv. č. 36.
Kolín	Praha	Liber memorabilium pro beneficio decanali Neo-Coloniensi...erectus per me Antonium Franciscum Formandl, loci decanum	1738	1796	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 295-296.
Kolín	Praha	Pamětní kniha děkanství kolínského započata léta Páně 1836 kaplanem Josefem Perniklem za děkana kolínského Josefa Teisingera	1836	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 295-296.
Komořany	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Gundnimiensis	1789	1835	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Komořany, inv. č. 1.
Konojedy	Praha	Liber memorabilium	1836	1896	německy, česky	Průvodce IV., s. 297.
Konojedy	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Konojedem	1746	1900 [1935]	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kostelec	České Budějovice	Liber memorabilium expositurae Kostelecensis...a Joanne Baptista Bezpalec	1861	1990	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 297.
Kostelec na Hané	Olomouc	Pamětní kniha farnosti kostelecké v děkanství prostějovském	1898	1981	česky	Průvodce IV., s. 297-298.
Kostelec nad Černými Lesy	Praha	Liber memorabilium parochiae Kostelecensis	1744	1811	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 298.
Kostelec nad Černými Lesy	Praha	Gedenkbuch der Pfarre Schwarz-Kosteletz	1836	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 298.
Kostelec nad Orlicí	Hradec Králové	Gedenkbuch der Dechantei Adler-Kostelec	1854	1993	německy, česky	Průvodce IV., s. 459.
Kostelní Lhota	Hradec Králové	Gedenkbuch der Kostelnolhotter Lokalie	1785	1846	německy	Průvodce IV., s. 298.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Kostelní Lhota	Hradec Králové	Gedenkbuch bei der Kostelni-Lhotaer Pfarre (založil P. Wenzel Kottland)	1833	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 298.
Kostelní Myslová	Brno	Protocollum domesticum parochiae Mišloviensis (založil P. František Nedorost)	1785	1996	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 298-299.
Kostelní Vydří	Brno	Protocollum domesticum parochiae Kirchwidrensis (založil P. Matyáš Fikulka)	1788	1927	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 299.
Kostomlaty	Litoměřice	Gedenkbuch von Kostomlat	1761	1937	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Košice	Praha	Memorabilia parochiae ecclesiae Koschucensis	1833	1979	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 460.
Kounice	Praha	Gedenk- oder Chronikenbuch von Alois Gloss, Pfarrer zu Kaunitz	1836	1996	německy, česky	Průvodce IV., s. 299-300.
Kouřim	Praha	Gedenkbuch für die Kaurzimer Dechantey	1836	1974	německy, česky	Průvodce IV., s. 300.
Kováň	Litoměřice	Liber memorabilium conscriptus ab Antonio Rocho Sauers	1737	1793	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 317.
Kováň	Litoměřice	Liber memorabilium conscriptus ab Antonio Rocho Sauers	1804	1888	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 317.
Kovanice	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre und Gemeinde Kowanitz	[1764] 1838	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 300.
Kozlov	Plzeň	Memorabilien-Buch bei der Pfarrei zu Goslau, verfasst von Joseph Vrzal, der Zeit Pfarrer	1839	1923	německy	Průvodce IV., s. 300-301.
Kozolupy	Plzeň	Gedenkbuch der Pfarrei Kosolup (založil P. Antonius Hainzl, farář)	1836	1971	německy, česky	Průvodce IV., s. 460.
Králíky	Hradec Králové	Erneuertes Gedenkbuch der Stadt-Pfarre in Grulich (založil Benignus Johannes Nepomuk Kuhn, farář)	1838	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 301.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Králíky	Hradec Králové	Erneuertes Gedenkbuch der Stadt-Pfarr-Kirche in Grulich (založil Benignus Johannes Nepomuk Kuhn, farář)	1838	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 301.
Královopolské Vážany	Brno	Protocollum parochiae Wazianensis prope Neo-Rausitium; continet varia notata cum circa jura et redditus ecclesiarum parochialis Wazianensis et filialis Habrovanensis, tum circa obligationes et proventus parochiae ac parochiae restaurationem. Fundatum anno 1701, die 28. Julii, authore Patre Antonio Kyrchsteiner, parochi Hung. Brodensi, tunc parochi Wazianensi	1701	1996	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 460.
Krásná Hora nad Vltavou	Praha	Liber memorabilium parochiae Krásnohorensis, conscripsit! ego Johannes Pavlas	1854	2002	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 461.
Krásná Lípa	Litoměřice	Schönlinder Kirchen-Chronik	1724	1876	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Krásné	Brno	Památní kniha fary v Krásné (založil P. Josef Hallaschek)	1782	1898	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 302.
Krásné	Brno	Památní kniha fary v Krásné (založena farářem Cyrillem Mašíčkem)	1896	2004	česky	Průvodce IV., s. 302.
Kravaře	Litoměřice	Liber memorabilium Craber insertus a Francisco Iosepho Ringelhan, decano Kraboriensi	1755	1768	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kravaře	Litoměřice	Liber memorabilium Craber insertus a Francisco Iosepho Ringelhan, decano Kraboriensi	1768	1918	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Kroměříž	Olomouc	Pamětní kniha farnosti Panny Marie v Kroměříži	1917	1999	česky	Průvodce IV., s. 302.
Krucemburk	Hradec Králové	Liber memorabilium ecclesiae et parochiae Krusburgensis (založil František Schubert)	1835	1991	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 302.
Křečhoř	Praha	Památní kniha fary křečhořské	1878	1933	česky	Průvodce IV., s. 303.
Křečovice	Praha	Memorabilia ecclesiae et localiae Křezcovicensis	1839	1983	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 461.
Křepice	Brno	Protocollum Domesticum	1785	1806	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Křepice, inv. č. 5.
Křetín	Brno	Neues Haus=Protocoll der Pfarre Křetín VI. Fach. Fasc. B. No=1.	1844	1984	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Křetín, inv. č. 57.
Křišťanovice	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Christdorf	1898	1982	německy, česky	Průvodce IV., s. 461.
Křivsoudov	Praha	Gedenkbuch der Pfarre zu Kriwsaudow, verlegt... von Franz Vinzenz Kostka	1836	1957	německy, česky	Průvodce IV., s. 303.
Křižanov	Brno	Protocollum domesticum parochiae Křižanovensis	[1636] 1780	1944	latinsky, německy, česky	FÚ Křižanov
Křižanov	Brno	Pamětní kniha farnosti křižanovské	1944	2014	česky	FÚ Křižanov
Křoví	Brno	Hausprotocol der Krzower Lokalie	1785	2013	německy, česky	FÚ Deblín
Kunín	Ostrava-Opava	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Kunewald (založena Johannem Knirschem, farářem)	1898		německy	Průvodce IV., s. 304.
Kunštát	Brno	Hausprotocoll der Pfarr Kunstadt	1851	1952	německy, česky	Průvodce IV., s. 304.
Kunštát	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Kunstadiensis ab anno 1780	1780	1780	latinsky	DABB Rajhrad, FÚ Kunštát, inv. č. 485.
Kurdějov	Brno	Protocollum Domesticum	1813	1876	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Kurdějov, inv. č. 11.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Kuřim	Brno	Protocollum domesticum Gureinensis parochiae (založil P. Josef Antonín Wokřzal)	1807	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 305.
Kutná Hora	Hradec Králové	Liber memorabilium beneficii Kuttenberg (založeno Janem Matějem Dačickým z Hesova)	1722	1844	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 305.
Kutná Hora	Hradec Králové	Gedenkbuch der Erzdechantei zu Kuttenberg	1842	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 305.
Kvasice	Olomouc	Pamětní kniha farnosti kvasické	1899	1942	česky	Průvodce IV., s. 306-307.
Kytlice	Litoměřice	Seelenregister über die zur Lokalie Falkenau gehörigen Dorfgemeinden Falkenau, Kittlitz und Hillemühl	1831	1880	německy	Průvodce IV., s. 308.
Kytlice	Litoměřice	Liber memorabilium Falkenau-Kitlitz	1727	1862	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Kytlice	Litoměřice	Liber memorabilium Falkenau-Kitlitz	1862	1975	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 317.
Lány	Praha	Gedenkbuch der Seelsorge zu Lahna	1836	1942	česky	Průvodce IV., s. 308-309.
Lanžhot	Brno	Protocollum domesticum... scriptum sub Paulo Příhoda, pro tunc loci parochi	1838	1947	německy, česky	Průvodce IV., s. 309.
Lázně Bělohrad	Hradec Králové	Pamětnice fary bělohradské	1836	2001	česky	Průvodce IV., s. 309.
Lázně Bohdaneč	Hradec Králové	Liber memorabilium parochiae Bohdanecensis, conscriptus ab Ignatio Boczek..., continuit Josephus Baczina	1773	1848	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 309-310.
Lázně Bohdaneč	Hradec Králové	Liber memorabilium, in quo ecclesiae parochiales, commendatae, filiales, capellae publicae, cum et sine populo beneficia... notantur ab Ignatio X. Boczek, curato Bohdanecensi	1772	1955	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 309-310.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Lázně Bohdaneč	Hradec Králové	Pamětní kniha farnosti bohदानेčské	1836	1969	německy, česky	Průvodce IV., s. 309-310.
Lažánky	Brno	Domáci protokol farnosti Lažánské od roku 1786	1786	1940	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lažánky, inv. č. 1.
Ledeč nad Sázavou	Hradec Králové	Gedenkbuch des Decanats der Stadt Ledec	1835	1973	německy, česky	Průvodce IV., s. 310.
Lednice na Moravě	Brno	Haus-Protocoll...verfasst von Raphael Tucžapsky, Pfarrer und Landdechant	1808	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 310-311.
Lenešice	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae Leneschicensis, compilatus a me Ignatio Francisco Deml, amodo Leneschicii parochi	1753	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 311.
Lesnice	Olomouc	Pamětní kniha farnosti lesnické (založil farář Antonín Riedl)	1899	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 311.
Letohrad	Hradec Králové	Chronik...geschrieben im Jahre 1836 und fortgesetzt vom Joseph Ježek, Pfarrer und Personaldechant in Geyersberg	1836	1983	německy, česky	Průvodce IV., s. 462-463.
Letovice	Brno	Haus Protokoll der Pfarre Lettovitz	1883	1980	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Letovice, inv. č. 42.
Levín	Litoměřice	Liber memorabilium	1856	1955	německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Libáň	Litoměřice	Liber memorabilium Libanensis...ab Ignatio Josepho Stella, curato	[1629] 1733	1949	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Liběchov	Litoměřice	Memorabilien-Buch der Pfarrei Liboch	1731	1946	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Liberec	Litoměřice	Liber memorabilium der Reichenberger Erzdechantei	1834	1884	německy	Průvodce IV., s. 311-312.
Liberec	Litoměřice	Liber memorabilium der Reichenberger Erzdechantei	1884	1942	německy	Průvodce IV., s. 311-312.
Liběšice u Litoměřic	Litoměřice	Memorabilienbuch	1813	1902	německy	Průvodce IV., s. 317.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Liběšice u Žatce	Litoměřice	Memorabilienbuch	1839	1956	německy, česky	Průvodce IV., s. 317.
Libhošť	Ostrava-Opava	Pamětní kniha farnosti Libhoště (založena Janem Ondrouškem, farářem)	1883	1974	česky	Průvodce IV., s. 312-313.
Libice nad Cidlinou	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Libitz (založil Franz Moritz z Litomyšle)	1836	1980	německy, česky	Průvodce IV., s. 313.
Libochovice	Litoměřice	Memorabilia ecclesiarum et decanatus Libochoviensis...a Ioanne Iosepho Podhorsky	1838	1947	německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Libošovice	Litoměřice	Pamětnice osady libošovické	1828	1891	německy, česky	Průvodce IV., s. 313.
Libošovice	Litoměřice	Pamětnice osady libošovické	1895	1980	německy, česky	Průvodce IV., s. 313.
Libuně	Litoměřice	Pamětní kniha Libuně	1835	1944	česky	Průvodce IV., s. 318.
Lipník	Brno	Haus Protokoll zu der Lipniker Lokalie vom Jahre 1785	1785	1899 [1941]	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lipník u Hrotovic, inv. č. 1.
Lipník nad Bečvou	Olomouc	Pamětní kniha farnosti lipenské	1891	1949	česky	Průvodce IV., s. 314.
Lipník nad Bečvou	Olomouc	Pamětní kniha farnosti lipenské	1898	1970	česky	Průvodce IV., s. 314.
Lipoltice	Hradec Králové	Gedenk-Buch für die Lipoltitzer Lokalkirche	1837	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 314.
Lipová-lázně	Ostrava-Opava	Pfarrbuch für die Lindwiese, worin verschiedene Nachrichten...können enthalten sein	1789	1990	německy, česky	Průvodce IV., s. 315.
Lipovec	Brno	Hausprotocoll	1785	1992	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lipovec, inv. č. 88.
Liptaň	Ostrava-Opava	Pamětní kniha Liptaň	1964	1990	česky	SOkA Bruntál, FÚ Liptaň, neinventarizováno.
Lipůvka	Brno	Hausprotocoll	1820	1947	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lipůvka, inv. č. 96.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Lišov	České Budějovice	Memorabilia parochiae Lišoviensis (založil kaplan Vít Dolejší)	1881	1950	česky	Průvodce IV., s. 315.
Litohoř	Brno	Protokol domácí fary v Litohoři od r[oku] 1792.	1792	1944	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Litohoř, inv. č. 1.
Litomyšl	Hradec Králové	Liber memorabilium decanatus Litomissliensis	XIX	1942	česky	Průvodce IV., s. 319-320.
Lobendava	Litoměřice	Liber memorabilium	1790	1846	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Lomnice u Tišnova	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Lomnicensis geschrieben 9. Juli 1811.	1811	1858	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Lomnice u Tišnova, inv. č. 14.
Lošany	Praha	Chronik des Großloschaner Lokal-Seelsorgers (založena farářem P. Josefem Maschinem)	1836	1951	německy, česky	Průvodce IV., s. 320.
Loukov	Litoměřice	Farní kronika Loukov	1785	1875	latinsky, německy	SOKA Mladá Boleslav, FÚ Loukov, neinventarizováno.
Louňovice pod Bláníkem	Praha	Memorabilienbuch	1836	1949	německy, česky	Průvodce IV., s. 320.
Lučice	Hradec Králové	Pamětní kniha fary lučické (založena farářem P. Innocencem Jelínkem)	1836	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 321.
Lukov	Brno	Protocollum domesticum et triplex Inventarium.	1789	1934	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lukov, inv. č. 1.
Lukov	Brno	Verschiedene denkwürdige Vormerke. von dem Jahren 1572-1759-1631.	1870	1920	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lukov, inv. č. 2.
Luštěnice	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae Lusstienicensis	1750	1979	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 321.
Luže	Hradec Králové	Liber memorabilium parochiae Lužensis	1856	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 463.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Lysá nad Labem	Praha	Pamětní kniha farnosti v Lysé	1893	1993	česky	Průvodce IV., s. 322.
Lysice	Brno	Hausprotocoll der Pfarrei Lissicensis	1818	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 322.
Lysice	Brno	Protocollum Domesticum	1627	1918	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Lysice, inv. č. 76.
Majdalena	České Budějovice	Památní kniha pro farní osadu s. Máří Majdalenskou založena při zřízení farní osady této 1857	1857	2001	česky	Průvodce IV., s. 322-323.
Malá Bukovina	Litoměřice	Liber memorabilium	1806	1863	německy	Průvodce IV., s. 318.
Malá Morávka	Ostrava-Opava	Gedenk-buch des Pfarrensprengels Klein Mohrau	1899	2008	německy, česky	SOkA Bruntál, FÚ Malá Morávka, neinventarizováno.
Malé Svatoňovice	Hradec Králové	Památní kniha při kapli Sedmi radostí Panny Marie	1866	1977	česky	Průvodce IV., s. 323.
Malenice	České Budějovice	Liber Memorabilium Ecclesia Parochia Malenicensis	1666	1734	latinsky, česky	SOkA Strakonice, FÚ Malenice (1666-1953).
Malenice	České Budějovice	Liber erectionum er memorabilium ecclesiae er parochiae Malenicensis	1734	1945	latinsky, německy, česky	SOkA Strakonice, FÚ Malenice (1666-1953).
Malotice	Praha	Pamětní kniha chrámu Páně Malotického od léta Páně 1836, založená P. Václavem Strakou	1836	1955	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 463-464.
Malý Bor	České Budějovice	Liber memorabilium penes ecclesiam parochialem Parvoboronensem, inchoatus a curato Carolo Malkovský	1787	1953	latinsky	Průvodce IV., s. 323.
Maršovice	Praha	Liber memorabilium ecclesiae et beneficii Marsovicensis	1795	1927	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 464.
Maršovice	Praha	Memorabilien-Buch von mir P. Franz Lenk, Pfarrer zu Marschowitz, verlegt	1836	1937	německy, česky	Průvodce IV., s. 464.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Martínkov	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Martincoviensis. 1789 conscriptum. Tomus II.	1789	1944	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Martínkov, inv. č. 1.
Martínkovice	Hradec Králové	Liber memorabilium	1777	1923	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 323.
Maxov	Plzeň	Liber memorabilium der Maxberger Pfarre	1846	1991	německy, česky	Průvodce IV., s. 324.
Medonosy	Litoměřice	Medonoser Gedenkbuch	1837	1869	německy	Průvodce IV., s. 318.
Melč	Ostrava-Opava	Memorabilienbuch der Pfarre Meltsch (založil Felix baron Skrbenský)	1880	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 324.
Mělník	Litoměřice	Liber memorabilium... a Francisco Iosepho equite de Wlkanov, episcopali vicario foraneo et decano Melnicensi	1726	1842	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 324-325.
Mělník	Litoměřice	Liber memorabilium erectus... anno Domini MDCCCLII° a Francisco Antonio Bolejšek episcopali notario jurato, emerito professore religionis in Caesar. r. gymnasio Litomericensi et decano Melnicensi, nominato in visitatione ipsa reverendissimi episcopalis consistorii consiliario	1852	1973	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 324-325.
Mělník-Pšovka	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Schopke	1792	1987	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 325.
Merklín	Plzeň	Kniha památní osady v Merklíně založená roku 1869 Janem Černým, kooperátorem v Merklíně	1869	1964	česky	Průvodce IV., s. 325.
Měřín	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Meřinensis	1626	1955	latinsky, německy, česky	FÚ Měřín

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Měřín	Brno	Farní kronika	1959	1996	česky	FÚ Měřín
Měřín	Brno	Kronika	1997	2014	česky	FÚ Měřín
Míčov	Hradec Králové	Gedenkbuch der Mitschower Pfarre	1836	1945	německy, česky	Průvodce IV., s. 465.
Mikulášovice	Litoměřice	Liber memorabilium für das Noxdorf	[1634] 1832	1946	německy	Průvodce IV., s. 318.
Mikulov	Brno	Haus-Protocoll bei der Pfarre St. Johann Bapt. in Nicolsburg	1802	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 326-328.
Mikulovice	Hradec Králové	Memoriae miscellaneae collaturae Mikulovicensis labore et industria Josephi Francisci Devoty ex magna opera collectis fontibus compilatae. Kniha pamětní při faře Mikolowické wedená od 1. ledna 1836	1836	1934	německy, česky	Průvodce IV., s. 328-329.
Milavče	Plzeň	Chronik oder Zeitbuch der Milawetscher Lokalie	1836	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 329.
Milonice	Brno	Domácí protokol. Farní kronika	1738	1918	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Milonice, inv. č. 1.
Milotice u Kyjova	Olomouc	Kronika farnosti milotické	1784	2002	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 329.
Místek	Ostrava-Opava	Annales parochiae Mistecensis... ab Ignatio Uhlarz, parcho Mistecensi	1793	1991	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 330.
Mladá Boleslav	Litoměřice	Pamětní kniha děkanského úřadu v Mladé Boleslavi	1850	2003	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 330-331.
Mladá Vožice	České Budějovice	Liber memorabilium parochiae Neowožicensis cum chronologia parochorum, comparatus cura et opera Joannis Antonii Moravek, p. t. loci decani	1803	1985	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 331.
Mladá Vožice	České Budějovice	Liber actorum et memorabilium ecclesiae parochialis Neowožicensis	1656	1663	latinsky, česky	NA Praha, APA 1, B 43/2, inv. č. 1756.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Mladé Buky	Hradec Králové	Memorabilienbuch des Pfarrbezirks Jungbuch (založil P. Anton Hübner)	1836	1960	německy, česky	Průvodce IV., s. 331.
Mladějov	Litoměřice	Pamětihodné události	1845	1977	česky	Průvodce IV., s. 318.
Mladočov	Hradec Králové	Mladočovská pamětní kniha chrámu Páně sv. Bartoloměje, fary, farních osad, škol, znamenitých osob [a] událostí, chronologicky dle veřejných i domácích pramenů dějepisně sestavena	1841	1978	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 332.
Mlázovy	Plzeň	Pamětní kniha kostela a fary mlázovecké	1848	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 332.
Mnichovo Hradiště	Litoměřice	Knih památní děkanství hradišťského (založil P. František Nigrin)	1827	1995	česky	Průvodce IV., s. 332.
Mníšek u Liberce	Litoměřice	Memorabilia ad parochialem ecclesiam Einsiedel opera et studio Joannis Christophori Just, presbyteri ecclesiastici	1774	1898	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 333.
Mníšek u Liberce	Litoměřice	Memorabilia ad parochialem ecclesiam Einsiedel	1898	1995	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 333.
Močidlec	Plzeň	Liber memorabilium localiae Modschiedl	1793	1910	německy	Průvodce IV., s. 333.
Mohelnice	Olomouc	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Märisch Aussere von Jahre 1899	1899		německy	Průvodce IV., s. 334.
Moldava	Litoměřice	Liber memorabilium a Mauritio Antonio Marsch	1836	1905	německy	Průvodce IV., s. 318.
Morašice u Litomyšle	Hradec Králové	Gedenkbuch der Morašicer Pfarrkirche	1857		německy	Průvodce IV., s. 334.
Moravany	Hradec Králové	Liber memorabilium localiae Moravanensis	1836	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 334-335.
Moravice	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Morawitz	1899	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 335.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Morávka	Ostrava-Opava	Liber parochiae Morawcensis (založil farář Johann Eschink)	1785	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 335.
Moravská Nová Ves	Ostrava-Opava	Protocollum parochiae Neovillensis...per Wenceslaum Josephum Prochaska, parochum Neovillensem	1800	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 335.
Moravské Budějovice	Brno	Protocollum domesticum	1795	1931	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Moravské Budějovice, inv. č. 1.
Moravské Budějovice	Brno	Protocollum domesticum 1928	1928	1990	česky	DABB Rajhrad, FÚ Moravské Budějovice, inv. č. 2.
Moravský Krumlov	Brno	Matricvla Crvmloviensis.	[1695] 1789	1898	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Moravský Krumlov, inv. č. 1.
Mrákotín	Brno	Hausprotocoll bei der Pfarre Mrákotín (založil Franz Stejskal)	1842	1945	německy, česky	Průvodce IV., s. 337-338.
Mrákotín	Brno	Rerum ecclesiasticarum diarium in Meliorem notitiam curatorum	1698	1758	latinsky, německy	SOKA Jihlava, FÚ Mrákotín, kn. č. 1.
Mrákotín	Brno	Farní kronika 1698-1758	1698	1758	latinsky	DABB Rajhrad, FÚ Mrákotín, inv. č. 1.
Mrákov	Plzeň	Liber memorabilium ad parochiam Mrdakowiensem	1790	1983	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 338.
Mšeno u Mělníka	Litoměřice	Pamětní kniha farnosti ve Mšeně, založena farářem Františkem Kondelíkem	1867	1987	česky	Průvodce IV., s. 338.
Mukařov u Mladé Boleslavi	Litoměřice	Liber rerum memorabilium ecclesiae Mukaržoviensis s. Laurentii	1830	1962	německy, česky	Průvodce IV., s. 338.
Mutějovice	Praha	Gedenkbuch der Mutiowitz Pfarrkirche	1836	1987	německy, česky	Průvodce IV., s. 339.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Myslibořice	Brno	Domáci protokol fary Myslibořice od roku 1771	1771	1949	německy, česky	SOkA Třebíč, FÚ Myslibořice, inv. č. 1.
Myslív	České Budějovice	Liber memorabilium ecclesiae et parochiae Misliviensis...per me Andream Joannem Krschka, curatum Misliviensem	1782	1943	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 339.
Náchod	Hradec Králové	Gedenkbuch oder Chronik der Dechantei Náchod (založil Kašpar Lukavský, děkan)	1835	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 340.
Náměšť nad Oslavou	Brno	Protocollum Domesticum pro Parochis Namieschtsiensibus.	1792	1890	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Náměšť nad Oslavou, inv. č. 3.
Náměšť nad Oslavou	Brno	Hausprotokoll bey der Namiester Pfarre Fasc. 3.	XIX	1935	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Náměšť nad Oslavou, inv. č. 4.
Nebužely	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae et ecclesiae Nebuželensis	1830	1875	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Nebužely	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae et ecclesiae Nebuželensis	1877	1948	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Nedvědice	Brno	Haus-Protocoll der Pfarrei in Nedwieditz (vom Pfarrer Gabriel Ignatz Mrákotský)	1796	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 341.
Nehvizdy	Praha	Liber memorabilium ecclesiae Nehvizdensis	1836	1939	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 341.
Němčice nad Hanou	Olomouc	Farní kronika farnosti Němčic	XIX		česky	Průvodce IV., s. 341-342.
Němčice u Netolic	České Budějovice	Liber Memorabilium	1759	1796	latinsky	SOkA Prachatic, FÚ Němčice, inv. č. 2, kniha č. 1.
Němčice u Netolic	České Budějovice	Memorabilien – Zeit – oder Gedenkbuch der Niemtschitzer Pfarre	1836	1948	německy, česky	SOkA Prachatic, FÚ Němčice, inv. č. 2, kniha č. 2.
Němčičky	Brno	Protocollum Domesticum	1787	1919	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Němčičky, inv. č. 1.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Nemotice	Brno	Protocollum Domesticum	1730	1882	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Nemotice, inv. č. 1.
Nemotice	Brno	Památní kniha fary Nemotické II:	1878	1950	česky	DABB Rajhrad, FÚ Nemotice, inv. č. 2.
Netín	Brno	Protocollum domesticum 1789 parochiae Netinensis	1789	2004	latinsky, německy, česky	FÚ Netín
Nevojice	Brno	Protocollum Domesticum beeigeschafte soreten anno 1808	1807	1847	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Nevojice, inv. č. 1.
Nezamyslice	České Budějovice	Pamětní kniha	1845	1937	česky	Průvodce IV., s. 342.
Nezdice	Plzeň	Liber memorabilium ecclesiae et parochiae Nezdicensis, incipiens ab anno 1863, confectus et inceptus opera P. Iosephi Šimek, huius temporis protocurati	1863	1963	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 342-343.
Nivnice	Olomouc	Pamětní kniha farnosti nivnické	1898	1989	česky	Průvodce IV., s. 343.
Nová Paka	Hradec Králové	Kronika pro faru města Nové Paky (založena od Jana Nešpora, kaplana novopackého)	1841	1935	česky	Průvodce IV., s. 343-344.
Nová Včelnice	České Budějovice	Liber memorabilium (ecclesiae Neo-Oettingensis), založil Josef Kuennert	XVIII/XIX	1978	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 344.
Nová Ves	Praha	Liber memorabilium Neudorf (založil farář Karel Huschek)	1836	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 344.
Nová Ves	České Budějovice	Liber continens omnia mobilia et memorabilia ecclesiae parochialis Neopagensis sanctae Catharinae virginis (založil Andreas Junger, farář v Nové Vsi)	1703	1838	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 345.
Nová Ves u Chotěboře	Hradec Králové	Gedenkbuch der Neuesdörfer Pfarre	[1818] 1836	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 345.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Nové Losiny	Olomouc	Gedenk-Buch der Pfarrensprengels Neu-Ullersdorf	1785	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 346.
Nové Lublice	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch der Pfarre Neulublitz (založil P. Josef Just)	1884	1993	německy, česky	Průvodce IV., s. 346-347.
Nové Město na Moravě	Brno	Fortsetzung des Haus-Protocolls (založil Friedrich Svítíl)	1843	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 347.
Nové Město na Moravě	Brno	Memorabilia Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: I.	1620	1801	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Nové Město na Moravě, inv. č. 39.
Nové Město na Moravě	Brno	Chronicon Neostadiensis Parochiae N[umme]ro: II.	1827	1888	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Nové Město na Moravě, inv. č. 40.
Nové Město na Moravě	Brno	Geschichtliche auf die Neustadtler Pfarre und Kirche Bezug habende Nachrichten. Zur Haus=Protokolle. III.	1834	1834	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Nové Město na Moravě, inv. č. 41.
Nové Město na Moravě	Brno	Pamětní kniha	1837	1837	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Nové Město na Moravě, inv. č. 42.
Nové Strašecí	Praha	Gedenkbuch der Pfarre zu Straschitz (založil P. Anton Grab)	1836	1988	německy, česky	Průvodce IV., s. 348.
Nové Vilémovice	Ostrava-Opava	Chronik der Pfarrkirche Neuwilmsdorf	1763	1949	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Nové Vilémovice, neinventarizováno.
Novosedly	Brno	Protocollum domesticum capellaniae localis Neosidlensis, confectum anno Domini 1789	1789	1834	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 349.
Nový Hrádek	Hradec Králové	Memorabilien-Buch der Pfarre Neuhradek von Josef Klein, Kaplan	1839	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 349.
Nový Přerov	Brno	Protocollum domesticum ab anno 1838.	1838	1933	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Nový Přerov, inv. č. 3.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Nýrsko	Plzeň	Liber memorabilium	1883	1966	německy, česky	Průvodce IV., s. 349-350.
Obděnice	Praha	Pamětní kniha farnosti obděnické, založena Josefem Bílkem, farářem	1903	1950	česky	Průvodce IV., s. 350.
Ohrozim	Olomouc	Pamětní kniha fary ohrozimské, založena Františkem Bendou, farářem ohrozimským	1897	1978	česky	Průvodce IV., s. 350-351.
Ochoz u Brna	Brno	Haus Protocoll	1850	1989	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Ochoz u Brna, inv. č. 1.
Okounov	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Okenau	1740	1897	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 351.
Okounov	Litoměřice	Memorabilienbuch des Pfarrarchivs Okenau	1898		německy	Průvodce IV., s. 351.
Oleška	Praha	Chronik geführt bei der Localie zu Wolleschecz	1836	1985	německy, česky	Průvodce IV., s. 351.
Olešnice	České Budějovice	Memorabilien-Buch für die Lokalie Ellexnitz	1787	1970	latinsky, německy	BČ, Farní kronika Olešnice (1787 – 1970).
Olešnice	Brno	Farní kronika	1788	XX	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Olešnice, inv. č. 1.
Olomouc-sv. Mořic	Olomouc	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Propstei St. Maurit zu Olmütz	1900	2001	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 466.
Olšany	Brno	Protocollum Domesticum	1788	1845	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Olšany, inv. č. 1.
Olšany	Brno	Protocollum domesticum. Tom. II.	[1788] 1855	1902	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Olšany, inv. č. 2.
Omlenice	České Budějovice	Memorabilien-Buch der Pfarre Umlowitz	1788	1977	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 351-352.
Opařany	České Budějovice	Liber memorabilium neo-erectae parochiae Woparžanensis	1787	1947	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 352.
Opava	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Mariä Himmelfahrt zu Troppau	[1200] XVII	1895	německy	Průvodce IV., s. 352.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Opava	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Mariä Himmelfahrt zu Troppau	1896	1926	německy	Průvodce IV., s. 352.
Opava	Ostrava-Opava	Chronik der Pfarrkirche zum hl. Geist in Troppau	1827	1911	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Vlčice, inv. č. 16.
Orličky	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Localie Worlitschka	1836	1992	německy, česky	Průvodce IV., s. 466.
Ořechov	Brno	Protocollum domesticum	1690		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 352.
Ořechov	Brno	Memorabilia	1768		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 352.
Osenice	Litoměřice	Liber memorabilium et iurum parochialium spectans ad ecclesiam Wossenicensem parochialem sub Wenceslao Iosepho Breta	1730	1837	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Osenice	Litoměřice	Liber memorabilium et iurum parochialium spectans ad ecclesiam Wossenicensem	1829	1908	německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Osenice	Litoměřice	Liber memorabilium et iurum parochialium spectans ad ecclesiam Wossenicensem	1908	1973	česky	Průvodce IV., s. 318.
Osová Bítýška	Brno	Pffarbeschreibung	1821	1909	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), FÚ Osová Bítýška, inv. č. 22
Osová Bítýška	Brno	Pamětní kniha farnosti Osové Bytyšky od r. 1913	1913	2014	latinsky, česky	FÚ Osová Bítýška
Ostrovačice	Brno	Memorabilia circa ecclesiam in honorem sancti Joannis Baptistae et sancti Wenceslai martyris Nigrofanensem erecta sub...Antonio Ping, sacri Ordinis divi Benedicti...Rayhraden sis praeposito	1718	1789	latinsky	Průvodce IV., s. 353.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Ostrovačice	Brno	Protocollum domesticum parochiae Nigrofanensis continens memorabilia circa ecclesiam in honorem sancti Joannis Baptistae et sancti Wenceslai (založil Friedrich Schmidt)	1790	1882	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 353.
Ostružná	Ostrava-Opava	Gedenkbuch der Spornhauer Lokaliekirche beginnend im Jahre 1796	1796	1863	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Ostružná, inv. č. 27.
Ostružná	Ostrava-Opava	Gedenkbuch	1839	1963	německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Ostružná, inv. č. 28.
Ostřetín	Hradec Králové	Memorabilien-Buch der Pfarr...zu Wostřetin	1851	1980	německy, česky	Průvodce IV., s. 353.
Osvračín	Plzeň	Liber memorabilium localiae Wostracžinensis, confectus a P. Fausto Albert ex Capuccino, protolocalista	1787	1921	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 354.
Otnice	Brno	Haus-Protokoll der Pfarre Ottnitz	1733	1991	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Otnice, inv. č. 1.
Otročín	Plzeň	Pamětní kniha	1832	1962	německy, česky	Průvodce IV., s. 354.
Ovčáry	Praha	Gedenk-Buch der Pfarre Owczar	1836	1993	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 354.
Palkovice	Ostrava-Opava	Praesentem librum foundationum confecit Albericus Ioannes Kalabis, presbyter	1786	1981	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 355.
Panské Dubenky	Brno	Protocollum domesticum	[1785] 1789	1870	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Panské Dubenky, inv. č. 1.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Pardubice	Hradec Králové	Gedenkbuch des Decanalbeneficiums zu Pardubitz aus den Oberamts- und Stadt-Grund-büchern herausgezogen, zusammengetragen und geschrieben von Johann Nywelt, Stadtdechant und bischöflichen Bezirksvikär	1846	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 355.
Pasohlávky	Brno	Hausprotocoll der Lokalkaplanei zu Weisstätten (založil Karl Kleindienst)	1811	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 355.
Pavlov u Radostína nad Oslavou	Brno	Knih památní při farnosti pavlovské založená roku 1867	1867	1992	latinsky, česky	FÚ Radostín nad Oslavou
Pavlov u Stonařova	Brno	Protocollum domesticum parochiae Pawloviensis. N[ummer]o II.	1719	1791	latinsky	DABB Rajhrad, FÚ Pavlov u Stonařova, inv. č. 1.
Pavlov u Stonařova	Brno	Haus=Protocoll von der Paelenzer Pfarrei.	1791	1968	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Pavlov u Stonařova, inv. č. 2.
Pecka	Hradec Králové	Gedenkbuch der Peckauer Pfarre (založil Vendelín Duschek, děkan)	1836	1947	německy, česky	Průvodce IV., s. 356.
Pecka	Hradec Králové	Memorabilien-, Zeit- oder Gedenkbuch des Petzkauer Pfarrbeneficiums (založil Vendelín Duschek, děkan)	1836	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 356.
Pernarec	Plzeň	Liber memorabilium	1836	1948	německy, česky	Průvodce IV., s. 356.
Petrovice	Ostrava-Opava	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Petersdorf (založil farář Karl Kotouček)	1898	2002	německy	Průvodce IV., s. 357.
Petrovice u Rakovníka	Praha	Gedenkbuch der Pfarrei Petrowitz (založil P. Josef Votěra)	1836	2001	německy, česky	Průvodce IV., s. 357.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Petrovice u Sedlčan	Praha	Liber memorabilium parochiae Petrovicensis - Pfarr-Gedenk-Buch der Petrowitzer Pfarre im Wotitzer Vikariate (založil Wenzel Butal)	1836	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 357.
Petrovice u Sušice	České Budějovice	Liber memorabilium ecclesiae Petri et Pauli in pago Petrowitz	1762	1835	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 356.
Petrovice u Sušice	České Budějovice	Liber memorabilium ecclesiae Petri et Pauli in pago Petrowitz	1836	1988	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 356.
Písečná	Ostrava-Opava	Chroniken	1789	1904	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Písečná, inv. č. 51.
Písečná	Ostrava-Opava	Pfarrchronik. Inventarium der Pfarrkirche S. Joannis Baptistae zu Sandhübel. Tom. I.	[1513] 1753	1944	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Písečná, inv. č. 52.
Píšť	Ostrava-Opava	Chronik von Pyschcz	1899		německy	Průvodce IV., s. 358.
Pitín	Olomouc	Památní kniha farního kostela a budovy v Pitíně	1803	1884	německy, česky	Průvodce IV., s. 358.
Planá nad Lužnicí	České Budějovice	Gedenkbuch der Plan-Pfarrei, verlegt von P. Joseph Gewinner, derzeit Pfarrer in Plan, und geschrieben von Peter Müller, Kaplan	1836	1962	německy, česky	Průvodce IV., s. 358.
Plazy	Litoměřice	Pamětnice chrámu Páně a fary v Plazích	1877	1949	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 318.
Pocínovice	Plzeň	Liber memorabilium apud localiam Putzerdiensem (založil Josef Ekhart)	1788	1970	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 358-359.
Počepice	Praha	Liber memorabilium parochiae Počepicensis	1896	1995	česky	Průvodce IV., s. 359.
Podbořany	Litoměřice	Liber memorabilium pro parochia Pomeislensi...a Zacharia Müller	1899		latinsky, německy	Průvodce IV., s. 359.
Poděbrady	Hradec Králové	Gedenkbuch der Podiebrader Dekanal - Kirche	1836	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 359-360.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Podhradní Lhota	Olomouc	Pamětní kniha farnosti Podhradní Lhotské	1898	2002	česky	Průvodce IV., s. 359-360.
Pohořelice	Brno	Haus-Protocoll von Jahren 1891	1891	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 360-361.
Police nad Metují	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Politz	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 361.
Polná	Brno	Liber Memorabilium Venerabilis Domini Adalberti Čapek	1680	1875	latinsky, německy, česky	SOkA Jihlava, FÚ Polná, kn. č. 2.
Polubný	Litoměřice	Chronik der Pfarre Polaum	1793	1954	německy	Průvodce IV., s. 318.
Poříčany	Praha	Chronicon seu Liber memorabilium sacrae ecclesiae Poříčzanensis	1836	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 362-363.
Postiboř	Plzeň	Liber memorabilium Prostiborensis parochiae	1749	1967	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 367.
Postoloprty	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae Postelbergensis a Ioanne Iacobo Endler, loci prothodecano	1742	1957	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 363.
Postřelmov	Olomouc	Památní kniha fary postřelmovské	1895	1994	česky	Průvodce IV., s. 363.
Poštorná	Brno	Pfarr-Gedenkbuch I.	1837	1838	německy	DABB Rajhrad, FÚ Břeclav-Poštorná, inv. č. 5.
Potěhy	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Potěch, založil P. Josef V. Moučka	1836	1958	německy, česky	Průvodce IV., s. 363.
Potštejn	Hradec Králové	Gedenkbuch für die Lokalie zu Pottenstein (založil Franz Lyer, kaplan)	1836	1948	německy, česky	Průvodce IV., s. 468.
Pozděchov	Olomouc	Pamětní kniha Pozděchova	1828	1886	německy	Průvodce IV., s. 364.
Praha-Bohnice	Praha	Chronik für den Bohnitzer Pfarrbezirk vom 1. Jänner 1836 anfangend	1836	1947	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-Bohnice
Praha-Břevnov	Praha	Ab Officio Vicariati scripto communicata et Varia memorabilia, ab anno 1773 et ab anno 1820	1773	1835	latinsky, německy	FÚ Praha-u sv. Markéty v Břevnově

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Praha-Břevnov	Praha	Rakonitzer Kreis. Gut Břewnow. Gedenkbuch der Břewnower Pfarre 1836	1835	1940	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Markéty v Břevnově
Praha-Bubeneč	Praha	Liber memorabilium parochiae Ovenecensis	1822	1822	latinsky	FÚ Praha-u sv. Gotharda v Bubenci
Praha-Hloubětín	Praha	Gedenkbuch der Pfarrkirche zu Hlaupětín Kauřimer Kreises in Böhmen	1836	1950	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Jiří v Hloubětíně
Praha-Hostivař	Praha	Pamětní kniha I.	1708	1717	latinsky, česky	FÚ Praha-Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři
Praha-Hostivař	Praha	Liber Memorabilium Parochiae Hostivarensis inchoans Ab Anno 1730	1730	1808	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-Stětí sv. Jana Křtitele v Hostivaři
Praha-Jinonice	Praha	Denkbuch der Pfarre Jenonitz	1836	1949	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Vavřince v Jinonicích
Praha-Košíře	Praha	Pamětní kniha	1911	1919	česky	FÚ Praha-u Nejsvětější Trojice v Košířích
Praha-Liboc	Praha	Chronik für den Libotzer Pfarrbezirk vom 1. Jänner 1836 anfangend	1836	1919	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Fabiána a Šebestiána v Liboci
Praha-Michle	Praha	Liber memorabilium et foundationum ab anno 1730 - 1822	1730	1822	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u Panny Marie v Michli
Praha-Michle	Praha	Liber Memorabilium ab anno 1741 - 1779 II.	1741	1829	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u Panny Marie v Michli
Praha-Michle	Praha	Liber memorabilium 1876	1866	1946	česky	FÚ Praha-u Panny Marie v Michli
Praha-Podolí	Praha	Pamětní kniha farní osady Podolí	1929	1933	česky	FÚ Praha-u sv. Michaela archanděla v Podolí
Praha-Prosek	Praha	Liber Memorabilium parochiae Prosecensis	1675	1772	latinsky, česky	FÚ Praha-u sv. Václava na Proseku

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Praha-Prosek	Praha	Denk und Memorabilien Buch der Proseker Pfarre	1836	1899	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Václava na Proseku
Praha-Smíchov	Praha	Pamětní farní kniha z r. 1761	1761	1775	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Filipa a Jakuba na Smíchově
Praha-Smíchov	Praha	Liber memorabilium parochialis Ecclesiae Smichoviensis ad SS. Apostolos Philippum et Jacobum. Sub me curato Ant. Lagler 1820.	1820	1843	latinsky, německy	FÚ Praha-u sv. Filipa a Jakuba na Smíchově
Praha-Smíchov	Praha	Pfarrkron[ik] anfangend vom 1en Jän[n]er des Jahrs 1836 sub me Jos. Swoboda [...] Smichows	1832	1869	německy	FÚ Praha-u sv. Filipa a Jakuba na Smíchově
Praha-Střešovice	Praha	Pamětní kniha I.	1814	1835	latinsky	FÚ Praha-u sv. Norberta ve Střešovicích
Praha-Střešovice	Praha	Pamětní kniha II.	1836	1893	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Norberta ve Střešovicích
Praha-Střešovice	Praha	Památní kniha	1893	1949	česky	FÚ Praha-u sv. Norberta ve Střešovicích
Praha-sv. Apolinář	Praha	Pamětní kniha kolegiátního a farního kostela u sv. Apolináře	[1768]	1829	latinsky, německy	FÚ Praha-u sv. Apolináře
Praha-sv. Apolinář	Praha	Pamětní kniha	1835	1948	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Apolináře
Praha-sv. Apolinář	Praha	Memorabilia	1929	1942	česky	FÚ Praha-u sv. Apolináře
Praha-sv. Duch	Praha	Pamětní kniha farnosti u sv. ducha v Praze	1836	1935	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Ducha
Praha-sv. František	Praha	Gedenkbuch der Pfarre St. Franz vom Jahre 1830	1830	1841 [1914]	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Františka
Praha-sv. Havel	Praha	Gedenkbuch der St. Galli Kirche	1844	1864	latinsky, německy	Archiv hlavního města Prahy, Sbírka rukopisů, sign. 5899.
Praha-sv. Havel	Praha	Sv. HAVEL - Kronika	1883	1929	česky	FÚ Praha-sv. Havel

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Praha-sv. Jindřich	Praha	Liber Memorabilium I	1761	1836	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-sv. Jindřich
Praha-sv. Jindřich	Praha	Gedenkbuch zur prager Hauptpfarre S. Heinrich gehörig. Mit 1836 angefangen	1836	1954	německy, česky	FÚ Praha-sv. Jindřich
Praha-sv. Štěpán	Praha	Liber memorabilium I.	1641	1706	česky	FÚ Praha-sv. Štěpán
Praha-sv. Štěpán	Praha	Liber memorabilium II.	1711	1773	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-sv. Štěpán
Praha-sv. Štěpán	Praha	Liber memorabilium III.	1762	1835	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-sv. Štěpán
Praha-sv. Štěpán	Praha	Liber memorabilium IV.	1836	1923	německy, česky	FÚ Praha-sv. Štěpán
Praha-sv. Štěpán	Praha	Liber memorabilium V.	1923	1948	česky	FÚ Praha-sv. Štěpán
Praha-sv. Tomáš	Praha	Liber Memorabilium Sti Thomae ab a[nn]o 1730	1736	1766	latinsky	FÚ Praha-u sv. Tomáše
Praha-sv. Vít	Praha	Memorabilien...Buch, auch Chroniken der Pfarre St. Weit von 1ten Jänner 1836	1836	1948	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u sv. Víta na Hradčanech
Praha-sv. Vojtěch	Praha	Gedenk-Buch der Pfarre St. Adalberti der Neustadt vom Jahre 1827 angefangen	1827	1867	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 364-365.
Praha-Šárka	Praha	Liber Memorabilium S. Matthiae Ab Anno 1771	1771	1837	latinsky, německy	FÚ Praha-u sv. Matěje v Šárce
Praha-Šárka	Praha	Paměti. 1870 až 26. 6. 1945	1871	1945	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Matěje v Šárce
Praha-u Nejsvětější Trojice ve Spálené ul.	Praha	Liber memorabilium parochiae ad SS. Trinitatem	1837	1940	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u Nejsvětější Trojice ve Spálené ul.
Praha-u Panny Marie Sněžné	Praha	Chronik bei der Pfarre Sct. Maria Schnee laut h.[ohen] Guber.[nial] Praesid.[ial] D[e]k[re]t v[on] 31. August 1835 Z[ahl] 5952 angefangen den 1ten Januar 1836	1836	1933	latinsky, německy, česky	FÚ Praha-u Panny Marie Sněžné

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Praha-u Panny Marie před Týnem	Praha	De Parochiali Ecclesia Teynensi B. V. M. in Coelos Assumptae descriptio a Joanne Floriano Hammerschmid	XVIII	XVIII	latinsky	FÚ Praha-u Panny Marie před Týnem
Praha-u Panny Marie před Týnem	Praha	Memorabilia concernentia Basilicam Teynensem	1750	1768	latinsky	FÚ Praha-u Panny Marie před Týnem
Praha-u Panny Marie před Týnem	Praha	Liber memorabilium parochialis basilicae Teynensis Vetero-Pragae compilatus a Wenceslao Michaele Rokoš	1794	1822	latinsky, německy	FÚ Praha-u Panny Marie před Týnem
Praha-Vysočany	Praha	Pamětní kniha	1930	1948	česky	FÚ Praha-u Krista Krále ve Vysočanech
Praha-Žižkov	Praha	Anno Domini MCMXXIII-MCMXXXVIII. Pamětní kniha u sv. Anny v Žižkově I.	1923	1938	česky	FÚ Praha-u sv. Anny na Žižkově
Praha-Žižkov	Praha	Anno Domini MCMXXXIX. Pamětní kniha u sv. Anny v Žižkově II.	1938	1953	česky	FÚ Praha-u sv. Anny na Žižkově
Praha-Žižkov	Praha	Pamětní kniha farnosti žižkovské u sv. Prokopa. Založena dp. J. Houžvičkou - pokračováno dp. Ed. Šittlerem	1879	1902	česky	FÚ Praha-u sv. Prokopa na Žižkově
Praha-Žižkov	Praha	Pamětní kniha farnosti sv. Prokopa v Žižkově	1911	1944	česky	FÚ Praha-u sv. Prokopa na Žižkově
Praha-Žižkov	Praha	Liber Memorabilium parochialis ecclesiae Wolšanensis	1836	1955	německy, česky	FÚ Praha-u sv. Rocha na Žižkově
Prácheň	Litoměřice	Memorabilienbuch für die Pfarre Prachen	[1230] 1866	1898	německy	Průvodce IV., s. 318.
Předín	Brno	Předín 1785-1958 Protocollum Domesticum Parochiae Proedingensis ab a[nn]o 1785	1785	1958	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Předín, inv. č. 1.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Předklášteří u Tišnova	Brno	Protocollum Domesticum Local[is] Capel[laniae] Tischnovicensis ab anno 1859 Parochiae Pramonasterio Tischnovicensis.	1797	1928	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Předklášteří, inv. č. 1.
Přelouč	Hradec Králové	Kniha pamětních věcí při záduší Přeloučském sv. Jakuba a Seminském sv. Jana Křtitele, též Matičky Boží na Sv. Poli, jakož i faře města Přelouče nad Labem se vycházejících. Založena od kněze Ferdinanda Antonína Grima, ten čas faráře J. M. C. komorního města Přelouče nad Labem v roce 1733	1733	1846	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 368.
Přelouč	Hradec Králové	Pamětní kniha při faře královského komorního města Přelouče, založena od P. Františka Morice, toho času faráře, a vzdělána od Františka Lukeše, toho času kaplana	1845	1899	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 368.
Přemyslovice	Olomouc	Gedenk-Buch oder Liber memorabilium (založil P. Mikuláš Vašek, farář)	1844	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 369.
Přepeře	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae Przeperzensis (založil P. Josef Mell)	1797	1999	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 369.
Přerov nad Labem	Praha	Liber memorabilium a Ioanne Paleček, capellano	1842	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 370.
Přerov-Předmostí	Olomouc	Pamětní kniha	1878	1913	česky	Průvodce IV., s. 369-370.
Přeštice	Plzeň	Památní kniha děkanství přeštického (založil děkan P. Josef Pekárek)	1862	1993	česky	Průvodce IV., s. 370.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Přibice	Brno	Hausprotocoll des pfarrlichen Beneficiums zu Pribitz	XIX	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 371.
Přibice	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Pribicensis Ab Anno 1784. I. Band.	1784	1846	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Přibice, inv. č. 2.
Příbram	Praha	Liber memorabilium (od 1851 psal P. František Babelka?)	1824	1869	latinsky	Průvodce IV., s. 371.
Příbram	Praha	Pamětní kniha děkanství příbramského	1874	1962	česky	Průvodce IV., s. 371.
Přibyslav	Hradec Králové	Gedenkbuch (založil Alois Šimáček, farář)	1857	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 371.
Přibyslavice	Brno	Protocollum domesticum parochiae Pržibislavicensis	1786	1882	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 372.
Příchovice	Litoměřice	Liber memorabilium pro archivo parochiae Przychovicensis per Albertum Preisler	1755	1954	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Ptení	Olomouc	Liber memorabilium parochiae Ptinensis (založil páter Jakub Zieliwsky)	1750	1948	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 372.
Purkarec	České Budějovice	Gedenkbuch der Pfarre Burgholz	1836	1957	německy, česky	Průvodce IV., s. 372-373.
Pyšel	Brno	I. Inventář a domácí protokol z r1788. Pyšelo	1788	1986	latinsky, německy, česky	FÚ Budišov u Třebíče
Rabí	České Budějovice	Knih pamětní Rabí	1872	1978	česky	Průvodce IV., s. 373.
Račice	Brno	Domácí kronika. Protocollum domesticum, ab an[no] 1801-1899 Tomus I.	1801	1915	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Račice, inv. č. 1.
Radim	Hradec Králové	Gedenkbuch	XIX		německy	Průvodce IV., s. 373.
Radkov u Telče	Brno	Protocollum domesticum beneficii Ratkoviensis (založil P. Kašpar Alois Soltánek)	1785	1991	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 374.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Radostín nad Oslavou	Brno	Protocollum domesticum Parochiae Radostinensis. ab anno 1666. Tomus I.	1666	1931 [1938]	latinsky, německy, česky	SOkA Žďár nad Sázavou, FÚ Radostín nad Oslavou, inv. č. 1
Radostín nad Oslavou	Brno	Kronika radostínská vydaná r. 1986	[1666] 1850	1932 [1938]	česky	FÚ Radostín nad Oslavou
Radostín nad Oslavou	Brno	Pamětní kniha farní kronika od roku 1938	1938	2005	česky	FÚ Radostín nad Oslavou
Rakovník	Praha	Gedenkbuch für die Stadt Rakonitz	1836	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 374.
Rakvice	Brno	Haus=Protokoll. bey der Lokali zu Rackwitz Tom. I	1792	1881	německy	DABB Rajhrad, FÚ Rakvice, inv. č. 6.
Rakvice	Brno	Farní kronika Rakvice	1790	1909	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Rakvice, inv. č. 7.
Raná	Hradec Králové	Knih pamětní pro chrám Páně Ranskej	1837	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 468-469.
Raná u Loun	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Ranna	1832	2003	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 374.
Rancířov	Brno	Protocollum Memorabilium Parochiae Ranczerensis	1777	1922	latinsky, německy, česky	SOkA Jihlava, FÚ Rancířov, inv. č. 1.
Rancířov	Brno	Pamětní kniha	1796	1919	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Rancířov, inv. č. 1.
Raspenava	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Raspenaviensis... conscriptus ab Antonio Kapsch, protoparcho Raspenaviensi	1726	1866	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 375.
Raspenava	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Raspenaviensis	1872	1945	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 375.
Rataje u Kroměříže	Olomouc	Pamětní kniha farnosti ratajské	1899	2000	česky	Průvodce IV., s. 375-376.
Rejchartice	Olomouc	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Reigersdorf	1898	1987	německy, česky	Průvodce IV., s. 376.
Rejvíz	Ostrava-Opava	Kirchenbuch bei der Localie zu Reiwiesen	1785	1901	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Rejvíz, neinventarizováno.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Rešov	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Reschen (založil P. Johann Halouzka)	1900	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 469.
Rohovládová Bělá	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Pfarre Biela	1836	1983	německy, česky	Průvodce IV., s. 376.
Rochlice	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Rochlicensis... a Thaddaeo Ioanne Nepomuceno Seiberer	[1384] 1780	1865	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Ronov nad Doubravou	Hradec Králové	Gedenkbuch der Ronower Pfarre	1836	1961	německy, česky	Průvodce IV., s. 469.
Rosice u Brna	Brno	Gedenkbuch der Pfarre Rossitz	1858	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 379.
Roubanina	Olomouc	Hausprotokoll oder Gedenkbuch. Memorabilia über die Ereignisse, welche das Lokalie-Benefizium Raubanin seit dessen Gründung von 1. September 1755 im Verlauf der Zeit betroffen haben	XIX	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 469-470.
Roudnice nad Labem	Praha	Liber memorabilium praepositalis ecclesiae Raudnicensis	1747	1902	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Roudnice nad Labem	Praha	Liber memorabilium Roudnic II	1836	1906	německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Rouchovany	Brno	Hausprotocoll der Pfarre Rauchowan (a me Nicolao Czokeičz, p. t. Rauchovanii in annum primum curato)	1803	1980	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 379.
Rousínov	Praha	Gedenkbuch der Lokalie Rosinov	1836	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Rousínov	Brno	Kronika farnosti v Rousínově 1697	1697	1878	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Rousínov, inv. č. 1.
Rousínov u Vyškova	Brno	Haus-Protocoll der Pfarre zu Neurausnitz	1849	2000	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 470.
Rovečné	Brno	Haus Protokoll bei der Lokalie im Dorfe Rowetsch vom Jahre 1804.	1804	1854	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Rovečné, inv. č. 42.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Rovensko pod Troskami	Litoměřice	Inventaria ecclesiarum parochialis ecclesiae Teynensis super oppido Rovensko... a Georgio Ioanne Nepomuceno Radolph	1737	1888	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Rožďalovice	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae Rožďalovicensis	[1761] 1845	1876	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Rožďalovice	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae Rožďalovicensis	1856	1960	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 380.
Rožmitál na Šumavě	České Budějovice	Chronik der Pfarre Rosenthal von Siegfried Küweg, Archivar und Bibliothekar des Cistercienser Stiftes Hohenfurth	1836	1977	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 381.
Rožnov pod Radhoštěm	Olomouc	Liber Roznoviensis, continens proventus parochiales, fundationes, patrocina... ecclesiae et filialium Zaschoviensis, Zubrzensis, Wesseliensis, Hutiscensis et Carloviensis... conscriptus a Simone Raab, parocho Roznoviensi	1756	1806	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 381.
Rtyně v Podkrkonoší	Hradec Králové	Pamětní kniha osady Rtyňské v diecézi a kraji králohradeckém, započata roku 1839 ode mne Františka Hromádky, duchovního správce v Rtyni	1839	1996	česky	Průvodce IV., s. 381-382.
Ruda	Brno	Pamětní kniha	1785	2012	latinsky, německy, česky	FÚ Ruda
Ruda u Rýmařova	Ostrava-Opava	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Deutsch Eisenberg (založil P. Jan Bloška z Frenštátu pod Radhoštěm)	1898	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 470.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Rudoltice	Ostrava-Opava	Gedenkbuch der Pfarrei in Rudlzau	1860	1944	německy	Průvodce IV., s. 470.
Rumburk	Litoměřice	Liber memorabilium parochialis ecclesiae et beneficii Rumburgensis	1742	1942	německy	Průvodce IV., s. 318.
Ruprechtice	Hradec Králové	Gedenkbuch bei der Pfarrei zu Rupersdorf	1839	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 382.
Růžená	Brno	Farní kronika	1785	1946	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Růžená, inv. č. 1.
Rychnov na Moravě	Olomouc	Gedenkbuch des Pfarrortes Reichenau	XIX	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 383.
Rychnov nad Nisou	Litoměřice	Erstes Memorabilien-Buch der Reichenauer Pfarrei	1774	1856	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Řepín	Litoměřice	Pamětní kniha	1876	1990	česky	Průvodce IV., s. 383.
Řetová	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Localie Grossritte	1836	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 383-384.
Řevničov	Praha	Liber rerum memorabilium antiquissimae ecclesiae sub titulo sancti Petri apostoli, nunc vero sub titulo sanctorum Petri et Pauli	1792	1806	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 384.
Řevničov	Praha	Liber rerum memorabilium antiquissimae ecclesiae sub titulo sancti Petri apostoli, nunc vero sub titulo sanctorum Petri et Pauli	1806	1810	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 384.
Řevničov	Praha	Liber rerum memorabilium antiquissimae ecclesiae sub titulo sancti Petri apostoli, nunc vero sub titulo sanctorum Petri et Pauli	1810	1814	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 384.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Řevničov	Praha	Gedenkbuch für die Lokalie zu Rentsch (založil P. Václav Novotný)	1835	1959	německy, česky	Průvodce IV., s. 384.
Řitonicce	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae Řitonicensis (založil Josef Haseneckel, kaplan)	1796	1932	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 384.
Sadská	Praha	Liber memorabilium parochiae Sadczensis	1730	1982	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 384-385.
Sadská	Praha	Gedenk-Buch, verfasst von P. Franz Johann Hihlik, derzeit Kaplan zu Sadska	1843	1977	německy	Průvodce IV., s. 384-385.
Sány	Hradec Králové	Gedenk- und Memorabilien-Buch (založil Josef Březina, farář)	1836	1975	německy, česky	Průvodce IV., s. 385.
Sázavka	Hradec Králové	Pamětní kniha fary smrdovské, díl 3.	1879	1998	česky	Průvodce IV., s. 385.
Sedlčany	Praha	Pamětní kniha děkanství sedlčanského (založil páter Karel Pejša)	1894	1946	česky	Průvodce IV., s. 385.
Sedlec u Mikulova	Brno	Protocollum domesticum parochiae Voitisbrunensis ad s. Vitum	1804	1996	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 386.
Sedlice u Blatné	České Budějovice	Gedenkbuch der Pfarre Sedlitz (založil Johann Kubiček, kaplan)	1827	1934	německy, česky	Průvodce IV., s. 471.
Sedlice u Blatné	České Budějovice	Gedenkbuch der Pfarre Sedlitz	1934	1949	česky	Průvodce IV., s. 471.
Sedlice u Blatné	České Budějovice	Gedenkbuch der Pfarre Sedlitz	1949	1967	česky	Průvodce IV., s. 471.
Sedlice u Blatné	České Budějovice	Liber memorabilium Nro I penes ecclesiam parochialem Sedlicii ex decreto incltyi c. r. gubernialis praesidii confectus...sub curato loci Josepho Babor	1836	1843	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 471.
Sedlice u Blatné	České Budějovice	Liber memorabilium oder Gedenkbuch der Pfarre Sedlitz	1836	1853	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 471.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Semily	Litoměřice	Liber memorabilium et notitia rerum Semilii...sub Andrea Excel, curato	1748	1877	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Sepekov	České Budějovice	Liber memorabilium	XVIII	XIX	latinsky	Průvodce IV., s. 386.
Skalsko	Litoměřice	Liber proVectuum stabilium parochiae in pago Skalsko ab 1700. V městys Kowani správa o důchodech a příslušenství k faře a faráři náležejících 1664	1700	1815	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 318.
Skočice	České Budějovice	Památní kniha kaple skočické. Léta Páně 1681...(založil P. Ludvík Zástěrký OMConv. z Horažďovic)	1681	1968	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 471.
Skorošice	Ostrava-Opava	Register zu allerhand Aufzeichnung	1673	1754	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Skorošice, inv. č. 158.
Skorošice	Ostrava-Opava	Seriei Continuatio Episcoporum Wratislaviensium, nec non Parochorum Gurschdorfensum a Thaddaeo Hilscher parochi loci insimal rerum 1783 memorabilium parochiam inchoata concernentium	1783	1931	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Skorošice, inv. č. 159.
Skorošice	Ostrava-Opava	Kronika farnosti Skorošice	1783	1956	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Skorošice, inv. č. 160.
Skramníky	Praha	Gedenkbuch der Pfarr Skramnik (založena Aloisem Klášterským, kaplanem ve Skramníkách)	1836	1987	německy, česky	Průvodce IV., s. 387.
Skuhrov u Havlíčkova Brodu	Hradec Králové	Gedenk-Buch der Pfarre Skuhrov (založil Anton Ruffer)	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 387.
Skuteč	Hradec Králové	Knih památní...; sepsal Alois Fr. Brychta)	1855	1918	česky	Průvodce IV., s. 471-472.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Slabce	Praha	Liber memorabilium parochiae Slabecensis (založil Jakub Rafael Mazan, farář)	1836	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 387-388.
Slaný	Praha	Gedenkbuch der Schlaner Dechantei	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 388.
Slatiňany	Hradec Králové	Gedenkbuch der Slatinaner Localie (založil P. Josef Zeman, farář)	1836	1956	německy, česky	Průvodce IV., s. 472.
Slavičín	Olomouc	Pamětní kniha farnosti slavičinské	1896	2003	česky	Průvodce IV., s. 388.
Slavíkovice	Plzeň	Liber memorabilium penes ecclesiam Slawikowiensem	1843	1949	německy, česky	Průvodce IV., s. 388-389.
Slavkov	Brno	Hausprotokoll vom Jahre 1787-1882.	1787	1882	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Slavkov, inv. č. 1.
Slavkov	Brno	Hausprotokoll vom Jahre 1882.	1882	1939	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Slavkov, inv. č. 2.
Slavkov u Lipníka	Olomouc	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Schlock (Slavkov u Lipníka)	1897	1944	německy	Průvodce IV., s. 389.
Slavonice	Brno	Protocollum domesticum parochiae Slabonicensis...a parrocho et decano Ludovico Willert	1789	1987	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 389.
Slavoňov	Hradec Králové	Liber memorabilium parochiae Slavoňoviensis	1843	1996	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 389-390.
Sloup	Brno	Pfarrbuch	1812	1917	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Sloup, inv. č. 11.
Sloup	Brno	Farní Kronika T[omus] II.	1920	1956	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Sloup, inv. č. 12.
Slup	Brno	Haus-Protocoll oder Memorabilien-Buch bei der Localie in Zulb	1754	1828	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 390.
Slup	Brno	Haus-Protocoll Zulb	1828	1981	německy, česky	Průvodce IV., s. 390.
Smrčná	Brno	Liber memorabilium localie Simmerdorfensis	1793	1844	latinsky, německy	SOkA Jihlava, FÚ Smrčná, kn. č. 1.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Sněžné na Moravě	Brno	Protocollum domesticum localis capellaniae in Niemetzky (založil P. Robertus Fixa, OCist Bohemus Policzensis)	1807	1819	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 390-391.
Sněžné na Moravě	Brno	Památní kniha farnosti Německé za slavného panování Jeho Veličenstva Františka Josefa I. založena	1863	2004	česky	Průvodce IV., s. 390-391.
Sobotka	Litoměřice	Liber II memorabilium decanatus Sobotecensis... a me annotatus et conscriptus Francisco Xav. Schauer, canonico honorario Wischehradensi et decano Soboteceo	1843	1980	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 391-392.
Souš	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae et ecclesiae Tschauschensis... a Ioanne Ferdinando Horn	1831	1854	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 318.
Soutice	Praha	Liber memorabilium ecclesiae Sauticensis sub titulo sancti Jacobi Majoris ab Antonio Th. Wesely, curato	1774	1844	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 392.
Srbeč	Praha	Liber memorabilium ecclesiae localis Srbečzensis (založil P. Jan Scholtz)	1789	1969	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 392.
Staňkov	Plzeň	Gedenk-Buch der Pfarrei Stankau	1836	1995	německy, česky	Průvodce IV., s. 393.
Stará Červená Voda	Ostrava-Opava	Nachrichten über verschiedene Gegenstände der Pfarrei in Altrothwasser	1614	1932	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Stará Červená Voda, inv. č. 36.
Staré Město pod Sněžníkem	Olomouc	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Mähr-Altstadt	1884	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 394.
Stárkov	Hradec Králové	Mit Gott Gedenk-Buch bei der Starstädter Pfarrei zu St. Joseph	1836	1950	německy, česky	Průvodce IV., s. 394-395.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Starovice	Brno	Historia domestica pro locali capellania Magno-Steurovicensi	1785	1798	německy	Průvodce IV., s. 395.
Starovice	Brno	Haus-Protocoll bei der Localie zu Gross-Steurovitz	1842	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 395.
Starovičky	Brno	Pamětní kniha Lokalie Malo Starowzke	1848	1952	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Starovičky, inv. č. 6.
Starý Knín	Praha	Liber memorabilium, compilatus opere et industria Wenceslai Hatter	1824		latinsky	Průvodce IV., s. 395.
Starý Knín	Praha	Altkniener Gedenkbuch	1824	1927	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 395.
Starý Kolín	Praha	Memorabilien-Buch der Alt-Koliner Pfarre (založil Petr Strnad)	1836	1948	německy, česky	Průvodce IV., s. 396.
Starý Rokytník	Hradec Králové	Gedenkbuch für das pfarrliche Beneficium zu Altrognitz (založil P. Joseph Hoppe)	1840	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 396.
Starý Rožmitál	České Budějovice	Liber rerum memorabilium parochiae Vetero-Rosmitalensis	1763	1989	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 396-397.
Stěbořice	Ostrava-Opava	Memorabilienbuch der Pfarre von Stieboritz (založil farář Ludvík Ochraňa)	1850	1999	německy, česky	Průvodce IV., s. 397.
Strachotice	Brno	Hausprotocoll der Localie Rausenbruck	1846	1945	německy	Průvodce IV., s. 397.
Strašín	České Budějovice	Liber memorabilium	1790	1992	německy, česky	Průvodce IV., s. 398.
Strážnice	Olomouc	Gedenksbuch über verschiedene Pfarrgegenstände	1827	1850	německy	Průvodce IV., s. 398.
Strážnice	Olomouc	Pamětní kniha farnosti u sv. Martina	1899	1952	německy, česky	Průvodce IV., s. 398.
Strážov na Šumavě	Plzeň	Liber memorabilium, conscriptus a me Ioanne Casparo Chlad, parochiae administratore, ab anno 1810 usque 1819	1810	1819	latinsky	Průvodce IV., s. 398-399.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Strenice	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Strenicensis, založil roku 1759 František Antonius de Haslau	1759	XX	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 399.
Strmilov	České Budějovice	Liber memorabilium	1834	1863	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 399.
Střelice u Brna	Brno	Protocollum domesticum parochiae Střzelicensis (založil P. Kryštof Hrbáček)	1789	1992	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 399-400.
Střížov	Brno	Memorabilia Ecclesiae Střížoviensis Anno MDCCLXXXV Vinchoata et Juxta mandatum Suae Reverendissimae Illustrissimae Episcopalis Gratiae Joannis Baptistae Domini Domini Episcopi Brunensis Pastoris vigilantissimi concinnata.	1785	1896	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Střížov, inv. č. 1.
Studená Loučka	Olomouc	Gedenkbuch des Pfarrsprengels Kaltenlautsch	1898	1941	německy	Průvodce IV., s. 400.
Sudějov	Praha	Gedenkbuch der Lokalie Sudějov aus älteren Gedenkbüchern ausgezogen (založil P. Josef Zeman, administrátor)	1833	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 472.
Sulíkov	Brno	Haus=Protokoll der Sulikower=Lokalie	1786	1991	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Sulíkov, inv. č. 11.
Sušice	České Budějovice	Liber memorabilium et foundationum ac jurum ecclesiae et decanatus regiae civitatis Sutticenae	1707	1927	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 400-401.
Světlá nad Sázavou	Hradec Králové	Pamětní kniha děkanství světelského	1857	1986	česky	Průvodce IV., s. 401.
Svinčany	Hradec Králové	Gedenkbuch der Swinčaner Pfarre (založil Johann Cantani, zdejší farář)	1836	1933	německy, česky	Průvodce IV., s. 473.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Svoboda nad Úpou	Hradec Králové	Gedenkbuch der Localie zu Freiheit (založil P. Anton Pohley)	1837	1977	německy, česky	Průvodce IV., s. 402.
Svojanov	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarradministratur zu Swojanow angefangen vom Jahre 1836 und wiedergeschrieben vom Ignatz Mach, Realadministrator zu Swojanow	1836	1963	německy, česky	Průvodce IV., s. 473.
Svojšice	Praha	Gedenk-Buch der Pfarre Swoyschitz	1836	1955	německy, česky	Průvodce IV., s. 402.
Šemanovice	Litoměřice	Kniha paměti sepsaných událostí šemanovické fary	1870	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Šenov	Ostrava-Opava	Gedenkbuch des Pfarrdorfes Schönau (založil Vojtěch Bebauer, kaplan)	1810	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 403.
Ševětín	České Budějovice	Gedenkbuch der Pfarre und Gemeinde Schewětín	XIX [1730]	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 403.
Široký Brod	Ostrava-Opava	Pfarrgedenkbuch angelegt 1905	1566	1946	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Široký Brod, inv. č. 2.
Šlapanice u Brna	Brno	Protocollum domesticum ecclesiae et parochiae Schlappanicensis	1780	1895	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 473.
Šlapanice u Brna	Brno	Památní kniha kostela a farnosti Šlapánské	1896	2003	česky	Průvodce IV., s. 473.
Šluknov	Litoměřice	Memoriale perpetuum ecclesiae parochialis Schluckenaviensis s. Wenceslai anno 1710 conscriptum a Friderico Ignatio Reintsch	1710	1713	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Šonov	Hradec Králové	Gedenkbuch bei der Pfarrei Schönau (založil P. Ildephonsus Michael Apell OSB)	1836	1949	německy, česky	Průvodce IV., s. 404.
Štěchovice	Praha	Gedenkbuch der St. Kilianer Pfarre	1836	1952	německy, česky	Průvodce IV., s. 404-405.
Šumburk	Litoměřice	Liber memorabilium	1890	1944	německy	Průvodce IV., s. 319.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Švihov	Plzeň	Paměti švihovské fary (založil farář František Klein)	1836	1960	česky	Průvodce IV., s. 405.
Tábor	České Budějovice	Liber memorabilium decanatus Taboriensis	1783	2002	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 405-406.
Tasov	Brno	Domácí protokol. Tasov farní kronika 1865-1929 I.	1865	1929 [1966]	latinsky, německy, česky	FÚ Tasov
Tasov	Brno	Pamětní kniha kostela sv. Petra a Pavla v Tasově	1973	2001	česky	FÚ Tasov
Tasovice	Brno	Protocollum Domesticum. 1844.	1844	1944	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Tasovice, inv. č. 1.
Telč	Brno	Hausprotocoll bei der Pfarre Teltsch	1830	1993	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 407.
Telecí	Hradec Králové	Gedenkbuch der Lokalie zu Telezy..., verlegt von P. Franz Šemonsky, Lokalist	1787	1939	německy, česky	Průvodce IV., s. 407.
Teplice nad Metují	Hradec Králové	Gedenkbuch der Oberweckelsdorfer Pfarre (založil P. Wenzel Wittich)	1836	1958	německy, česky	Průvodce IV., s. 407-408.
Těrlicko	Ostrava-Opava	Pamětní kniha fary Těrlické	1895	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 473-474.
Tišnov	Brno	Protocollum domesticum parochiae Tischnoviensis (založil P. Jan Penniger, farář)	1822	1959	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 408.
Tištín	Olomouc	Pamětní kniha farnosti tištínské	1898	1987	česky	Průvodce IV., s. 408.
Travná	Ostrava-Opava	Pfarrbuch für Krautenwalde	1791	1997	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Travná, inv. č. 9.
Trhanov	Plzeň	Memorabilienbuch II. für die Chodenschlosser Lokalseelsorge	1840	1945	německy, česky	Průvodce IV., s. 409.
Troubsko	Brno	Protocollum domesticum parochiae Strucesae (založil Johannes Michael Kuchelmister)	1780	1942	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 408-409.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Troubsko	Brno	Protocollum domesticum parochiae Trubecensis (založil P. Eduard Malischinsky)	1881	1970	německy, česky	Průvodce IV., s. 408-409.
Trutnov	Hradec Králové	Liber memorabilium decanatus Trutnoviensis ab Antonio Ioanne Lyer, decano Trutnoviensi	1750	1775	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 409.
Trutnov	Hradec Králové	Liber memorabilium (autor děkan Weber)	1827	1850	německy	Průvodce IV., s. 409.
Trutnov	Hradec Králové	Gedenkbuch des Trautenauer Decanal-Beneficiums	1850	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 409.
Trutnov-Horní Staré Město	Hradec Králové	Gedenkbuch bei der Kirche St. Wenzel in Altstadt	1836	1930	německy	Průvodce IV., s. 409-410.
Třebeň	Litoměřice	Liber memorabilium	1726	1753	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Třebeň	Litoměřice	Liber memorabilium	1753	1770	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Třebeň	Litoměřice	Liber memorabilium	1771	1801	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Třebeň	Litoměřice	Liber memorabilium	1726	1917	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Třebíč-Martin	Brno	Protocollum domesticum a Jacobo Dworzetsky parochio Trebitschensi ab Ecclesiam S[an]cti Martini et Decano foranes clucumbratum. Memorabilia Ecclesiae et parochiae.	1798	1836	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Třebíč, inv. č. 2.
Třebíč-Martin	Brno	Protocollum domesticum parochiae Trebitschensis in civitate cominuatam ab anno 1841. Fach. VI. Fasc. B.	1841	1944	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Třebíč, inv. č. 3.
Třebívlice	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Třziblicensis... a Joanne Prosik	1787	1939	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Třebnice	Plzeň	Memorabilien-Buch zur Pfarrei	1836	1938	německy, česky	Průvodce IV., s. 410.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Třeboň	České Budějovice	Liber memorabilium parochiae Trebonensis in duas partes divisus, conscriptus ab Aquilino Hrdliczka, canonico regulari sancti Augustini Trebonae quodam professo. Anno Domini 1798, 2 svazky	1798	1883	latinsky	Průvodce IV., s. 411.
Třebonín	Hradec Králové	Gedenkbuch bei der Pfarre Třebonin... von P. Joseph Paržilek, Pfarrer	1842	1989	německy, česky	Průvodce IV., s. 410.
Turkovice	Hradec Králové	Chronik oder Memorabilienbuch über die merkwürdigsten Begebenheiten und anderen des Andenkens würdigen Ereignisse, von Johann Wacek, Pfarrer zu Turkowitz	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 411.
Tuřany	Praha	Chroniken-Buch (založil P A. Pokorný)	1840	1997	německy, česky	Průvodce IV., s. 412.
Tuřany	Brno	Hausprotocoll	1668	1732 [XIX, XX]	latinsky, německy, česky	FÚ Brno-Tuřany
Tušimice	Litoměřice	Liber memorabilium	1734	1835	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 412.
Týn nad Bečvou	Olomouc	Pamětní kniha kostela a fary v Týně, založena Janem Baďurou, farářem	1895	2001	česky	Průvodce IV., s. 412.
Úbislavice	Hradec Králové	Liber memorabilium (a P. Philippo Auer, patria Chrudimensi)	1836	1955	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 412-413.
Údlice	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Eidlicio-Pritschaplensis... a me Joanne Nepomuceno Wagner	1778	1818	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.
Údlice	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae parochialis Eidlicio-Pritschaplensis	1831	1912	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 319.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Uhelná	Ostrava-Opava	Localie Buch	1792	1997	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Uhelná, inv. č. 82.
Uhelná Příbram	Hradec Králové	Gedenk-Buch der Pfarre Kohl-Příbram anfangend 1835	1835		německy, česky	Průvodce IV., s. 413.
Uherský Brod	Olomouc	Pamětní kniha farnosti uherskobrodské	1898	1961	česky	Průvodce IV., s. 414.
Uhlířské Janovice	Praha	Gedenkbuch der Pfarre Kohl-Janowitz	1836	1971	německy, česky	Průvodce IV., s. 474.
Uhřínov	Brno	Památní kniha od roku 1940	1940	2013	latinsky, česky	FÚ Měřín
Újezd	Litoměřice	Pamětnice fary újezdské založená farářem Františkem Matouškem	1882	1950 [1991]	německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Unhošť	Praha	Liber memorabilium (založil P. Jan Nepomuk Čzenek)	1761	2004	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 414.
Ústí nad Orlicí	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Dechantey Wildenschwerth (založil děkan Martin Boller)	1836	2002	německy, česky	Průvodce IV., s. 415.
Úštěk	Litoměřice	Pamětní kniha Úštěku	1764	1969	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Václavov	Ostrava-Opava	Gedenkbuch der Pfarre Wildgrub	1903	2008	německy, česky	SOkA Bruntál, FÚ Václavov, neinventarizováno.
Valašské Meziříčí	Olomouc	Wallachisch-Meseritscher Pfarrgedenkbuch (založil Franz Blecha, děkan)	1842	1969	německy, česky	Průvodce IV., s. 474-475.
Valštejn	Ostrava-Opava	Pamětní kniha Valštejn	1929	1942	česky	SOkA Bruntál, FÚ Valštejn, inv. č. 5.
Valteřice	Hradec Králové	Localie Waltersdorf-Gedenkbuch (založil P. Josef Žabka)	1846	1992	německy, česky	Průvodce IV., s. 415-416.
Valteřice	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Pfarre Neudorf	XIX	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 415-416.
Valtovice	Brno	Protocoll von der Waltowitz Pfarrei	XIX		německy	Průvodce IV., s. 416.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Vamberk	Hradec Králové	Gedenkbuch bei der Wamberger Pfarre im Lande Böhmen, Königgrätzer Kreis, Herrschaft Reichenau (založil P. Johann Alois Dusil, Pfarrer von Wamberg)	1844	2004	německy, česky	Průvodce IV., s. 475.
Vápenná	Ostrava-Opava	Pfarrbuch bei der Lokalkirche zu Setzdorf	[1737] 1781	1941	latinsky, německy, česky	SOkA Jeseník, FÚ Vápenná, inv. č. 1.
Vavřinec	Praha	Pamětní kniha (založil administrátor František X. Brabec)	1835	1965	česky	Průvodce IV., s. 416-417.
Vedrovice	Brno	Protocollum domesticum. Pamětný kniha fary Vedrovické.	1880	1949	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Vedrovice, inv. č. 1.
Vejpřnice	Plzeň	Gedenkbuch bei der Pfarrei Wejprnitz	1832	1989	latinsky, německy, česky	SOkA Plzeň-sever, FÚ Vejpřnice, inv. č. 1.
Velešín	České Budějovice	Liber memorabilium ecclesiae parochiae Weleschinensis	1835	1940	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 417.
Velká Bíteš	Brno	Protocollum domesticum parochiae Magno Biteschensis Anno Domini 1789 erectum	1789	1867	latinsky, německy, česky	FÚ Velká Bíteš
Velká Bíteš	Brno	II. Protocollum domesticum	1868	1982	latinsky, německy, česky	FÚ Velká Bíteš
Velká Bíteš	Brno	Kronika III. 1982-20...	1982	2014	česky	FÚ Velká Bíteš
Velká Jesenice	Hradec Králové	Liber memorabilium parochiae Jessenicensis	1847	1952	německy, česky	Průvodce IV., s. 417.
Velká nad Veličkou	Olomouc	Pamětní kniha farnosti Velecké, založena Augustinem Bajerem	1898	2004	česky	Průvodce IV., s. 418.
Velké Kunětice	Ostrava-Opava	Pfarrchronik	[1579] 1733	1945	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Velké Kunětice, inv. č. 11.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Velké Meziříčí	Brno	Protocollum domesticum parochiae Magno Meseritschensis	1816	1938	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, Biskupská konsistoř Brno (E 82), FÚ a DÚ Velké Meziříčí, inv. č. 248
Velké Meziříčí	Brno	Pamětní kniha farnosti velkomeziříčské	1939	2013	česky	FÚ Velké Meziříčí
Velké Opatovice	Olomouc	Pamětní kniha farnosti Velké Opatovice	1898	1997	česky	Průvodce IV., s. 475.
Velký Újezd	Brno	Protocollum domesticum	1848	1937	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Velký Újezd, inv. č. 1.
Velký Újezd	Brno	Protocollum domesticum	1937	1948	česky	DABB Rajhrad, FÚ Velký Újezd, inv. č. 2.
Veltruby	Praha	Liber memorabilium	1836	2001	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 419.
Vémyslice	Brno	Beschreibung aller bei dem Markt Weimislitz befindlichen Pfarrkinder für das Jahr 1820.	1780	1919	německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Vémyslice, inv. č. 1.
Veřovice	Ostrava-Opava	Archiviolum et ratiocinia ecclesiae localis neoerectae in pago Wernersdorfensi..., ab Antonio Schindler	1785	1814	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 419.
Veselí nad Moravou	Olomouc	Pamětní kniha farnosti Veselí nad Moravou	1899	1942	česky	Průvodce IV., s. 420.
Vetlá	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae Wettelensis	1789	1883	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 319.
Vetlá	Litoměřice	Pamětní kniha farní osady vetelské, založená děkanem Janem Pavlanem	1883	1943	česky	Průvodce IV., s. 319.
Veverské Knínice	Brno	Protocollum domesticum	1797	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 420.
Věžná	Brno	Pamětní kostelní kniha založena ke cti a chvále Boží jakož i k oslavě patrona filiálního chrámu Páně sv. Martina ve Věžné. L. P. 1890-1891	1890	1891	česky	DABB Rajhrad, FÚ Rožná, inv. č. 34.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Vidnava	Ostrava-Opava	Pfarrbuch von anno 1804. Weidenau 1866	1804	1939	latinsky, německy	SOkA Jeseník, FÚ Vidnava, neinventarizováno.
Vílanec	Brno	Protocollum domesticum Parochiae Wilanecensis.	1805	1937	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Vílanec, inv. č. 1.
Vitice	Praha	Liber memorabilium parochiae Viticensis	1884	1959	česky	Průvodce IV., s. 420-421.
Vladislav	Brno	Protocollum domesticum Vladislaviense	1813	1957	německy, česky	Průvodce IV., s. 421.
Vladislav	Brno	Pamětní kniha	1791	1957	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Vladislav, inv. č. 13.
Vlachovo Březí	České Budějovice	Pamětní kniha I	1734	1811	latinsky, německy	SOkA Prachatice, DÚ Vlachovo Březí, sign. II-1.
Vlachovo Březí	České Budějovice	Pamětní kniha II	1825	dodnes	latinsky, německy, česky	DÚ Vlachovo Březí
Vlasatice	Brno	Farní kronika. Vlasatice Tom[us]. I. 1807-1832	1807	1832	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Vlasatice, inv. č. 4.
Vlčice	Hradec Králové	Liber memorabilium parochiae Wilshicensis..., conscriptus a Joanne Antonio Procksh, actuali curato parochiae hujus	1747	1860	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 421-422.
Vlčice	Hradec Králové	Gedenkbuch für die Pfarre Wildschütz	1837	1918	německy	Průvodce IV., s. 421-422.
Vlčice	Ostrava-Opava	Pfarrbuch	[1614] 1665	1937	latinsky, německy	SOkA Opava, FÚ U sv. Ducha Opava, inv. č. 24.
Vlkaneč	Hradec Králové	Gedenkbuch der Kirche und Pfarre zu Vlkaneč	1845	1961	německy, česky	Průvodce IV., s. 422.
Vodňany	České Budějovice	Liber memorabilium (založil P. Wenceslaus Lucas Hanuss)	1836	1989	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 475-476.
Vojnův Městec	Hradec Králové	Liber memorabilium parochiae Wojnoměstecensis	1837	1977	německy, česky	Průvodce IV., s. 422-423.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Vojtíškov	Olomouc	Gedenk-Buch des Pfarrsprengels Woitzdorf	1898	1958	německy, česky	Průvodce IV., s. 423.
Vraclav	Hradec Králové	Memorabilienbuch bei der Expositur Wraczlaw von P. Johann Winař	1843	1986	německy, česky	Průvodce IV., s. 423.
Vranov nad Dyjí	Brno	Hausprotocoll der Pfarre Frain (založil P. Calixtus Müller, OFM Cap.)	XVIII	1998	německy, česky	Průvodce IV., s. 423-424.
Vrbatův Kostelec	Hradec Králové	Memorabilien-Buch für die Gemeinde Kosteletz samt gehörigen Ortschaften	1836	1994	německy, česky	Průvodce IV., s. 476.
Vrbice	Hradec Králové	Gedenkbuch der Wrbitzer Pfarrkirche sub titulo sancti Galli (založil P. Josef Hruška)	1840	1975	německy, česky	Průvodce IV., s. 424.
Vsetín	Olomouc	Pamětní kniha farnosti vsetínské	[1689] 1818	1946	česky	Průvodce IV., s. 425.
Všejany	Praha	Kronika všejanské farnosti	1820	1858	německy, česky	Průvodce IV., s. 425-426.
Všeruby u Kdyně	Plzeň	Gedenk-Buch der Pfarre Neumarkt..., von Alois Georg Marx, Pfarrer	1851	1946	německy	Průvodce IV., s. 426.
Vtelno	Litoměřice	Liber memorabilium-Pfarrechronik Wteln	1765	1868	německy	Průvodce IV., s. 319.
Vtelno	Litoměřice	Liber memorabilium parochiae et ecclesiae Wtelnensis	1721	1765	latinsky	Průvodce IV., s. 319.
Výprachtice	Hradec Králové	Memorabilienbuch der Localie Weipersdorf (založil Ignác Hloušek, lokalista)	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 426.
Vysoké Chvojno	Hradec Králové	Memorabilien-Buch bei der Chwogner Pfarre (založil Jan Maršálek, farář)	1836	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 426-427.
Vysoké Mýto	Hradec Králové	Pamětní kniha děkanství královského věnného města Vysokého Mýta (založil děkan Ferdinand Šobr)	1836	1990	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 427.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Vysoké Popovice	Brno	Domáci protokol Vysoké Popovice Tom[us]. II. založený r[oku] 1893.	1893	1938	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Cizkrajov, inv. č. 1.
Záboří	Litoměřice	Liber memorabilium beneficii Zaboržensis	1787	1895	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 427.
Záboří	České Budějovice	Pamětní kniha při faře Zábořské - II. díl (založil farář Josef Rut, rodák hvozďanský)	1890	1959	česky	Průvodce IV., s. 476.
Zaloňov	Hradec Králové	Memorabilien-Buch für die Localie zu Sallney	1840	1943 [1987]	německy, česky	Průvodce IV., s. 427.
Zámorsk	Hradec Králové	Pamětní kniha farnosti Zámorsk (založil farář Jan Nepomuk Vaníček)	1840	1979	německy, česky	Průvodce IV., s. 428.
Zásmuky	Praha	Liber memorabilium decanatus Zasmucensis	1836	1984	německy, česky	Průvodce IV., s. 428.
Zbečno	Praha	Gedenkbuch der Zbečner Pfarre Herrschaft Pürglitz (založil P. Tomáš Kosler)	1836	1972	německy, česky	Průvodce IV., s. 428.
Zbraslav	Brno	Protocollum domesticum Ab An[n]o 1822 usque Annum 1847 cum Indice N[ummer]o I. sub parocho Michaelae Egtelhuber confectum.	1822	1852 [1894]	latinsky, německy	DABB Rajhrad, FÚ Zbraslav, inv. č. 1.
Zbraslav	Brno	Protocollum domesticum ab Anno 1848 usque Annum. N[ummer]o II.	[1848] 1852	1936	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Zbraslav, inv. č. 2.
Zbraslav	Brno	Pamětní kniha	1936	1958	latinsky, česky	DABB Rajhrad, FÚ Zbraslav, inv. č. 3.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Zbraslavice	Hradec Králové	Pamětní kniha fary Zbraslavické dle tří starých roků 1866 nově založena od Františka Serafina Alfonsa Illema, t. č. faráře, výbora městského zastupitelstva, čestného měšťana, místopředsedy občanské záložny, rodáka litomyšlského	1866	1931	česky	Průvodce IV., s. 476-477.
Zbyslav	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Zbislau	1836	1978	německy, česky	Průvodce IV., s. 429.
Zbýšov v Čechách	Hradec Králové	Gedenkbuch bei der Expositur in Zbeischow	1845	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 429.
Zdebuzeves	Praha	Liber memorabilium ab anno 1830	1882	1987	česky	Průvodce IV., s. 429.
Zdechovice	Hradec Králové	Gedenkbuch der Zdechowitzter Pfarre anno 1843, Antonius Sedláček, curatus Zdechiwi	1843	2000	německy, česky	Průvodce IV., s. 430.
Zdoňov	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre zu Melkersdorf	1838	1917	německy	Průvodce IV., s. 430.
Zlatá Olešnice	Litoměřice	Pamětnice fary Zlatá Olešnice (založil farář Václav M. Werunáč)	1853	1998	česky	Průvodce IV., s. 430.
Zlaté Hory	Ostrava-Opava	Chronica von der Pfarre Zuckmantel (Tom. II.)	1839	1897	německy	Průvodce IV., s. 431.
Zlonice	Praha	Knih farní Zlonická	1670	1705	česky	Průvodce IV., s. 431.
Zlovědice	Litoměřice	Memorabilia von Lobeditz	1783	1943	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 432.
Znojmo	Brno	Protocoll Pfarkirchen heiligen Nikolaus [...]	1749	1805	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Znojmo-sv. Mikuláš, inv. č. 20.
Znojmo	Brno	Protocollum domesticum.	1789	1957	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Znojmo-sv. Mikuláš, inv. č. 21.
Zruč nad Sázavou	Praha	Memorabilienbuch bei der Pfarrkirche zu Zrutsch	1836	1936	německy, česky	Průvodce IV., s. 432.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Zvole	Hradec Králové	Gedenk-Buch für die Lokalkirche in Zwooll, Opotschner Herrschaft	1844	1971	německy, česky	Průvodce IV., s. 432.
Žamberk	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Senftenberg	1836	1993	německy, česky	Průvodce IV., s. 433.
Žatec	Litoměřice	Liber continens acta, iura, pensiones, census et varia memorabilia concernentia decanatum Zatecensem, conscriptus fideliter a me P. Ernesto Gröninger, canonico regulari, Ordinis Praemonstratensis professo Strahoviensi, curam decanalem Zatecii tenente	1634	1710	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 433.
Žatec	Litoměřice	Liber memorabilium ecclesiae decanatus Zatecensis..., ab Andrea Los, Ordinis Praemonstratensis Pragensis in Monte Sion professo, p. t. indigno decano Zatecensi	1856		latinsky	Průvodce IV., s. 433.
Žatec	Litoměřice	Memorabilien-Buch der königlichen Kreisstadt Saaz	1856	1976	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 433.
Žďár nad Sázavou	Brno	Protocollum domesticum, confectum anno MDCCCXVI (založil P. Josef Bínka)	1816	2003	latinsky, česky	Průvodce IV., s. 477.
Žďárec	Brno	Protocollum domesticum...ecclesia e Zdiarecensis..., erectum fuit per Franciscum Georgium Waschičžek Morawum Dietkoviensem, pro tunc curatum Zdierecensem	XIX	2001	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 433-434.
Žďárná	Brno	Farní kronika	[1775] 1888	1974	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Žďárná, inv. č. 28.

Farnost	Diecéze	Farní kronika	vedena od	vedena do	Jazyk	Poznámky
Žebnice	Plzeň	Gedenkbuch der Stadt-Dechantey Manetin	1836	2000	latinsky, německy	Průvodce IV., s. 477.
Želetava	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Želletaviensis Tomus I usque 1838 inclusio	1802	1838	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Želetava, inv. č. 1.
Želetava	Brno	Protocollum Domesticum Parochiae Želletaviensis Ab Anno 1839.	1839	1958	latinsky, německy, česky	DABB Rajhrad, FÚ Želetava, inv. č. 2.
Železnice	Hradec Králové	Gedenk-Buch der Pfarre zu Eisenstadt (von P. Johann Takesch, Cooperator)	1840	1967	německy, česky	Průvodce IV., s. 434.
Žežice	Litoměřice	Gedenkbuch	1708	1946	německy	Průvodce IV., s. 319.
Žihobce	České Budějovice	Liber memorabilium Žihobecensis	1836	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 434.
Žitovlice	Litoměřice	Pamětní kniha fary Žitovlice	1875	1944	latinsky, německy, česky	Průvodce IV., s. 435.
Žiželice nad Cidlinou	Hradec Králové	Gedenkbuch der Pfarre Ziželitz..., von Anton Patzak, Pfarrer	1837	2003	německy, česky	Průvodce IV., s. 435.